

**Filosofická fakulta Univerzity Karlovy
Katedra psychologie**

OTCOVSTVÍ

Diplomová práce

Vypracovala: Anna Zábelková
Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jaroslav Šturma

Praha 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně za použití literatury a pramenů uvedených v seznamu.

V Praze, duben 2006

Jana Fialová
.....

Poděkování

Děkuji nejdůležitějším otcům svého života – Hospodinu, Ivanovi a Toníkovi. Také Jiřímu, který navzdory všemu nevzdává boj o místo v životě svého syna.

Děkuji mužům-otcům, na kterých jsem mohla jejich otcovství pozorovat, a otcům, kteří mě nechali nahlédnout do svých rodin a vztahů v poradně. A hlavně otcům, kteří mi otevřeně poskytli své životní příběhy v rozhovorech pro výzkum.

Děkuji více než třem stům dětí, které vypovídaly o svých otcích v dotaznících, a děkuji také školám, které mě pustily na svou půdu, abych tam mohla provést výzkumné šetření.

A v neposlední řadě děkuji vedoucímu diplomové práce, panu doktoru Šturmovi, který sám je otcem – dětí i tvůrčích počínů.

Obsah

Úvod

Mužství

1. Mužství a ženství	3
1.1 Biologizující pojetí ženství a mužství	3
1.2 Sociálně psychologické pojetí	6
1.3 Duchovní pojetí mužství a ženství.	7
2. Muž jako tvůrce	9
3. Paradigma „systém bílého muže“	10
4. O mužské duchovní cestě	11
4.1 Inicie	12
4.2 Zranění	14
4.3 Rádce, zasvěcovatel	15
4.4 Pseudoinicie	16
4.5 Duchovní vývoj muže	17
5. Výchova k mužství	20
6. Zranění	21
6.1 Důsledky zranění	22
Skrytý incest	22
Emocionální a duchovní důsledky.	23
Sebehodnocení, prázdnota	23
Vztahování se k opačnému pohlaví	24
6.2 Uzdravení synovského zranění	25

Otcovství

1. Význam otce	26
2. Funkce otce	27
2.1 Ochrana a zabezpečení ženy a dětí	27
2.2 Bezpečí a jistota	27
2.3 Vedení, rada	28
2.4 Vzor, model	28
2.5 Životní smysl	29
2.6 Identita	29
2.7 Nezávislost na matce	30
2.8 Disciplína.	32
2.9 Morální vývoj sebeovládání, odpovědnost	32
2.10 Rozumový vývoj	33
2.11 Religiozita	33
2.12 Emocionalita chlapců	34
2.13 Vztahy, rodina	34
2.14 Závěr	35
3. Poselství předávané otcem synovi	35
4. Nefunkční otec	36
5. Autorita	37
6. Separační proces	39
6.1 Poruchy separace.	44

7. Převzetí odpovědnosti otcem	46
Mužství a otcovství v krizi	
1. Krize rodiny	48
2. Krize mužství a otcovství	50
3. Proměna rolí, emancipace	53
3.1 Průmyslová revoluce	54
3.2 Emancipace	54
4. Kult mateřství	57
Nepřítomnost otce	
1. Otcova nepřítomnost z hlediska společnosti a jeho samého	60
2. Otcova nepřítomnost z hlediska dítěte	61
3. Rizikové chování mladých mužů bez otce	63
Rozvod, výchovná opatření	
1. Propojení otcovství s mateřstvím	67
2. Otcovská láska	68
3. Rozvod manželství	68
4. Dopad rozvodu na dítě	69
4.1 Hledisko rodičů	69
4.2 Hledisko dětí	72
4.2.1 Sebevědomí, sebeúcta	73
4.2.2 Reakce dítěte na rozvod	74
4.2.3 Krize odloučení	77
5. Proč se muži se svými dětmi nesetkávají?	78
6. Výhradní péče matky a její úskalí	81
6.1 Vývoj mužství	81
6.2 Sebepojetí	82
6.3 Poruchy chování	82
6.4 Poruchy pohlavní identity	82
7. Společná a střídavá porozvodová péče	83
8. Výhradní péče otce	84
8.1 Otec orientovaný na rodinu vs. Kariéra	84
8.2 Otec s výhradní péčí o dítě vs. Kariéra	85
8.3 Postoje veřejnosti k rozvedenému otci	85
8.4 Matky, které nemají dítě svěřené do výchovy	85
9. Dědičnost dluhů	88
VÝZKUMNÁ ČÁST – Cíl	91
I. Kvantitativní část: Inventář INFAT	
1. Úvod	92
2. Rešerše	93
3. Pilotáž - inventář INFAT-I	93
3.1 Výchozí rozvaha	94
3.2 Konstrukce inventáře INFAT-I	94
3.2.1 Definice proměnné „angažovanost“	94

3.2.2	Položky inventáře	95
3.2.3	Vlastnosti vzorku	98
3.2.4	Sběr dat	98
3.2.5	Popisná statistika, normy	99
3.2.6	Položková analýza	99
3.2.7	Reliabilita a validita	100
3.2.8	Diskuse	101
3.2.9	Závěr	102
4.	Inventář INFAT-C	102
4.1	Vývoj inventáře INFAT-C	102
4.2	Definice proměnné „angažovanost“	102
4.3	Položky inventáře	102
4.4	Odpovědi	103
4.5	Podoba inventáře	104
4.6	Vlastnosti vzorku	104
4.6.1	Věkové rozmezí	104
4.6.2	Dostupnost	104
4.6.3	Demografické parametry vzorku	105
4.7	Popisná statistika, normy	105
4.7.1	Celý soubor	105
4.7.2	Čtrnáctiletí	106
4.7.3	Patnáctiletí	107
4.7.4	Šestnáctiletí	108
4.7.5	Sedmnáctiletí	109
4.7.6	Osmnáctiletí	109
4.7.7	Devatenáctiletí	110
4.8	Položková analýza	110
4.9	Reliabilita, validita	110
II.	Kvalitativní šetření: Faktory formující angažované otce	
1.	Téma	112
2.	Pracovní hypotézy a otázky	112
3.	Cíl	112
4.	Postup, metody	113
5.	Vzorek	113
6.	Rozhovor	114
7.	Kazuistiky	114
7.1	Matouš	114
7.2	Marek	116
7.3	Lukáš	119
7.4	Jan	120
7.5	Pavel	123
8.	Závěr	127
III.	Závěr	128
Literatura		129
Příloha – inventář INFAT-C		133

Úvod

Otcovství je velké téma, které se týká doslova každého člověka. Každý z nás otce má, každý muž se jím může stát, mnoho mužů jím je. Rozdíl je „pouze“ v tom, jaké kvality je otcovství, které jsme zažili. Do jaké míry využil muž možnosti otcovské role, do jaké míry naplnil její úkoly. Kvalita otcovství, které jsme jako děti zažili, má dalekosáhlé důsledky v našem životě. Větší, než si běžně uvědomujeme. Kvalita otcovství, které muž dítěti nabízí, značně ovlivňuje i jeho samotného.

Už proto má smysl se otcovstvím zabývat a ujasnit si, jakého charakteru jsou a jaký význam mají účinky zažitého otcovství. Které oblasti osobnosti a života člověka otec zasahuje a do jaké míry?

Zabývat se otcovstvím právě teď, když probíhá stírání hranic mezi manželskými a rodičovskými postavami, má smysl. Uzákonění registrovaného partnerství homosexuálů je vstupem do veřejné diskuse o tom, zda by mohly homosexuální páry nakonec také vychovávat (adoptovat, umělým oplodněním získávat) děti. Jak budeme moct do této diskuse přispět, pokud si neujasníme, čím je otcovství charakterizováno, zda musí být vázáno na postavu mužskou, nebo zda jde jen o ustálený pojem, který nepopisuje nic specifického, a dobrým otcem může být stejně tak maskulinně se profilující lesba? Když si neujasníme, jaký význam má otcovství z hlediska vývoje dítěte, zda otec přispívá něčím specifickým, nebo se pouze podílí na něčem, v čem může být bezbolestně nahraditelný matkou či někým jiným?

Liší-li se otcovství od mateřství, jaké jsou jeho specifické znaky? A jak se liší děti, na jejichž výchově se značnou měrou podílel otec v souhře s matkou, od dětí, které angažovaného otce ve svém životě neměly? Čím se má vyznačovat otcovství, jak má vypadat, aby jeho účinek na dítě byl co nejprínosnější?

Asi od sedmdesátých let se v Americe začala pozvolna obracet pozornost od matek k otcům. V předchozí době byli otcové poněkud pozapomenuti a jejich přínos k dětskému vývoji byl upozaděn vzhledem k vynesení na piedestal úctyhodného poslání matek. Pak se postupně zvedla vlna zájmu o otcovství a začaly probíhat výzkumy i tisknout se publikace sledující jeho význam. Přesto u nás ještě dnes (březen 2006), když v databázi Národní knihovny v Praze necháte vyhledat publikace podle hesla *otcovství*, dostanete 33 knih. Zadáte-li heslo *mateřství*, dostanete jich 133. Samo o sobě to nevypovídá víc než o popularitě tématu. Závažnější závěry to přinese, když si uvědomíme, jak velké důsledky má „nepopularita“ otcovství v běžném životě statisíců dětí i dospělých. Prakticky to lze vidět nejlépe na přístupu k výchovným opatřením, která soud provádí v souvislosti s rozvody manželství. Kdyby se dostal význam otcovství pro vývoj zdravých lidí do širokého povědomí, jako se to stalo u mateřství, nejspíš by se zarážející nepoměr ve výhradní péči otců a matek změnil. Souvislosti jsou však mnohem širší. Emancipace žen, která vyústila v hnutí feminismu, údajně stojí o rovnoprávnost žen a mužů. Zároveň však aktivně přispívá k prosazování a udržování nerovnoprávnosti, co se týče „nároků“ na dítě po rozvodu. Feministé obou pohlaví většinou trvají na tom, že dítě „patří“ matce. Dokud žijí partneři spolu, je samozřejmé chtít po muži stejný podíl práce v péči o domácnost a děti, ale jakmile jsou partneři rozvedeni, je jasné, že se žena i přes vytíženost v zaměstnání o děti dokáže postarat lépe. (Kde je rovnoprávnost?...) Že by soud sledoval skutečné zájmy dítěte, není reálné, přestože na rtech má směrnici „to nejlepší pro dítě“.

Jak může přispět ke změně k lepšímu – tj. zohlednění prospěchu dítěte – psychologie? Jednoznačně tak, jak to udělala už mnohokrát v jiných souvislostech – výzkumem. Může si začít všimnout otcovství podrobně, zjistit, zda má význam a jaký, a pak publikovat, popularizovat, intervenovat, navrhopvat, prosazovat, ukazovat, dokládat.

Pokusili jsme se v této práci pojmut široké téma komplexně, proto jsme byli omezeni v rozsahu směrem vertikálním. Vycházeli jsme z literatury české i zahraniční, nabídli názory různých autorů, sociologů, psychologů, lékařů i duchovních, popsali jsme závěry četných výzkumů, abychom čtenáři nabídli strukturovaný vstup do tématu. Bylo by možné práci dál prohlubovat v teoretické i výzkumné části, je mnoho pramenů, které by mohly přispět k ještě detailnějšímu popisu otcovství. Ale cíl, který si klademe – objevit a shrnout specifika a význam otcovství a předložit je v relativně stručné, ucelené formě tak, aby výsledek vybízel k zamyšlení, zájmu a otázkám, se nám snad podařilo splnit.

Není bezpředmětné ptát se autora, který se zabývá tak osobním tématem, jako je toto, po jeho motivaci a zajímat se i o skryté motivy. Jaký vztah máte se svým otcem? Jaké je otcovství, které jste zažila nebo ještě zažíváte?

Jako psycholog pracující s rodinami jsem se nemohla vyhnout tomu, abych pečlivě a vytrvale o rolích, vztazích, úkolech a místech jednotlivců v uskupení zvaném rodina nepřemýšlela. Sama mám vztah ke dvěma otcům. Příprava diplomové práce mi trvala tři roky a její součástí bylo, že se můj vztah k nim oběma, a obzvlášť k tomu „vlastnímu“, proměňoval a vyjasňoval. V následujícím textu narazíme na tzv. *synovské zranění*, což je zranění, které otcové zasazují dětem – synům i dcerám. (Anglický pojem *father wound* je pro to o něco vhodnější.) Má-li se člověk vymanit z vlivu této rány, je třeba se s ní vyrovnat, což není nijak lehká věc, a zpravidla si s ní člověk nemůže poradit sám. Díky Bohu a různým lidem, jakož i mým oběma otcům jsem se v průběhu posledních čtyř let mohla ze svého „dcerovského zranění“ uzdravit, přičemž jako jeden z výsledků a výtčobytků té celé anabáze je můj současný zápal a zájem ukazovat, jak **nedocentitelný (a bohužel nedoceněný) význam otcové pro lidi mají.**

autoři: otec a syn Radovi

Mužství

1. Mužství a ženství

Abychom mohli mluvit o otcovství, je nutné pojednat nejprve o mužství, které je jeho předpokladem.

Vzhledem k tomu, že autorem diplomové práce je žena, bylo nutné pro kapitoly o mužství čerpat z mužské literatury, tedy té psané muži o mužích (a popř. pro muže). V kapitolách o otcovství bylo již možné využít i vlastní zkušenosti s otcovstvím z pozice dcery.

O mužství se spíše než samostatně píše v souvislosti s ženstvím, kdy se jedno vymezuje vůči druhému, a to z hlediska různých základních východisek. Od biologizujícího pojetí genetických vkladů přes psychické mužské/ženské komplexy až po duchovní mužské/ženské principy. Projdeme postupně tato pojetí za pomoci několika autorů, kteří o této problematice publikovali.

Určitá rozdílnost mezi muži a ženami je nepopiratelná. Různé přístupy se liší pohledem na rozsah této rozdílnosti (zda se týká pouze somatické výbavy nebo také psychické a duchovní), na genezi této rozdílnosti (biologický původ nebo sociální), na její účel (praktická výhoda v péči o potomstvo nebo harmonický princip opaků tvořících jednotu, která zakládá i udržující existenci vesmíru).

Historické hledisko poskytuje následující shrnutí. Přibližně do poloviny 20. století převládala představa, že **psychické rozdíly mezi pohlavími** jsou určovány rozdíly v tělesné stavbě, tedy geneticky a hormonálně. Následně od šedesátých let v souvislosti se společensko-politickým vývojem a emancipačním hnutím byl vyzdvižen vliv kulturních a psychosociálních faktorů na rozdílnost mužů a žen. Jakoby se vrátilo lockovsko-watsonovské pojetí novorozence coby čistého listu. Rozvoj zobrazovacích technik, možnost zaznamenávat vývoj orgánů, křehkost hormonální rovnováhy a vliv psychického stavu na somatické procesy, jakož i rozvoj genetiky a dalších biologicko-medicínských oborů vedl k opětovnému biologizujícímu pojetí formování psychiky, a tedy i mužsko-ženské odlišnosti.

1.1 Biologizující pojetí ženství a mužství

Jaké rozdíly mezi pohlavími popisuje biologizující hledisko? Obecně se v našich kulturních podmínkách hovoří o větší agresivitě a lepší prostorové orientaci u chlapců, a prosociálním, demokratickým chování a lepších verbálních schopnostech u dívek. Evoluční přístup vysvětluje tuto rozdílnost přírodním výběrem. Evolučním úkolem ženy je udržovat vztahy a pěstovat děti a muže bránit rodinu a dobývat živobytí. A tak přírodní/přirozený výběr (*natural selection*) v mužích s ohledem na jejich životelskou činnost „podporoval“ racionální schopnost poznat zákonitosti přírody a možnost se jim přizpůsobit a těžit z nich. U žen, které se shromažďovaly ke společné práci spojené s domácností a hospodářstvím, zase „propracoval“ komunikační a sociální schopnosti.¹ Tento pohled je však – jako snad každý schematismus v sociální oblasti – příliš zjednodušující. Rozvíjet komunikaci pochopitelně museli také muži. I dávný muž-lovec se ocital ve složitých sociálních situacích kooperace a kompetice, které bylo třeba umět z evolučního hlediska výhodně vyřešit. Řečnické umění i diplomatické rozhovory starověku byly doménou právě mužů. A naopak oslavu statečnosti, odvahy a schopnosti vzít události do rukou a jednat, tedy vlastností očekávaných a

¹ srv. např. Gray, J.; Co vám matka říct nemohla a otec nevěděl. Praha, Práh a Knižní klub 1995

přiřazovaných stereotypně spíše mužům, nacházíme u žen – např. ve starověkém biblickém textu u postav Rút a Debory (kniha Soudců a kniha Rút). A zůstaneme-li u těchto textů, pak zde můžeme nalézt výzvy k milosrdenství (sociální pojem) a také k udatnosti srdce (odvaha mj. k boji), které jsou adresovány společně mužům i ženám.

Hledisko **evoluční psychologie** vysvětluje odlišnost mezi muži a ženami rozdílným působením rozmnožovacího pudu. Evolučně jde muži o to mít co nejčetnější potomstvo (a sekundárně zajistit mu ochranu a obživu), ženě pak o to mít dítě s evolučně perspektivním mužem, zajistit dítěti chráněný prostor pro dozrání a o emočně-vztahové přežití.

Podle Graye (1995) mělo rozdělení sfér působnosti, rozdělení práce na mužskou zaopatřovatelskou a ženskou hospodyňskou a mateřskou, zásadní význam pro vyrovnanost mužů a žen a jejich pocit naplnění. Nazývá to moudrostí minulých dob a dávnou pravdou. Je ovšem velmi zajímavé, že u žen jako jejich práci a životní působení uvádí mateřství, ale u mužů otcovství ne. Čím to?

Popularita evoluční psychologie (např. *Dylan E.; Evoluční psychologie. Praha, Portál, 2002*) v posledních letech vzrůstá snad proto, že sobeckým hlediskem vlastního přežití (resp. přežití druhu) lze elegantně vyložit mnoho různého lidského chování, dokonce i altruismus a sebeobětování. Přesto podle našeho názoru zůstává poněkud přízemní a ochuzenou, když odhlíží od duchovního rozměru (a původu) člověka. Zpráva, kterou o původu a dějinném vývoji člověka zanechávají starozákonní texty (tóra), mluví o něčem docela jiném. Vybírání a Bohem podporování byli lidé s vlastnostmi jako poslušnost, spravedlnost, bezúhonnost, důvěra boží autoritě a ochota vydat se do neznáma „pouze“ na základě této víry a důvěry, nikoli znalosti prostředí.

J. Poněšický shrnuje podle Bosinského, že vývoj mužství resp. ženství ovlivňují ve vzájemné interakci všechny faktory – **biologické, psychologické i sociální** – a formativně působí od početí po adolescenci. Genetické a nitroděložní prostředí ovlivňuje vývoj nervové soustavy. Okolo 18. měsíce po narození dochází k uvědomování si své pohlavní svéráznosti, načež si dítě z prostředí „vybírá“ ty podněty, které jeho mužskou či ženskou identitu potvrzují. Tyto podněty jsou mu také rozdílně poskytovány, což zesiluje jeho orientaci v mužském a ženském. Poněšický zastává názor, že dítě má vrozenou schopnost organizovat události podle svých nejdůležitějších potřeb, což mu slouží k co nejefektivnější orientaci a možnosti vybírat si to, co potřebuje. Přistoupíme-li na tento názor, pak objevujeme značně prospěšnou schopnost jedince v souvislosti s otázkou, zda lze nějak jinak uspokojit vývojové potřeby vázané na otce v případě, že postava otce chybí. (Tuto otázku mj. řešíme ve výzkumné části této diplomní práce.) Pokud by byl jedinec vybaven touto schopností, pak by mu v případě, že otec není k dispozici, měla umožnit nalézt si zdroj k saturování potřeb směřujících na něj jinde. (Na základě dalších zjištění diskutovaných níže předpokládáme, že by těmito náhradními zdroji byly jiné mužské (otcovské) postavy, nikoli ženské.)

Začátek **uvědomování si pohlavní příslušnosti** zařazuje Poněšický do vývojového období, kdy začíná docházet u batolete k přechodu od nereflektovaného vnímání k reprezentaci světa ve vědomí, což je předpokladem pojmového myšlení, a získání řeči (kolem druhého roku života), která pak zprostředkuje vědomí (reprezentaci) světa i sebe na vyšší úrovni. Autor dále popisuje, že při přechodu k verbálnímu kódování zkušenosti a paměti dochází ke ztrátě původnosti předchozích zážitků, což vede k redukci celostního smyslového vnímání sebe i ve vztahu k ostatním ve prospěch kategoriálního řečového systému. Ztráta původní celistvosti je sice vykoupěna možností jasně se dorozumívat, ale přesto přináší smutek i hlubokou touhu po obnovení osobní celistvosti. Osmutnění se týká toho, co se nikdy nedostane do řečové oblasti, co nebude označeno. (Např. i to, co je pojmenováno nesprávně, třeba když rodiče označí odvahu dcery za neposlušnost nebo slzy syna za holčičí chování.)

„Podobný smutek nad ztracenou celistvostí se odehrává ve fázi pohlavní diferenciaci s vědomím redukce na jednopohlavnost“ (Poněšický, *Fenomén ženství a mužství*, Praha, Triton 2003, str. 18)

K překonávání tohoto smutku a zklamání přispívá řečová socializace podle rolí, označování chlapeckého a dívčího chování. Chlapci ztrácí oblast ženskosti a s ní spojené emocionalitu, protože jejich přiřazení k mužství znamená být ne-jako-matka. Přestože nás tato polarizace omezuje (vnímáme, myslíme, cítíme a jednáme žensky nebo mužsky), zároveň pomáhá k vytvoření vlastní - dívčí či chlapecké - identity. „Odlišení se od druhého pohlaví podporuje přirozenou tendenci k individuaci, (...)“ (Poněšický 2003, str. 19)

Tento vztah mezi vědomím pohlavní příslušnosti a osobní **individuací** je velmi významný. Poukazuje na to, že jistota ve vnitřně osobní, zralé lidské identitě je propojena (podmíněna?) s jistotou v identitě pohlavní. Pohlavní diferenciaci je důležitá pro budoucí erotickou přitažlivost a silná vlastní pohlavní identita je podmínkou pro krok k tomu, aby člověk mohl být schopen zabývat se oním starým snem o znovunastolení své celistvosti. Jak Poněšický trefně poznamenává, je zvláštní, paradoxní, ale i logické, že opravdová vztahovost úzce souvisí se separací a individuací, ba dokonce že teprve pak se rozvíjí. „Silné, bohaté osobnosti se mohou víc dát, vzájemně se podporovat a vytvářet rovnoprávný, spolupracující vztah.“ (str. 24)

Na tuto skutečnost jsme narazili také v kvalitativní části výzkumu, nejednalo se o vztahování partnerské, ale o vztah rodiče s dítětem. Ti otcové, kteří se dokázali svým dětem skutečně dát, nechávali se jimi poučovat, smáli se jejich dětským vtipům a brali vážně jejich starosti, se vyznačovali jasným sebeuvědoměním, vědomím vlastního místa a hodnoty ve světě, v životě a mezi lidmi. Snížení se k dětem nemohlo ohrozit jejich sebevědomí a vědomí vlastní hodnoty. Naopak otcové, které jejich synové popisovali jako vzdálené, se vyznačovali tím, že neumožnili dětem, aby měly pravdu, aby mohly otce něčím poučit či překvapit, pevně se drželi své dospělé pozice v domácnosti a dětskému světu dávali najevo spíše lehké pohrdání nebo jej prostě přehlíželi. Jakoby jejich dospělá pozice nebo mužská role mohla být snížením se k dětem ohrožena, oslabena, ztracena. A tak si ji drželi na úkor vřelého vztahu s dětmi.

V polemice s evolučním hlediskem jsme narazili na to, že označovat různé psychické vlastnosti jako výhradně mužské či ženské není opodstatněné. Snad každou lze v různé míře najít (nebo očekávat) u člověka bez ohledu na jeho pohlaví. Na úrovni psyché se rozdílnost pohlaví zobecňuje do pojmů **mužského a ženského principu**. Jim se potom od pradávna ve světovědných naukách evropských i dále východních přiřazují různé vlastnosti a kvality. Ale na rozdělení navazuje spojení, a tak se dospívá k částečnému promísení a propojení obou principů, mají-li se ve světě projevit. Praktickou názornou ukázkou je kruhový symbol jing-jang.

Principy mužského a ženského se rozsáhle zabýval C. G. Jung². Archetypy anima a animy považoval za psychologické danosti, jakési dispozice, které se v každém člověku v různém poměru aktualizují. Tuto Jungovu práci máme za užitečnou, protože výhodně popisuje a vysvětluje skutečnost, že mezi mužem a ženou jsou stejně tak rozdíly jako věci jim oběma společné. Přesto má tato práce např. v Poněšickém (2003) svého oponenta, který popis těchto principů jakkoli precizní a fundovaný vnímá jako nijak nezdůvodněný.

Poněšický např. v diskusi s psychoanalytickou koncepcí kastracní úzkosti a závidění penisu uvádí, že si obě pohlaví vzájemně závidí tělesné, psychické i sociální výhody a musí se vyrovnávat s vlastní jednostrannou identitou. Přijmeme-li jungiánské hledisko, že existuje ženský komplex v muži a mužský v ženě, a to, že lze tuto svou opačnou stránku rozvíjet (aniž

² např. Jung, C. G.; *Archetypy a nevědomí*. Brno, Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997

by člověk ztratil tu dominantní, pohlavně příznačnou), dostaneme se k názoru dalších autorů, např. Richarda Rohra či Roberta Blye, že právě směrem rozvoje té opačné stránky by mohlo vést osobnostní zrání člověka. Pokud by člověk dokázal nastoupit na cestu tohoto zrání, vedoucí k integraci obou duševních principů (tedy obnovení původní celistvosti, jak o ní sám Poněšický píše), nemusela by pak být žádná závist penisu a kastroční úzkost, protože muž i žena psychologicky oba mají i to, co by případně druhému chtěli závidět. Výsledkem takového zrání nemá být hermafrodit a zrušení existence člověka ve formě muže a ženy, ale právě jistota člověka ve své pohlavní identitě, která neznamena povinnost ztráty nějakých psychologických statků. Autoři uvažující tuto cestu individuace nezohledňují sociální výhody dané institucí mužské a ženské role v naší kultuře.

V této souvislosti můžeme zopakovat, že některé výzvy ve starých biblických textech jsou určené lidem bez ohledu na pohlaví, a tedy jak od mužů, tak od žen vyžadují vlastnosti jako soucit s bližním, odvahu a nebojácnost, spolehlivost, moudrost, láskyplnost, duchovnost (ochotu spolehnout se na neviditelné, vnímat pomíjivost vlastní existence) a racionálnost (jasné rozeznávání dobrého a zlého, uvážlivé nakládání s časem, který byl člověku svěřen apod.). To znamená, že toho všeho musí být primárně muž i žena schopni.

1.2 Sociálně psychologické pojetí

Vrátíme-li se však k **sociálně psychologickému pohledu** na mužskou a ženskou roli ve světě, která v případě narození dítěte přechází v roli otcovskou a mateřskou, dostáváme se k **výhodám mužské a ženské odlišnosti**. Podle Chvály a Trapkové je význam rozdílu mezi mužským a ženským dán hlediskem dítěte. Sledujeme-li prospěch dítěte, nelze zjednodušovat situaci (říkat, že mezi mužem a ženou resp. otcem a matkou není valný rozdíl) bez rodičovské odpovědnosti za to, jaký bezprostřední vliv má setření těchto rozdílů na růst dalších generací. Autoři soudí, že neutuchající vyjednávání o soužití mužů a žen, aktuální obzvláště v posledních desetiletích, neskončí smetením rozdílů v pohlaví. Jde spíše o to najít takové formy spolupráce, aby se rodičovství nevyklučovalo se sexuálním a duševním partnerstvím muže a ženy, a to zase s možnostmi individuace jich obou. (*Chvála, V., Trapková, L.; Rodinná terapie psychosomatických poruch. Praha, Portál 2004*)

Rozdíl souboru chování očekávaného od postavy otce a matky lze nahlížet ze dvou perspektiv. Sociálně psychologické hledisko, které zavádí pojem *sociální role* (Harré, Secord), předpokládá sociální (kulturní) původ rozdílu role otcovské a mateřské i znalosti, jak tuto roli naplňovat. Biologizující pohled na rodičovské chování zas předpokládá instinkty, tedy primární puzení k rodičovskému chování, jemuž jedinci podléhají. A jako se biologicky liší muž a žena, tak se také liší otcovský a mateřský pud, resp. chování, ke kterému vede. Z filosofického hlediska lze odlišnost v rodičovském chování muže a ženy vysvětlit jako uskutečňování odlišné potence mužů a žen. Každý z nich tuto svou rodičovskou potenci naplňuje v rámci podmínek (vnitřních i vnějších), které má, tedy v něčem svérázně a od druhého odlišně. Rozdíl v chování otcovském a mateřském je pak dán přirozeností jich obou (např. kojí matka a uvádí do nebezpečí vnějšího světa otec). Změna je možná, ale ne tak výhodná. Asi jako mixér lépe mixuje než fénuje a s pukem se lépe hraje hokej než tenis. Je možné je použít i jinak, ale nepůjde to zdaleka tak hladce. A není to otázka instinktu, nýbrž jejich vlastností, daných účelem.³

³ O výzkumem zjišťovaných rozdílech rodičovské péče mužů a žen pojednáme v kapitole o rozvodu podle amerického psychologa R. Warshaka.

1.3 Duchovní pojetí mužství a ženství

I nadále budeme – a patrně ještě rychleji – kroužit kolem rozdílnosti a jednoty obou fenoménů.

Mužský princip je ve východní filosofii stejně jako evropské mystice popisován slovy: aktivní, světlo, Slunce, pohyb, rychlost, průbojnost, rozum, tvar, oheň, pozitiv, směr ven. Ženský princip slovy: pasivní, přijímající, stálý, zemitý, Měsíc, stín, vyčkávání, hmota, voda, negativ, směr dovnitř. Rodinní terapeuti V. Chvála a L. Trapková v cyklu přednášek na téma Rodina jako sociální děloha (FFUK, 2005) přirovnávali mužskou a ženskou strategii partnerského chování ke strategii jejich pohlavních buněk. Spermii je mnoho, dá se jimi plýtvat, jsou rychlé, pohyblivé, jejich produkce s věkem neustává, „zajímají“ se o cokoli. Vajíčko je jedno, vyčkává, resp. pohybuje se pomalu, „vybírá“, kterou spermii vpustí, apriori jich existuje ve vaječnicích omezený počet. Určitá podobnost s kvalitami přisuzovanými mužskému a ženskému principu tu je.

Archetypální vlastnosti mužského a ženského zobrazuje např. malba v episkopální katedrále Boží milosti v San Francisku (autor Peter Rogers, název Nové paradigma). Její popis nabízí R. Rohr:

Obraz ukazuje šest postav, tři mužské a tři ženské, protkané v kruhu. Popisek vedle obrazu mužské postavy označuje za Vládce a nazývá je Rozum, Tvar a Jazyk. Dívají se ven z kruhu a symbolicky pozorují, definují a pojmenovávají realitu. Energie z nich vychází ven, do tří různých směrů.

Ženské postavy jsou Múzy a jmenují se Meditace, Paměť a Píseň. Dívají se jedna na druhou a symbolicky nazírají, vzpomínají a upevňují své vzájemné vztahy. Jejich energie proudí do středu kruhu, směrem k jednotě a soudržnosti. *„V tomto obraze se zrcadlí krásná symetrie mužskosti a ženskosti, jak ji zakoušíme v životě. Symbolizuje i způsob, jakým prožíváme mužské a ženské rozměry uvnitř sebe samých.“*

(Rohr, R., Martos, J.; Cesta divokého muže. Úvahy o mužské spiritualitě. Brno, Cesta 2002, str. 29)

Mužský rozměr duše tedy disponuje dary, charakterizovanými podle obrazu rozumem, jazykem a tvarem. Jedná se o schopnosti levé mozkové hemisféry, schopnosti logického a diskurzivního myšlení, věčnosti a přesného rozlišování, racionálního uvažování a rozhodování, organizace a řádu (Rohr je nazývá „uměním rozlišování“). Ženský rozměr duše disponuje dary, které lze charakterizovat meditací, pamětí a písní, jde o schopnosti pravé hemisféry, schopnosti kreativity a intuice, pochopení a syntézy, citění a emocionality, vztahovosti a spojování (podle Rohra „umění sjednocování“). Rozlišování bez sjednocování je pouze odcizením a samotou, sjednocení bez rozlišování je propadnutí druhému, ztracení se v něm (ztráta sebe sama v druhém).

Robert Bly, americký básník a žák Marie-Luise von Franz, v psychologickém výkladu ruské pohádky Car panna však objevuje atypický obraz mužství a ženství, který se staví proti tomu výše popisovanému. Hmotou se zemí spojenou, tělem, je zde Ivan, který touží stoupat. Panna – labuť je panovnice, vítr, božská síla prodchnutá světlem, která touží sestoupit na zem, z věčnosti do smrtelného těla. V této pohádce je muž krásný a žena si pro něj přijíždí. Hrdina této pohádky nedrtí draky, aby se slavně vrátil do vesnice a získal princeznu. Je to hrdina bez tváře, obyčejný člověk, který důležitý okamžik života prospal, a žena, kterou se vypraví zachránit nakonec zachraňuje jeho. Skromnost, které muž nakonec dosáhne, je výsledkem jeho vytrvalosti. Příběh je méně o činech a více o naslouchání, více o sestupu než o vzestupu,

není o hrdinství, ale o nápravě. (Bly, R., Woodman, M.; Král Panna. *O smíření mužského a ženského pohlaví. Praha, Argo 2002*)

Připomeňme si teď počátek, to, jak kniha Genesis (první kniha tóry) pojednává o původu člověka. Člověk byl nejprve stvořen jako jeden, a to k obrazu Stvořitele, který je tedy vzorem pro mužské i ženské. Až následně byl člověk rozdělen do muže a ženy. Rozdíl mezi mužem a ženou tedy následuje až po jejich původní jednotě (Gn 2,18-23). (Vzpomeňme výše zmiňované Poněšického pojetí primární psychické celistvosti jedince až následně rozrušené uvědoměním pohlavní diference.) Muž a žena jsou oba /především/ člověk, mají tedy nutně něco společného, a to může být v některých ohledech ještě důležitější než to, co je odděluje.

Jednota a rozdílnost mužství a ženství jsou dvě strany téže mince. Richard Rohr, americký psycholog a duchovní, má za to, že v dějinách lidská kultura spíše zdůrazňovala a zdůrazňuje rozdíly mezi mužem a ženou než jejich mlčky obsaženou jednotu. Obě pohlaví tak zůstala oddělená a postupem času se v naší společnosti začalo pohlížet na opačné pohlaví s podezřením (i když i fascinací) a vypěstovali jsme si ducha konkurenčního boje o různé formy moci. (Rohr 2002)

Oddělení obou pohlaví však má své místo a účel. Setření jejich rozdílnosti by bylo slepým popřením funkčnosti existence člověka jako muže a ženy s fatálními důsledky pro zdravý vývoj dalších generací. Popření rozdílu mezi mužem a ženou je filogeneticky neudržitelné. Gray vysvětluje, že když ženě příliš zbytní mužská stránka (aniž by byla současně rozvíjena a opečovávána stránka ženská – pozn. az), dojde ke ztrátě kontaktu s vlastním ženstvím a během času se ukáže, že takový život je pro ženu vyčerpávající. Energie spotřebovávaná na „být-jako-muž“ se vyčerpá a žena se promění zpět v ženu. (Gray, 1995) Je však možné, že se tohoto spletní rolí vžije a pak je přenesena do další generace. Ta je buď může odmítnout (energie se vyčerpá až zde), původní role se navrátí a rod pokračuje, anebo se spletní rolí udrží či dokonce umocní ve formě nějaké poruchy a rod nakonec ztratí v tomto rameni generativitu.⁴

Podle Richarda Rohra osobnostní rozvoj člověka může vést k obnovení jeho původní jednoty, ba dokonce že její obnovení by mělo být cílem duchovního rozvoje. Zbytnění moci jednoho pohlaví a „útlak“ druhého je podle něj prohrou pro oba, protože největší přínos pro člověka je ve zdravé celistvosti, sjednocení mužského i ženského prvku v našich životech. Předpokládá to vědomé poznání a rozeznání obou stránek v sobě a jejich přijetí, a zároveň schopnost je adekvátně v životě používat, uplatňovat, sahat dle potřeby druhých do toho či onoho zdroje v sobě. Podle Rohra je duchovně celistvá osoba svým způsobem androgynem, integruje v sobě mužský i ženský rozměr lidského ducha jako Bůh. „Žádná stránka nepřevládá, protože první dodává energii druhé a druhá posiluje první.“ (Rohr 2002, str. 32) Androgynní osoba rozlišuje mužské od ženského a zároveň mužské s ženským sjednocuje, dokáže využít energii obou pohlaví rozlišujícím a zároveň kreativním způsobem. Obraz Vládce a Múzy jako symbol této androgynity odlišuje mužské a ženské a zároveň je v kruhu sjednocuje v jednom uměleckém díle.

Rohr popisuje, jak se v komunitě s mladými muži zaměřili na rozvíjení své ženské stránky – vcítivost, dialog, rozvíjení vztahů, subjektivní mezilidské vnímání skutečností. A jak byli za pár let překvapení, když si uvědomili, že nejsou schopni objektivního pohledu na vnější problémy a neumějí si s nimi poradit, pokud se přímo netýkají jejich subjektivního světa a pokud vyžadují akci, volají po činech a ne po pocitech. V tomto bodě však někteří

⁴ Podrobněji se tímto jevem zabýváme v kapitole o dědičnosti dluhů, mj. v souvislosti s transdebitační koncepcí vzniku transsexuality podle Chvály a Trapkové (2004).

muži nebyli připraveni, a tudíž ochotni, opustit svou nově objevenou ženskou stránku a odmítli se pustit do aktivní činnosti řešící problémy vnější skutečnosti. Autor to přičítá nerovnoměrnému osobnostnímu růstu.

V následujícím textu už zaměříme pozornost na mužství a ženství ponecháme stranou.

2. Muž jako tvůrce

Tvůrce je ten, kdo svou vnitřní energii obrací ven, přeměňuje ji, dává jí tvar a vytváří hodnoty. Psychoanalyticky by se řeklo, že energie muže, která směřuje ven, na svět, na výrobu a vytváření, je sublimovaná sexuální energie. Tedy souhrnně mužská sexuální energie i mužská produktivní energie směřují k rozmnožování – rozmnožování úrody, předmětů, sebevědomí svých dětí, klidu svých přátel,...

Muži odedávna tvořili a vyráběli – jako farmáři, řemeslníci, stavitelé, opisovatelé knih či autoři uměleckých děl, zhotovovali výtvořiny potřebné ve společnosti a přímo na výsledcích své práce mohli vidět dobro, které vykonali pro sebe i druhé – „jejich“ věci obohacovaly komunitu, činily svět snesitelnějším či krásnějším.

V románu J. Steinbecka *Na východ od ráje* se v jedné z hlavních mužských postav – Samuelovi – propojuje moudrost, klid a stáří s eruptivní kreativitou, vynálezectvím, humorem, mladickou jiskrou a zapálením pro vědomosti a myšlení. Je to velmi silná a působivá postava snad právě tím, že v sobě propojuje a integruje všechny mužské archetypy, jak o nich pojednáváme níže. Jeho tvořivost nezaplňovala bezhlavě svět věcmi, ale obohacovala jej nápady, životnímu prostoru rodiny dodávala osobitý ráz a samozřejmě také usnadňovala v podobě konkrétních výtvořů práci.

V současné přetechnizované společnosti se čím dál víc mužů nemusí věnovat „své původní“ výrobní sféře a angažují se v procesu rozmnožování peněz. Minimálně nebo vůbec investují do zboží či služeb, na kterých se sami podílejí, vydělávání peněz není start ale cíl. To je drastický posun v orientaci mužů při konfrontaci se světem. (*Rohr, 2002*)

Průzkumy na středních školách, o kterých se dá občas dočíst v novinách (např. MF Dnes) sdělují, že za hlavní náplň života většinou chlapci považují vydělat hodně peněz. Pokud touží po prestižním povolání, pak proto že zajišťuje vysokou odměnu a ještě obdiv veřejnosti. Mnohem míň se objevuje touha něco nového objevit či vynalézt, probádat přírodu nebo založit rodinu.

Peníze však jsou fikce usnadňující obchod, z pohledu duchovního vývoje jsou iluzí, hrou, která podporuje falešný obraz sebe sama a zvětňuje falešný dojem moci. Podle apoštola Pavla je láska k penězům příčinou všeho zla možná i proto, že odvádí muže od skutečného tvoření. Ten, kdo vyrábí peníze, nevyrábí vůbec nic.⁵

⁵ „Kdo chce být bohatý, upadá do osidel pokušení a do mnoha nerozumných a škodlivých tužeb, která strhují lidi do zkázy a záhuby. Kořenem všeho toho zla je láska k penězům. Z touhy po nich někteří lidé zbloudili z cesty a způsobili si mnoho trápení.“ (1. Tim 6,9 – 10)

3. Paradigma „systému bílého muže“

Richard Rohr referuje o práci americké psycholožky Anne Wilson-Schaef na téma závislosti, a to nejen na drogách ale i na způsobu lidského myšlení a chování v moderním společenském systému, v tzv. *systému bílého muže*⁶ (white man system)⁷. Tato autorka analyzovala procesy spojené se současnou americkou návykovou společností, které charakterizuje utlačenosť utlačovatelů, bezmocnosť mocných. Naprostou většinu mužů této společnosti považuje za závislé na určitém způsobu myšlení, cítění a chování. A tato závislost je pomalu uvěznjuje stejně jako závislost na nikotinu nebo alkoholu. Muži věří, že vládnu sociální realitě, kterou vytvářejí, ale ve skutečnosti jsou v ní uvězněni. Toto vězení tvoří podle autorky čtyři mýty, které definují duševní prostor těchto mužů jako čtyři zdi:

systém bílého člověka je to jediné, co existuje

- muži neznají jiný způsob nazírání na realitu (pozn. az: tento mýtus dalece přesahuje mužskou část společnosti, v důsledku takřka celá naše euroamerická kultura sdílí některá schémata, např. euklidovský prostor aj., o jejichž výhradnosti se běžně nepochybuje)

systém bílého člověka je přirozeně nadřazený

- kdo myslí, cítí a chová se jinak, je mimo rámec reality, je buď zábavný, kuriózní nebo špatný či hrozivý
- z této pozice lidé určují, co je správné a pravdivé, vytváří úsudky i za lidi mimo tento systém – ženy jsou slabé, cikáni líní, chudí jsou neproduktivní, nevzdělání zaostalí atd.

systém bílého člověka všechno zná a všemu rozumí

- vše spadá do jeho kompetence (a co ne, to není důležité), ví co je nelepší pro každého i pro svět, lidé systému bílého muže vědí, jak Bůh chce, aby žili, takže mohou uzákonit pravidla politiky a morálky

je možné být zcela objektivní, logický a racionální

- tento bod způsobuje návykovost systému – lidé vykazují omezené vnímání a uvažování, ve kterém vidí a cítí jen to, co jejich závislost posiluje nebo ohrožuje
- sami si připadají logičtí, i když uvažují nesouvisle, jsou přesvědčení, že jsou morální, i když ničí sebe i ostatní

A to celé zastřešuje pátý mýtus, více skrytý, a to víra, že je možné být Bohem. Systém si přivlastňuje boží atributy a dokonce Boha nahradil v tom smyslu, že Bůh je jediná bytost, která všechno ví a která si zaslouhuje oddanost. Systém bílého člověka uzavírá muže v bezpečné ale trestuhodné slepotě, protože mu brání objevovat v sobě i v druhých pravdivé schopnosti, vlastnosti, možnosti, smysl.

Aby muž mohl pokročit na své duchovní cestě, ve svém osobním rozvoji, slovy Rohra najít hlubší mužskou spiritualitu, je třeba tyto samoučelné názory na svět opustit. Podle autora je to nezbytný proces a v mytologii se objevuje jako zabití draka. (*Anne Wilson-Schaef in: Rohr 2002*)

První, kdo reagoval na Ježíšovo učení byli chudí a bezmocní, ale hodně z toho, co Ježíš učil, bylo určeno pro bohaté a mocné. Chudí byli blahoslavení, protože věděli, že jsou chudí a slabí a že potřebují spásu (*Mt 5,3 – 12*), ale Ježíš se věnoval utlačovatelům, protože potřeba jejich osvobození byla ještě větší, vzhledem k tomu, že se ocitali v pasti své vlastní

⁶ angl. slovo man překládá M. Horáková jako muž, preferujeme však překlad člověk, protože v některých ohledech má white man system vztah k lidské euroamerické společnosti obecně a netýká se výhradně mužů

⁷ pojednáno např. v knihách *Women's reality: An Emerging Female System in the White Man Society* (Harper and Row, 1986), *When Society Becomes Addict* (Harper and Row, 1987)

slepoty (*Mt 23,13 – 39*). Podle Rohra toto platí dodnes – mocní se stávají obětí vlastního postavení, utlačovaní jsou zotročováni vlastním autoritativním chováním, přestože to sami nevidí.

Tento antagonismus přenáší autor i na vztah muže a ženy s tím, že pokud jsou muži dominující skupina, myslí si, že jsou vládci vymezující realitu, pak to znamená, že jsou ve skutečnosti chyceni v pasti. Znamenalo by to také, že pouhým převrácením dominance by ženy nic nezískaly, protože by se dostaly do stejné pasti. Kristovo učení sděluje, že východisko není v nadvládě, ale v partnerství, bratrství. Chudí se nespasí tím, že oloupí bohaté, utlačovaní tím, že si podrobí své pány, tím vším by jen zachovali stávající podmínky. Východiskem je sdílení, společenství, vzájemná služba, poskytování svých statků těm, kteří mají nedostatek.

Aplikováno na osobní spiritualitu, mužský a ženský duch disponují dary, kterými se mohou vzájemně obohatit a z jejichž sdílení pro oba plyne největší užitek.

4. O mužské duchovní cestě

Osobnostní rozvoj a zrání muže, individuaci, popisují analyticky psychologicky orientovaní autoři za pomoci příběhů a archetypů v nich obsažených. Robert Bly na podkladě příběhu o Železném Janovi píše o mladých mužích, kteří nejsou z nějakého důvodu schopni otevřít se svému pravému mužství, a musí proto přijímat povrchní mužství, které jim vnucuje komerční a vojenská kultura. Rohr a Martos, Moore či Gillette používají příběhy biblické a antickou mytologii, popř. obecně archetypy bojovníka, milovníka, mudrce a krále, aby na nich popsali důležité mužské atributy, které muž na své duchovní cestě musí/může obsáhnout⁸.

První významnou událostí, kterou musí muž na začátku své duchovní cesty projít, je vstup na její začátek, iniciování duchovního růstu. Je to velké téma, kterému se v „mužské literatuře“ – literatuře psané muži o mužích – věnuje hodně prostoru. Muž však na tuto cestu nemůže vstoupit sám, potřebuje k tomu jiné muže, aby je na ni uvedli. A to takové muže, kteří sami již tuto cestu prošli a naučili se a získali, co měli. Jinými slovy v sobě integrovali archetypy bojovníka, milovníka, mudrce a krále.

Mezi muži, zabývajícími se mužskou spiritualitou se traduje příběh o slonech.

Když byli vyhubeni sloni v některé části Afriky, dovezli se na tu lokalitu mladí samci a samice odjinud. Začaly se však dít neobvyklé věci, mladí sloni se chovali velice divoce. Zásadili mezi sebou, útočili i na mláďata a samice, ničili stromy i lidská obydlí, chovali se jako pomatení, když se vystavovali nebezpečí střetu s divokými zvířaty i s lidmi. Dlouho se nenacházelo řešení a divokými útoky sloni poškozovali sami sebe. Nakonec někoho napadlo k této skupině přivést z původní lokality několik starých slonů. Netrvalo to dlouho a celá skupina se začala chovat obvyklým způsobem včetně mladých samců.

A autoři mužské literatury (Henslin, Bly, Rohr,...) se shodují, že problém naší současné doby a kultury je to, že nám **chybí staří sloni**. Muži potřebují (a to dost zoufale), co

⁸ Bly, R.; Železný Jan. Kniha o mužích. Praha, Argo 1999

Moore, R., Gillette, D.; Král, válečník, kouzelník, milovník aneb O mužské psychice. Praha, NLN 2001

Rohr, R., Martos, J.; Cesta divokého muže. Úvahy o mužské spiritualitě. Brno, Cesta 2002

dřív mívali – zralé mužské duchovní rádce, učitele, kteří je uvedou do mužství, a průvodce na cestě zrání muže.

4.1 Inicie

Iniciací v rámci našeho tématu míníme proces, kdy starší, zkušení muži povzbuzují a podporují mužský růst u ostatních mužů. Inicie je doba prohlubování fyzických, citových a duchovních dovedností, prostřednictvím úkolů, půstu, bolesti a legend o hrdinech rodu, o jeho historii. Chlapci poskytují pocit osobní důležitosti v kontextu širšího světa (generací, historie...), připojuje ho k bratrstvu předchůdců, k proudu života, který protíná věky. Chlapec se začne cítit součástí světa mužů. (Bly, 1999, Henslin 2003)

Skutečností, ze které vychází nutnost iniciace, je, že v žádné kultuře **se chlapec mužem nerodí, ale utváří se jím**, a to úsilím vlastním i jiných mužů. Chlapci se stejně jako dívky rodí z matek a první období svého života jsou identifikováni s matkou, tj. s ženou. V určité chvíli tak musí opustit ženský svět a vstoupit do mužského. Identifikace s mužským světem však není jediný důvod, proč mladý muž potřebuje projít iniciací. Je to součástí duchovní cesty, která vede ke zralému mužství, jejímž předpokladem je setkání s vlastní slabostí a nalezení pokory. Chlapci se potřebují podruhé narodit, ale k novému životu je tentokrát musí přivést muži. Muži provedou symbolický a fyzický zlom mezi chlapcem a matkou.

Rohr (2002) z přehledu o různých podobách iniciace v různých kulturách vyvozuje, že to, co je jim všem společné, jsou dvě věci: Jednak je mužská iniciace považována za nezbytnou, zatímco ženská ne vždy⁹. A jednak to, že se iniciace vždy nějak týká moci a způsobu, jak ji používat. Bez iniciace do zacházení s mocí ji muži snadno zneužijí nebo před ní uniknou.

Iniciační obřad se vždy koná před veřejností – skupinou, do které mladík patří – nebo alespoň s jejím vědomím. Sděluje se v něm poselství jak samotnému mladému muži, tak této veřejnosti, a to skrze slovo, zkoušku, společenství a symbolické poranění. Aby iniciační obřad skutečně nesl poselství a byl uvedením do něčeho trvalého, je důležitá zúčastněnost, angažovanost zasvěcovatelů i zasvěcovaných, vnímání důležitosti toho, co se děje, ne jen nezúčastněné diváctví. Jakmile se pak jednou tato situace udála, je definitivní – chlapec se stal mužem, stal se jím veřejně, což znamená, že to všichni vědí a není třeba se dál „předvádět“ a dokazovat všem své mužství pseudohrdinskými činy.

Poselství nesená obřadem směrem k zasvěcovanému muži jsou v souhrnu tato (Rohr, 2002):

Jednak sdělení, že *život je těžký, ale nesmí se jim plýtvat ve snaze usnadnit si ho*. Mohlo by se pak stát, že by muž strávil život tím, že se mu bude vyhýbat.

Druhé sdělení nesené iniciačním obřadem je – *jsi smrtelný, jednou zemřeš*. Konfrontace se smrtí a strach z ní brání bezhlavému zbytečnému riskování a připravuje na oproštění se od světa. Muž pak také může věnovat úsilí právě tomu, co má cenu z hlediska věčnosti.

⁹ Proč ženské iniciační obřady nejsou tak typické a časté jako mužské, se vysvětluje rozdílností zkušeností mladých mužů a žen. Události, které iniciace přináší – konfrontace s bolestí, zraněním, ponižením, sebepřesahem, pokorou a sebevzdáním – zažívá mladá žena přirozeně s příchodem menstruace, s těhotenstvím a porodem. (Podle Rohra však v případě, že ženy získají „mužskou“ moc, jako dnes ve vyšších vrstvách rozvinutého světa, potřebují iniciaci i ony, aby ji mohly unést.)

Dalším poselstvím je – *nejsi ze všech nejdůležitější*. Muž je zasazen do světa, který vyžaduje úctu. Skromnost a pokora mají zásadní význam pro lidskou pravdu a štěstí.

S tím souvisí i další poselství, které adeptovi mužství říká, že není všemocný. *Tvá síla i možnost určovat výsledky je omezená, stejně jako svět, ve kterém žijeme*. Upozorňuje, že svět i člověk mají hranice, a za těmi je Bůh. Výsledkem tohoto uvědomění by měla být nejen pokora ale i zodpovědnost.

A posledním sdělením je upozornění, že *muž nepatří jen sám sobě*. Jeho život se netýká jen jeho samotného. Je součástí něčeho, co jej přesahuje, společenství lidí, kteří na něm závisí a potřebují ho. Jeho úkolem je naslouchat, sloužit, objevovat, být k dispozici.

Procesy, jimiž se tato poselství přenášejí, resp. události, jimiž během iniciace mladý muž prochází, jsou odloučení od ochranné ženské energie, odvedení do rituálního prostoru, zraňující zkoušky a připojení se k mužům.

Iniciační prvky jsou obdobné v „pohanských“ prostředích i v křesťanské symbolice: ponoření (= symbol utopení)/smrt, obřadné pomazávání, obnažení, změna šatů, osvětlení ohněm, setkání s Bohem, nové jméno, průvodci (kmotrové), nový společenský status, širší rodinná identita. V katolické církvi bohužel došlo k posunu od symbolického utonutí dospělého člověka ke kroupení sladkých miminek a symbolický úder (políček) byl ze svátosti biřmování vpuštěn, nicméně v souhrnu si různé křesťanské církve tyto prvky podržely.

Robert Bly v knize *Železný Jan* popisuje iniciaci chlapců v jistém africkém společenství (Bly, 1999).

Když dospějí chlapci vesnice do určitého věku (kolem deseti až dvanácti let), přijdou si pro ně dospělí muži do chýše k matce, uchopí je a odvedou ven z příbytku a ven z vesnice. Chlapci pláčou a volají po matkách, mají strach. Matky za nimi křičí, pláčou a natahují ruce, ale mužům nebrání. Ti odvedou všechny chlapce, u kterých nazrál čas¹⁰ na jedno místo daleko od vesnice. Zde po několik týdnů žijí sami muži pospolu. Dospělí a starci se starají o chlapce a vyprávějí jim příběhy. Podle Blye jim dávají zakusit, že doposud byli syceni matkami, ale od teď budou žít z mužského zdroje, a to nejen tělesně, ale především duchovně. Ze starých rodových příběhů i z osobních příběhů mužů kmene se chlapci učí o mužství, o jeho kvalitách, zápasech, povinnostech, silných a slabých místech. Procházejí zkouškami (hladovění, zranění), dostanou nové jméno, a když se navrátí do vesnice, už nebydlí v chýši matky a matka se k nim už nechová jako k dětem.

Zajímavá je Blyova poznámka o tom, co dělají matky, když jim chlapce odvedou. Sdruží se spolu se staršími ženami, pláčou a nechávají se utěšovat a nakonec se začnou radovat. Je to umění dokázat přijmout, že naše dítě dorostlo, a propustit ho z hnízda do vnějšího světa dospělých. Z rodinné terapie známe řadu rodin, kde něco vážlo právě kvůli tomu, že jeden či oba rodiče z nějakého důvodu nepřijali, že jejich potomek dospěl, změnil se jeho potřeby i kompetence, a dál jej drželi v pozici bezmocného dítěte. Mluvívá se také o syndromu prázdného hnízda postihujícího rodiče, od nichž odešly dospělé děti.¹¹ Není to lehké vypořádat se s odchodem dorostlého dítěte z domova a rodičovské náruče, a právě proto jsou matkám v popisovaném společenství k dispozici starší ženy, které stejnou situací prošly a mohou poskytnout soucit, útěchu, radu, osobní příklad.

¹⁰ o zrání a nadcházení pravého času mluvíme u vývoje člověka často, podrobněji rozpracováno např. u Chvály a Trapkové 2004

¹¹ např. Plaňava, I.; Spolu každý sám: v manželství a rodině. Praha, NLN 1998

Ve své knize *Rodinná terapie psychosomatických poruch (Chvála, Trapková 2004)* popisují autoři iniciační rituál ze Sibíře.

Když chlapec dosáhne věku asi jedenácti let, odvedou jej prarodiče v noci do lesa, kde jej svléknou donaha. Děd rozštípně mladý stromek vertikálně vprostřed kmene a obě části rozevře. Babička pak nahého chlapce prostrčí škvírou v kmeni stromu na druhou stranu, kde čeká dědeček. Ten chlapce přijme do náruče, oblékne ho a pak spolu obvážou stromek, aby mohl dál růst.

Je to krásný příklad druhého narození, odchod z ženského světa „porodním kanálem“ do světa mužského. I v tomto případě tomu předchází nutnost projevit odvahu, ponížení v nahotě, nutnost spolehnout se na vedení starých a moudrých, zranění zimou a odřeninami, ale dosaženým cílem a odměnou je vřelá náruč mužského světa, obnovení komfortu (čistota, teplo) a nabytí nového postavení ve vztahu s dospělými.

Chvála a Trapková (2004) ve své koncepci procesu separace dítěte do rodičů používají metaforu trajektorie pohybu dítěte od jednoho rodiče k druhému a pak ven z rodiny. Vytvořili na základě mnoha kazuistik a zkušeností. Přijmeme-li tuto metaforu, pak vstup do mužského světa odpovídá té části křivky, která je mezi matkou a otcem, tj. separaci od matky a cesta k otcovi. Podrobněji viz kapitolu o separaci.

Mužská iniciace je spojena kromě nesnázi také s uctívou konfrontací s mimorozumovým chápáním, s intuicí a s divokostí. Připravuje muže, aby byl v životě schopen se orientovat nejen podle rozumu a pragmatismu, podle věcí očividných a utilitaristických pohnutek, ale také na základě jemnějších ukazatelů, vzhledu, důvěry. Bez tohoto „tréninku“ je muž chycen do pastí své mysli, toho, co považuje za rozum, a do omylu, že to, co mu zprostředkovává rozum a smysly, je jediná pravda. Když není iniciován do oblasti posvátného, považuje svůj omyl za objektivní pravdu. (Srv. *system bílého muže.*)

4.2 Zranění

Důležitým aspektem iniciace je fyzické **zranění**. Jeho prostřednictvím je např. mladík konfrontován se svou smrtelností, jak bylo řečeno výše. Podle Roberta Blye zranění při zasvěcovacím rituálu znamená, že se mladík musí něčeho vzdát, aby mohl „osvobodit divého muže“ v sobě, a mohl být přijat mezi muže. Když dnes mají chlapci sklon riskovat a záměrně si přivozují zranění, projevují tím mimoděk touhu po zasvěcení. (Bly, 1999) Fyzické zranění je jiné než zranění vnitřní, duševní. Jeho přivození v rituálu také chlapce učí, jak s ním naložit. Učí, co stojí za slzy a co ne, jak se se zraněním vyrovnat. Zranění nesmí být uzavřeno v těle (v mysli), protože pak by ovlivňovalo život člověka, brzdilo, bralo sílu, energii. Rána svou nespravedlností, obludností má škodlivý vliv na spontánnost a radost ze života a spojuje se se zjevnou či utajovanou zuřivostí. Zranění přináší také sebelítost a tu si člověk nesmí pěstovat, naopak za ni má zraněné dítě v sobě napomínat. Zranění musí být odděleno od osoby, musí z ní být „vyndáno“, odevzdáno, odpuštěno. Vnější jizvy někdy existují proto, aby připomínaly jizvy vnitřní – například když mladý muž nikdy nedostane projev uznání od staršího, když dítě zažije otce příliš kritického, nesmlouvavého, anebo jeho společnost nepozná vůbec. Rodiče zasazují takové rány, které si děti pamatují dlouhá léta – křivda, hanba, lež, tvrdé tresty nebo nadávky, které ničí nadšení, sebevědomí, hrdost - a zranění při zasvěcení vnitřní rány připomene a napoví, jak s ránami – starými i novými – naložit.

Autoři pojednávající o mužské duchovní cestě se shodují, že v naší současné kultuře chybí zasvěcení do toho, co znamená být mužem. Na rituálech Eskymáků, Indiánů, starých Řeků a jiných společenství ukazují, že ve všech lze najít chvíli, kdy byl chlapec přijat za žáka k duševní a duchovní výchově. U nás to bývali a dodnes se o to někdy pokoušejí kněží, popř. učitelé. Po dobu studií či učení se mladík neviděl s rodiči, resp. matkou, a přijímal „duševní potravu“ od jiných mužů.

4.3 Rádce, zasvěcovatel

Ve společnostech, kde se dbalo na iniciaci, se z kluka stal muž jednak s vynaložením vlastního úsilí a jednak s aktivním **příspěním starších mužů**. To jsou ti staří sloni, o nichž jsme psali v úvodu kapitoly. Nedokonalost našich úzkých rodinných (výchovných) systémů spočívá v tom, že starci mimo něj už nepředávají synovi žádný účinný návod, jak přetrhout pouto mezi ním a rodiči, aniž by tím sám utrpěl, a jak se stát mužem. Když chlapec vstoupil do učení k muži/mužům, byl tím jednak zjevně mezi muže přijat, a pak se tam také učil mužským hodnotám, životním a duchovním. Ty mu zprostředkovávaly mýty, písně a příběhy, které mu učitel předával, i vzor, který v něm měl. Dokud bydleli v jednom domě či vesnici i dědové a strýcové, pak v denních pracích, na poli, v dílně i v domácnosti, v řemesle a ve volných chvílích trávili starší muži spoustu času s mladšími a předávali své znalosti o mužské povaze a duši. Vyprávěli příběhy, které zažili, a ty jednak udržovaly rodinnou kontinuitu, znalost kořenů a povzbuzovaly sounáležitost, ale také zobrazovali právě hodnoty, podle kterých se hrdinové těch příběhů v životě orientovali a chovali. Dodnes nás zajímají osudy prarodičů, rodičů, příbuzných za první a druhé světové války, o tom jak cestovali, jak projevovali statečnost a hrdinství, jak museli čelit nemocím, zraněním, ztrátám, o tom, co uměli a dokázali.

V románu *Křižáci* od Henryka Sienkiewicze je toto pouto mezi starým a mladým mužem zobrazeno na hlavních postavách. Spolu žijí, putují, účastní se tažení a válek i společenských událostí. Postupně se nerozvážný mladík, jehož sílu a divokost jej právě stařec učí usměrňovat a správně používat, promění ve zralého zodpovědného, citlivého ale odvážného a silného muže.

Rádce není ten, kdo poradí mladému muži, jak se dostat z problémů (to je běžná role rodičů, učitelů, šéfů, trenérů, poradců), skutečný rádce ho do problémů navede a pak ho vyvede ven, a to tak, že vychází obohacen o nový duševní rozměr – vlastnost, dovednost, znalost, moudrost.

Podle Rohra je jen zřídka jediným zasvěcovatelem syna jeho otec. Většinou je to i jiný muž, který vede syna na cestě k dospělosti. Podobně Verena Kast, německá psychoanalytička, píše, že ve době odpoutávání (adolescence) jsou důležití lidé, kteří nejsou osobními otci a matkami, ale na které lze projíkovat otcovský nebo mateřský obraz (včetně božstev). (*Kast, V.; Otcové - dcery, matky - synové. Práce s rodičovskými komplexy jako cesta k vlastní identitě. Portál, Praha 2004*)

Při charakteristice postavy rádce na duchovní cestě – mentora – se odvolává na mýtického Mentora, moudrého rádce krále Odyssea. Jemu Odysseus svěřil svého syna Telemacha a ustanovil jej Telemachovým učitelem a ochráncem jeho duše. Podle autora jsou problémy se zralým mužstvím spojeny s nedostatkem „kmostrů“, mentorů, ale i s tím, že čekáme příliš mnoho od biologických otců. Rohroví se zamlouvá výklad, že Mentor byl maskou Athény, bohyně války a moudrosti, protože tak výborně zapadá do jeho koncepce

mužské duchovní cesty, v níž se muž musí nejprve sblížit se svou ženskou stránkou a rozvinout ji, a pak se s dovednostmi z ní plynoucími vrátit zpět k divokému přímočarému pravdivému mužství. Mentor – Telemachův průvodce – byl tedy muž s duší ženy, která sama byla válečníkem a mudrcem. Důležité je, že taková osoba, jakou je učitel-zasvěcovatel, zůstane muži jako pilíř, dohled, autorita, rádce, dovolání, a blízký vztah, a to (i) v případě, že ztratí či nemá takový vztah s rodiči. Představuje pomoc a ochranu před tím, aby se mladý muž ve světě či v sobě ztratil. V takovém vztahu se také mladík učí pokoře a poslušnosti před autoritou. Přátelství z něho zůstává.

Postupně zanikly mužské kluby a spolky, otcové pracují mimo rodinu a o výchovu a čas dětí se z velké části starají instituce. Chlapcům zbyla jen společnost vrstevníků, kde sice mohou být i starší chlapci, jenomže ti ve srovnání s dávnými zasvěcovateli nevědí nic a nemají do čeho iniciovat.

Stejně tak je nemožné, aby zasvěcovatelem do mužství byla žena. Když ženy vychovávají chlapce samy, může se stát, že i přes jejich nejlepší úmysly chlapec – s Blyem řečeno – nebude mít mužskou tvář nebo dokonce žádnou tvář (1999). Jsou to právě a jenom muži, kteří mohou předat chlapcům jistotu (o mužství), jenž jim pomůže vidět jejich pravou tvář.

4.4 Pseudoiniciace

Když dnes už u nás muži neuvádí chlapce do mužství a oni jsou tak ponecháni napospas sobě samým, přináší to škodlivé následky. Již výše jsme zmiňovali Blyův výklad riskantního chování mladíků, kteří neuváženě sami sebe zraňují, že si tím vlastně říkají o iniciaci. Henslin (2003) píše, že když společnost přestane poskytovat specifické, smysluplné iniciační cesty, jednotlivá mužská duše se musí iniciovat sama. Protože však chybí moudrý rádce, starý slon, jsou takové pokusy o iniciaci či její náhradu nebezpečné jak samotným mužům, tak jejich okolí: pouliční gangy, užívání drog a alkoholu, vysoce riskantní sporty, militarismus, následování charismatických vůdců sekt, obsesivní pracovní soutěživost, opakované sexuální dobývání, hledání dokonalého (tedy nedosažitelného) staršího rádce atd.

Podle Moora a Gilletta (2001) společnost sama disponuje velkou řadou mužských pseudorituálů. Takovým je např. základní vojenská služba a představa, že ponížena a potlačena identita ve výcvikovém táboře „z tebe udělá chlapa“. Nebo úkoly, které se dávají členům a adeptům pouličních part (gangů). Jedná se o pseudoiniciaci z toho důvodu, že uvádí chlapce do mužnosti zdeformované, zakrnělé, falešné (i přesto že je třeba přísně ritualizovaná). Autoři tento druh mužnosti nazývají patriarchální mužností. Je agresivní k ostatním a často i sama k sobě. Pseudoiniciace neprodukuje skutečné muže, protože opravdoví muži nejsou svévolně agresivní.

Moore a Gillette označují psychické a duchovní rozpoložení muže, který nebyl iniciován do cesty zralého mužství za „psychologii chlapce“. Říkají, že psychologie chlapce je sadomasochistická, zraňující a destruktivní. Může se jí vyznačovat i dospělý či starý muž. Naopak „psychologie muže“ je ochraňující a tvůrčí. Aby se zrodil muž, musí chlapec (dětinské velikášství) zemřít. Jenomže nebezpečí naší blahobytné společnosti spočívá v tom, že „chlapectví“ se dá udržet do pozdního věku penězi. (Při studiu bible zjistíme, že i Ježíš má dva soubory učení. Jeden pro prvotní zástupy – novopečené učedníky – a jeden pro pokročilé, vyspělé učeníky (*srv. Mt 13,10 – 12 a 1Kor 3, 1 – 3*.) Podle Rohra muž potřebuje vykonat a dodržovat sliby, aby rostl.

Vrátíme-li se ještě jednou k metafoře příběhu se slony, autoři mužské literatury se shodují, že řádění mladých slonů, gangy, krize pohlavní identity, příklon k charismatickým vůdcům, fundamentalistickým kazatelům nebo velitelům atd. nevymizí, dokud nebudou přivezeni staří sloni. To jest dokud se zas neobjeví moudří rádcové, kteří nabídnou „chleba“ odvážných a riskantních výprav přinášejících poznání, duchovní pokrm, který skutečně sytí.

4.5 Duchovní vývoj muže

Nebudeme pojednávat o celé cestě zrání muže (jungovské individuaci), protože je o něm bohatě pojednáno v různé literatuře (Bly, Henslin, Rohr, Moore, Jung,...). Popíšeme jen některé její aspekty důležité k porozumění, jakým směrem se mužovo zrání ubírá, co je jeho ovocem, jaká úskalí může obsahovat. A také toho, o co jsou muži, kteří se na svou duchovní cestu nevydali, ochuzeni a jaké důsledky to má pro jejich sociální okolí. Čerpat budeme převážně z prací Richarda Rohra (2002) a R. Moora a D. Gilletta (2001).

Základními charakteristikami cesty zrání, na které narážíme opakovaně i v jiných vývojových koncepcích, jsou různé jednotlivé **etapy** cesty, jejich správné **načasování** a nezbytné **cíle**. V příbězích (pohádkových, mytologických, biblických) je znát značný důraz na tyto vlastnosti cesty.

Duchovní vývoj muže lze popsat pomocí archetypů bojovníka (hrdiny), milovníka, mudrce (kouzelníka) a krále. Každá z těchto postav představuje některé aspekty muže, které je třeba obsáhnout, naučit se. Pojednali jsme již o iniciaci, uvedení na tuto cestu. Je zajímavé, že věk, ve kterém se chlapec považuje za zralého pro iniciaci, bývá v různých zdrojích uváděn podobně – kolem 12 až 14 let. Je to přibližně doba, kdy v procesu separace podle Chvály a Trapkové (2004) už má chlapec za sebou sblížení s matkou a přechází od ní k otci, aby definitivně vstoupil a identifikoval se s mužským světem. Pokud byl vývojový úkol etapy sblížení s matkou úspěšně splněn, vstřelil už od ní to ženské, co do života potřebuje.

Srovnáváme-li dál procesy separace a individuace zmíněných autorů, zjistíme, že se liší v pojetí vývojových úkolů. Při procházení jednotlivými fázemi separace je vždy třeba nejprve dokončit vývojové úkoly jedné fáze, tj. naplnit potřeby aktuální právě v této fázi, aby bylo možné vstoupit do další. Pokud se tak nestane, zakládá to na problémy (psychické, vztahové, zdravotní, systémové) v dalších etapách. (Podobně i E. Erikson ve své koncepci psychického vývoje předpokládá, že špatně zvládnuté vývojové úkoly raných období zvyšují pravděpodobnost špatného zvládnutí těch následujících.) Rohr sice také píše o etapách duchovní cesty muže jako navazujících v posloupnosti a nadcházejících s daným věkem muže, ale protože „vývojové“ úkoly na této cestě jsou příliš těžké, stává se, že se začnou překrývat a některé třeba mohou řešit až do smrti. Podle Rohra to však není nutně špatné či pro vývoj nevýhodné.

Popis jednotlivých archetypů uskutečníme podle obrazu otce a syna Radových, který je uveden v úvodu kapitoly¹². *Bojovníka* autoři zobrazili v levém dolním rohu v postavě Jákoba, který zápasí s Hospodinovým poslem. Byl to zápas na život a na smrt, ve kterém Jákob obstál. *Milovník* je zobrazen vlevo nahoře postavou Smařana (Samaritána), který prokázal lásku a milosrdenství zraněnému a zbídačenému cizinci, kterého našel polomrtvého na cestě. *Mudrc* je ukázán jako Šalamoun, muži, kterému byl Bůh tak nakloněn, že mu nabídl, ať si přeje cokoli, a dostane to. Šalamoun překvapil Boha, když si místo bohatství či dlouhověkosti přál moudrost, rozumnost a vnímavé srdce. A *král*, postava vpravo dole, je milující otec, který laskavě přijal tzv. marnotratného syna. Je to podobenství o bohatém muži,

¹² Byl namalován na objednávku pro účely velkých setkávání mužů a je zveřejněn na www.chlapi.cz

otci dvou synů, z nichž jeden odmítl pro otce pracovat, vzal celý svůj podíl majetku a odešel do světa, kde jej prohrál. Skončil bídě, vyhladovělý žebrák mezi prasaty. Pak se s lítostí vrátil k otci, aby se stal alespoň jeho otrokem, ale ten jej přijal s láskou, jako znovunalezeného syna, umyl ho, oblékl, nasýtil a radoval se z jeho návratu.

Archetyp bojovníka, je obrazem aspektů mladého muže. Jazyk první poloviny mužova života je hrdinský jazyk úspěchu. Je to jazyk vzestupu, idealismu, vítězství nad překážkami a vlastním egem. Či popřípadě stínu bojovníka – když muž zůstává příkrčený ve svém malém a sobeckém světě. V druhé polovině mužova života se jazyk vzestupu stává nebezpečným – snahou dostat se nahoru za každou cenu, zneužíváním moci, ideologie, zásad namísto lidských vztahů. Jazyk vzestupu se tichou přeměnou stává jazykem sestupu. Nadchází moudrost, která už si nedělá starosti s hranicemi a identitou, Rohr to nazývá „morálka duše“. Cílem už není hrdinství, klade se otázka, co SKUTEČNĚ je? Cílem je vnímání toho, kým muž už v Bohu je, kým je světu, lidem. První jazyk je o konání a dosažení svého já, druhý je o Bytí, resp. bytí v Bohu. První část cesty ctí řád, pravidla, zákony, je to cesta dravosti mladých mužů, zanechává za sebou oběti (outsidery, partnery, slabé); druhá část cesty je o vyzrálosti starých mužů, o trpělivosti a soucitu.

Jazyk sestupu se lze naučit, obvykle skrze **utrpení a zážitek bezmoci**. Anebo se lze ocitnout na cestě zlosti, výčitek a negativismu, zatímco se kolem hromadí životní zklamání a prohry. Tak vzniká „svět mužů, kteří neumějí správně stárnout, jsou emocionálně, duchovně i intelektuálně nepřístupní“ a málokdy je pak lze brát vážně. (Rohr 2002, str. 15) Princip se zdá být podobný Eriksonovu osmému věku, který před člověka staví úkol zvážit svůj dosavadní život a zaujmout k němu postoj. Pokud se s ním člověk nevypořádá směrem k přijetí, smíření a moudrosti stárí, je výsledkem zatrpklost, nespokojenost, zklamání, úzkost z konce života, zlost a zoufalství.

Bojovník mladého muže však ještě není **hrdina**. Hrdinou je ten, kdo dá v šanc svůj život pro něco většího než je on sám. Pro něco se musí vypravit, a není to žádný výlet. Aby se z bojovníka stal hrdina, je třeba začít se učit, zrát, vstoupit na duchovní cestu. Podle Rohra jsme v poslední době začali být cyničtí k existenci opravdových hrdinů, jsme schopni za hrdinu považovat toho, kdo vydělává velké peníze, a ten, kdo je rozdává, je hlupák. Přikláníme se k tomu, že tento postoj bychom našli i v jiných dobách v bohatých kulturách¹³, ale zdá se, že v soudobé euroamerické, tzv. technokratické a sekularizované společnosti se z něj stal dominantní trend. Opustit klasickou hrdinskou pouť ve prospěch vlastních zájmů nás staví do rozporu s téměř všemi hrdinskými legendami a tradicemi. Hrdinská cesta je nebezpečná, obvykle se přiblíží k hranici smrti. Ale to, co hrdina na své cestě vydobude, přináší zpět domů, ovšem ne aby to sloužilo jemu, nýbrž aby to sloužilo celému společenství – grál není osobní vlastnictví (např. Prométheův oheň, Šalamounova moudrost, Ježíšův Duch). Spojení s princeznou přináší království zdraví a úrodu, žije se šťastně až do smrti.

Jak už bylo řečeno, na duchovní cestě člověka se běžně mluví o **dvou zrozeních** – prvním biologickém z matky, do druhého však musíme být uvedeni, iniciováni, a není nijak jisté, že se to stane. Pomáhají k tomu zralí ochránci a iniciační proces. Význam iniciačních rituálů, v nichž jsou učitelé stařešinové, dědové, kteří již v sobě integrovali archetypy krále, bojovníka, milovníka i mudrce, umožní muži (bojovníku, který se cítí pohodlně ve světě managementu, řízení a fotbalu) vstoupit do duchovní sféry. Musí se tomu naučit právě od takových mužů, kteří mají autoritu moudrosti a zkušenosti, jinak tomu neuvěří a bude dál hledat jen takové „krále“, kteří ospravedlní jeho malé vypočítavé bitvy.

¹³ viz např. společenskou kritiku ve Chvála bláznivosti Erasma Rotterdamského

Na cestě za pravým bohatstvím, porozuměním, osvícením prochází muž dobrou temnotou a bolestí, absurdity věcí, charakterizovanou ranami pod pás, zklamáními, paradoxy. „*To jsou Izraelité, kteří chodí 40 let v kruzích po poušti, hádanky sfing, „neodpovědí“ zenových mistrů a koany. Tato část cesty vyžaduje od muže trpělivost a ochotu nechat se vést.*“ (Rohr 2002, str. 52) Je to podobné jako s přechodem do nového vývojového prostoru, jak o tom píše Chvála s Trapkovou: Člověk se ve skutečnosti nemůže sám rozhodnout, že chce vstoupit do další vývojové fáze nebo že chce být osvícen, ještě neví, co to vůbec je, co to znamená, jak to vypadá. Jediné, co může dělat, je připravovat se a být připraven. Zmoudření, osvícení, vyžaduje odevzdání se a důvěru, nikoli rozhodnutí nebo odhodlání, mnoho nezištné vůle a hlavně otevřenost.

Proměnu bojovníka v hrdinu a mudrce, muže s moudrostí a pokorou, ukazuje Henryk Sienkiewicz v románu *Křižáci* na postavě Juranda ze Spychova.

Byl to šlechtic a velmi obávaný válečník, muž, který vládl značnou mocí – výjimečnou fyzickou silou, dovedností boje, majetkem, družinou věrných spolubojovníků a poddaných. Z pohledu duchovního vývoje v sobě integroval archetyp bojovníka a částečně krále (vzhledem k zacházení se svou mocí). Nevíme nakolik i milovníka. Měl totiž sice vztahy vřelého přátelství a také láskyplný vztah k dceři, nicméně k nepřátelům byl krutý a bez slitování. Svou jedinou dceru však velice miloval. Když mu ji unesli, šel ji vykoupit sebou samým, protože nebylo nic, co by nepřátelé více ocenili. Vydal se nepřátelům, nevyužil svou sílu k sebeobraně, dobrovolně se nechal ponížít, krutě mučit, uvěznit a zmrzačit. A taky podvést, neboť si uvědomil, že jeho oběť vzhledem k bezpečnosti nepřátel dceru nezachrání. Když se s ním pak setkáme ve chvíli, kdy byl z vězení vysvobozen, oslepený, oněmělý, vyhublý, rychle zestárlý, překvapivě to není záštiplný válečník planoucí hněvem, nenávistí a touhou po pomstě, jak bychom na základě jeho dřívější povahy čekali, a už vůbec ne zlomený, zklamaný, zatrpklý chudák. Je to muž plný odpuštění, pochopení, slitování, milosrdenství, muž důvěřující a spoléhající na Boha, plný vnitřní síly z této důvěry plynoucí.

Podle Rohra jsou a byly iniciace chlapců ve všech kulturách kromě „moderní světské západní kultury“, míní tím kulturu, která vyzdvihuje filosofii pokroku, pravdu rozumu a nezávislost. Nedostatek zájmu a znalostí o iniciaci – přechodu k dospělosti a moudrosti – dává do souvislosti s postupným úbytkem spirituality, zaměřením na duchovní rozvoj, skutečnou vnitřní proměnu. A spojuje s tím také nárůst psychických poruch. „*Bez mytologie nám zůstává pouze patologie.*“ (Rohr 2002, str. 17) Její terapie zůstávají neúčinné, když musí potvrzovat primát individuálního „já“ a to je vše, co ponechávají. „Já“ potom bytní na úkor zrání a moudrosti. Bez víry a vztahu s Bohem se ocitáme oddělení od světa smyslu a významu, od Boha, který nás zachraňuje před našimi malými „já“ a naším osamělým hledáním toho, co znamená. Muž, který vstoupil iniciací do duchovního vývoje, ví, co znamená, ví, že sám je nositelem významu. (V křesťanském pohledu je hodnotou za kterou Bůh položil svůj život, a chrámem, ve kterém Bůh přebývá.)

Lidský život je nám výrobci, médii, reklamami vykreslován jako prostor pro užívání si, má být bezstarostný, bez problémový, v pohodě. Možná tím, že chybí zasvěcení a muži se nesetkávají na počátku své životní cesty s rituálním zraněním a všemi poselstvími, která iniciace přináší, rozvíjí se idea o bezstarostném životě a uražená nespokojenost, když život klade odpor v podobě nároků, těžkostí, problémů, komplikací. Nahlédnuto z jiné perspektivy může být nezvyk na nároky a čelení obtížím přinášen častou nepřítomností (fyzickou či psychickou) otců v životě dětí. Je to totiž otec, který v rodinném systému klade nároky na dítě a vyžaduje od něj odolnost a výkon (viz např. *Chvála, Trapková 2004*).

V Čechách momentálně existuje rozsáhlé mužské společenství, které se zabývá mužskou spiritualitou a zráním. Spojují se mj. přes webové stránky www.chlapi.cz. Richarda Rohra měli již několikrát pozvaného z Ameriky a s jeho přispěním už třikrát ve třech letech uspořádali pro chlapy od dvaceti do šedesáti let iniciaci. Prošlo jí už mnoho desítek mužů. Ti, se kterými jsem se setkala, s nadšením vyprávějí o společné, fyzicky velmi namáhavé, tvůrčí práci, o nebezpečí, o vzniku obdivuhodných přátelství, o překvapivých – a trvalých – osobních proměnách apod.¹⁴ Jiná skupina mužů, s touto první ovšem částečně propojená, se zabývá např. organizací pobytů pro otce a syny, které jsou zaměřené na podporu společně tráveného času a zážitků při práci, při hře, dobrodružství, a pomáhají posilovat vzájemné vztahy i vztahy s ostatními muži. Otec a syn mají možnost se poznat v ne tak běžných situacích a objevovat, čím je ten druhý zajímavý, hodnotný, dobrý atd.

5. Výchova k mužství

Hlavní poznatek, který vyplývá ze všeho výše popisovaného, je ten, že vztahy se ženami nepřispívají k mužově růstu. Respektive přispívají jen do té míry, jakou je syn schopen se obohatit především z raného vztahu s matkou o ženské prvky své duše, vyživit svou animu. Ale nemůže s jejich pomocí vyživit svého anima. Pouze muži mohou chlapce přivítat do světa mužů, pouze muži se mohou podělit o své zápasy, selhání, odpovědnosti a sny, a tak ukázat mladíkovi, jak muž žije ve všech obdobích života. Pouze muži mohou vést a sytit mladíka, když roste v muže.

Tato skutečnost je těžko přijatelná pro matky, které někdy synovské zranění svého syna vnímají a snaží se zaplnit jeho prázdné místo po otci zvýšenou mateřskou péčí. Velice často, bez ohledu na to, jak dobrý je matčin úmysl zaplnit mezeru, vede chlapcova citová náklonnost k matce ke sdílené závislosti mezi matkou a synem, a to ho velmi zraňuje. (*Bly, 1999*) Ať se matka snaží v dobré víře sebevíc, nemůže naplnit všechny synovy citové potřeby. Matka a otec jsou ve svých rolích vzájemně nezastupitelní a dítě ke svému zdravému vývoji potřebuje oba dva.

Když otec neplní svou citovou zodpovědnost, netráví se synem čas a nezapojuje se do jeho života, je situace zoufalá. Chlapec, který má příliš mateřské péče a málo otcovské, má problémy. Proto se vztah mezi dospívajícím synem a matkou může stát výbušným. V takových případech se syn snaží prolomit citovou závislost na matce, což je v určité chvíli nezbytné, ale nedokáže to, aniž by si ublížil, dokud nenaváže vztah se starším mužem, který se o něj zajímá a provází ho, aby se stal mužem.

Všichni chlapci, ať už mají oba rodiče nebo jen jednoho, se musí citově odpoutat od matky. Neznamená to, že ji přestanou milovat, ale musí se od ní citově oddělit a začít se zabývat svými záležitostmi. Musí začít vidět svět svými očima. Matky se musí vědomě – a bolestivě – snažit nechat syna jít a dovolit mu stát se mužem. Citové odpoutání syna osvobodí, aby se stal součástí společenství mužů. Citově se od matky odpoutat není snadné, syn to sám nedokáže, potřebuje k tomu pevné vztahy s vícero staršími muži (strýci, dědečky,...). (*Bly, 1999*)

Společenský dopad této skutečnosti je v praxi porozvodového uspořádání. Někdy ženy po rozvodu chtějí, aby otec sice platil, ale jinak se jim ze života vypařil. To ovšem není to, co potřebují děti. Ty naopak víc než peníze potřebují otcovo srdce, ducha, čas, přítomnost. Je důležité, aby porozvodová péče u malých dětí, zvláště chlapců, napomáhala tomu, aby se neztratil vztah mezi otcem a dítětem. Naopak by se měl rozvíjet, aby pak jednou, až syn

¹⁴ Právě pro tyto příležitosti otec a syn Radovi namalovali obraz, o kterém jsme psali výše.

doroste do jedenácti dvanácti let, kdy jeho potřeba otcovy přítomnosti rapidně stoupne, mohl například změnit místo majoritního pobytu a tentokrát větší čas, určený soudem či dohodou, trávit s otcem.

V matčině moci je ovlivnit dítě (syna) natolik, že přispěje k jeho ochuzujícímu odtržení od otce i od vlastního těla. Rozvine se hypochondrie, slabost, přecitlivělost, migrény, snížená vitalita a fyzická síla,... Pokud synův citový život zásadně formuje a ovlivňuje matka, bude se na své mužství dívat z ženského hlediska a nikdy s ním nebude v souladu. (Bly, 1999) Rozsáhlé psychické poškození, způsobené matkou záměrným odtržením dítěte od otce popisuje tzv. *syndrom zavrženého rodiče* (Gardner, R. A.; *Syndrom zavrženého rodiče*. Praha, MPSV ČR 1996).

6. O zranění

Robert Bly v knize *Železný Jan* (1999) vypráví pohádku amerických indiánů, ve které jde syn s otcem na lov. Protože je syn neposlušný a pokusí se otce podvést, otec jej zabije. Syn v příběhu vystupuje dál, je ale otcovou ranou proměněn a když se s ním znovu potká, otec ho nepozná. Tímto příběhem Bly uvozuje pojednání o zásadní skutečnosti týkající vztahu otce se synem, a to, že jeho častou a možná nutnou součástí je zranění.

Otec může zranit syna různými druhy svého chování – svou nepřítomností v jeho životě, citovým chladem, přehlížením, křivdou, velkými nároky aj. Podle Earla Henslina (2003) má mnoho zoufalých problémů, se kterými se dnes potýká společnost i rodina, své kořeny v různých reakcích mužů na zranění, které utrpěli ve vztahu s otcem. Dodejme, že se to netýká pouze mužů, ale i žen (riskování, promiskuita, kriminalita, potraty,...). (Wright, 1998)

Autoři mužské literatury se shodují, že zranění přichází, i když otec syna miluje. Obvykle otcové zraňují neúmyslně, naopak se snaží co nejlépe pečovat o rodinu a pilně pracují, aby ji zabezpečili. Ale mnoho otců dává najevo svou lásku právě jen materiálním zabezpečením, zatímco jejich synové touží po otcích, kteří by svou lásku uměli vyjádřit přímo, fyzicky. Touží a potřebují mít s otcem pevné citové pouto. Pro otce, kteří sami se svými otci nikdy nezažili hluboké citové a duchovní spojení, je těžké je navazovat s vlastními syny a často ani nemají ponětí, že by měli svým dětem kromě materiální péče věnovat i citovou a duchovní péči. (Henslin, 2003) Výsledkem takového zranění ve vztahu k otci je určitá díra, prázdnota v duši, která se často předává se z generace na generaci. De facto ji děděním syn s otcem sdílí. Člověk je jen obtížně schopen dát, co sám nezažil.

Podle R. Blye (1999) snad největší zranění vůbec způsobuje nedostatečné duševní spojení mezi muži. Soudobý profesní život připouští pouze vztahy založené na soutěžení, a ty vyvolávají především úzkost, napětí, osamělost, rivalitu a strach. Muži se po práci scházejí v baru, po hospodách nebo na squashi a vedou prázdné řeči, přičemž jejich křehké pouto se pokaždé přetrhne, jakmile spatří pohlednou ženu, co kolem nich projde nebo jednoho z nich osloví. Když muži neznají hlubokou, zralou, citovou vazbu ze vztahu s otcem a jinými pečovateli, nejsou jí schopni mezi vrstevníky. Mnozí muži si tak připadají ztracení, osamělí a neúplní. A prázdné místo v duši se nezaplňuje, rána se nezaceluje.

I milující otcové zraňují, když neumí úctu a své city k synu projevit. Synové po tom však dychtí a jsou odhodlaní pro to leccos udělat. Jákob byl například ochoten lhát, manipulovat a podvést svého otce, aby získal jeho požehnání (Gn 27,1-29). Absolon, Davidův vypovězený syn, tak zoufale toužil po uznání svého otce, že byl ochoten spíš čelit smrti, než žít s odmítnutím (2 Sam 14,28-33). Bůh vyslal posla k Elímu, aby mu řekl, jak selhal ve

vztahu ke svým dvěma synům, a popsal mu tvrdé důsledky jeho selhání (1 Sam 2,22-36). Otec má být muž, který se dokáže se synem sdílet z hloubi svého srdce. (Henslin, 2003)

Často muž ví, že jeho otcí na něm záleží, ale necítí to v srdci, protože ten to nikdy nevyjádřil. V důsledku toho se pak ve vztahu k otcí cítí frustrovaný a zraněný, za tyto pocity se stydí. Ví, že ho otec má rád, ale necítí to.

Earl Henslin cituje psychologa Roberta Moora, který rozsáhle publikoval a přednášel o mužských otázkách a celé škále témat mužského vývoje a který řekl, že „*muž je zraněný, pokud ho neobdivuje starší muž alespoň jednou za týden.*“ (Henslin, 2003, str.101) Henslin s tím souhlasí a vypráví svůj příběh. Jeho otec byl citově odtazitý, náročný, nesnášenlivý a hrubý. Našel ale rádce a otcovské postavy v několika jiných starších mužích (strýci aj.). A uvědomil si, že když mu tito životně důležití muži věnují pozornost nebo mu skládají kompliment, dotýkají se zraněného chlapce v jeho nitru, a když jim naslouchá, jeho duše se o něco obohacuje. Pomáhají léčit jeho zranění.

6.1 Důsledky zranění

E. Henslin se podrobněji zabývá tím, které otcovo chování syny zraňuje a jaké jsou toho důsledky. Výše jsme pojednali o obvyklých a asi nejčastějších příčinách, které syny zraňují. Teď vybereme několik dalších.

Zranit lze hněvivými a zahanbujícími reakcemi, např. reakce hněvem na chyby dítěte, nadávání před kamarády, opovržení dětskými nápady a vtípy, zlehčování či zesměšňování jejich úspěchů. Zahanbení je jedna z nejhlubších ran, které mohou být člověku zasazeny. Staré židovské přísloví praví: *Zahanbit veřejně muže je jako prolít jeho krev.* Prosazování své dominance a týrání syna způsobuje kromě šrámů a velkého zahanbení i zmatek ve vztahu k rodičům. S tím vším je spojen hněv, vztek, zloba, lítost.

❖ Skrytý incest

Když v problémovém partnerství vymizí primárnost vztahu mezi mužem a ženou a přesune se na vztah matka-dítě, může dojít ke stavu tzv. *skrytého incestu*. Alberto Pessa (autor Pessa-Boyden psychoterapeutického přístupu) to vysvětluje jako převzetí role. Dítě je podle něj svým vnitřním smyslem pro spravedlnost vedeno k tomu, aby substituovalo jiného člověka v roli, kterou ten dostatečně neplní, na úkor vlastní dětské role. Např. když matce zesnul otec, když nefunguje manžel atd. Můžeme dodat, že na druhou stranu i rodič, motivovaný osamělostí a prázdnotou chronicky problémového manželství si učiní z dítěte náhradního partnera tím, že se k němu podle toho začne chovat. Povídá si s ním o problémech a věcech, které dítěti nenáleží, ukládá mu povinnosti a nároky, které patří dospělému atd. Hranice mezi pečující rodičovskou a incestní láskou je překročena, když vztah s dítětem naplňuje spíše potřeby rodiče než dítěte.

Když se vývoj v manželství zhoršuje, závislost na dítěti roste a reakce partnera opačného pohlaví na dítě se začne stále víc vyznačovat zoufalstvím, žárlivostí a lhostejností k jeho osobním hranicím. Dítě se stane obětí manipulace a rodič ho využívá, aby se vyhnul bolesti a realitě problematického partnerství. (Henslin, 2003) Domníváme se, že tento způsob vztahování se k dítěti nevzniká jen v případě, kdy nefunguje partnerství. Může být dán i osobností rodiče, protože se skrytým incestem se setkáváme v i rodinách, kde vůbec manželství nebylo vytvořeno a rodič žije s dítětem sám. Situace osamělosti a prázdnoty se tak opakuje. Dítě je využíváno a chyceno do pastí. Pokusy hrát si, být nezávislý a věnovat se

vrstevnickým vztahům ho zavalují pocity viny, nikdy není schopno cítit se v souladu se svými potřebami. (Časem se může dítě začít až příliš starat o potřeby rodiče a role se vymění na další úrovni.) Výsledkem je psychologické manželství mezi dítětem a rodičem. Dítě se stane náhradním rodičovským partnerem. Henslin (2003) uvádí, že rozdíl mezi otevřeným a skrytým incestem je v tom, že oběť skrytého incestu se necítí zneužívána, naopak vnímá, že je privilegována a idealizována. Přesto pod tímto pocitem jedinečnosti přebývá stejné trauma, jakým trpí oběť otevřeného incestu – hněv, vztek, hanba a vina...

Dospělé oběti skrytého incestu často zůstávají vězet ve stylu života, který má za cíl udržovat zvláštní vztah s rodičem opačného pohlaví, separace se nedaří.¹⁵

❖ Emocionální a duchovní důsledky

Otec může dítě zranit svou nepřítomností v jeho životě. Citový chlad a emoční distance je také určitá forma nepřítomnosti, ale nepřítomen může být otec tím, že tráví příliš mnoho času v zaměstnání, že se rozvede a bydlí jinde, že zemře, je ve vězení nebo je dlouhodobě nemocný mimo rodinu. Američtí autoři uvádějí, že vlivem zranění se muž může oddělit od svého prožívání a pocitů, což má za následek kratší délku života a nepříznivý dopad na rodinu.

Vztah k otci má také souvislost s formováním vztahu k Bohu¹⁶. Chybí-li náležité sycení ze vztahu s otcem, dochází také k duchovní odtazitosti, duchovní pasivitě. Člověk může přijmout náboženství – účastní se církevních aktivit, ale často nemůže navázat spojení s tím, o co v církvi skutečně jde, s vírou, vztah s Bohem. Vyslechne si intelektuálně kázání a Boží slovo, ale jeho poselství mu neproniká do srdce natolik, aby způsobilo změnu v jeho životě, nemůže navázat spojení natolik, aby se plně účastnil srdcem, myslí i duší.

❖ Sebehodnocení, prázdnota

Jako důsledek citové ztráty se většina mužů snaží po celý život o dvě věci: **dokázat otci svou hodnotu a zaplnit prázdnotu** ve své duši a stávají se závislími na vnějším hodnocení. Tato dvojí potřeba se často stává dominantní silou v životě muže a vede k dysfunkcím, které ohrožují všechny aspekty jeho života. Když nepřichází potvrzování hodnoty dítěte od otce, dítě si myslí, že ono má něco udělat, aby získalo otcovu pozornost a lásku. Ale podobně jako je to u vztahu autority s podřízeným – vztahový most musí začít budovat vyšší šarže. To autorita si musí přijít popovídat nebo nabídnout tykání.

Zaplnit prázdnotu v srdci zkouší muži různými způsoby. Destruktivním chováním (závislostí na cigaretách, alkoholu, práci, sexu, jídle,...), zdánlivě konstruktivním chováním, kdy houževnatě pečují o své pole působnosti, ale zanedbávají péči o sebe a svou rodinu; anebo skutečně konstruktivním chováním – „hledáním náhradního otce“. Zaplnit prázdné místo v srdci lze (pouze) hlubokými vztahy s jinými muži – přáteli, kteří se mohou dotknout potřeb malého zraněného chlapce v nitru muže, kterým se dá důvěřovat, kteří dodávají odvahu vyrůstat v mužském světě atd. Tím pomáhají léčit zranění ze vztahu s otcem. (Henslin, 2003)

Když citový most mezi otcem a synem chybí, hluboké vztahy s jinými muži jsou hned to druhé nejlepší. Hluboké přátelství, které může vzniknout mezi zralými muži, je vzácný a výjimečně hojivý a výživný vztah.

¹⁵ K dalším podobám a příčinám skrytého incestu se dostáváme v kapitole o rozvodu v souvislosti s porozvodovým uspořádáním.

¹⁶ srv. např. Stríženec, M., Psychológia náboženstva. Bratislava, Veda 1996

Jeho obraz nabízí příběh krále Davida a Jónatana, syna Davidova nepřítele. Když David nařikal nad smrtí Jónatana, řekl: „Stýská se mi po tobě, můj bratře Jónatane, byl´s ke mně plný něhy, tvá láska ke mně byla podivuhodnější nad lásku žen.“ (2 Sam 1,26)

Chybějící citové spojení s otcem syn vnímá jako **ztrátu** – ztrátu nejen v jejich vztahu ale i ztrátu ve své mužské identitě. A tak když doroste v muže, věnuje mnoho energie tomu získat si otcovo uznání, vřelost, přijetí. Jedna z oblastí, přes kterou se pokouší dokázat otcí svou hodnotu, je mužova práce a kariéra. A jiným prostředkem se stává dokázat to, co otec nedokázal – překonat jej.

Henslin (2003) popisuje příběh jednoho muže. Byl synem alkoholika, který se nebyl schopen starat o rodinu, takže ji finančně musela zajišťovat matka a věčně se dostávali do dluhů, neměli peníze na běžné životní potřeby. Pro syna to bylo natolik odstrašující a alarmující, že když se sám stal otcem rodiny, nechtěl v žádném případě být jako vlastní otec, a tak trávil deset dvanáct hodin denně v práci. Rodinu finančně zajišťoval dostatečně, jeho syn netrpěl žádným hmotným nedostatkem, účty byly zaplacený. Ale nevědomky napodobil svého otce v jiné, důležitější věci – nebyl svému synovi k dispozici. Skoro ho neznal, jistě ho miloval, ale nebyla příležitost to ve vztahu projevit, citový most mezi nimi nebyl vybudován. Místo alkoholika byl workholik. Dopad na syna byl podobný. Když jeho syn dospíval, byl přesvědčen, že až bude mít rodinu, rozhodně nechce být jako jeho otec. Nechce obětovat čas s rodinou práci, chce být se svými dětmi, chce je znát a být tam pro ně.

Tento osud zajímavě otvírá téma a provokuje otázky – je možné, a případně jak je možné, vymanit se ze zranění způsobeného otcovou nepřítomností? Zdá se, že se za určitých podmínek může v průběhu generací zranění hojit. Nejde to však v jediné generaci, a to ani tehdy, když se muž rozhodne vyvarovat chyb svého otce.¹⁷

❖ **Vztahování se k opačnému pohlaví**

Jiným častým důsledkem toho, že chlapcovy/mužovy emoční potřeby nejsou uspokojeny ani otcem, ani v uzdravujících vztazích s jinými muži, jsou chabé hranice vůči ženám. Když synové zjistí, že nemohou sdílet své strachy, zklamání, zranění, atd. s otcem, přestanou se postupně obracet na muže vůbec. Začnou se obracet na ženy, jenomže tím na ně přenáší nerealistické očekávání. Žena nemůže naplnit mužovu potřebu hlubokého, citově otevřeného vztahu s mužem. Pokud muž neměl naplňující vztah s otcem, nakládá na partnerku očekávání pochopení a péče, které ona nemůže splnit. Když později vnímá, že jeho potřeba je stále neuspokojena, začne hledat jinou partnerku, která bude působit dojmem, že pro něho má více pochopení a víc o něj stojí. Snaží se zaplnovat prázdnotu (po otcí) pomocí vztahů s jinými ženami. Považuje za snazší hovořit s ženou než s mužem, a tak má-li např. problémy s manželkou, sdílí svoje zklamání s kolegyní nebo kamarádkou, čímž k nim navazuje pouto a porušuje hranice svého manželství. Manželka pak cítí oddálení ve vztahu k manželovi popř. ztrátu, což poškozují manželství.

Velmi podobné je to i u dcer, jejichž emoční potřeby směřující na otce nebyly uspokojeny. Mají chabé hranice k mužům a čekají od nich naplnění. Hledají v mužích otcovskou postavu, resp. naplnění potřeb, které mělo přijít od prvního muže jejich života – od otce, a protože partner není totéž co otec, tj. neposkytuje ve vztahu to, co má žena mít již od otce, emoční potřeby zůstávají frustrovány a pro ženu zajímavým se stává kdokoli, kdo

¹⁷ V kvalitativní části výzkumu jsou mezi probandy dva muži, jejichž otcové nebyli „angažovaní“. Přestože sami u svých dětí se již mnoha chyb vyvarovali a dokázali být angažovanými otcí, stále se v několika ohledech lišili od zbylých mužů, kteří skutečně angažované táty měli.

vypadá, že pro ni má více pochopení a víc o ni stojí. I ona se snaží zaplnovat prázdné místo po otci pomocí vztahů s jinými muži.

Pokud si muž neuvědomuje své **synovské zranění**, chybí mu kontakt s emocemi. A když není v kontaktu se svými pocity smutku, prázdnoty a ztráty, nerozpoznává citové potřeby ostatních. Většina mužů si však své synovské zranění neuvědomuje, takže zůstávají jeho oběťmi. Hluboká neléčená bolest drží jako rukojmí všechny aspekty mužova života – jeho kariéru, rodinný i duchovní život,... Aby si lidé (nejen muži) uvědomili svůj potenciál a naplnili svou životní zodpovědnost, je nutné rozpoznat dopad synovského zranění a podniknout **kroky k uzdravení**.

6.2 Uzdravení synovského zranění

Různí autoři se shodují, že pro muže jsou dva hlavní kroky k uzdravení synovského zranění. Odpuštění a hluboké vztahy s jinými zralými muži. Cesta k odpuštění vede přes porozumění, jak se otci přihodilo, že byl takový, jaký byl. Co ho k tomu vedlo, čím to bylo způsobeno. Obvykle když syn pozná otcovu historii, jeho vlastní dětství a vztah s jeho otcem, popř. pozdější osudy, a vyjasní se, co jej formovalo, dokáže najít pro jeho chování a chyby pochopení. Odtud vede cesta k odpuštění.

Důležitý je však i druhý krok, a to nalézt vztahy s jinými muži, ve kterých by mohly být syceny mužovy potřeby spojené s jeho maskulinní identitou a ve kterých by se mohly zahojit rány ze vztahu s otcem.

Otcovství

1. Význam otce

Angažovaný otec (*involved father*) obohacuje své dítě stejnou měrou jako jeho matka. Začneme nejprve obecným shrnutím přínosu otce rodině a dítěti a potom se podrobněji zastavíme u jednotlivých funkcí otce.

1. První oblast otcova přínosu je, že se jednoduše stává **druhým dospělým** v domácnosti. Vývojový psycholog Urie Bronfenbrenner zjistil, že kvalita interakcí mezi dítětem a hlavním pečovatelem zásadně závisí na dostupnosti a angažovanosti druhého dospělého, tedy třetí straně, která pomáhá, povzbuzuje, vyjadřuje obdiv a cit osobě, která se stará o dítě, a podporuje její autoritu. (*Urie Bronfenbrenner 1990 in: Popenoe, D.; Life Without Father. Compelling new evidence that fatherhood and marriage are indispensable for the good of children and society. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press 1996*)

2. Další výhodou dvou dospělých je, že se o sebe mohou starat a v péči o dítě se **střídat a doplňovat**. Když je rodič sám, leží na něm celá zátěž, odpovědnost, stres a vyčerpávající nároky této práce, které nejméně 18 let neustávají. Dva dospělí si nejen rozdělí práci a zodpovědnost, taky se mohou **posilovat**, zmírňovat obavy, radit se. Dva dospělí nabídnou dítěti dvojí dovednosti a oblasti zájmů, přinášejí mu přístup do dvou dalších světů sociálních vztahů s příbuznými a zvětšují také ekonomické zdroje rodiny.

3. Aby byl přínos obou osob k výchově optimální, je navíc důležité, aby tyto dvě pečující osoby byly **rozdílné**, a to právě tak, jak muži a ženy jsou. Muž k ženskému přidává jedinečné a nezastupitelné podněty pro dítě. Jejich odlišnost přináší také **odlišný rodičovský styl**. Takřka ve všech druzích interakcí s dítětem se otec chová trochu jinak než matka a nejenže se tyto odlišnosti doplňují, ale jsou přímo žádoucí pro vytvoření optimálního výchovného prostředí.¹⁸

Například hra s tátou je obvykle spíše fyzicky stimulující a vzrušující, dovádívá, zahrnuje více skákání a zvedání. U starších dětí jsou potom hry sportovní, soutěživé, obsahují porovnávání fyzických a mentálních dovedností a taky hodně příležitostí k učení se, jak něco udělat (otcovská výzva „pojď, ukážu ti, jak na to“). Otcovy hry popostrkují vývoj, mateřské spíše rozvíjejí dovednosti dané dosaženou vývojovou úrovní. Ve hře otcové vyzývají k výkonu, k **sebepřekonání**, k riskování, k **nezávislosti**. Matky se více soustředí na emoční zajištění a osobní bezpečí. (*Popenoe 1996*)

Studie provedené se staršími dětmi ukazují vliv otců na to, jak jejich synové vycházejí s vrstevníky. Pokud jsou otcové delší dobu nepřítomni, např. rozvod, povolání námořníka, pobyt ve vězení atd. a nemají se svými syny častý kontakt, ukazují se být jejich synové při nástupu do školy méně asertivní, více závislí na spolužácích, ale u spolužáků méně oblíbení, vyhýbají se soutěžení v tělesných aktivitách a kontaktním sportům jako např. fotbal. Určitá izolace od vrstevníků přispívá k jejich pocitu slabosti, nešťastnosti, osamělosti a odcizení. (*Warshak 1992*)

Rozdílnost matky a otce, resp. jejich *jazykového modu*, která pomáhá dítěti naučit se ve světě a ve vztazích orientovat, je z hlediska dětského vývoje důležitá a vysoce funkční. Pokud je jeden rodič současně matkou i otcem, anebo pokud matku a otce představují dvě

¹⁸ srv. Chvála, Trapková 2004; Popenoe 1996

osoby stejného pohlaví, je situace pro dítě z podstaty matoucí. Jak se má naučit oba jazykové módy rozlišovat, když se projevují totožně? Jak si má být jistě v jednom, když je stále narušováno, rozkládáno druhým? Být dvěma rodiči v jedné osobě není dobře možné ani při nejlepší vůli a schopnostech člověka. A vývoj v takovém prostoru je pro dítě značně znevýhodňující. (K podrobnějšímu vysvětlení doporučujeme knihu Rodinná terapie psychosomatických poruch od V. Chvály a L. Trapkové, 2004.)

4. V roli otce je z hlediska dítěte výhodnější jeho vlastní otec než jiný muž. Právě **biologický otec** se nejspíše stane takto přínosnou osobou – jednak má genetické pouto k dítěti, a jednak má také obvykle emocionální a sexuální pouto k jeho matce. Jeho zájem na dobrém prospívání dítěte je navíc oproti jiným vztahům „vypodložen“ biologicky, psychologicky i duchovně, a celkově tak je mnohem hlubší než vztah jiného muže. „Obzvláště v moderních společnostech platí, že dítě, které nemá blízký a podporující vztah se svým biologickým otcem, s mnohem menší pravděpodobností naváže takový vztah s jiným dospělým mužem.“ (Popenoe 1996, str. 140) Čeští psychologové Matějček a Dytrych uvádějí na základě výzkumu, že děti v hodnocení rodinných vztahů ještě za šest let po rozvodu projevovaly více pozitivních vztahů k vlastnímu otci, který z rodiny odešel, než k novému, který se do rodiny přiznal. (Matějček, Z., Dytrych, Z.; *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha, Grada 1999)

2. Funkce otce

2.1 Ochrana a zabezpečení ženy a dětí

V minulosti byly rodiny bez mužského ochránce velmi zranitelné. Dnes už ochranu rodiny do značné míry převzal stát – policie, armáda, soudnictví, sociální zabezpečení. I v případě, že už se nezabývá přímo obranou, je mužova fyziologická odlišnost spočívající ve větší **fyzické síle** výhodná v péči o rodinu – hodí se při výměně pneumatiky, zvedání těžkých břemen, opravování a jiné těžké domácí práci. Není to tak, že by to žena nemohla zvládnout, ale pokud to může dělat muž, je to pro všechny výhodnější.

Muž také historicky představuje **přísun zdrojů** do rodiny. Poznatky evoluční psychologie ukazují, že ženám dodnes imponují a do trvalého vztahu si vybírají muže podle jejich (alespoň potenciálního) přístupu ke zdrojům.

Praxe manželských poraden popisuje trend opouštěných energických, aktivních, velmi samostatných a profesně úspěšných žen jejich méně profesně vytíženými a oceněnými muži ve prospěch žen zcela nepodobných jejich manželkám – slabých, které dávají najevo potřebu opory v muži, oceňují mužovu práci a přínos pro rodinu, obracejí se na něj pro radu atd. Vyjadřuje to určité potřeby některých žen a mužů, které shrnuje bonmot „ženy chtějí být hýčkány a muži **chtějí být potřební**“.

2.2 Bezpečí, jistota

Otcovství jako role je dáno existencí dětí, a proto i jeho funkce lze nejlépe popsat ve vztahu k dětem a odvodit z dětských potřeb. Zásadní devizou, kterou mohou a měli by rodiče

dítěti dát, je *secure base*, bezpečná základna (Ainsworthová), což je emoční i prostorové uspořádání, které dítěti zajišťuje jisté postavení u rodičů – láska, autorita, která znamená bezpečí, a péče i tehdy, kdy je dítě „na obtíž“, zlobí nebo je nemocné. Když je dítě zajištěno v *secure base*, může se rozvíjet od „ono“ k „já“, používat svou vůli, učit se odlišovat „já“ od „ty“, rozvíjet chuť k odpoutání se (separaci). V bezpečných hranicích, daných jasnou a láskyplnou autoritou může rozvíjet aktivní zvědavost, učení, napodobování atd. (*Prekopová, Malý tyran. Co vlastně děti potřebují. Praha, Portál 1993*)

Vztah otce s matkou tvoří podle metafory Chvály a Trapkové (2004) *sociální dělohu*, ve které se dítě může fyzicky, psychicky i sociálně rozvíjet a zrát. Rodiče spoluvytváří pro dítě hnízdo tím, že směrem od otce k matce a od matky k otci a také od obou rodičů k dítěti vedou „špagátky“ vztahu, které pěkně, a nejlépe i pevně, drží dítě uvnitř hnízda rodiny. Ilustraci této funkce rodičů poskytuje test kresby rodiny¹⁹: obvyklé uspořádání, do nějž děti zobrazované postavy zakreslují, se označuje jako „svatá rodina“ a znamená klasické pojetí rodiny z hlediska dítěte. Je to uspořádání, kdy je dítě zakresleno uprostřed mezi otcem a matkou. (*Matějček, Dytrych 1999*)

Důležitost této funkce otce potvrzuje mj. to, že děti často i tehdy, když jsou rodiče již několik let rozvedeni, stále v testu kresby rodiny otce vykreslují.

M. Kotelchuck provedl výzkum s batolaty, který ukázal, že děti, o které se otcové velmi starali, zvládaly lépe stres, když byly nechány o samotě s neznámou osobou. Možnou příčinou je to, že otec, který chce trávit s dítětem dost času se s matkou střídá v péči o ně, takže je dítě zvyklé na dočasnou nepřítomnost vždy jednoho z nich. (*Warshak 1992*)

2.3 Vedení, rada

Jedinečný přínos otce spočívá také v tom, že poskytuje dítěti **vedení, rady, povzbuzení**, péči, lásku, a to vše dělá JINAK než matka. Podle Chvály a Trapkové (2004) jsou to otcové, kdo uvádí dítě z prostoru rodiny do prostoru vnějšího světa. Jejich specifický jazykový modus je pro to klíčový. Podle Popenoea (1996) je navíc unikátnost mužova přínosu v tom, že je přímo spojen s úspěšností a životní spokojeností dítěte.

2.4 Vzor, model

Jedna ze zásadních funkcí otce je, že slouží dítěti jako vzor. Identifikací a nápodobou se synové od otce naučí, co od matky nemohou – **jak být mužem a otcem**. Přerůstání z chlapectví do konstruktivního mužství je jedna z nejobtížnějších proměn, obzvlášť tím, že se chlapani během růstu musí vytrhnout z pohodlí ženské zóny svých matek. Právě to se děje pomocí identifikace a navázání pouta s otcem. Syn se od otce učí o mužské odpovědnosti a činech, o přiměřené asertivitě a nezávislosti, o přijatelném chování k druhému pohlaví. Synové, kteří zažijí odmítavého, nekompetentního nebo nepřítomného otce, často vyrůstají s vysoce konfliktním pojetím maskulinity. (*Podle longitudinálního výzkumu psychiatra Samuela Oshersona, Popenoe 1996*)

Dorůstání do dospělosti je pro dcery jednodušší v tom ohledu, že se nemusí do té míry vytrhovat z domény matky jako synové. I ony se však od otce musí naučit, co od matky nemohou, a to – **jak se vztahovat k mužům**. Učí se od otce o heterosexuální důvěře, intimitě a odlišnosti. Učí se oceňovat vlastní femininitu od prozatím nedůležitějšího muže svého života. Tím, že otce milují a jsou milovány, se učí, že jsou lásky hodny.

¹⁹ Instrukce: Nakresli obrázek, který by ukazoval život celé vaší rodiny.

Od otce se dcery také mohou naučit dovednostem pro své profesní uplatnění – asertivitě, nezávislosti, výkonnosti.

Jako jsou synové bez otců ohroženi během puberty a adolescence sklouznutím k delikvenci a násilí, tak jsou dcery bez otce ve stejném věkovém období ohroženy promiskuitním chováním a otěhotněním bez sňatku.

2.5 Životní smysl

Znát otce, znát kořeny, znát svou historii, vědět, odkud pocházím, znamená znát sebe. Osobní příběh a smysl života se odvíjí od příběhu rodu a bez této návaznosti je obtížné nalézt **životní smysl** individua. (Neubauer, Z.; *Do světa na zkušenou čili O cestách tam a zase zpátky*. Praha, Michal Jůza & Eva Jůzová 1990) Z toho vyplývá další funkce otce. Pokud osobní příběh v kontextu příběhu rodu dává životní smysl individua, pak v případě, že chybí otec, chybí i polovina znalosti o vlastním příběhu, jeho tvaru, kontextu a významu. Chybí-li polovina životního smyslu, pak se stává, že člověk jakoby v životě a ve vztazích hledá a neví co, ale nebude mu dobře, dokud to nenajde. To, co mu chybí, je znalost svých kořenů, od které by mohl odvinout znalost o sobě jako ovoci těch kořenů, o své identitě.

Zhoubné také může být, znát jen převyprávěnou parafrázi příběhu otce zklamanou a zahořklou matkou, typu „tvůj otec byl hulvát, sprostáček a špatný chlap“ (popř. ještě hůř: „a všichni muži jsou takoví“). Dítě tak vnímá, že část toho, čím je, je zkažená. A je-li to chlapec, který má také vyrůst v muže, pak je navíc nucen čelit vědomí, že ho čeká neradostná perspektiva být v životě hulvátém. Dívka se zase, aniž by o to stála, může uzavřít trvalým vztahům, protože si přece nepřivede do života nespolehlivého gaunera, navíc co by tomu řekla matka.

Zobrazení vnitřního zápasu o kvalitu své identity plynoucí z vědomí, že jeden z rodičů byl zlý a zvrácený člověk, je zobrazen v románu *Na východ od ráje* od J. Steinbecka v postavě Caleba. Je to jedno z dvojčat-chlapců, z nichž první je podobný na mírného otce. Caleb je však fyzicky podobný na matku (děvku a intrikánku, která se neštítí sebehnusnějšího podvodu ani vraždy), navíc je vnitřně rozbouraný a emočně výbušný, a tak v pozadí příběhu jeho rodiny lze cítit latentní očekávání, že se nakonec stane podobně zlým, jako je jeho matka. Cal má však kolem sebe výrazné mužské postavy, moudré a zralé, které s pochopením sledují jeho zápas a v pravou chvíli dokážou říct pravé slovo. Výsledek jeho vývoje se pak s jejich pomocí nese v duchu hebrejského výrazu *timšel*, neboli *můžješ*, kterým autor celý příběh doprovází a znamená, že člověk je svobodný v tom, kterou cestu v životě zvolí – zda dobrou, nebo zlou.

2.6 Identita

V psychickém vývoji dítěte spočívá další otcova funkce v tom, že pomáhá dítěti odpoutat se od vazby na matku a najít vlastní **identitu**. Podle Poněšického (2003) mají ženy výhodu co se týče jistoty pohlavní identity, protože jejich přirozeným identifikačním vzorem zůstává matka. Naproti tomu chlapci, kteří také v prvních dvou letech do sebe vstřebávali matku, se od ní jako identifikačního vzoru musejí posléze odvrátit, vše „holčičí“ potlačit a přiklonit se k otci. Poněšický k tomu dodává, že z tohoto důvodu si také muži musí víceméně celý život své mužství dokazovat. S tím už však jiní autoři (Henslin, Dobson, Rohr, Warshak) nesouhlasí. Podle nich, pokud by byl otec dostatečně přítomným a kongruentním vzorem mužství, vrostli by chlapci do jisté **maskulinní identity** bez chorobné potřeby si ji

celoživotně sami sobě dokazovat. Podobný nesouhlas mezi těmito autory panuje i u vysvětlení nízkého sebevědomí žen ohledně jejich ženskosti.

Proces pohlavní identifikace popisují autoři relativně ve shodě. Zpočátku je mimino u matky a prožívá s ní spojení, identifikuje se s ní a matka s ním, ať je to děvče nebo chlapec. Potom začnou chlapec chápat, že existují dívky, což je matka, a chlapci, což jsou oni sami a jejich otec, a začnou si brát vzor ze svých otců. Chtějí se jim podobat a dělat to, co oni, touží po tom, aby byli okolím respektováni jako příslušníci do mužského světa.

Ve vlastní rodině máme chlapečka, který jako tříletý své matce a tetě nabízel pomoc s nesením zavazadel k vlaku, protože „je přece chlap a je silnej“. Na koupališti zase hrdě odcházel s otcem do pánských šaten a matku upozornil, že ona musí zůstat tady, protože, to jsou pánské šatny a tam ona nesmí.

Je-li otec fyzicky přítomen a má se synem dobrý vztah, má syn přání i příležitost pozorovat a napodobovat otce a získávat od něj zpětnou vazbu, která mu potvrdí pocit vlastní ceny jako muže, a získá jistotu v této roli.

Nejistotu žen o svém **ženství**, nízké sebe-cenění a sebe-vědomí žen vysvětluje Poněšický pomocí pohádkového motivu macechy shlížející se v zrcadle, která chce být nejkrásnější na světě. V tomto motivu se podle něj objevuje jedna z příčin uvedené problematiky, totiž nedostatečné potvrzování a obdiv matky nad vývojem své dcery, ba dokonce závist a žárlivost na ni. Ta se pak o to víc snaží najít to všechno u otce, resp. později u mužů. (Podle tohoto autora je otec druhý, s kým si dívka vytváří vztah, a to vztah ne tak od narození samozřejmý, naopak vyžadující vlastní aktivitu. V tomto druhu vztahu, kdy je ten druhý vnímán jako jiná osoba, zprostředkuje vědomí, že si člověka někdo jiný cení. To působí ve smyslu posilování, resp. oslabování vlastní sebehodnoty.) Poněšický tedy v duchu hlubinné psychologie za příčinu nejistoty žen v ženské identitě uvádí matčino chování k dceři. Otec má od chvíle, kdy se dívka začíná separovat ze symbiózy s matkou, tři důležité funkce: „*potvrdit její samostatnost (a pomoci i vlastní ženě se ze symbiózy vymanit), potvrdit její nastávající ženskost (obdiv, který by měl platit i vlastní ženě, aby nedocházelo k destruktivní rivalitě a žárlivosti) a sám se stát symbolem svobody včetně větší možnosti připuštění agrese, s čímž se dívka částečně identifikuje.*“ (Poněšický; *Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy. Praha, Triton 2003, str. 53*)

Jiní autoři, taktéž hlubinně psychologicky orientovaní, jako Henslin, Rohr aj., však mají za to, že k rozvoji sebevědomí dcery v její ženské identitě je přímo NUTNÉ, aby docházelo k dostatečnému potvrzování ze strany otce. Nikoli že otec je další (a jen chabou) instancí, kam se dívka obrací, když potvrzování nepřichází od matky. Syntézí bychom mohli shrnout, že pro sebejisté dozrání v ženu je pro dceru nutný jak obdiv, přitakání a podpora od matky, tak od otce. Všichni autoři se shodnou, že v tomto smyslu je důležité, aby otec byl v rodině přítomen, podílel se na rodinném životě a nebyl „pod pantoflem“.

2.7 Nezávislost na matce

Přítomnost druhého rodiče tlumí v rodině proud sexuální přitažlivosti a vlastnictví, který probíhá mezi dítětem a rodičem opačného pohlaví – tyto pocity jsou za normálních okolností pod kontrolou a obvykle mimo vědomí – jednak v důsledku **incestního tabu** a jednak tlumivým vlivem přítomnosti druhého rodiče. V domácnosti bez otce se chlapec může jen těžko vzdávat přání výlučně vlastnit svou matku. A pokud matka jeho přáním ustupuje a např. mu dovolí, aby s ní spal v posteli, začne mezi nimi růst napětí, které je živeno

sexuálními pudy. To může jedna z příčin, proč nepevné hranice mezi rodičem a dítětem vedou k větším problémům u dětí, jež jsou v péči rodiče opačného pohlaví. Meze, které dá otec synovi ve vztahu k matce, mu pomohou dorůst v muže schopného láskyplného vztahu k ženě. (Warshak 1992)

Psychoanalytický přístup k funkci otce jako třetí osoby, která napomáhá rozrušení symbiotického vztahu mezi matkou a dítětem, nacházíme u Vereny Kastové v knize o rodičovských komplexech a vlastní identitě²⁰; v pojednání o funkci otce se opírá o Petera Blose. Otec umožňuje dítěti v raném dětství **vzdorovat totální závislosti na matce**. Po celý život podporuje snahy dítěte směřující dopředu, psychický i fyzický vývoj. Otec poskytuje podporu v zápase s regresí, boji s drakem. V pubertě ožívají mateřské a otcovské komplexy. U dívek stojí v popředí otcovský komplex prostoupený podobami anima. Životní kvality prožité v souvislosti s otcem dívka přenáší na přítele a/nebo na duchovní a intelektuální život. Životní kvality, které postrádala, hledá u jiných mužů nebo ve světě ducha. U chlapců v pubertě znovu vzplane láska k matce, to znamená, že se nově konsteluje mateřský komplex obsazený prvky animy. S tím se ovšem znovu probouzí i strach z primární závislosti na matce. Podle Blose v tu chvíli potřebuje dospívající stejně jako v raném dětství otce k podpoření progresivních tendencí v životě. To znamená, že v adolescenci se znovu aktivuje vztah k otci z raného dětství, jenomže tento laskavý vztah už není přípustný, protože by jinak syn zůstal otcovým synkem a zpronevěřil by se principu individuace. Proto dochází k prudké vzpourě proti otci. Tato rivalita, je tím ohnivější, čím více se oba muži dříve měli rádi a čím více se nadále milují. (Blos soudí, že i doléhající sexualita adolescenta slouží mnohem spíše k odpoutání od otce, než že by skutečně cílila na vztah se ženou. Je naléhavou snahou vymanit se z vlivu otce.) (P. Blos, in: Kast 2004)

Tím jsme se dostali k tématu rozporů a **konfliktů mezi otcem a synem**. Dodejme tedy, že s výše popsáním Blosovým výkladem koresponduje i názor amerického sociologa a psychoterapeuta židovského původu Lewise Yablonského, podle kterého tyto rozpory, i když mohou být hluboké a celoživotní, svědčí spíše o silných vzájemných citech než o jejich nedostatku, protože konflikty obvykle vzplanou ve chvíli, kdy otec získá dojem, že si syn svým chováním škodí, a chce ho chránit. (Yablonsky; Otcové & synové. Praha, Portál 1995) Rodinní psychoterapeuti V. Chvála a L. Trapková (2004) vykládají vzrůst konfliktů s rodiči v období puberty jako nutnou podmínku „sociálního porodu“, tj. separace dorostlého dítěte od rodiny. Fyziologicky dochází ke zneprátení sociální dělohy, aby došlo k vypuzení dítěte do světa.

V kazuistikách různých autorů lze vyzorovat určitý typ chlapců, kteří vlivem nedostatku kontaktů s otcem od nejranějšího věku neměli možnosti se s ním náležitě identifikovat a získat větší nezávislost na matce a hýčkaném ženském světě. Tito chlapci vykazují méně „mužského“ chování, více závislosti na matce, neschopnost bavit se s vrstevníky-chlapci (spíše s dospělými lidmi a mladšími dětmi). S přibývajícím věkem v nich roste úzkost z mužského světa, nejistota jak se chovat mezi muži a neochota opustit svět ženský, ve kterém jsou jedinečným milovaným nic nemusícím hrdinou. Z toho plynou značné problémy se separací a schopností obstát ve světě mimo rodinu.

²⁰ Kast, V.; Otcové - dcery, matky - synové. Práce s rodičovskými komplexy jako cesta k vlastní identitě. Portál, Praha 2004

2.8 Disciplína

Vzhledem k velikosti a síle vzbuzuje otec v dítěti dojem moci. Podrobněji se tomuto tématu věnujeme částečně v souvislosti s morálním vývojem a částečně v samostatné kapitole věnované **autoritě**.

2.9 Morální vývoj, sebevládní, odpovědnost

Warshak popisuje longitudinální výzkum **empatie**, provedený Richardem Koestnerem v USA, který za nejvýznamnější faktor přispívající k rozvoji schopnosti empatie označil míru času stráveného s otcem v dětství. Přikláníme se k výkladu, že tento faktor není významný sám o sobě, spíše je funkcí (stejně jako později schopnost empatie dítěte) harmoničnosti celé domácnosti, partnerství rodičů a jejich společného závazku vůči dětem, stejně jako kvality, ne jen míry, společně tráveného času.

Psychoanalytický model psychiky spojuje vrstvu Superega s autoritou, a tím i s otcem²¹. Výzkumy o přítomnosti složek **svědomí** jako pocit viny po provinění, přijetí výtky za špatný čin, poslušnost k pravidlům apod. potvrdily, že chlapci z domovů bez otce celkově skórují níž.²² Výsledky jistě nelze zobecňovat tak, že chlapec bez otce je předurčen pro dráhu delikventa, protektivní vliv mají i další faktory. Jedním z nich je např. existence hlubokého vztahu s jiným mužem jako náhradní otcovskou postavou, další popisujeme níže.

Warshak dále uvádí výzkum, který ukázal, že u dětí s otcem přiměřeně odměňujícím a omezujícím se snáz vytvořil pocit vlastní potence a **odpovědnosti** za vlastní chování. Tyto děti také měly tendenci chovat se odpovědně. Řečeno pojmem J. Rottra měly interní *locus of control*.

Od druhé poloviny padesátých let se ví o souvislosti mezi nedostatečným vztahem otec-syn a **delikvencí** mládeže. U typických delikventů vztah k otci vůbec neexistoval, nebo byl velmi slabý či špatný: I když otec během dětství dítěte nebyl vzdálen, v jeho vztahu k potomkovi bylo mnoho nepřátelství, odmítání, trestů – často tělesných, násilných, nepravidelných – a nejednoznačného, nesystematického výchovného vedení. Otec trestající v afektu, bez sebevládní poskytuje synovi příklad, jak se chovat agresivně, iracionálně, bez zábran, a formuje chlapce zlostného s malou frustrační tolerancí a slabým sebevládním, náchylného k impulzivnímu, silovému chování.²³

Z domovů, v nichž otec chyběl, přichází neúměrně mnoho delikventů. Nejen že existuje silná souvislost mezi nepřítomností otce a mužskou delikvencí, ale i mezi mírou recidivity: Delikventi, jejichž otec byl nepřítomen, ještě než dosáhli šesti let, mají vyšší míru recidivity než ti, jejichž otcové byli během jejich dětství doma. (*Warshak 1992*) Tyto závěry sice pocházejí z amerického prostředí, ale k nám jsou docela dobře přenositelné (viz *Matoušek, Kroftová 2003*). Vyskytuje se také jednorázové delikventní chování, které má způsobit menší zemětřesení v rodině a přitáhnout tolik potřebnou pozornost otce k synovi, aby mohl proběhnou (dokončit se) proces separace.

²¹ v této souvislosti je zajímavé seznámit se se vztahem S. Freuda s jeho vlastním otcem

²² Ovšem ne tak u dívek. Proč? Možná proto, že dívčí směr chování není tak navenek, jako spíš dovnitř, proto poruchy harmonie v rodině se (např. podle Chvály a Trapkové) u dívek projevují spíše poruchou příjmu potravy a u chlapců poruchou chování...

²³ srv. Matoušek, O., Kroftová, A.; *Mládež a delikvence*. Praha, Portál, 2003
Matoušek, O. a kol.; *Práce s rizikovou mládeží*. Praha, Portál 1996

Prokázaná souvislost ovšem neznamená, že každý nevydařený vztah s otcem nutně povede k delikvenci, nebo že dobrý vztah s otcem zaručí, že se dítě antisociálnímu chování vyhne, protože stejně jako kterýkoli jiný sociální jev je i delikvence podmíněna mnoha různými faktory. V tomto případě např. ekonomickou situací rodiny, kvalitou vztahu chlapce s matkou a dalšími blízkými lidmi, obzvláště muži, zdravým a produktivním vztahem k Bohu, osobnostními charakteristikami aj. Ovšem skutečností zůstává, že vřelý, angažovaný, pečující a zajímavější se otec je značnou ochranou proti výskytu delikvence u potomka.

2.10 Rozumový vývoj

Warshak píše o výzkumech Billera a Salterové a týmu Pedersen, Rubinsteinová, Yarrow, které ukázaly, že pevný vztah synků s otcem od novorozeneckého věku má podpůrný vliv na rozvoj **intelektu** dětí (mentální dovednosti a zvědavost se začnou projevovat raněji) a že u děvčátek tento prospěch ze vztahu s otcem není tolik patrný. Výzkum K. A. Clarke-Stewartové provedený na dětech ve věku 15 – 30 měsíců poukazuje na to, že mentální vývoj synů je nejvíce posílen takovým chováním otce, které z něj dělá spoluhráče při hře, udržuje pozornost dítěte a umožňuje hru, která stimuluje především tělesně. Intelektový vývoj dcer byl posílen, když otcové poskytovali dostatek slovní stimulace (vyprávění, chválu) a reagovali na její společenské stimulace. U starších dětí má kvalita interakcí s otcem stále stejně velký vliv na jejich psychický vývoj. Podle výzkumu N. Radinové chlapci, jejichž otcové je chválí, vítají příležitost jim s něčím pomoci, na něčem s nimi pracovat, otcové je zbytečně neomezují a nereagují na ně chladně a odtažitě, vykazovali vyšší inteligenci a rozsah slovníku.

2.11 Religiozita

Vztah s otcem a formování vlastní identity je dále propojeno také s **religiozitou** člověka, se vztahováním se k *numinózu*²⁴, k náboženskému chování, k duchovnímu vývoji. Polský psycholog a kněz Jozef Augustyn uvádí, že pokud otec chybí (fyzicky, anebo se chová málo otcovsky), nedokáže se dítě vymezit, není si jisto samo sebou a vrací se do matčina klína. Bude hledat východisko v tom, že se s někým ztotožní. (*Augustyn, J.; Být otcem. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2004*)

Různí autoři se setkávají v názoru, že mladí lidé, kteří dnes ve velké míře podléhají východním náboženstvím, patří často právě k těm, kteří hledají svou identitu a mají potíže se vztahem k otci. Je pochopitelné, že v kultuře prožívající krizi otcovství dochází také ke krizi toho náboženství, které hlásá, že Bůh je náš Otec. Jestliže mladý člověk nenachází správný vztah ke svému otci, vede to i ke krizi jeho vztahu k Bohu Otci. V hledání ve východních náboženstvích může spočívat opravdová žízeň po duchovních hodnotách, ale zároveň ukazuje na strach z navázání vztahu s druhou osobou. Mystika Východu je mystikou matky, matky-přírody, splynutí s kosmickými silami. Nabízí duchovní prožitek, ale nevyžaduje od člověka, aby se střetl s Někým Druhým. Návrat (útěk?) do matčina klína.

²⁴ pojem C. G. Junga pro to nevyslovitelné, tajemné, „zcela jiné“, co bezprostředně zakoušíme jako vlastnost náležející jen tomu, co je božské (*Jung, Obraz člověka a obraz Boha, Brno 2001*); psychologie náboženství někdy používá v tomto významu pojem transcendentno

2.12 Emocionalita chlapců

Earl Henslin podobně jako i jiní autoři mužské literatury zdůrazňuje, že otcové jsou nenahraditelní, co se týče rozvoje **emocionality** chlapců. Pokud je otec schopen vyjadřovat své pocity a vstřícně reagovat na pocity svého syna, otcova blízkost významně spoluvytváří chlapcův citový život. Otec synovi ukazuje, co znamená hluboce cítit a zároveň své pocity vyjadřovat. Je vzorem duchovní zralosti a vedení, schopnosti přežít a zabezpečit rodinu a také hodnot jako je poctivost, soucit, čistota a poslušnost Bohu. (*Henslin, E. R.; Otec a syn. Tajemství silného pouta mezi otcem a synem. Praha, Návrat domů 2003*)

Podle Chvály a Trapkové je emocionalita oblastí, která se rozvíjí na základě sblížení s matkou a právě od ní. Tyto pohledy se však nevylučují. Na otce směřují potřeby, které matka nemůže nikdy naplnit, tyto potřeby jsou základem, ze kterého se chlapec rozvíjí a zraje v muže. Neexistuje žádná náhrada důvěrného citového spojení mezi otcem a dítětem. Henslin říká, že se nikdo nemůže dotknout synových citů, utvářet jeho sebeobraz, pohnout jeho duchem a vůbec dotknout se hluboce jeho duše jako otec. Přes tuto vrozenou blízkost nevzniká citové spojení mezi otcem a synem automaticky, a je to otec, kdo ho musí vytvořit. V tom se neshoduje s psychologickým přístupem, který vztah dítěte s otcem popisuje jako vztah podmíněné lásky, kterou si dítě na otci získává svým přičiněním, např. roztomilostí²⁵. Ale hluboký cituplný vztah nemůže navázat otec, který je fyzicky nebo psychicky nepřítomen, ani otec, který funguje v rodině stejným způsobem jako v práci (tj. ne osobní citovou účastí). Vyžaduje to čas a citové nasazení, aby otec vytvořil důvěrný vztah se svým dítětem.

Na dostupnosti otce ostatně závisí plnění všech jeho funkcí. Je důležité, aby mělo dítě na vybranou podle svých vlastních vnitřních hodin, ke kterému z rodičů se spíše přikloní, a ne aby se muselo přizpůsobovat jen z vnějšku nabízeným kontaktům výhradně podle potřeb a času rodičů. Chvála s Trapkovou uvádějí, že například období kolem šesti let je rozhodně tím, kdy **ztráta otce působí silně proti vývojovým úkolům dítěte**, i když matka zůstává. „*Naopak věk kolem dvanácti let vyžaduje angažovanou přítomnost matky podstatněji než otcovu, jehož čas znovu přijde později.*“ (*Chvála, Trapková 2004, str. 110*)

2.13 Vztahy, rodina

Úspěšná separace dítěte končí „postavením se na vlastní nohy“, tj. nalezením vlastního místa ve světě, na kterém je mladý člověk schopen samostatně obstát. Přirozeným vyústěním je také navázání kvalitního heterosexuálního vztahu s dostatečnou vztahovou potencií, která umožní příchod a úspěšný vývoj další generace.

Warshak uvádí, že otcův zájem, podpora a dosažitelnost dávají synovi zřetelnou výhodu ve společenském styku se ženami. A dále zažil-li potomek vřelý úzký vztah s otcem a viděl-li harmonický vztah vzájemné spolupráce mezi rodiči, zvyšuje se šance na úspěšnost jeho vlastního manželství.

U dívek rozvoj sebevědomí vlivem pozitivního vztahu s otcem vede k perspektivním interakcím s chlapci: Dívky zažívající, že je otec akceptuje, vstupují do interakce s mladíky s potřebnou mírou sebejistoty a vědomí vlastní hodnoty. A co se týče manželství, Biller a Salter shrnuli výsledky několika studií do závěru, že schopnost ženy vytvořit úspěšný manželský vztah je vyšší, když sama prožila vřelý citový vztah se svým otcem. (*Warshak 1992*) Stejně

²⁵ srv. např. Poněšický, J.; Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy. Praha, Triton 2003

jako u synů i u dcer platí, že jejich úspěšnost v manželském vztahu je spojena s tím, zda mohly doma pozorovat kvalitní vztah mezi svými rodiči. (V opačném případě se projevují pocit nejistoty ve vztahu s k manželům, pochyby o sobě, o svých ženských i lidských kvalitách, obecná nedůvěra mužům, přenášení potřeb, které patřily k otci, na partnera, atd.)

2.14 Závěr

Vřelí, zaujatí, angažovaní a pečující otcové dávají svým dětem výhody v mnoha oblastech psychosociálního vývoje. O to větší škody mohou napáchat nezralí či přímo psychopatičtí otcové, kteří jsou schopni ohrozit duševní vývoj dítěte deprivací, týráním či zneužitím. Tragické důsledky incestu či násilí na dětech popisuje řada autorů.²⁶ V souhrnu jde o devastaci psychického vývoje a vůbec psychické kondice jedince. Objevují se deprese, suicidální chování, zneužívání drog, nízké sebehodnocení a tendence navazovat vztahy, ve kterých se s vysokou pravděpodobností bude zneužívání opakovat. Neschopnost vybudovat kvalitní mezilidský vztah s partnerem, dítětem či přítelem.

3. Poselství předávané otcem synovi

Ve společných interakcích předává otec dítěti poselství vyjadřující jeho **životní filosofii** a ovlivňuje také zásadně **úroveň životních aspirací** dítěte. Lewis Yablonsky, americký sociolog a psychoterapeut, téma poselství předávaných otci synům uvádí krátkým příběhem.

Vedl výzkumný rozhovor s jedním čtyřicátníkem, který strávil značnou část života v různých věznicích a byl závislý na heroinu. Náhodou za ním právě přišel jeho devítiletý syn a naslouchal jejich rozhovoru o životě jeho otce. Muž pak Yablonského svému synovi představil a hrdě mu sdělil, že to je univerzitní profesor. Chlapec se vyptal Yablonského, co takový univerzitní profesor dělá, a pak vzlhl k otci a oznámil, že půjde na univerzitu. Otec se mu vysmál a opovržlivě odmítl tuto ze svého pohledu směšnou představu. Předal tím svému synovi jasné negativní poselství pro jeho budoucí život. Nejen tím, co řekl, ale celým svým chováním a pohledem na svět. Podle Yablonského tím jistě ovlivnil synovu budoucnost. (*Yablonsky, L.; Otcové & synové. Praha, Portál 1995, str. 27*)

Syn přijme otcovo poselství jako návod pro dosažení svého životního úspěchu jen tehdy, když je přesvědčen, že otec sám dosáhl díky svým životním zásadám skutečného štěstí. Trend synovských postojů „nechci se stát člověkem jako můj otec“ patrný v Americe hlavně během opoziční kultury hippies vykládá Yablonsky tím, že poselství, která předávali otcové synům, nebyla v souladu s tím, co mohli synové pozorovat. Nezáleží, jak krásná slova otec při nabádání syna, aby se dal jeho cestou, používá. I ta nejkrásnější slova neznamenají nic, pokud v očích svého syna otec neuspěl. Když se otec a syn mají rádi, má otec nad synem značnou moc. Syn věří poselství svého otce, chce se mu podobat, a touží vyhovět jeho nárokům. Někdy ale syn přijde na to, že otcovo poselství je podvod. Deziluze z odhalení této přetvářky vede k nutnosti vytvořit vlastní funkční životní návod, vlastní poselství.

²⁶ např. Sejščová, L.; *Deti a mládež jako obete násilia*. Bratislava, Album 2001
Vaničková, E., Provazník, K., Hadj-Mouss Z.; *Sexuální zneužívání dětí*. Praha, Karolinum 1997
Sociálně patologické jevy. Některé formy násilí na dětech a ženách. Kolektiv autorů, Brno, Drom 2004
Špeciánová, Š.; *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha, Linde 3002

Faktory, které přispějí k tomu, aby syn otcovo poselství přijal a rád šel v jeho stopách (Yablonsky 1995):

Otec a syn mají důvěrný, citově intenzivní vzájemný vztah

Otec sděluje poselství z pozice osobního, citového a profesního úspěchu

Lidé pro syna důležití (zejména matka) na chlapce působí tak, aby svého otce za model přijal

Otec si vytváří více či méně konkrétní a jasnou vizi o tom, čím se jeho syn v životě stane. Toto téma je pro většinu otců velmi důležité – někteří otcové vědí zcela přesně, co by jejich synové měli v životě dělat, jiní se o životní cíle svých synů zajímají, ale jejich budoucí povolání si podrobně neplánují. Tato představa o synovi je různě „účinná“ v závislosti na vzájemné blízkosti a lásce otce a syna. Podobně i syn si vytváří představu o otci, jaký je či jakým otcem by měl být. Nesoulad mezi sny otce o synovi a syna o otci může mít různě silné důsledky – od extrémních v podobě zabití jednoho druhým (zobrazeno v různých uměleckých dílech, filmech), po „malé vraždy“ v průběhu hádek ve chvílích ostrých střetů. (Ke konfliktům dochází právě proto, že soupeři mají naprosto odlišné představy o tom, jaký by měl ten druhý být.) (Yablonsky 1995) Stává se také, že syn se snaží svému otci vyhovět a přizpůsobit se jeho snu o sobě. Podle Henslina (2003) je to způsob, kterým se snaží syn vybudovat citový most k otci, když to otec sám neudělal. Tím se ale vzdaluje sám sobě a svým snům a přestává být kongruentní se svým prožíváním. Mohou se tak rozvinout neurotické nebo psychosomatické symptomy. Navíc se tím otec dostává do role despoty, což mezi nimi vyvolá celoživotní boj.

4. Nefunkční otec

Otec v rodině přestává být funkční, když v ní fyzicky **netráví čas** (ať už z důvodu práce, nemoci, rozvodu, smrti nebo výkonu trestu), když je netečný k ostatním členům a věcem, které se jich týkají, když je citově neangažovaný. Otec má v rodině velkou moc a úkoly, které může naplnit ku prospěchu všech, anebo v nich může selhat. Dává pravidla, která dítě chrání, ale mohou to být pravidla, která dítě zadusí. Může být k dispozici pro potřeby dítěte, anebo je může zanechat osamocené, opuštěné – fyzicky či citově. Může přispívat k rozvoji dítěte, anebo je poškozovat zneužíváním, využíváním dítěte k naplňování vlastních potřeb. (Wright, H. N.; *Navždy tátovo děvče. Praha, Návrat domů 1998*)

Když je rodina založená na provinění rodičů vůči dětem, na pocitech viny a studu nebo na tajemství spojeném se studem a vinou (př. potrat, adopce), stává se dysfunkční. Objevují se v ní symptomy somatické, psychické či sociální patologie (nemoci, sebevražda, týrání, zneužívání, přísná nábožnost,...). Rodina se pak místo na dítě soustředí na problém nebo na tajemství.

V poradenské praxi jsme se setkali s rodinou, na kterou byl uvalen dohled kurátora. Rodina měla tři syny a s prostředním se během dvou let z popudu kurátora opakovaně dostavovala do poradny pro tzv. výchovné problémy. Ukazovalo se jasně, že jedenáctiletý chlapec je velmi nejistý, uzavřený a nedůvěřivý, co se týče sociálních interakcí. Ve svém okolí nenacházel žádné pozitivní zpětné vazby, v diagnostických metodách vykazoval výrazně negativní vztah k otci a ambivalentní vztah k matce. Bylo nelehké získat si jeho důvěru pro terapeutickou spolupráci. Citově byl značně neuspokojený. Jediná osoba, od které vnímal relativně pozitivní interakční výzvy, byla babička, se kterou však rodiče přerušili styky. Nakonec během konzultací vyšlo najevo (nikoli před chlapcem), že on jediný ze sourozenců

není vlastním synem otce. Matka se po prvním dítěti rozvedla, otěhotněla s jiným mužem, ale ještě než se dítě narodilo, vrátila se k bývalému manželovi a znovu si ho vzala. Po narození vyřídili nezrušitelné osvojení nemanželského dítěte, které o ničem nevědělo. Širší rodina však nevlastní dítě nepřijímala, bylo to poznat z dáreků i z narážek. I vesnice o jeho historii věděla. Rodiče to však odmítali synovi přiznat, raději s širší rodinou ukončili styky a zuby nehty tabu udržovali. Při konzultacích byli v tak siném odporu, že naprosto odmítali souvislost problematického chování syna s /veřejným/ tajemstvím, a jakmile byl dohled kurátora zrušen, návštěvy v poradně ukončili.

Angažovaná **přítomnost otce** má pro rodinu ozdravné účinky. Chvála s Trapkovou uvádějí, že se jim podařilo prokázat, že rodiny, kde získali pro spolupráci při terapii otce, se uzdravovaly mnohem rychleji a s větší spolehlivostí než ty, kde otec buď chyběl, nebo zůstal prakticky bez emočního kontaktu. Proto situace, kdy v době separace dětí otcové začnou různými způsoby unikat z rodiny, považují za symptom patologie. Organismus otce podle autorů reaguje na nároky procesu separace syna či dcery různě. Může se distancovat, unikat mimo rodinu. Časově je toto období často propojeno s tzv. krizí středního věku, která sama o sobě znamená pro muže značnou zátěž. Takže únik otce do přehnané zaměstnanosti se může dít ve spojitosti s touhou dokazovat sobě i světu, že sil má muž ještě spoustu, že za něco stojí, že stárí se na jeho výkonu nepodepisuje. Únik k milence nebo ke koníčku, který otce na dlouhý čas odvádí mimo domov, obdobně pomáhá vyhnout se nutnosti čelit nárokům dospívajícího dítěte a slouží k tomu dokazovat si cenu v dovednostech a vztazích mimo rodinu.²⁷ Jedno je spojeno s druhým. Je třeba se vyrovnat s pocitem, že děti mě již nepotřebují, a najít někoho či něco jiného, kde ještě potřeba jsem. Otce často překvapí a potěší, když v rodinné terapii zjistí, jak ohromnou léčivou potencií ve své roli vládne, a že je v tom nenahraditelný. Bohužel rodiny, které se k terapii neuchýlí, mohou emoční blízkost otce ztrácet právě z důvodu jeho vzdalování, způsobeného nevědomostí či pochybnostmi o tom, jaký význam a zda vůbec nějaký pro rodinu ještě mají. (Chvála, Trapková 2004)

5. Autorita

Při popisu role otce se nelze vyhnout tématu autority a jejímu významu pro dítě.

Autorita je vliv, jehož nelze nedbat. Zpočátku promlouvá jednak hlasem rodičů a jednak hlasem svědomí. (Vališová, A., a kol.; *Autorita ve výchově. Praha, Karolinum, 1999*) Autorita je ve společnosti udržována tradicí a náboženstvím. Společnost, která by ztratila autoritu a s ní tradici a náboženství, by se zhroutila – neplatily by žádné instituce, např. rodina, soud, žádná pravidla, jistoty,...

Zdroj autority je někde mimo zkušenost jedince, podle C. G. Junga vychází z paměti lidstva (archetypy mudrce, vladaře), jiní autoři míní, že jsme byli stvořeni tak, abychom věděli, co je v pořádku a co ne (např. Alberto Pessa).

Autorita mívá fyzickou reprezentaci v podobě **následováníhodného modelu** pro děti i dospělé. Bývá jím rodič, učitel, starší sourozenec, od určitého věku vrstevníci. Peer-programy např. v prevenci zneužívání drog využívají toho, že se sociometricky vyberou nejvlivnější žáci tříd a proškolí se o drogách. Předpokládá se, že jsou pro vrstevníky přijatelnější autoritou než rodič nebo učitel. Dospělí preferují autoritu odborníka, využívají poradce a konzultanty v

²⁷ Richard Rohr toto chování dospělého muže vysvětluje jako neschopnost či neochotu přejít od životního modu vzestupu k modu (či jazyku) sestupu. Jeho úkolem je neustrnout ve vývojové etapě archetypu bojovníka, kterému stárím nutně budou docházet síly, a postoupit k vývojovému úkolu zahrnujícímu pokoru, přijetí své slabosti a objevení moudrosti (integrovat archetypy mudrce a krále).

různých oblastech, anebo autoritu danou určitou rolí – nadřízený, policista, soudce aj.. Nejeфекtivnější způsob učení sociálnímu chování je *učení nápodobou*, s tím že „nejraději“ se učíme od vedoucího skupiny, kterou uznáváme. (Matoušek, O. a kol.; *Práce s rizikovou mládeží. Praha, Portál 1996*)

Otec je pro dítě přirozenou autoritou, a když ji dokáže naplňovat správným způsobem, pevně, jasně, přívětivě, s pochopením, láskou a jistotou, když pravidla, která vytváří, dítě chrání a vytvářejí bezpečný prostor pro jeho pohyb, když jedná spravedlivě a trestá bez vzteku a přiměřeně, pomůže dítěti vyrůst v člověka, který dokáže autoritu respektovat, důvěřovat jí a podřídit se, stejně jako se jí sám stát. Podle Jiřiny Prekopové dítě musí zažít rodiče jako chránící, vedoucí a láskyplnou autoritu, aby pak mohlo uznat i jiné autority a pravidla a bylo ochotné se jim svěřit. (Prekopová, J.; *Malý tyran. Co vlastně děti potřebují. Praha, Portál 1993*)

Taková autorita se dokáže k podřízenému sklonit, dokáže se mu přiblížit, a také to musí dělat, aby mohl být vytvořen citový most vztahu. (Např. tykání, tj. sblížení na jazykové úrovni, nabízí člověk se společensky větší autoritou.) Právě proto, že je otec pro dítě důležitou autoritou, děti touží po jeho **uznání a ocenění**. Životně důležité je obzvláště pro chlapce. Přísný otec, který rigidně trvá na své formální autoritě, aniž by měl u syna tu přirozenou, neformální, nebo takový, který si dokonce zvyšuje své sebevědomí na jeho úkor, mu však pomocnou ruku do světa nepodává. Mnoho autorů (Yablonsky, Henslin, Chvála, Trapková,...) zdůrazňuje: Kdyby jen otcové věděli, jak po jejich uznání synové touží, a to obzvláště tehdy, kdy je otec ještě mnohem silnější než oni!

Přirozenou součástí vztahu dítěte k autoritě je testování jejích hranic. Právě když si dítě ověří, že jsou hranice, za které je rodič nepustí, ocitá se v prostoru **bezpečí**.

Terry Pratchett, autor fantasy příběhů z úžasné Zeměplochy, popisuje v knize *Zajímavé časy stát podobný Číně*, který je obehnaný vysokánskou, přísně střeženou zdí. Bez povolení nesmí nikdo ani ven, ani dovnitř, a povolení se nedávají. Cizinec, který se tam dostává ze svobodného kosmopolitního města, okamžitě chápe občany tohoto státu jako vězně, zvláště když ještě vidí jejich bezmeznou poddanost vrchnosti. Když se však s domorodci seznámí, objeví jejich upřímnou hrůzu z toho, co by mohlo být za zdí, a jejich naprostou spokojenost s tím, že je zeď před vnějším děsivým světem chrání.

Je to nadsázka, ale skutečně omezení kladená autoritou, např. zákonem, paradoxně osvobozují právě tím prostorem bezpečí, který vymezují.

Zákonům, které dal lidem skrze Mojžíše Bůh, se říká zákony života, a to právě z toho důvodu, že podřídit se jim, znamená zachovat (a zachovat si) život. Vraždit, smilnit, krást, utlačovat slabé, podvádět, nebrat ohledy na druhé, znamená ohrožovat život svůj i život ostatních, a to nejen ten nynější, ale i ten věčný. Jsou to zákony, kterým se lidé jen neochotně podřizují, ale Bůh je daroval ne proto, aby lidi uvěznil, ale naopak proto, aby se staly hranicemi vyznačujícími člověku prostor bezpečí.

Zdaleka ne všichni otcové dokážou být takovou formující autoritou. Těžko se jí mohou stát, když sami na sobě takovou nezažili. A těžko se jí mohou za těchto okolností naučit podřizovat a respektovat. Američtí autoři ztrátu respektu k autoritám a ztrátu schopnosti stát se skutečnou přirozenou autoritou odvozuji od padesátých a šedesátých let 20. století (Bly 1999, Henslin 2003). V padesátých letech podle módy se otcové starali o práci, péči o děti přenechávali matkám, nepěstovali city a s dětmi netrávili čas a nebyli autoritou, která by k dětem budovala mosty hlubokého otevřeného cituplného vztahu. Děti ani neměly

příliš možnost vidět, co jejich otcové celý den vlastně dělají, o čem je jejich práce, takže je příliš dobře neznaly, a navíc k nim nemohly získat důvěru. Robert Bly (1999) s odvoláním na německého psychologa Alexandra Mitscherliche zjistil, že vzdálený otec, u něhož dítě neví, čím se zabývá, vyvolává nedůvěru o tom, co dělá a jaký je, a vznikají pochybnosti, zda je dobrý. Autor dovozuje, že nedůvěra k otci vyvolává nedůvěru i k jiným autoritám a institucím, které navenek vypadají bezúhonně, ale ve skutečnosti mohou být nekalé (policejní složky, úřady, univerzita²⁸,...) Na tuto dobu navázalo pro Američany citlivé období války v Koreji a pak ve Vietnamu. Došlo k situaci, kdy byli úctyhodnými a obdivovanými představiteli vlády a obranných složek státu mladí lidé zváni do armády, aby jeli pomoci utlačovaným obyvatelům Vietnamu prosadit demokracii. Až na vlastní kůži pak mohli poznat pravou povahu konfliktu, ofenzivní postoj USA a krvavou řež. Tak byla celá generace mužů poznamenána podvodem a zklamanou důvěrou, které utrpěly od státních autorit, tehdy prý vzniklo americké rčení „nevěř nikomu nad třicet“ (Bly 1999). Z války se vrátili muži zklamaní, boji poznamenání, zničení či zahořklí. Mezitím se formovala jiná generace, která autoritu státu odmítla stejně jako životní styl rodičů a za ten svůj si zvolili revoltu a svobodu bez hranic. Hippie.

Muži, kteří se zabývají mužstvím a otcovstvím u nás, problematický vztah k autoritám odvozují od našich specifických historických událostí. Jednou z nich byla situace po Bílé hoře, kdy jsme v podstatě přišli o českou šlechtu – popravy, nucená emigrace, zabavování majetku, zbavování titulů. ThDr. Václav Vacek, kněz, který se dlouhodobě zabývá mj. duchovním růstem mužů, posilováním mužských vztahů a prací s rodinami, na příběhu svého otce popisuje další velké – již novodobější – zklamání, které muži utrpěli od svých autorit v první světové válce. A to když byli čeští vojáci českými veliteli sloužícími v rakousko-uherské armádě nuceni střílet do českých vojáků ve službách cizineckých legií nebo ruské armády. Když v různých bojových akcích byli pod lživými záminkami a propagandou nuceni k násilným zátahům proti vyhladovělým, zdecimovaným zbytkům nepřátel (bez ohledu na národnost), přestože se jim dobrovolně vzdávali. Jiné pokoření představovala nutnost podřídit se za totality autoritě ustanovené příslušností ke straně, nikoli její odborností nebo osobnostními kvalitami. Poslušnost vyvolaná nikoli respektem k laskavé a moudré autoritě, ale terorem.

Je zajímavé pozastavit se nad tím, jaké autority máme v zemi v současné době. Čím se vyznačují státníci a poslanci, starostové. Jací jsou učitelé a kdo se jimi stává...

6. Separační proces

V kapitole o funkcích otce jsme řekli, že otec má nezastupitelnou úlohu v separačním procesu dítěte. V této kapitole pojednáme o samotném procesu separace z hlediska různých autorů.

U J. Poněšického nacházíme formulovaný **z psychoanalýzy vycházející model** separačního procesu:

Na počátku vývoje osobnosti předpokládá autor tzv. *organizátory vývoje*, což jsou psychické připravenosti pro určité zážitky a zkušenosti (na začátku to jsou jen zážitky okolo

²⁸ v 60. letech v USA také proběhly studentské nepokoje a vzniklo hnutí, které se odrazilo v proměně univerzit, prosadilo, že do jejich vedení byli přibráni zástupci z řad studentů, a odrazilo se i v proměně pedagogického přístupu ve výuce, neboť byl ostře zkritizován a zpochybněn význam autority a rozvinula se tzv. antiautoritativní pedagogika či antipedagogika (srv. Průcha, J.; Alternativní školy a inovace ve vzdělávání. Praha, Portál 2001)

symbiózy, závislosti, blízkosti, empatie, posléze separace a individuace), a *vrozené vývojové motivace*.

Prvním obdobím procesu je dyadický symbiotický vztah s matkou, ze kterého dítě přijímá vše, co potřebuje k výstavbě vlastní osobnosti. Mezi druhým a třetím rokem života (oidipální fáze) si osvojuje novou perspektivu, která již zahrnuje diferencované vnímání dalších osob (hlavně otce a jeho odlišnosti od matky) a uvědomění si celé vícepersonální (ne již dyadické) situace v rodině.

Dále si liší vývoj dívky a chlapce.

Dívku od matky vzdalují nezbytné výchovné frustrace spojené se závistí penisu a výtčkou ze strany dcery, že ji matka neobdařila penisem, resp. že se nenarodila jako chlapec. (Pokud bychom nechtěli uvažovat psychoanalyticky a „závist penisu“ bychom si představili jako touhu dívky narodit se jako muž, pak bychom mohli tento jev vyložit nedostatečným potvrzováním dívky jako ženy ze strany otce. Když nechybí otec, který by dívku potvrzoval v jejím ženskosti, akceptoval je, toleroval, obdivoval, pak může bez obav dívka svou ženskou identitu přijmout a touha mít jinou pohlavní příslušnost by zůstala maximálně chvilkovou fantazií bez jakékoli naléhavosti.²⁹ Dochází také ke zklamání, že matka není ideální, vše dávající a vše chápající. Východiskem z těchto frustrací je otec. Dcera nadále potřebuje matčino porozumění, ale protože došlo k otřesu jejího prvního (symbiotického) vztahu, musí si vybudovat a zabezpečit nový vztah, tentokrát k otci. Tento vztah již není tak samozřejmý, ale je o něco zralejší a realističtější. Dívka musí vyvinout novou, aktivní strategii, aby získala pozornost otce, ale zároveň aby nedala najevo příliš silný zájem o něj a nezneprátelila si matku. Dívky tedy vytvářejí, na rozdíl od chlapců, privátní, utajovanou sexualitu, zatímco čekají na potvrzení od otce, resp. vykoupení princem.

U chlapců není toto období tak náročné, jejich prvotní vztah k matce v oidipální fázi naopak ještě zesílí. Častý je i větší respekt matky k synovi, coby nositeli jí neznámé lidské duše, a „*splynutí s ním psychologicky znamená jakési odškodnění za vlastní ženskou existenci, byla-li tato prožívána negativně.*“ (Poněšický 2003, str. 55)

V pubertě musí dívka znovu řešit ambivalenci k matce, touhu po porozumění i po osamostatnění, a stejně tak i po potvrzení své ženskosti otcem.

Sociálně psychologické hledisko a perspektivu nejen dítěte, ale i otce, uplatňuje ve výkladu separačního procesu L. Yablonsky. Rozdíl v přístupu k otcovství Yablonskyho a Poněšického je v jejich pojetí vztahu mezi otcem a dítětem. Zatímco Poněšický jej má za vztah podmíněné lásky, kterou si musí dítě vysloužit vlastní aktivitou, Yablonsky píše o symbiotickém vztahu otce s dítětem a pojímá jej za stejně silný a bezpodmínečný jako vztah mateřský. Jedná se však o maličko posunutý význam slova symbióza, než jak je obvykle užíván pro popis raného vztahu mezi dítětem a matkou. Yablonsky na příkladu vlastního vztahu k synovi říká, že období, kdy se se synem ztotožňoval, bylo přes určité konflikty funkční až do synových 12 let (tedy zdaleka ne jen rané vývojové období dítěte). Pak už tento systém nezajišťoval synchronizaci jejich potřeb, symbióza se vytratila. (Ztotožnění otce se synem se nejzřetelněji projevuje v jeho prožívání synových proher a vítězství – příkladem je třeba pýcha otce na syna, který skóroval ve fotbalovém zápase, nebo zlost na trenéra, když nechal syna sedět na lavičce.)

V pojednání o separačním procesu se Yablonsky zaměřuje převážně na tu část, kdy má dojít k separaci dítěte od otce. Ve zdravé rodině by mělo mít dítě zajištěný trvalý růst svobody, který by měl odpovídat zvyšování schopnosti dítěte jednat nezávisle. Ovšem poskytování čím dál většího prostoru dítěti, aby mělo možnost uplatňovat svou samostatnost, bývá spojeno se strachem či obavami otce o něj. Stejně tak vědomí, že jednou bude dítě stát na

²⁹ Viz výše pojednání o funkci otce ve formování pohlavní identity dítěte.

vlastních nohou a otec se stane neužitečným vyvolává úzkost. To vše musí otec překonat, aby umožnil dítěti naučit se čelit životu samo, a to energicky a účinně. Tyto pocity mohou vznikat právě proto, že vztah mezi otcem a dítětem je tak silný. Aby však mohlo dojít k separaci, musí být symbiotický vztah mezi rodičem a dítětem narušen. Někdy je to sám syn, kdo si více uvědomuje symbiózu přetrvávající v nezměněné míře od dob, kdy byl nemluvně. A sám pak iniciuje konflikty, které ji pomáhají rozvolnit, např. opustí koníčka, který je oba doposud spojoval a skrz kterého se otec v synovi nově realizoval. (Yablonsky, Lewis; *Otcové & synové. Praha, Portál, 1995*)

Precizní a pro **psychoterapeutickou praxi** funkční model separace předložili V. Chvála a L. Trapková. Dítě popisují metaforou matematického modelu jako částici trvale se pohybující v chráněném prostoru po určité trajektorii kolem dvou ohnisek – rodičů. Proces separace tak lze graficky znázornit jako křivku pohybu dítěte. To se během separace nejprve přibližuje k matce, kde načerpá pro svou budoucnost potřebné psychologické zdroje, pak od ní k otci, a nakonec od něj ven z rodiny, resp. ze „sociální dělohy“, kterou partnerský vztah rodičů vytváří. (Chvála, V., Trapková, L.; *Rodinná terapie psychosomatických poruch. Praha, Portál 2004*)

Z primárního raného spojení dítěte s matkou se chlapec vymaní a sblíží se s otcem, identifikuje se s mužským jazykem. Tak žije do začátku puberty (asi 12 – 14 let), kdy se zahájí dlouhodobý proces separace, jenž začíná opětovným sblížením s matkou a vrcholí odchodem dítěte do vlastního života. Aby se mohl na začátku separace syn opět **přiblížit k matce**, potřebuje a) mít za sebou prožitou blízkost s otcem a b) z toho plynoucí jistotu, že ho ženský svět totálně nepohlčí. Význam otce se však neztrácí ani v období, kdy syn potřebuje být blízko matce. Tehdy je to právě otec, který jim oběma zajišťuje bezpečné prostředí a volný prostor, aby se matka a syn mohli nějaký čas věnovat sobě. Sblížení syna s matkou může být pro oba překvapující – najednou si dokážou povídat o různých věcech, nacházejí si pro sebe čas při činnostech, ke kterým by dřív syna nikdo od jeho chlapeckých her nedostal, je-li matka ochotná poslouchat, povykládá jí syn spoustu podrobností o svých kamarádech, láskách, plánech, starostech. Podle autorů je sblížení snazší, pokud synova sexualita dosud spí – může vyhledávat matku ještě i pro dětské mazlení, které se však vznikajícím sexuální významem doteků stává problematictější. Otec v této době může oběma dopomáhat chlapským porozuměním pro celou situaci, opřeným o vlastní zkušenost, anebo může celou situaci komplikovat například tím, že žárlí, před synem se vytahuje a matku ponižuje. Matka vlastně syna přijímá a hostí v partnerském prostoru (nice) ve prospěch té ženy, která s ním jednou založí novou rodinu. Právě v tu chvíli je ideální čas pro to, aby syn rozvíjel svou vztahovou potenci, protože je ještě vnímavý, citlivý a něžný jako by byly jeho sestry. Ale to se bude muset změnit. Bezpečí mateřské náruče se bude muset vzdát, pokud se má stát bojovníkem a ochráncem společného soužití. Na jedné straně je příjemné sdílet emoční blízkost s matkou, ale na druhé straně už se za to stydí, je prožívána ambivalence. R. Bly (1999) k tomu dodává, že nejen u syna ale i u matky – ta se může dokonce impulzivně otrást a ohnat po synovi, když se jí snaží přiblížit, protože i ona už je zralá na jeho odpoutání, i ona svou nechutí (přes samozřejmě lásku) jej vypuzuje do světa. Chvála s Trapkovou to v metafoře sociální dělohy popisují jako zvýšenou dráždivost dělohy, která nastává v době krátce před porodem. Kasuistikami z rodinné terapie dokládají, že si v této době lze blízkost matky „vynutit“ nějakým symptomem, např. zhoršeným prospěchem, či nemocí.

V případě, že chybí v rodinném systému otcovská postava, syn žije s matkou a řekněme dominantní babičkou, nemá výše popsané předpoklady. Pro syna je těžké vracet se do matčiny blízkosti pokud nemá v zádech otcovu ochrannou ruku a záruku, že ho ženský

svět nepohlí (pohlčen už je). V důsledku toho nezažije s matkou láskyplné partnerství, aby je mohl jednou rozeznat ve své partnerce, stejně jako touhu po takové duševní blízkosti a rozvíjet s ní vztahovou potenci.

Matka syna nechává „nahlédnout do duše ženy tím, že s ním už nemluví jen jako s dítětem, ale věnuje se mu na nové, dospělejší úrovni. Poodhaluje mu svůj způsob myšlení a prožívání s přirozeným a souhlasným poukazem k tomu, že muži sice nejsou jako ženy, ale právě proto je ona oceňuje a potřebuje. Otec zase ukazuje synovi, jak on zachází se ženami, se svou partnerkou“. (Chvála, Trapková 2004, str. 127) Od matky si do dospělosti tedy syn bere zážitek láskyplného partnerství. Chvála s Trapkovou se odvolávají na svou zkušenost s příběhy rodin, když popisují, že pokud si chlapec nemohl vzít od své matky to, co potřeboval, pak se buď z matčina „sociálního lůna“ nikdy nevyklonil, nebo se z něj vyrval násilím hlava nehlava nevybaven, popř. něco mezi těmito dvěma extrémy. Pokoušel se vymanit, ale ať už se mu to dařilo lépe nebo hůře, zbytky tohoto vývojového úkolu si s sebou nese jako **dluh**.

V této chvíli občas hrozí, že se matka /nevědomě/ pokouší syna k sobě vázat jako náhradního partnera pro duševní porozumění, pokud se jí ho nedostává od manžela. Obvykle matka syna tělesně nesvádí (i když i to se stává), ale vytváří se *skrytý incest*.³⁰ Některé ženy těžko snášejí, že stejně přirozeně, jako vzniklo jejich sblížení se synem, se od nich jejich syn začal zase odklánět do mužského světa. Robert Bly (1999) při popisu iniciačních rituálů z různých oblastí zmiňuje okolnost týkající se matek synků odvedených do společnosti mužů, a to tu, že ženy nezůstávají v tu chvíli samy, ale obklopeny staršími ženami a v jejich péči prožívají bolest ze separace a nakonec i smíření. To ilustruje, že separace je citově náročná pro děti i pro rodiče a rituály myslí na ošetření obou stran.³¹

Separace chlapců od matek je ovlivňována celým společenstvím, které určuje, co je správné pro kluky a co pro holky, ale tím, že jsou dřívější rituály v naší společnosti znehodnoceny, padá celá váha přechodu z dětství do dospělosti se všemi těžkostmi na rodiče a vztahy jsou tímto vývojovým úkolem neobyčejně zatíženy. Pohyb syna ze světa matky je věcí souhry všech tří zúčastněných – dítěte, matky i otce. Soupeření v rodině, ve kterém se ukazuje, kdo je doma pánem, přispívá k tomu, aby syn nezůstal u matky ve vzájemném porozumění napořád. (Chvála, Trapková 2004) Když je otcovská postava v rodině eliminovaná, nezřídka se stane, že si matka se synem navzájem zbudou a prožijí celý život až do smrti jednoho z nich v jakémsi pseudomanželství neodloučení.

Stejně tak otec přispívá svou autoritou k usměrňování chování syna, které má napomocť jeho oddělení od rodičů. Puberta je věk, kdy stoupá vliv vrstevníků, takže chce-li mladík obstát a vydobýt si místo v hierarchii vrstevnické skupiny, musí prokázat odvahu, odolnost a „nezávislost“ na rodičích, a to obvykle činností, kterou by rodiče neschválili. Alkohol, kouření, drobná kriminalita, drogy nebo zvláštní myšlenkové hnutí zásadně odlišné od přesvědčení rodičů jsou více či méně zhoubné prostředky jak otestovat, co všechno rodiče vydrží a jak se zachovají. Matka je v tomto období bezmocná, to, co má váhu, je mužská (nejlépe otcovská ale i jiná chlapská) autorita. Dokládá to zkušenost organizací pro práci s delikventní mládeží (Matoušek, O. a kol.; *Práce s rizikovou mládeží*. Praha, Portál 1996) Tím se otvírá prostor pro to, aby se syn opět mohl přiblížit a **sblížit s otcem**. Rizikem se pro syna stane, pokud se otec spojí s matkou proti synovi a neposkytne se (svůj čas, zkušenosti a

³⁰ podrobněji *skrytý incest* vysvětlujeme v kapitole o důsledcích zranění otcem

³¹ Narazili jsme na knihu psanou taktó zraněnými autorkami, které zažily sblížení se svými syny, rozuměly si s nimi jako kamarádky, ale pak i jejich „ochod“ do mužského světa. Psaly velmi rozhořčenými ukřivděným tónem s výčitkou zlým, hrubým a bezohledným mužům za to, že deformují chlapce, kteří by jinak byli dokonalými, báječnými, citlivými a chápajícími partnery ženám. (Bernard, C., Schlaffer, E.; *Matky dělají muže*. Jak dospívají synové. Praha, Pragma 1997)

emoční blízkost) synovi k dispozici. Ten se tak citově ocitá mimo rodinu a parta – která svou strukturou, vlastním jazykem, vazbami, zákony a pravidly, historií a hierarchií rodinu připomíná – se může stát problematickým východiskem.

Předání syna otci – stejně jako dcery otci – je na koordinaci trojice dítě-otec-matka velmi náročné: Jak bylo řečeno výše, matka se někdy synovy blízkosti těžko vzdává, a to tím víc, čím víc se v jejím vztahu s manželem intimity nedostává. Nebo je to syn, kdo se nechce pohodlí u matky vzdát, i když ona ho k otci vystrkává. A někdy je to otec, kdo nevěnuje novým potřebám potomka pozornost, je zcela obrácen do vnějšího světa práce nebo přátel a vytížen tam, popř. výchovu dětí považuje za záležitost ženy. Někdy to může být rodinou přizvaný odborník, který aniž by reflektoval kontext, označuje adoslecenta nějakou diagnózou, která dítě jen víc vydělá a vůbec nic neřeší. To, čeho je v této době jediné potřeba, je přijetí syna otcem, ať už syn provádí cokoli. K tomu je nutné, aby otec byl skutečně dospělý – otevřený, stabilní, sebekritický, přiměřeně nárokuje a chápe. Aby byl synovi k dispozici jako schopný respekt zasluhující muž.

Otec a syn spolu musejí sdílet čas, aby se syn mohl naučit, co potřebuje. Nejlépe ve společné činnosti – práce, sport, muzicírování aj., které umožní, aby spolu mohli ritualizovaně soupeřit, stejně jako reálně spolupracovat. Podle Chvály a Trapkové je jazykem otce Čin (zatímco matčiným je Vyprávění). Ve světě otce musí syn obstát jinak než slovy – otcovo přijetí se mu nedostane zadarmo, ale za výkon, vytrvalost, spolehlivost, tvoření. Matka je oba může nejlépe podporovat tím, že je povzbuzuje, ale do společné činnosti se jim nemíchá, zůstává stranou a naučí se (po dlouhé době) opět na nějaký čas věnovat sama sobě. Může třeba odjet s kamarádkami na ženskou dovolenou a chlapům doma zcela vyklidit prostor.

Syn již od chlapeckých let vyzývá otce na souboj skoro ve všem, co spolu dělají. V období adolescence už v některých schopnostech začínají být jejich síly vyrovnanější a boj může být urputnější. I to klade nároky na **zralost otce**, protože v případě, že své sebevědomí ovíjí od své nadvlády nad synem, čeká ho hořké rozčarování z toho, že dospívající syn skutečně nabude fyzickou převahu nad pomalu stárnoucím otcem. Neschopnost či neochota smířit se s tím jej pak může stát rozvinutí vážných symptomů, jako infarkt myokardu, astma nebo mozková mrtvice. Hrozí také, že otec urputně si držící svou všenadřazenost může syna automaticky ve všem diskvalifikovat (jak to děláš, jdi od toho, seš levej, já v tvém věku, podívejte se na něj, jakej je to packal), nebude ochotný za nic na světě přiznat, že se mýlil, zatímco syn měl pravdu, brát ohled na jeho názor či zkušenost, popřípadě se bude možnému soupeření předem vyhýbat. Na druhou stranu je někdy nad synovy síly překonat zkušeného a zdatného otce, který je nejen kompetentní, ale „*dokonce ‚superkompetentní‘ (všechno ví, všude byl a hlavně všechno dokonale umí), takže si musí pro soupeření najít jiného dospělého*“, popř. rozvine nějaký symptom, např. depresi. (Chvála, Trapková 2004, str. 135)

Pro slabší národy může být krok k otci neuskutečnitelný a utíkají se znovu k chlapeckým fantaziím o své omnipotenci. V tom jsou velmi nápomocné počítačové hry, filmy, a komiksy, které umožňují v bezpečném virtuálním prostoru odtrženě od reality prožívat hrdinské skutky. Nebo *věční chlapci (pueri aeterni)*³² plní plánů a slibů, kterým upřímně věří, ale které pod spoustou záminek neuskutečňují. Anebo synové, kteří různými somatickými či psychickými příznaky přivolávají znovu pomoc matky (panické ataky, záchvatovitá onemocnění, OCD, únavový syndrom, alergie, psychotické tranzitorní stavy).

³² označení pro chlapce, který před svým mužstvím uniká do fantazií, rozvíjí svůj duchovní rozměr na úkor pobývání v realitě a své mužské identitě (viz např. Bly, R.; *Železný Jan. Kniha o mužích. Praha, Argo 1999*)

Pokud se matka ráda nechává přivolat a snadno synovi vrací pozornost, může nevědomky synovy symptomy zesilovat. Výše jsme zmiňovali také útek k drogám, výherním automatům či jiné neproduktivní činnosti, která otce dráždí a často spíše odradí, místo aby jej k synovi přitáhla.

Vzhled a chování syna v období separace, kdy opět prožívá blízkost s otcem, se stává funkcí jejich vztahu. Autoři to popisují evolučním slovníkem: Zdá se, že existuje řada strategií, z nichž některé vedou syna spíše k zesílení mužských znaků, a jiné naopak k rozvíjení znaků ženských, které mohou u některých otců tlumit rivalizování se synem. Mužné rysy, krátké vlasy, zesílení muskulatury a zvýšený výkon se zvýrazňují, když právě to otec oceňuje a je na syna hrdý. Naopak třeba Warshak (1992) popisuje „bábovkovitě“, slabé a neforemné chlapce, vyrůstající bez silné mužské postavy.

Syn, kterému se podaří získat laskavou pozornost otce, s ním zažívá mužská dobrodružství. Uzná-li otec syna, dovolí porušit generační bariéru a je mu poprvé také dospělým mužským partnerem. Takové přijetí syna do dospělého světa patří k velkým zážitkům, a pokud se podaří, obdarovaný odchází do světa bez dluhu. Takovým setkáním padne otcova maska budící v synovi strach, kterým ho otec mohl až doposud ovládat jako dítě. *„Otcův hněv býval zdrojem bázně, mocného nástroje výchovy, který je v roli otce přirozeně obsažený. Nyní jej může syn zahlédnout také jako dospělého člověka se spoustou chyb a pochybností. Nebude třeba ho nadále demonizovat, ani nekriticky obdivovat. Takový otec může být dospělému synovi dobrým a spolehlivým partnerem.“* (Chvála, Trapková 2004, str. 137)

Pokud byly splněny úkoly druhého stádia separace, začne být společný prostor syna a otce zase malý a nazrává čas přejít do další etapy. Syn se od dospělého otce naučil řadě praktických dovedností, hlavně však pevnosti a zodpovědnosti za sebe i za druhé, a na tom bude moci po celý život stavět. Naučil se ovládat svou chlapeckou citlivost, což ženy někdy atakují, protože by si sním rády rozuměly jako s kamarádkou. Mladý muž však odložil část své citlivosti pod vedením otce nikoli proti ženám, ale v jejich prospěch. Syn je ve vnějším světě čím dál jistější a míň se musí radit o svých záležitostech. Dospěle se otcí staví a prosazuje si vlastní, pro otce často nepřijatelné názory. Ty se nakonec mohou ukázat jako lepší v novém, otcí již neznámém světě. Syn otce v mnohém nejen přerostl, ale dokáže to i unést (stejně jako by měl otec). Může se dokončit separace a dospělé dítě **odchází** z rodinného lůna **do světa**. Chvála s Trapkovou shrnují, že dospělý syn i dcera jsou v ideálním případě sebevědomí, uživí se bez pomoci rodičů, jsou heterosexuálně orientovaní a schopní přijmout nároky rodičovství a odpovědnost za další generaci.

6.1 Poruchy separace

Přestože ideální výsledek separace je sice jako ve všem lidském spíše cílem, ke kterému s božím požehnáním směřuje lidské jednání, než standardem, na který někdo patent má a někdo ne, i tak můžeme s povzdechem konstatovat, že bohužel v populaci, kde přibývá rozvedených či vůbec nezadaných rodičů a ubývá odpovědných a stálých otců, se tento – už sám o sobě dost složitý – proces ještě znesnadňuje. Takže příznivý výsledek separace bohužel není až tak častým jevem. Naopak, Chvála s Trapkovou uvádějí, že jednou ze základních poruch, se kterými se v praxi rodinné terapie setkávají, je porucha separace dítěte od rodičů. Je až zarážející, jak často se tento proces porouchá a nedokončí a jak vážné to může mít důsledky v životě a zdraví lidí. Jednou z hlavních příčin, proč se tento jev tak často vyskytuje, je právě to, že v populaci chybí dostatek zralých mužů, bez jejichž účasti je nemožné proces

separace zdravě absolvovat. V tomto názoru se stýkají takřka všichni autoři publikující na téma vztahů otců a dětí (Dobson, Warshak, Henslin, Bly, Rohr,...).

Komplikace při separaci jsou pravděpodobnější a riziko somatizace a emočních konfliktů větší, nese-li si navíc rodina z minulosti vývojové či vztahové dluhy. Dopomoc zvenčí bývá často nezbytná.

Za pomoci metafory z rostlinné říše popisují Chvála s Trapkovou strategii rodu, kterou rod používá, když je nucen žít v obtížných podmínkách s nedostatkovými zdroji. Jednotlivé generace se neoddělují fyzicky ani ekonomicky, žijí těsně provázané v jedné chalupě, s širším příbuzenstvem alespoň v jedné dědině, a hospodaří společně. Podobně jako v cibuli – vnější (starší) vrstvy chrání ty vnitřní (mladší) a úplně uvnitř generativní jádro. Když se podmínky změní, náročné období poleví a zdrojů začne být dostatek, rodina „vyžene ze středu za světlem“, jádro se od slupek vzdálí.

V bohaté západní společnosti se generace od sebe vzdalují s možnostmi, které pokrokový styl života nabízí ženám, dětem, studentům, mladým mužům bez závazků. Politováníhodným následkem je skutečnost, že zkušenosti starších v rychlém tempu vývoje společenských podmínek až příliš brzy ztrácejí na aktuálnosti, v mnoha věcech vnějšího světa mimo rodinu se mohou lépe orientovat mladí než jejich prarodiče, a jejich rady v oblastech, kde mají své místo zkušenosti z mezilidských vztahů či životní postoj, jsou mladými brány na lehčí váhu. Jsou diskvalifikovány vlivem prokazatelné nezkušenosti starších v tom, „jak to dneska chodí“. Je možné, že na procesy zrání – které není možné uspíšit tlakem proudu toho času, v němž se rozvíjí technika, konají pracovní schůzky a pohybují ceny na burze – je stále méně času (toho času, který vyčkává, nazrává, který ve správnou chvíli nadchází). Matky se brzy po porodu zaměstnávají mimo domov a děti předávají z hnízda rodiny do umělého hnízda jeslí a mateřských škol. Otcové zaneprázdnění získáváním zdrojů zajišťujících určitý standard rodiny, např. krásnou dovolenou v létě, jsou takřka trvale mimo dům. Kontakty s rodiči, v nichž se může něco díť, v nichž může dítě zrát v těch oblastech, které lze rozvíjet POUZE VE VZTAHU s rodiči, se zužují. Večer se všichni doma potkají, možná ani nestihnou společně povečeřet, pak vyřídí organizační věci se školou a s kroužky, pak několik instrukcí, co se udělat má a co ne, a spát. Dítě doma nic nedrží, s osmnáctým rokem může spánembohem odejít, kam chce, práci si najít může.

Na druhou stranu je v současných rodinách velmi časté, že dítě dlouho po dosažení plnoletosti rodinu neopouští. Podle toho se zdá, že naopak času na zrání je více. Chvála s Trapkovou nad těmito „dětmi“ uvažují tak, že se možná jejich vývoj brzdí tím, že je nic nenutí dospět k nezávislosti. Zajištění využívají pohodlí hnízda a z jeho bezpečí se třeba duševně sytí ve světě protahovaným studiem. Členové rodiny však získávají více času na vnitřní proměnu. Zdatnější děti, nasycené dostatečně ze vztahů s rodiči využívají možnosti rychlého nabytí svobody a na vlastních nohou jsou produktivní a tvořiví. Slabší děti, které potřebují více syčení v rodičovských vztazích a delší dobu na zrání, doplácí na urychlování životního stylu a rozpadání rodinných vazeb. Děti předčasně vypuzené ze sociální dělohy mají oslabenou schopnost zakládat a udržovat vlastní hnízdo, věnovat se vlastním dětem, a tento nedostatek přenášejí na další generace jako rostoucí dluh.

Krátce tedy ještě zmíníme některé typické **komplikace sociálního porodu** (separace), se kterými se lze setkat při práci s rodinami.

Příčná poloha dítěte. Je to porodnický výraz pro popis sociální situace, kdy dítě nutkavě spojuje oba rodiče, nemůže se ani na krátkou dobu spokojit s blízkostí jen jednoho z nich, jak by to čas od času potřebovalo, z obavy, aby neztratilo kontrolu nad druhým. Nastává za okolností, kdy je nějak narušený vztah mezi rodiči. Oslovený partnerský vztah mezi rodiči

může mít vrcholný vliv na dítě v době, kdy by měl nastat proces separace od rodičů. Pokud dítě drží rozhádané rodiče svou přítomností spojené, pak může začít stagnovat v separaci, aby neriskovalo ztrátu jednoho z nich.

Porod koncem pánevním popisuje situaci, kdy se dítě příliš ohlíží na stav své matky, a tím se porod zastavuje. Chybí-li matce opora v partnerovi, prožívá o to silněji bolest z odchodu dítěte a dítě se z ohledů na ni „rozhodne“ v sociální děložce zůstat. Chová se, jakoby si v porodním kanálu mohlo říct „když tě to, maminko, tak bolí, já se vrátím zase zpátky do dělohy a nikam nepůjdu“. Dospívajícímu se špatně odchází, když za sebou nechává zhroucenou matku plnou výčitek. Dospívající dívka ve zdravém systému vyhlíží směrem ven, zaujata mužským světem, na matku se příliš neohlíží. A matka svoje rány ventiluje a „líže“ v partnerském vztahu, ne ve vztahu s dítětem.

Přenášení těhotenství – dítě z různých důvodů (např. chabý otec) není z dělohy vypuzeno a zůstává tam až do dospělosti. Lze se pak setkat se staršími dvojicemi matky se synem či dcerou, kteří trpí stagnujícím vztahem ambivalentní závislosti a všechny pokusy o jiné oddělení než smrtí jednoho z nich obvykle pod nějakou záminkou nevyjdou.

7. Převzetí odpovědnosti otcem

Předpokladem dospělosti je nasycení bezpečnou závislostí na osobách, které jsou mladému člověku k dispozici, věnují se mu a pak jej dokážou včas a s požehnáním pobídnout k odchodu. Úzkost v systému znemožňuje pocit bezpečné blízkosti. Dítě, které je z tohoto hlediska nenasyčené, má tendenci zdržovat svůj odchod z domu. Účinnou a nutnou podmínkou pro to, aby byl proces sociálního porodu udržen v chodu a náležitě završen oddělením zdravého dítěte, je postava otce. V tomto je funkce otce jasná, životně důležitá a nezastupitelná.

Navzdory tomu bývá význam otců pro výchovu často podceňován či zcela opomíjen, a dokonce sami muži ve své **schopnosti a úkoly v rodičovství** příliš nevěří. Jasně to dokládá trend svěřovat děti po rozvodu do výchovy matkám, a to bez ohledu na výchovné předpoklady obou rodičů či dokonce vývojové potřeby dětí. Otcové často po zpracování justiční mašinerie (zhusta přefeminizovanou) a nesoudným jednáním své ex-manželky sami vyklízí pole svého vlivu na výchovu dětí a ztrácejí s dětmi tolik potřebný kontakt. Rána zůstává jak jim, tak dětem. Ovšem rodičovství na rozdíl od manželství je nerozveditelné. I vzdálený či mrtvý otec je otcem. Rodič, který po rozvodu „přichází“ o dítě, se z pochopitelných důvodů cítí zneuznán, zavržen, potrestán, a obzvláště pokud je ve své bývalé domácnosti nahrazen novým partnerem, může podlehnout zcestné iluzi, že pro děti bude lépe, když už se jim nebude plést do života a mást jim hlavu, a zcela ustoupí do pozadí. O této problematice u nás publikuje např. Eduard Bakalář³³. Bolest z přerušného kontaktu s dětmi takřka hmatatelně dokládá, že trojice otec-dítě-matka je skutečně živoucím organismem. Je paradoxní, že silně soucítíme s ženou, které přišla o kontakt s dětmi, ale pokud se tak stane muži, považuje se to téměř za normu, jakoby on snad ani tolik zraněn být nemohl. Čím to je? Snad tím, že v současné době v našem státě je rozvedený muž, jemuž nebyly svěřeny děti do výchovy, naprosto běžným jevem? Dokonce se stává, že muž, který se rozhodne u soudu bojovat o to, aby děti získal do výchovy či si alespoň zajistil co nejširší míru styku a upravuje podle toho svůj životní styl, práci, bydlení atd., je přáteli i rodinou pozorován s pochybnostmi, či dokonce zrazován, že to přece nemá cenu se tak štvát a ještě riskovat, že to nebude mít smysl. Jakoby se pro nás standardem stal muž, který po rozvodu sepne paty, uklidí

³³ Bakalář, E.; Průvodce otcovstvím aneb Bez otce se nedá (dobře) žít. Praha, Vyšehrad 2002

se do ústraní a odtud pilně, pravidelně a v míře vyšší, než soud stanovil, platí alimenty. A když se odmítá s touto novou rolí smířit a o blízkost se svými dětmi nechce přijít, jakoby nežádoucně vyčníval z řady, což se nikomu, sousedům ani institucím a k vlastní škodě často ani matce nepozdává. Čím to, že jsou muži tak podceňováni nebo že se sami tak podceňují? Různí autoři se pokouší nabídnout různá vysvětlení v pojednáních o mužské spiritualitě a celospolečenském trendu úpadku hodnoty mužství a otcovství.³⁴

³⁴ podrobněji viz kapitola o krizi mužství, otcovství a rodiny

Mužství a otcovství v krizi

1. Krize rodiny

Není neobvyklé, že se v médiích, v literatuře, ve veřejných diskusích týkajících se rodiny mluví o tom, že rodina se ocitla v krizi, že manželství už nemá tu hodnotu a význam, co dřív, že obě instituce se proměnily, jako mnoho jiných ve společnosti, a v extrémě kdo trvá na zachování jejich původního významu, vyžaduje vlastně anachronismus. V naší zemi se tyto pohledy na rodinu a manželství, na role mužů a žen, otců a matek aktuálně živě probírají v souvislosti s přijatým zákonem o registrovaném partnerství, který má homosexuálním párům zajistit výhody, jež byly státem vyhrazeny pro manželství, tj. pro instituci zajišťující státu „přísun“ dalších občanů. Diskuse gayů a leseb na internetových stránkách, televizní a jiné diskuse odhalují, jak nejistí jsme ohledně výlučnosti heterosexuálního svazku dvou lidí za účelem vzdělání další generace. Mediální masáž amerických filmů a seriálů, které podobně jako kdysi u černochů pracují pod imperativem rovnosti práv a svobody na „znormailování“, zevšednění, výskytu homosexuálů v běžných společenských rolích včetně rodičovské. Tak se široká veřejnost stává připravenou, aby potvrdila nároky homosexuálů v oblasti manželství a rodiny, aniž by se ptala a zjišťovala, zda je to vzhledem k účelu instituce rodiny na místě. Postupně je prostřednictvím médií navozován dojem, že když se někdo zdráhá přiznat homosexuálům právo na rodinný život včetně potomků, je to už takřka stejné, jakoby byl rasista.³⁵

Vraťme se však ke „krizi rodiny“. Co konkrétně se s rodinou děje, aby to poukazovalo na to, že rodina – její existence a funkce – je ohrožená, a to dokonce kriticky?

V západní Evropě je už několikaletý trend sledovaných demografických údajů, ve kterém klesá sňatečnost, klesá porodnost, roste věk vstupu do prvního manželství, roste počet rodin s jedním rodičem, počet domácností s jedním členem, počet dětí narozených nesezdaným rodičům. Ve vyspělých státech se děti velmi brzy dostávají z rodiny do péče organizací – mateřských škol, základních škol, hudebních, sportovních a jiných zájmových organizací. Zbylého neorganizovaného času dětí se zmocňují média, která získávají značný výchovný vliv.

Taková rozsáhlá organizovanost vyžaduje konformitu, takže potom i malá odchylka od normy – např. v podobě LMD – se stává velkým problémem. Když s ní učitel neumí zacházet, dostane se dítě na okraj jeho zájmu či sympatií, což má zpětně vliv na jeho sebehodnocení, postavení mezi spolužáky a selhání ve škole, které zas předznamenává budoucí společenské selhání – např. v podobě kriminality. (*Matoušek, O., Kroftová, A.; Mládež a delikvence. Praha, Portál, 2003*) Pokračující emancipace žen se dostává do rozporu s potřebami dítěte – brzký návrat z mateřské dovolené, dlouhá pracovní doba v zájmu zachování si pracovního místa, rozvody atd. Moderní feminismus přímo prosazuje právo žen na pracovní kariéru, a tudíž právo na odložení dítěte do jeslí a mateřských škol, na rozvod, na nesezdané soužití nebo na život s dítětem bez partnera. (Přitom kolektivní mimorodinná péče o dítě v útlém věku stejně jako život v neúplné rodině mají prokázáný vztah např. k budoucí delikvenci člověka. (*Matoušek 2003*)) A společnost takřka nemá možnost vynutit na rodičích sledujících své zájmy před zájmy dítěte plnění rodičovských povinností.

Proměňují se vůdčí *společenské hodnoty*, do popředí se dostala individuální svoboda, možnost volby, osobní rozvoj, sebeuplatnění, zábava, vytrácí se vědomí osobní odpovědnosti za sebe a za druhé lidi. K tomu dodává americký autor Earl Henslin poznatek, že se

³⁵ Na jaře 2006 byl návrh zákona odsouhlasen a registrované partnerství homosexuálů se stalo právně (a společensky) schválenou formou soužití.

v posledních padesáti letech proměnily i hodnoty, které jsou spojovány s úspěchem. Zatímco dříve plynul úspěch z pevného charakteru, dnes plyne ze schopností a dovedností člověka, bez ohledu na morální stav. (Henslin, E. R.; *Otec a syn. Tajemství silného pouta mezi otcem a synem. Praha, Návrat domů 2003*) Tradiční pojítka rodiny přišla o význam, hodnotným statkem v rodině už není ani majetek ale vzdělání. Vzdělávání je široce dostupné a požadované, organizované mimo rodinu, je celoživotní, specializované a s překotným vývojem techniky se často stává, že dítě ví v některých oblastech víc než rodiče, což může přispívat k oslabení autority jejich zkušeností i v jiných oblastech. Dřívější kompetence rodiny dnes taktéž přebírají organizace. Matoušek (2003) používá pojem *klientský stát* – stát je náhradní rodinou všech občanů. Z hlediska prospěšného vývoje dětí nepochopitelná politika sociálních dávek činí ekonomicky výhodnější výchovu dítěte jedním rodičem než dvěma, takže narůstá počet dětí v péči jednoho rodiče, a to v naprosté většině matky. Přitom tyto děti prokazatelně vykazují horší výsledky ve škole, víc zdravotních a psychických problémů, víc střetů se zákonem. Naopak přítomnost otce v rodině výzkumy jasně ukazují jako faktor, který mimo jiné brání delikvenci syna. (Matoušek 2003, Warshak 1992) Existence i zajištění funkcí rodiny upadá také s orientací společnosti na individuální spokojenost, blahobyt a vysoký životní standard – děti se prostě ekonomicky nevyplácejí.

Americký psycholog a františkánský duchovní Richard Rohr bez obalu shrnuje, že žijeme v narušené době, kde všechny instituce, které držely pohromadě smysluplnost našich společenských systémů, jsou otevřeně zpochybňovány: vláda, právo, náboženství, organizace vzdělávání, manželství i rodina. Pro většinu lidí existují jen dva zprostředkovatelé smysluplnosti – ekonomický řád a média. (Rohr, R., Martos, J.; *Cesta divokého muže. Úvahy o mužské spiritualitě. Brno, Cesta 2002*)

V různých kulturách a náboženstvích je rodina brána jako posvátná, v židovské tradici je dokonce představena jako obraz ráje na zemi, a to proto, že rodinné vztahy a úkoly jsou věcí nadosobního poslání, nadosobních závazků. Vyžaduje sebezapření, vzdání se uspokojení některých vlastních potřeb ve prospěch potřeb druhých – to se skutečně do stylu dnešních hodnot, které kladou důraz na své uspokojení a osobní naplnění bez ohledu na druhé, nehodí. Rodina se může stát prostorem s tak výjimečným duchem, atmosférou, že přináší nenahraditelný šťastný, skutečně rajský pocit domova a útočiště.

A konečně důsledkem a zároveň další příčinou otřesení rodiny je znejistění rolí mužů a žen. Ve zkratce řečeno, nepřítomnost zralých mužů vhodných pro roli otce způsobuje problémy se zráním žen, a nezralé ženy se pak rozhodují pořídit si dítě bez otce. Dítě vyrůstající bez vřelého, blízkého, nasyceného vztahu s oběma rodiči dostává do života znevýhodňující devizu, která zvyšuje pravděpodobnost jeho selhání v různých oblastech, zdravotní, rodinné, pracovní...³⁶

V literatuře zaměřené na otcovství a rodinné vztahy se za období klíčové pro rozpad vztahových vazeb v rodině považuje průmyslová revoluce, která zapříčinila, že rodiny přestaly žít pospolu v jednom domě či obci a že se rozvolnily i vztahy v nukleární rodině. Během průmyslové revoluce byly postaveny velké továrny a muži se přesunuli z polí a domácích dílen k výrobním linkám a do kanceláří. Syn už nepracoval po boku otce či strýce, většina synů vůbec přestala své otce vídat při práci a často ani neznala jejich pracoviště. (R. Bly se zabývá významem toho, aby syn věděl a viděl, co otec dělá; ukazuje, že tím otec v synových očích získává důvěryhodnost. (Bly, R.; *Železný Jan. Kniha o mužích. Praha, Argo 1999*)) Rodina už si nezajišťovala živobytí společnou prací. Muži trávili se svými dětmi méně

³⁶ srv. Chvála, Trapková 2004, Henslin 2003, Bly 1999

času, matka se stala citovým centrem rodiny, zatímco otec se ocitl na periferii rodinného života. (Např. *Henslin 2003*.) Američtí autoři tento trend uzavírají poznatkem, že oslabení citového vztahu mezi dědem, otcem a synem nakonec vedl ke vzniku generace, jejíž morální kodex se vyvinul v první řadě z televize. (*Henslin 2003, Bly 1999 a 2002 aj.*)

2. Krize mužství a otcovství

Postavení mužů ve společnosti, chápání jejich role a osobnosti se – stejně jako u žen – v průběhu posledních přinejmenším sto let změnilo a mění. Při popisu této **proměny mužství a otcovství** na první pohled nejsou autoři tak docela za jedno:

Někteří začínají u toho, že původně byli muži skutečnými muži, jistými si svou identitou, kongruentními s celou svou maskulinitou³⁷ včetně jejího přirozeného modu – otcovství. A teprve postupně se od toho vzdálili; byli otřeseni v chápání smyslu a náplně mužství i otcovství, vzdálili se svým emocím i duchovnímu rozměru, ztratili vliv na své ženy i děti a vlastně už i přestali vědět, v čem by jejich vliv a přínos měl spočívat, v čem je jedinečný, dali pryč ruce od života dětí, upnuli se na práci, kariéru a vydělávání peněz. (Augustyn, Rohr, Moore a Gillette, Norman a Erdos,...)

Jiní autoři naopak začínají u toho, jak muži a otcové dříve byli převážně buď přísní, nároční, citově odtažití i když pro rodinu do úmoru pracující, vzdálení, pro děti obávaní či takřka lhostejní velikáni, anebo hrubí, agresivní, selhávající, nespolehliví, alkoholu či jiné závislosti propadlí slaboši. A teď nadchází doba nového mužství a otcovství, muži objevují své vlohy pro vztahy, pro péči o děti, společnost už nenutí otcům roli živitele a od výchovy ruce dál, naopak snaží se ukazovat muže jako stejně disponované pro výchovu dětí, jako jsou ženy disponované pro výkon zaměstnání. (Yablonsky, Gray, Parke,...)

Všichni však shodně pojednávají o tom, že mužství prošlo či prochází určitou krizí. Jak už to bývá, oba pohledy mají něco do sebe, a jistě ze své části popisují to stejné. Mužství a otcovství, stejně jako ostatní „instituce“ spojené s rodinou, se proměňují. V různých dobách se v celospolečenském mínění kladl důraz na různé aspekty mužství a otcovství a na muže se kladla různá očekávání. Jednou byl dokonalý otec ten, kdo vyučoval syna všemu, co uměl, trávil s ním všechnen čas a vzájemně si byli obrazem. Synovi laskavě vládl a syn byl otce pokorně a vděčně poslušný. Vázala je oba velká zodpovědnost k sobě navzájem i ke společenství, ve kterém žili; od brzkého synova věku se oba podíleli na obživě rodiny. Jindy a jinde byl dokonalý otec ten, který synovi zajistil vychovatele se skvělým doporučením, mnohaleté internátní vzdělávání a posléze výhodný sňatek a práci. Se synem nepěstoval víc než společensky korektní konverzaci. Opět jindy byl správný muž drsný, tvrdě pracující chlapák, co nikdy nebrečel, o všechno se postaral, hodně vydržel, /své/ nemoci nebral v úvahu a vrchol toho, co chtěl synovi předat, bylo „bud' tvrdý chlap, s nikým a ničím se nemazlí“. A zase jindy je správný chlap ten, který rozumí ženě, je citlivý, spolehlivý, dokáže mluvit o svých citech a prožitcích, je romantický, miluje děti, prožívá se ženou předporodní kurzy a ranní nevolnosti a při porodu svého dítěte omdlí. Pokud možno také dokáže vydělávat dost peněz, ale tak, že ho to nestojí moc času, takže se věnuje rodině. Různé doby a různé výchovné styly, které se preferovaly, také vyvolávaly různé reakce potomků v podobě hnutí, která zcela kontrastovala s hlavním proudem.

Přeci jen však dvacáté století přineslo zásadní změny, které se odrazily v rolích žen, a tím i mužů, takže omezíme-li se na toto období až po současnost, dá se vysledovat jistá křivka

³⁷ řečeno parafrází formulace z WHO: se všemi složkami – biologickou, psychologickou, sociální i duchovní

této proměny, která ukáže – jako v židovské anekdotě – že všichni zastánci výše zmiňovaných názorů měli pravdu.

Krise mužství bývá dávána do souvislosti nejen s postoji a chováním samotných mužů, ale i s krizí manželství a rodiny jako takové. Změna role ženy, která se vlivem možnosti vzdělávat se, pracovat a žít svobodně stala ekonomicky nezávislou na muži, přispěla k proměně role muže. Podle polského psychologa a pastora Jozefa Augustyna je nyní obraz otce velmi křehký, protože vlivem vysoké míry rozvodovosti a střídání partnerů bez sezdání, jakož i dostupnost umělého oplodnění, mají za následek, že v mnoha případech není možné označit za pravého otce jediného muže. (*Augustyn, J.; Být otcem. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2004*). Otcovství už dnes není spontánním, přirozeným darem, který si člověk přináší z vlastní rodiny. Mladí muži je musí nejprve odhalit, uvědoměle si je zvolit, kultivovat a uvádět je do života. Mnoho otců je svým dětem vzdáleno – těch vlastních proto, že po rozvodu se stanou vzdálenými fyzicky a postupně i duševně, a těch nevlastních proto, že nedokáží k nevlastním potomkům vytvořit stejně hluboce cituplný, blízký a intenzivní vztah, jako by byl vrozený, a tak mezi nimi a dětmi zůstává třeba nevědomě ale patrná odtažitost. Podle socioložky Helgy Prossové místo *otce vladaře* zaujal *otec outsider*. V praxi to vypadá, že otcovství není spojeno ani s velkým úsilím, ani se zvláštní angažovaností. (*Pross, H. in: Augustyn 2004, str. 17*) Někteří muži jakoby přijali roli outsidera dobrovolně, stáhli se a přenechali povinnosti ve výchově a v domácnosti ženám. Úbytek tak velkých starostí může být koneckonců vcelku pohodlný a začít leckomu i vyhovovat. Přináší ovšem značné ochuzení a hladovění jak ve vztahu rodič-dítě, tak v partnerském vztahu mezi rodiči. Pravděpodobně je to jeden z hlavních faktorů, který přispívá tomu, že jsou si v mnoha případech otcové a děti všech věkových skupin tak cizí. Otcové si toho nemusí být vědomi. Mohou se domnívat, že finančním zajišťováním rodiny, rozhodováním v rodinných konfliktech a občasnou účastí při hře nebo vycházce své úkoly splnili.

Různí evropští i američtí autoři se shodují, že **pojem otcovství zdevalvoval** a ztratil prestiž a vlastně i obsah. Augustyn píše, že idolem nezralé subkultury mladých se stal „*antiotec – playboy, James Bond*.“³⁸ (2004, str. 20) Vypadá to, že otec je zbytečný. Na otázku, zda ho dítě vůbec potřebuje, se v lepším případě odpovídá „ne nutně“ vzhledem k přesvědčení, že NEEEXISTUJÍ rodičovské povinnosti, které by byly nerozlučně spojeny s jeho osobou. Radikální, nejkrajnější formou názoru, že děti nepotřebují otce, je umožňování umělého oplodnění svobodným ženám či lesbickým párům.

Obzvlášť v městské kultuře euroamerického světa se vytrácí otcové, kteří dovedou vystavět dům, opravovat, pěstovat rostliny nebo chovat dobytek, bránit, tvořit, učit, zpívat a tancovat, a navíc docenit syna.

Jinak formulované ale v leccem podobné shrnutí vývoje a proměny mužů ve dvacátém století nacházíme u psychoanalytika a lékaře Jana Poněšického:

Muži platili až do 70. let za neproblematické bytosti. Měli politickou i hospodářskou moc, vydělávali v průměru víc než ženy, mohli být hrdí na svou výkonnost a potenci, bojovnost a tvrdost. Byli asociováni s násilím, válkami a ničením přírody, ale také odvahou, myšlenkovou hloubkou, objevitelstvím, přímostí a smyslem pro čest, aktivitou ve všech směrech. Co však lze pozorovat v posledních třiceti letech? „*Stále víc mužů trápí pochybnosti o sobě a své potenci v širokém slova smyslu, stahují se do sebe, stávají se nespolehlivými a nezodpovědnými; přenechávají ženám starost o rodinný život i o výchovu dětí, vyhýbají se konfliktům, potlačují své emoce.*“ (*Poněšický, J.; Fenomén ženství a mužství. Psychologie*

³⁸ někdy i od rodičů může vycházet touha po proměně role – známá jsou přání některých matek být s dcerou kamarádky, spíš než být jí matkou

ženy a muže, rozdily a vztahy. Praha, Triton 2003, str. 61) Vysvětlení, které Poněšický nabízí, je to, že muži jsou vystaveni zvětšujícím se nárokům žen nejen na výkonnost a průraznost, nýbrž zároveň i na tolerantní a emočně vstřícné chování – „což je na ně nejen moc, ale stojí to navíc v přímém rozporu s předchozími očekáváními“. (str. 61) Podle amerického autora knih o mužích a ženách (Muži jsou z Marsu, ženy z Venuše aj.) Johna Graye je proměna rolí pochopitelná vzhledem k tomu, jak se změnily životní podmínky. Dřívější vzájemná závislost muže a ženy v rolích lovec/pečovatelka zajišťující bezpečí, zaopatření a přežití se stala v blahobytné společnosti bezpředmětnou. To, co dnes ženy potřebují od muže, není potrava, ale citová opora. (Gray, J.; *Co vám matka říct nemohla a otec nevěděl. Praha, Práh a Knižní klub 1995*) (Autor krátkozrace opomíjí, že tuto „citovou“ funkci má manžel odedávna společně s dalšími, včetně zaopatřovatelské – vzpomeňme třeba na biblického Abrahama a a jeho ženu Sáru, která se na něj obracela pro emocionální podporu i podporu autoritou např. v záležitostech vztahu se svou otrokyní Hagar.) Podle Graye ve vztahu ustupuje do pozadí péče a zájem o druhého, resp. vztah je a má být recipročním ve smyslu „já tobě, aby ty mě to, co já chci a potřebuji“. Tím potvrzuje trend proměny hodnot společnosti ve směru egocentrismu, jak jsme o tom psali výše: Sebeobětování a umírňování se v uspokojení vlastních potřeb ve prospěch uspokojení potřeb druhých je přežitek; musím se naučit jednat s mužem/ženou tak, aby mi uspokojoval/a mé vlastní potřeby.

Analyticko-psychologicky orientovaní autoři jako Moore, Rohr či Bly považují za příčinu krize mužství kromě rozpadu „tradiční rodiny“, z níž se vytratil otec, navíc i vytrácení rituálních praktik, které slouží k uvádění chlapců do dospělosti, a pak také „patriarchát“. Iniciační rituály byly během století západní civilizací zapomenuty, nebo jsou místy zachovány v jednodušší a méně aktivní formě – pseudoiniciaci. Důsledkem této skutečnosti je, že velká část mužů nebyla do dospělosti uvedena nijak, nebo zažila pseudoiniciaci, která byla pro zformování dospělé identity nedostatečná. Ve společnosti tedy dochází k převaze „psychologie chlapce“³⁹. *Psychologie chlapce* je všude kolem nás a její známky nelze přehlédnout. Patří mezi ně strojené, vulgární a agresivní chování k ostatním lidem, mužům či ženám. Také pasivita a slabost, bezhlavost, neschopnost efektivně a tvořivě jednat v každodenním životě a vzbuzovat život a tvořivost v ostatních. Často se jedná o střídavé kolísání mezi alternativami agresivita/slabost. (Moore, R., Gillette, D.; *Král, válečník, kouzelník, milovník aneb O mužské psychice. Praha, NLN 2001*)

Patriarchát jako sociální a kulturní uspořádání, které utiskuje, přehlíží a ostrakizuje slabé, odlišné a nedokonalé, také vychází z psychologie chlapce. Feministé obou pohlaví upozorňují na to, jak je dominance mužů v patriarchátu nespravedlivá a deprimující vůči ženám. Některé radikální feministické kritiky dovozují, že mužnost je ve své podstatě agresivní a kvality jako láska, souvztažnost, laskavost a obětavost se nacházejí na ženské straně populace. Podle Moora a Gilletta je právě toto pojetí mužství patriarchálním stereotypem, ze kterého se potřebují osvobodit jak ženy, tak muži. Patriarchát v tomto smyslu NENÍ projevem niterné a zažité mužnosti, a to z toho důvodu, že opravdu niterná a zažitá mužnost NENÍ agresivní. Tento patriarchát je projevem *nezralé maskulinity*. Je projevem psychologie chlapce a částečně také stinné (či vyšinité) stránky mužnosti. Odráží zakrnělou maskulinitu fixovanou na ranějších vývojových stádiích. A představuje útok na mužnost v její plnosti, stejně jako útok na ženskost v její plnosti. „*Chlapci* (muži s psychologií chlapce – pozn. az) *se bojí žen. Bojí se však také skutečných mužů.*“ (Moore, Gillette 2001, str. 110) Richard Rohr navazuje tím, že vymizení iniciačních praktik, odtržení od tradice, od vlastní historie a prehistorie člověka, formuje křehké vnitřní „já“ muže, muž má málo poznatků o

³⁹ podrobněji o pseudoiniciaci a psychologii chlapce píšeme v samostatné kapitole

tom, kým už světu, lidem a Bohu je. Toto křehké „já“ je lehce přístupné cizím myšlenkám, proměnlivé, nestálé, manipulovatelné, nedokáže pouze být, ale musí neustále hýbat realitou, řídit ji, ovlivňovat. Přichází nejistota, úzkosti, nemoci, hrubost a egocentrismus ve vztazích. (Rohr 2002)

Autoři Norman a Erdos (sociolog a psycholog) důsledek slabé vazby na kořeny nacházejí v tom, že muž již necítí tlak svého otce, děda a předchozích generací mužů, aby se stal zodpovědným dospělým ve fungující společnosti. Tento „nový typ muže“ je, co se týče zodpovědnosti za své manželství a otcovství, jen velmi slabě socializován a společensky kontrolován. (Norman, D., Erdos, G.; *Families Without Fatherhood*. London, IEA Health and Welfare Unit, 1993)

Americký sociolog a psychoterapeut Lewis Yablonsky se při popisu proměny mužů dostává řekněme historicky o kousek dál. Jako výchozí bere právě tu podobu muže, u které výše zmiňovaní autoři končili, nazývá ji „tradičním otcem“ a míní právě otce vzdáleného, citově rezervovaného, rezignujícího na výchovu dítěte.⁴⁰ Popisuje jeho proměnu v „nového muže“, který již není jen vzdáleným, ekonomicky zajišťujícím, ale otevřeně láskyplně vychovává děti. Naopak ženy se mezitím realizují více mimo rodinu, než bývalo běžné. Yablonsky sám však patrně nového muže přeci jen ještě nevidí jako až tak obvyklého ve společnosti, protože věnuje dost místa tomu, aby vysvětlil (obhájil), že vychovatelská role otce není nic neobvyklého a podivného, naopak že muž je k péči o dítě stejně disponován jako žena, neboť rodičovské role je schopná každá normální lidská bytost⁴¹. A stejně jako někteří muži a ženy mají touhu a schopnost pečovat o menší bytosti a prožívat při tom radost, jiní muži a ženy tuto touhu postrádají. Ani pro muže, ani pro ženy není tato touha žádným imperativem, který když by nebyl uposlechnut, zruinoval by muži či ženě život.

Každý už asi známe nějakého Yablonskyho „nového otce“ ze svého okolí, společnost také na jeho výskyt do určité míry reagovala např. v časopisech, reklamách, vstupenkami aj., nicméně stále ještě ne dostatečně např. v soudní praxi při rozhodování o svěřeni dětí do výchovy.

Yablonskyho „nový otec“ je vlastně renesance mužství a otcovství v jeho původní podobě.

3. Proměna rolí, emancipace

Příčiny proměny rolí mužů a žen potažmo otců a matek jsme jmenovali v různých celospolečenských událostech a jevech. Urbanizace a industrializace, paternalistická funkce státu atd. radikálně mění pojetí rodičovských rolí i tradiční model rodiny, její strukturu a smysl existence. U rozličných autorů bývají mezi příčinami nejčastěji a nejdůrazněji zmiňovány dvě. Jednak stará hospodářsko-kulturně-společenská událost nazývaná *průmyslová revoluce*, a potom široký myšlenkový proud srovnatelný s osvícenstvím, který se značně podepsal na podobě současné západní společnosti – *emancipace a feminismus*. I zde jim tedy věnujeme o něco více místa.

⁴⁰ Naopak výše zmiňovaní autoři říkají, že do této podoby otcovské role se právě v posledních desetiletích muži dostali, zatímco „tradiční otec“ byl láskyplný, blízký, angažovaný.

⁴¹ Z. Matějček a kol. zjistili, že dokonce už i děti k mladším dětem projevují vnímavé pečovatelské, rodičovské, chování

3.1 Průmyslová revoluce

Méně složité společnosti než dnešní technologický městský systém vytvářely funkčnější vztahy mezi otci a syny. Otec byl obzvlášť důležitý, protože představoval přímý model pro syna – ukazoval mu, jak si vydělat na živobytí, připravoval ho na samostatný život a úspěšnost této přípravy se projevila okamžitě – syn se začal nezanedbatelným způsobem podílet na hospodářském chodu rodiny. Přibrat dítě k práci znamená pro dospělého zdržení a třeba i snížení kvality, ale kdyby ho odehnal, jak by potom mohl čekat, že se dítě něco naučí? Zpočátku dítě v práci spíš překáží, ale učí se, a postupně bude velmi užitečné. To platí dnes jako dříve.

Ovšem v naší dnešní společnosti už není užitečnost **podílu dítěte na práci rodiny** tak výrazně přímo funkční. Zánik malých rodinných živností a řemesel po sobě zanechal funkční vakuum. Pro jeho zaplnění vznikly náhrady jako prázdninové cesty, táboření, sporty, koníčky. Společný podíl na těchto činnostech rozvíjí partnerský a přátelský vztah a smysluplné interakce. Náhrada to je, protože ve srovnání s okolnostmi, kdy na společné práci či lovu otce a syna závisela výživa rodiny, jsou tyto zážitky přeci jen něčím trochu umělým. Jejich charakter je více rekreační než funkční, ale mají velký psychologický význam.

Mezi různými autory se opakuje klišé, že průmyslová revoluce narušila pouto mezi otcem a synem, otcové odešli do továren a úřadů, děti do škol, obě strany přišly o svou společnost a dostatek smysluplně tráveného času. Další vývoj byl směrem k feminizaci školství a také zatímco dříve mohli synové vidět práci svých otců, po „informační revoluci“ už se jejich práce mnohdy nejde dobře vysvětlit, a co hůř ani ukázat. Pouto mezi otcem a synem se dál rozpadá... Podle Blye (1990) se otec proměňuje a i vlivem televize získává podobu mrzoutského blbce, který se vrací se z práce bez poznatků, o které by se mohl s dětmi podělit, nebo bezcharakterního, surového, tvrdého byznysmena. Nebo se stává terčem posměchu v seriálech a reklamách, popřípadě objektem podezření jako Darth Vader v Hvězdných válkách (vytvořeno z angl. *dark* = temný a něm. *Vater* = otec).

3.2 Emancipace

Původní společenské uspořádání preferovalo muže a poskytovalo mu převahu nad ženou bez jakékoli zásluhy z jeho strany. Ženy neměly přístup k vzdělání, nesměly vlastnit majetek, nesměly se uplatňovat v politice přímo, „pouze“ podporováním svých mužů, neúčastnily se voleb. Směly být jen skrze své otce a později své muže, nikoli samy za sebe. Když mohly začít pracovat, byly (a jsou) v zaměstnání méně placeny. I v morálce se nerovnoprávnost muže a ženy projevovala obecnou tolerancí k nevěře muže a skandalizací a zavržení nevěry ženy. Toto uspořádání umožňovalo ženám realizovat se prakticky jen prací pro rodinu či církev – tak jak to odpovídalo kontextu doby. Být hlavou rodiny pro muže nebylo těžké, protože jej do této role uváděly zvyky, zákon a tradice.

Pravděpodobnou příčinou vzniku tohoto druhu uspořádání bylo – jako v mnoha jiných věcech – zvrácené překroucení křesťanské výzvy:

Apoštol Pavel ženy vyzývá, aby se podřizovaly mužům, jako se muži podřizují Ježíši a Ježíš Bohu. „*Hlavou ženy je muž, hlavou muže Ježíš a hlavou Ježíše Bůh.*“ (1. Kor 11,3) Co je to za lidskou vlastnost, která muže dovedla k tomu, že z celého kontextu vytrhli a prosadili jen kousíček o své nadřazenosti ženám a zneužili ji, ponecháme stranou. Pavel totiž k manželství dodává stejným dechem i další pokyny – muž má svou ženu milovat jako sám sebe atd. (citlivost k dětem atd.). Navíc když hovoří o tom, kdo je čí hlavou, nemíní

despotickou nadřazenost, ale míru odpovědnosti. Každý člověk je před Bohem zodpovědný sám za sebe. Manžel však je před Ním odpovědný také za svou manželku a děti (tím, že se oženil, přijal větší míru odpovědnosti) – podobně jako se Ježíš zodpovídal a vykazoval Bohu za lidi. A druhou stranou mince nadřazenosti je vedle odpovědnosti služba. Ten, kdo je nadřazen, je a má být služebníkem těch, co jsou mu svěřeni. Opět tak, jako Ježíš sloužil lidem, mají si lidé sloužit navzájem. Ti, co zmůžou víc, mají sloužit víc. Tak i muž má sloužit celé své rodině.

Porozumění a zachování celého kontextu tohoto křesťanského vzkazu by nemohlo způsobit bezohledné uspořádání usurpující práva žen. Podporuje velkou vzájemnost, „my“ namísto „já“, což je opak současného trendu, kde hraje každý sám na sebe. Evropská křesťanská kultura se stala spíše pseudokřesťanskou, protože myšlenky, které v mnoha směrech realizovala, byly pokroucené a zkreslené, vytržením z kontextu nabývaly jiný význam. Chyba, která vedla k útisku žen a nakonec k jejich vzednutí a odporu (emancipaci), byla pýcha mužů, kteří nepřijali svůj primát jako věc zodpovědnosti, z moci které musí sloužit, pečovat, zajímat se, starat se, ale jako věc panovačnosti a nadřazenosti, z moci které mohou diktovat, kontrolovat, opomíjet a opovrhovat.

Civilizační posun, který umožnil ženám studovat, pracovat za mzdu srovnatelnou s mužskou, účastnit se v politickém životě a zastávat důležité společenské funkce, způsobil u některých mužů nepřátelské reakce. Přední místo na pracovišti si dnes musí muž zasloužit, ženy začaly s muži soutěžit a oni /si/ musí dokázat, že jsou úspěšnější než ony. Objevil se nový typ žen, který hrozí smazat hranice mezi pohlavími. Muži jsou na každé příčce společenského žebříčku ohroženi ve své identitě. (*Badinter, E.; in.: Augustyn 2004*)

Emancipace přinesla tendenci stavět obě pohlaví proti sobě. Pohlavní identita se stává ani ne tak hybnou silou ve vzájemných vztazích a tím, co vede k vzájemné lásce a svornosti, jako spíše zdrojem rivality a vzájemného napadání. Muži se bojí žen a ženy mužů jako konkurentů, ohrožovatelů své individuální svobody, a tento strach vyvolává nedorozumění, konflikty, využívání, agresi. V takovémto protikladném pojetí pohlaví není mužství chápáno jako něco, co tvoří jednotu s ženstvím a naopak.

Narušení jednoty pohlaví nutně vede k narušení manželství a oddělení mateřství od otcovství. O zkušenosti otcovství se dá mluvit pouze v souvislosti s mateřstvím, stejně jako o zkušenosti mužství pouze ve vztahu k ženskosti. Tam, kde chybí zralé mateřství, bývá otcovství problematické, a naopak. Obě tyto zkušenosti vytvářejí jednu skutečnost rodičovství. Stavět pohlaví a rodičovské úlohy proti sobě znamená svým způsobem zabít rodičovství jak matky, tak otce. Tohoto jsme svědky až příliš často v rozvodových řízeních a porozvodových uspořádáních, na kterých se všichni v podobě instituce soudního rozhodování podílíme.

Změny uspořádání mezi oběma pohlavími na poli společenském, pracovním a politickém mají vliv na manželské a rodinné vztahy, na plnění otcovské a mateřské role. Rekordní počet rozvodů a množství po rozvodu nově zakládaných rodin i rodin vznikajících bez manželství způsobuje, že rodina ztratila ostré a jasné kontury, rozplizla se v nejasných hranicích. Stejně i rodičovské role se pomíchaly a přestaly být zřetelné, muž ztratil jasné postavení hlavy rodiny, protože i jeho situace je jaksi nemastná neslaná, naprosto nejasná. Hlavy rodin se totiž střídají, přesouvají, sedí na několika židlích současně, mizí úplně nebo se někdy třeba vracejí na dva víkendy v měsíci. A děti mezi tím poletují a jakoby mimoděk taky rostou a dospívají...

Richard Rohr oceňuje ženskou emancipaci z hlediska osobnostního vývoje. Shledává ji krokem na duchovní cestě žen, které se vydaly ke své mužské stránce, stejně jako se muži

podle něj potřebují vydat ke své ženské stránce. Podle Rohra je to první úsek dospělé duchovní cesty. Mínil tím, že i ženy, které nejsou vědomě zapojeny do emancipačního hnutí, už čerpají svou skrytou mužskou energii k organizování domova, k zařizování potřebných věcí, k udržování fungující rodiny. Naprosto souhlasí s např. Warshakem, že i v naší „patriarchální“ společnosti jsou to ženy, kdo má moc rozhodovat o věcech každodenního života.⁴²

Tuto skutečnost trefně ilustruje proslulá Werichova forbína:

Podpantoflizace, no to je nesmysl. Samosebou že dlouholetým soužitím manželů dochází mezi nimi k takovému – řekl bych – názorovému srůstu, kdy ty názory, které původně jsou dosti daleko, se postupně sblíží, až konečně ty její nabudou vrchu. Ovšem já jsem tomu čelil, my jsme se dohodli s mojí paní, že budeme o všem rozhodovat společně. Ona rozhoduje o těch maličkostech, podružnostech, jako například co s penězi, které vydělám, kdy mám odejít z domova, kdy se mám vrátit, co na sebe, kdy bude oběd, kdy bude večeře, kam večer. No a o těch velkých, zásadních věcech, jako například jaký je náš poměr k Tchajwanu, to dělám já.

Rohr se při popisu současného duchovního stavu mužů odkazuje na koncepci „systému bílého člověka“, kterou popisujeme v kapitole o mužství. Má za to, že instituce systému bílého člověka za muže rozhodují a diktují jim a manipulují jejich životy, psychologicky muže vykastrovaly a znemožnily jim poznání jejich vlastní hlubší maskulinity. Pokud se mají vydat na cestu za touto skutečnou maskulinitou, je prvním krokem emancipace mužů k jejich ženské stránce a posléze návrat k divoké ale moudré mužnosti. (*Rohr, Martos 2002*)

Účelem trendu, který v průběhu desetiletí přenáší pozornost výzkumů a tím i obecně společnosti od významu matky k významu otce pro zdravý vývoj člověka, není dosažení pověstného zhoupnutí kyvadla od absolutní glorifikace poslání matky ke stejně extrémnímu vyzdvižení superlativnosti otce, ale přijetí ne již kompetitivního ale kooperujícího přístupu ve významu obou rodičů, který bude znamenat respekt k nenahraditelnému, specifickému, vzájemně nesrovnatelnému a nezastupitelnému významu jich obou. Od tohoto respektu by se měly odvíjet praktické důsledky ve změně způsobu rozhodování pečovatelských soudů, v přístupu zaměstnavatelů k mužům s rodinou srovnatelným s přístupem k ženám, v postoji lidí obecně k muži, který se brání tomu přijít o kontakt se svými dětmi a aktivně se pokouší získat je do výchovy. Také ovšem ve změně postojů matek, aby namísto mocenského majetnického boje o poklad přijaly výhody pro dítě plynoucí z toho, že rozvodem nepřijde o jednoho z rodičů.

Vykreslujeme zde atmosféru předpokládající značné duševní dozrání v oblasti etiky, schopnosti vzájemné úcty a potlačení vlastního chtění ve prospěch dobra toho druhého (buberovského ty), což jsou kvality, které rozhodně zatím styl rozvoje naší společnosti nepodporuje. Můžeme tak být značně skeptičtí k tomu, že by vykreslený obsah mohl opustit kontext utopie a přenést se do reálné praxe, nicméně kvůli jeho důležitosti pro udržení životaschopného rozvoje lidských rodů je nutné i přes skepsi se o to pokoušet.

⁴²

Warshak, R. A.; *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha, Portál 1992

Rohr, R., Martos, J.; *Cesta divokého muže. Úvahy o mužské spiritualitě*. Brno, Cesta 2002

4. Kult mateřství

V historii jsme byli již několikrát svědky výchovy dětí mimo rodinu, kterou si jednou vynutila doba, když po světové válce zbylo mnoho sirotků, a jednou ideologie, upřednostňující typizovaný kolektiv před jedinečností a soukromím. Dětem se dostávala přiměřená péče o tělesné potřeby, nejednou jistě poskytovaná ze srdce a s nejlepšími úmysly, ale přesto se ukázaly překvapivé a bohužel žalostné výsledky hromadné ústavní výchovy. Navzdory tělesné a zdravotní péči se u dětí objevovaly vážné duševní problémy. Nejčastěji se týkaly interpersonálního chování – neschopnost vytvářet sociální vazby, pečovat o druhé, agresivní až antisociální chování. Za zdroj těchto problémů byla označena „**mateřská deprivace**“ (nikoli rodičovská!) a rozsáhlá studie, kterou na zadání Světové zdravotnické organizace vypracoval John Bowlby (1951), potvrdila význam vztahu dítěte k matce a to, že déleodobá deprivace mateřské péče může mít závažné škodlivé důsledky pro charakter dítěte. (Chvála, Trapková 2004)

Podle Warshaka (1992) právě Bowlbyho závěr výrazně přispěl k podpoře *kultu mateřství*, neboť dal vědecký souhlas k výkladu, že potíže „ústavních“ dětí jsou způsobeny separací dětí od matek. Na otce se tak říkajíc ani nevzdechlo... A tak právě v době, kdy se startoval dramatický nárůst rozvodovosti, byl posílen status matek, a jejich preference při svěřování dětí do výchovy byla logickým důsledkem. Společnost nekriticky přijala informace o mateřské deprivaci, které dobře zapadaly do jejich předsudků, a jen málo se starala o to, že studie byla provedena na dětech, které přišly nejen o matky, ale i otce. Sám Bowlby později prokázal také škodlivý vliv „otcovské deprivace“, což začalo být ve vědecké obci reflektováno až v 70. letech a do širšího povědomí společnosti se to jen ztuhla a neochotně dostává teprve dnes.

Kult mateřství je určité myšlenkové či názorové rozpoložení euroamerické společnosti, úzce spojené s praxí porozvodového svěřování dětí do výchovy, které je založeno na dvou předsudcích:

1. ženy jsou od přírody lepšími rodiči než muži,
2. matky jsou pro děti důležitější než otcové.

Kultem tento postoj společnosti nazývá Warshak proto, že pro něj není žádný racionální důvod. Jenomže nás představa, že děti po rozvodu patří matkám, ne jejich otcům, provází už tak dlouho, že mnoho lidí, včetně soudců, soc. pracovníků a právníků i rodičů samotných, to pokládá za samozřejmé. Je to přijímáno nekriticky, jakoby to byl boží zákon.

Společenská preference mužů, o níž jsme pojednávali v kapitole o emancipaci a feminismu, se projevovala v tradici nadřazenosti otců. Ve společnosti antického Říma, v židovském národě podobně jako v arabských státech byl nositelem povinností k rodině – a tudíž práv na dítě – otec. Ženy, děti i ostatní lidé v domácnosti spadali do péče, pravomoci a rozhodování mužů, otců. Ve starých spisech muslimského i židovského náboženství jsou pokyny, jak má muž se svou ženou, dětmi, podřízenými i ostatními členy společenství nakládat, jak se k nim chovat, jak dostát svým povinnostem vyplývajícím z jeho odpovědnosti za ně. Být zodpovědný před Bohem za svou rodinu je náročný, velký úkol a lze se k němu postavit s větší či menší mírou spolehlivosti, obětavosti, odvahy, odpovědnosti. Otec o „svých lidech“, svěřených mu do péče, rozhodoval, což vyžadovalo také moudrost a pochopení. K tomu musel být vychován a za dohledu celého společenství veden.

Zákonná podoba této otcovské povinnosti a práva byla např. v britském zákoníku ještě v 18. století. Žena v poněkud zvrhlém výkladu mužových povinností se stala majetkem muže, bez práva podepsat smlouvu, vlastnit majetek či svědčit před soudem. Peníze vydělával muž, a proto to mohl být jedině on, kdo byl schopen dítě zaopatřit.

V průběhu 19. století v souvislosti se vzrůstajícími se boji žen za svá práva (volební, vlastnictví atd.) začaly soudy omezovat absolutní právo otce na svěření dětí. Malé děti, které byly ještě kojeny, byly ponechány v péči matek s tím, že po dosažení věku pěti let budou předány do péče o otcům. Tato směrnice se nazývá **presumpce útlého věku dítěte** a byla v historii rozhodování o svěřování dětí zcela unikátní – poprvé a naposled zohledňovala měnící se potřeby dítěte během zrání a ne jen pohlaví rodiče. Přikláníme se k názoru, že tento trend odešel s 19. stoletím a náš postoj a představy o tom, co je „pro dítě to nejlepší“, jej bude muset zase objevovat. Dnes máme např. v ČR zákon o rodině (94/1963 Sb. ve znění pozdějších předpisů), ve kterém je ustanovení, že v případě „změny poměrů“, je možné během let rozhodnutí soudu změnit a dítě předat do výchovy druhému rodiči. Teoreticky tedy tento zákon zohledňuje možnou změnu potřeb dítěte směrem k jednomu či druhému rodiči. V praxi se však toto nové ustanovení jen velmi těžko, ztuhá a s odporem využívá.⁴³

S přelomem 19. a 20. století celkovou preferenci otců nahradila celková **preferenci matek**. Postupem let se presumpce útlého věku stala důvodem pro svěřování dětí JAKÉHOKOLI věku matkám, a to do trvalé péče. Často se za spouštěč této změny považuje průmyslová revoluce, která narušila strukturu mnoha rodin tím, že odvedla nejen muže ale i ženy a děti do továren na dlouhé pracovní směny, a vůbec lidi z venkova do měst. Právní úpravou týkající se práce dětí přestala být práce jejich hlavním úkolem a stalo se jím vzdělávání. Tak začaly být děti finančním závazkem, nikoli pracovní silou a ekonomickým zdrojem v domácím hospodářství.⁴⁴ Začátkem 20. století začala být uplatňována alimentární povinnost otců a posílena sociální péče státu o občany, což podpořilo preferenci výhradní péče matek, které již byly chráněny před finančními těžkostmi. A postupně se během 20. století změnil pohled na rodinu jako takovou. Není už tak jisté, kolik lidí ji má tvořit a jaké svazky mezi nimi mají být, co však přetrvává je refrén „dítě patří matce“.

Podle Warshaka byl význam mateřské péče významně podpořen popularizací myšlenek Sigmunda Freuda. Na citacích různých amerických soudců z poč. 20. století ukazuje Warshak, jak nabobtnala úcta k mateřství do nekritických obdivných sentimentálních představ o posvátnosti a nedotknutelnosti vztahu matky s „jejím“ dítětem a jeho naprosté kvalitativní nadřazenosti nad vztahem otce s dítětem.

Postupně se prosadila směrnice „pro dítě to nejlepší“, která sice teoreticky bere ohled na potřeby dítěte a ne charakteristiky rodičů, ale ponechává na soudci, aby zvážil, co je pro dítě to nejlepší, bez jakýchkoli nároků na jeho vlastní rodinný kontext a reflektovanost motivů takového rozhodování. Takže je dodnes běžnou praxí, že matka dítě nedostane do výchovy pouze v případě, že je prokazatelně poškozují či hrubě zanedbává, aniž by se v jiných případech zvažovaly kvality a výchovné předpoklady otce. Jaká hrůza, že prokazatelnost v tomto případě znamená zjistitelné poškození dítěte a obvykle neumožňuje dítě předat do výchovy otci dříve, než je jeho poškození tak prokazatelné.⁴⁵

⁴³ „Změna poměrů“ je např. situace, když dítě doroste do věku, kdy více rozvíjí své talenty, a v blízkosti otce pro to má zřetelně lepší podmínky. Např. provozování hudby, když otec je hudebník, nebo programování na PC, když je programátor. Za změnu poměrů lze považovat také opakovaně bezdůvodné **bránění ve styku** dítěte s oprávněným rodičem. Prakticky je však soudní rozhodnutí v takové situaci málokdy reálně dosažitelné, protože nejběžnější způsoby bránění styku dítěte s otcem, lze těžko právně doložit. (podle §27 odst. 3 zákona 91/1998 Sb., který upravuje zákon o rodině)

⁴⁴ srv. např. Yablonsky 1995, Warshak 1992, Souvislosti 4 (30) /1996 Děťství

⁴⁵ srv. Bakalář, E.; Průvodce otcovstvím aneb Bez otce se nedá (dobře) žít. Praha, Vyšehrad 2002

Warshak klade důraz na to, že pro nekritickou preferenci mateřské péče není racionální odůvodnění. Jako se v dřívějších dobách se předpokládalo, že muži jsou díky své povaze lépe vybaveni dítě chránit a zaopatřovat, od roku 1920 se předpokládá, že ženy jsou vzhledem ke své povaze lépe vybaveny k tomu, aby dětem poskytovaly lásku a pečovaly o ně. Tyto představy, které tak významně ovlivňují život mnohých dětí, vycházejí pouze z předsudků a z folklóru. Autor to dokládá výsledky řady výzkumů a studií.

Kult mateřství dominoval v práci dětských psychologů po dvě desetiletí. Jejich teorie často ignorovaly vliv otce na jeho děti. Otcové nebyli zváni do výzkumných univerzitních laboratoří a ani nebyli zváni do ordinace klinického pracovníka, když byly jeho děti léčeny pro emocionální problémy či poruchy chování. Koncem sedmdesátých a v osmdesátých letech se v amerických odborných kruzích zvedl velký zájem o zkoumání vlivu otce na život dětí. Patnáct let výzkumu bylo revolucí ve způsobu, jakým psychologové začali pohlížet na relativní podíl otců a matek. Zjistilo se, že otec je významný, nejen když jsou děti starší, nýbrž i v raných letech. Opakovaně bylo znovu a znovu různými výzkumy doloženo, že **muži jsou schopni být stejně kompetentní, schopní a tvořiví pečovatelé jako ženy**. Ženy nemají monopol na dovednosti související s péčí o děti. Četné studie potvrdily mimo jakoukoliv pochybnost, že nemluvnata vytvářejí úzká citová pouta i se svými otci a že se tak děje přibližně v tutéž dobu, kdy se formují taková pouta k matkám. Oba rodiče hrají v životě dítěte rozdílnou roli, ale v žádném případě ne více či méně důležitou.⁴⁶ (Warshak 1992)

Závěry vědeckých šetření tedy vůbec nepotvrzují kult mateřství, naopak podtrhují důležitost obou rodičů. V důsledku není také žádný důvod diskriminovat otce ve sporech o svěřování dětí do výchovy. Warshak solidní argumentací doložil, že podjatost ve prospěch matek nemůže být obhájena ani odkazem na historii ani na teorii ani na výsledky výzkumu ani na tzv. biologické faktory. Přesvědčení o výhradně matčině důležitosti pro dítě vzniklo jako reakce na hospodářsko-ekonomické tlaky a bylo podporováno sentimentalitou, neprokázanými lidovými teoriemi a chybnými interpretacemi výsledků dřívějších výzkumů. Autor cituje z různých následných výzkumů zjišťujících roli otce v životě dítěte, které dokládají obrovský přínos otce k vývoji dětí a dokumentují škodlivé důsledky jeho nepřítomnosti na dětskou psychiku. Také výzkumy v rodinách s výhradní péčí otce prokázaly, že otcové jsou schopni kompetentně zvládnout povinnosti rodiny s jedním rodičem a že jejich děti na tom nejsou hůř než jejich vrstevníci v rodinách s výhradní péčí matek.

Kult mateřství se pro západní ženy konce 20. a začátku 21. století stal do určité míry také nevýhodou. Jako odpověď na volání po změně své společensky schvalované role dostaly ženy novou možnost nevdávat se, naopak studovat a pracovat. Z „mohu“ se stalo „musím“, a protože muži se s novými seberealizačními možnostmi žen převážně nechopili své nové možnosti starat se o domácnost, přidaly se nároky zaměstnání k původním odpovědnostem ženy, takže výsledkem je úděl superženy. V rodině, která je úplná a manžel ženě poskytuje oporu emoční i praktickou tím, že v něčem přiloží ruku k dílu, lze s jistým úsilím všechny povinnosti zvládnout. Ovšem v rodině rozvedené je to již takřka nemožné, aniž by se zaplatila cena v podobě **přetížení rodiče** a jeho následné **neschopnosti být dětem k dispozici** tou měrou, jakou by potřebovaly.

⁴⁶ Warshak píše o sérii studií, v níž bylo zjištěno, že muži, dokonce i svobodní studenti, jsou vnímáni stejně jako ženy a dovedou rozlišovat různé typy křiku u novorozenců (str. 216 poznámka 32). Prof. Matěček popsal, že citlivé pečovatelské chování o mimina lze sledovat už u dětí předškolního věku.

Nepřítomnost otce

1. Otcova nepřítomnost z hlediska společnosti a jeho samého

Domníváme se, že důsledky chybění otce a jeho autority v rodinách se odrazily v celospolečenských jevech, jako např. ve studentských hnutích za odstranění autority ve vzdělávání – tj. vzniku, oblíbě a rychlém rozvoji antipedagogiky. Například v knize *Společnost bez otce* se německý psycholog Alexander Mitscherlich věnuje tomu, jaký dopad na psychiku syna má skutečnost, že již nemůže snadno sledovat, co jeho otec dělá každý den během celého roku. Autor se obává, že v psychice syna vzniká mezera, již zaplňují „démoni“, kteří synovi podsouvají, že otec a jeho práce znamenají zlo. A právě strach, že nepřítomný otec je zlý, se stal také podle autora příčinou studentských nepokojů v šedesátých letech. Tyto podvědomé pocity přichází nikoli proto, že otec je mizera, ale proto, že je vzdálený. (*Bly 1999*)

Chvála s Trapkovou (2004) používají matematický model pohybu částice okolo dvou atraktorů pro zpodobnění mužského a ženského „atraktoru“ v jazyce, které představují prostředí pro „pohyb“ resp. vývoj dítěte. Chybění jednoho atraktoru má destruktivní vliv na pohyb částice a vede k deformaci pohybu až zániku celého systému.

Podle Warshakova přehledu se na otce, „zapomenuté přispěvatele k vývoji dítěte“, začalo opět myslet až v 70. letech 20. stol., postupně začaly vznikat práce a výzkumy znovuobjevující význam mužů pro výchovu dětí.

Když nemůže být otec s dítětem po celý čas jeho dětství, ale jen v době diktované mírou styku stanovenou soudem, vidá se s dítětem málo a je citově a vývojově poškozováno nejen dítě – ve svém vývoji v dospělého člověka, ale i otec ve svém **vývoji v otcovství**. Otcem se muž nerodí, ale stává se jím a učí se jím být. Když k tomuto učení nemá dost času, dějí se dvě věci. Jednak postupuje ve vývoji nikoli pozvolna postupně den za dnem, ale přískokem. Vždyť jednou se loučí s jedenáctiletým chlapcem a příště se vítá s jedenáctiletým jinochem. Dítě stárne, rozvíjí se a otec jeho změny nemůže vnímat průběžně, neboť není při nich, ale vždy až s odstupem, když jsou již /zřetelně/ nakumulovány. (Je to otec, ne matka, kdo pak při setkání překvapeně říkává – ty jsi zase vyrostl, co jsme se neviděli.) Muž se tak stává otcem pokaždé jakoby nového protože staršího člověka, kterého jednak musí znova a znova poznávat, zjišťovat, kam se posunul, rozvinul, a jednak se musí rychle učit být mu novým „starším“ otcem.

Druhá věc, která se děje, když otec nemůže být se svým potomkem tak, jak se jim oběma žádá, je ta, že má příliš málo času, aby mohl prozkoumat a objevit všechny možnosti, které mu daná vývojová úroveň otcovství nabízí. Vrátime-li se k příkladu – pokud by byl 365 dní otcem jedenáctiletého synka, měl by mnohem víc času na nalézání možností, jak lze být otcem jedenáctiletému synovi, než muž, který může své otcovství rozvíjet jen 65 dní v roce, a to ještě ne kontinuálně ale v přerušeních do víkendů a letních a zimních prázdnin. Jistěže je otcem stále, i ve dnech, kdy dítě nevidí, jenomže když mu není nablízku, dochází i k psychickému vzdalování, a tuto vzdálenost je pak nutné při každé návštěvě překračovat a nelehce navazovat tam, kde se před nějakou dobou přestalo. (Jak kvalitně lze však navázat, když já i ty jsme nejmíň o 14 dní jinde než minule? A když na sblížení máme sotva dva dny?..)

Psychická vzdálenost nepřichází jen jako rozkladný vedlejší produkt času stráveného bez blízké osoby, ale má i ochrannou funkci. Vynucené vzdálení (odtržení) rodiče od dítěte totiž způsobuje na duši masivní ránu, bolestí ne nepodobnou ráně fyzické a určitá emoční distance od celé té zraňující záležitosti zastavuje „krvácení“. Není to sice uzdravení, ale je to

alespoň zajizvení. Pokud pak muž chce být angažovaným otcem svému dítěti, musí v sobě znovu a znovu tuto distanci bourat a k dítěti se emočně i fyzicky přibližovat, aby mohl být na mostě jejich vztahu udržen čilý cestovní ruch.

2. Otcova nepřítomnost z hlediska dítěte

Nepřítomností máme na mysli situaci, kdy je otec od dítěte nějakým způsobem distancován – netráví v rodině čas z důvodu nemoci či smrti, zaměstnanosti, nevěry, rozvodu, výkonu trestu, nebo emoční odtazitosti. Závažnost otcovy nepřítomnosti spočívá v tom, že se nemůže vytvořit silný a intenzivní vztah, ve kterém by byl otec dítěti fyzicky k dispozici, aby z něj dítě mohlo získávat, co potřebuje ke splnění svých daných vývojových úkolů. Například mezi otcem a dcerou je nutná hluboká komunikace, bez níž se nemohou naplnit vývojové potřeby dívky, aby se stala ženou. Když je otec zdrženlivý a rezervovaný, brání dceři vydobýt vše, co k vývoji od otce potřebuje.

Nepřítomnost otce vytváří v nitru dítěte vakuum. Nemohlo svého otce sledovat a poznávat, co to znamená být mužem, otcem, manželem. Pokud je i širší rodina tak nesoudržná, že syn nemá možnost vidět, jak tuto úlohu plní jiný zodpovědný muž, naučí se většinu věcí o životě z televize a od kamarádů než ze vztahů s otcem, strýcem a dědečkem.

Prázdnota po otci způsobuje **vnitřní zranění**.

Děti, které byly z nějakého důvodu od otce odloučeny, pocítují jeho fyzickou a citovou nepřítomnost jako opuštěnost, a na určité úrovni prožívají hanbu. Vykládají si jeho nepřítomnost jako důsledek své nedostatečnosti a neschopnosti se mu zalíbit. Co je na mě tak špatného, že táta nezůstal? Proč o mě nestojí tolik, aby tu byl? Co jsem udělal, že odešel? Proč ho ani nezajímá, kdo jsem? Záměrné trvalé opuštění je tragédie neuvěřitelného rozsahu, ale i mnohem menší míra nepřítomnosti zanechává velké rány.

Situace, kdy otec odejde od rodiny, znovu se ožení a stane se „otcem“ dětí z předchozího vztahu nové manželky, přináší vlastním dětem vědomý či nevědomý poznatek, že se jejich otec stará o „cizí“ děti a už ne o své vlastní. Přináší to rivalitu mezi sourozenci, žárlivost, závist, nedůvěra k otci, zranění a stud mezi otcem a dítětem.

Earl Henslin, americký psychoterapeut zaměřený na práci s muži a program Anonymních alkoholiků, se zabývá důsledky různých příčin otcovy nepřítomnosti – nadměrné zaměstnanosti, rozvodu, emoční nepřítomnosti dané alkoholem, drogami, mimomanželským vztahem aj. – u synů. Uzavírá, že někdy je synovo zranění tak hluboké, že ten nikdy nenaváže smysluplný vztah s žádným mužem. To brání jeho vlastnímu dozrání v celého muže. (*Henslin, E. R.; Otec a syn. Tajemství silného pouta mezi otcem a synem. Praha, Návrat domů 2003*)

H. N. Wright se vzhledem ke své psychoterapeutické praxi zabývá místem otce v životě dcer. I on dospívá k tomu, že zatímco přítomný otec uvádí dceru do radostí z toho, když žena může přijímat mužovu lásku a péči, otec který odejde, ji naučí o vrtkavosti lásky, vyvolá pocit odmítnutí, zrady, opuštění. Slabý vztah s otcem brání kvalitě v dalších vztazích dcer. Jak jsme již psali, otec, který odejde z dceřina života, opouští jednu z nejdůležitějších rolí – rozvoj její samostatnosti a nezávislosti, rozvoj jejího sebevědomí jako člověka a ženy, vědomí své hodnoty. Táta vede dceru k samostatnosti svou pozorností, zájmem, oceňováním jejích silných stránek, její jedinečnosti, a tak i když je pryč, jeho „přítomnost“ resp. nepřítomnost dál ovlivňuje život dcery. Může se stát, že žena si zmizelého otce zidealizuje (a pak ho hledá a v mužích nenalézá – žádný není dost dobrý), nebo ho zamítne a mužům nevěří,

nemá o nich dobré mínění nebo se jim vůbec nedokáže otevřít a oddat z obavy ze zklamání a bolesti. (*Wright, H. N.; Navždy tátovo děvče. Praha, Návrat domů 1998*)

Chybí-li otec v domácnosti, zůstávají doma jen ženské hodnoty. Pokud však synův citový život formuje matka, bude se na své mužství dívat z ženského hlediska, nikdy s ním nebude v souladu. I přes nejlepší úmysly matky se může stát, že pokud vychovává syna sama, nebude mít chlapec mužskou tvář. Jsou to muži, kteří předávají chlapcům jistotu o vlastním mužství, která jim pomáhá vidět svou vlastní tvář. (*Bly, R.; Železný Jan. Kniha o mužích. Praha, Argo 1999*)

Robert Bly také popisuje **prázdnotu** v duši, kterou nepřítomnost otce dítěti přináší. A odvolává se na německého psychologa Alexandra Mitscherlicha, když píše, že toto prázdné místo v duši po vzdáleném otci zaplňují „démoni“, kteří syna vedou ho k pochybám o otcově i své vlastní kvalitě, k hněvu proti otci i proti všem starším mužům. Takové duševní rozpoložení může přinášet úzkosti, neurotické poruchy nebo se syn stává malátným a vyhaslým a propadá osamělosti a prázdnotě.

Analyticko-psychologicky orientovaní autoři přinášejí také do rodičovsko-synovského vztahu pojem **puer aeternus**⁴⁷. Popisuje psychologickou strategii v přístupu ke světu, která se vyznačuje odtržením od reality, žitím ve fantaziích a snění. Podle Marie-Louise von Franz (*Puer aeternus*) je tento útěk ze země do oblak (odtržení od skutečnosti, bloumání hlavou oblacích, vysnívání ideálních partnerů a osudů,...) vzpourou chlapců a mladých mužů proti přízemnímu, opatrnickému, žárlivému materství. Tito muži podle ní opouštějí zemský povrch ze strachu před „magnety“, jichž některé ženy užívají, aby zlákaly lehkomyšlné muže dolů na tvrdou půdu manželství, zaměstnání a dlouhodobých závazků. Naopak např. James Hillman (*Velká matka, její syn, její hrdina a puer*) i samotný Robert Bly tento jev spojují s otcem. Mladý muž, který otce nezná, neví, co otec dělá, může mít pocit, že je ponořen do temnot. Pohltí ho fanatická oddanost práci, slabost, odevzdanost, osamocení, alkoholismus nebo jiný ničivý návyk, hrubost, vyhýbavost nebo zbabělost. Oproti dřívějším dobám mnoho dnešních synů nebojuje s otcem tváří v tvář ani nevymýšlí strategie, jak ho porazit, ale vzlétá nad něho, mimo něj. Tak vznikly transcendentální psychologie, hnutí se snahou dosáhnout vyššího stavu vědomí, velká obliba východních meditačních praktik v západní kultuře atd. Jenomže takový let otce se synem nezachraňuje, syn stoupající vzhůru se otci nepřibližuje, ale vzdaluje se mu.

Za možnou cestu nápravy považuje Bly odvržení vší indoktrinace a objevování pravdivého obrazu otce a pravdivé povahy mužství v **dávných vyprávěních** nezatížených soudobými předsudky, osvědčených na mnoha generacích lidí. Vyprávění, která vypovídají jak o světlých a obdivuhodných stránkách mužství, tak i o těch temných a nebezpečných, přičemž vzorem pro ně není dokonalý muž.

Prázdnota v duši ale může mladého muže také vést k tomu, aby začal **otce hledat**. A to jednak doslova – zkouší ho vyhledat, přehodnocuje své mínění, přemýšlí o otci, touží se s ním setkat, a jednak obrazně tím, že se stává vnímavější k jiným starším mužům, přijímá je za rádce a přátele, rozvíjí s nimi blízké vztahy. Prostřednictvím této strategie vyrovnání se se zraněním je možné pro syna dosáhnout určité citové i osobní zralosti, odpovědnosti, moudrosti, také jistého umístění ve společnosti, práce a rodiny, takže může nakonec překonat zranění, které mu otec způsobil a do jisté míry očistit otcovo jméno.

⁴⁷ lat. věčný chlapec

Chvála s Trapkovou (2004) dokládají z klinické praxe, že v určitých věkových obdobích u chlapce i dívky je ztráta či jen vzdálení (zkrátka nedostupnost) otce povážlivá pro vývoj dítěte.

Mezi otcem a synem se musí stát něco životodárného. Když každý žije v jiném světě a ty se nemohou protnout, nic takového se mezi nimi nestane a zůstává velké zranění a velké postrádání otce. Odloučení od toho, kdo je stejný jako my (otec) je do jisté míry ještě zhoubnější, než oddělení od toho, kdo je našim pravým opakem (matka). Touha po otci a hluboká rána, kterou mnozí lidé nesou, aniž by si ji třeba uvědomovali (*father hungering, father wound*) vypovídá nejen o zranitelnosti /mužské/ psyche, ale také o skutečném významu otce pro dítě.

Rohr, který teď pracuje ve vězení, vypráví o zkušenosti své kolegyně sloužící v jiném vězení. Když se v prvním roce jejího působení blížil Den matek (pozn. jde o americké prostředí), vězni ji neustále žádali o pohlednice, které chtěli poslat mámě. Pořád přikupovala další krabice s přáními, jakoby jich nikdy nemělo být dost. Proto když měl přijít Den otců, rozhodla se být připravená a nakoupila bednu s pohledy. Nepodařilo se jí je rozdat ani zadarmo. Většina vězňů neměla otce. Ne že by byli sirotci, ale nikdy nepocítili přítomnost otce v tom pozitivním (budujícím) smyslu. „Neviděli sami sebe jako syny mužů, které obdivovali, nikdy nepocítili hloubku a jistotu své identity, nikdy si neprožili to prvotní nadšení, jež je výsledkem vyrůstání ve společnosti otce.“ (str. 71) A tak se během života snažili všelijakými způsoby stát muži, ale stali se z nich muži nejistí, kteří si musejí dokazovat svou mužnost, dodávat jistotu a sebevědomí např. účastí „chlapských“ zábav, které vyžadují fyzickou sílu, chlubením se svou sexuální výkonností či obchodními úspěchy, snaží se dokázat sobě i druhým, že to dokázali, že jsou skuteční chlapi. (Rohr, Martos 2002)

3. Rizikové chování mladých mužů bez otce

Panuje široká shoda mezi autory ohledně souvislosti společensky maladaptivního a rizikového chování mládeže, obzvláště chlapců, se vztahem k otci, resp. s angažovaností otce v životě dítěte. Klinické zkušenosti (Chvála, Trapková 2004) stejně jako kvantitativní výzkumy (Matoušek 1996, 2003, Warshak 1992) dokládají, že přítomnost dospělého muže, který se angažuje svou láskou a autoritou, zklidňuje agresivní mladíky, působí preventivně proti výskytu delikventního a promiskuitního chování atd..

Interpretace příčin a mechanismů rozvinutí rizikového chování (kam zařazujeme jak chování ohrožující osobní zdraví a integritu, tak společensky ohrožující chování), jsou různé, ale v podstatě si velmi blízké.

Anglická psychologka Mary Pytchesová (matka několika potomků) sledovala u dětí potřebu otce a tvrdí, že společnost nezastupitelnou úlohu otce v životě dětí příliš často nedoceňuje: „*Je smutným faktem, že nádherná otcovská role je ve společnosti většinou přehlížena. (...) Ještě tragičtější je to, že v některých společenských kruzích je považován v životě dítěte za zbytečného. Dvě světové války, ekonomická krize, bojový feminismus, snadný přístup k antikoncepčním prostředkům, média, moderní trendy a vypjaté pracovní podmínky se s jinými společenskými problémy podílejí na tom, že je otcovství ohroženo.*“ (Pytches, M.; in: Augustyn 2004, str. 18) Augustyn mluví přímo o fenoménu pasivního, neangažovaného, nepřítomného otce, který do jisté míry ovlivňuje v současné západní kultuře většinu mužů. Pro chlapce, kteří vstupují do života, to znamená **nedostatek pozitivních a autentických vzorů** a přináší další oslabování v jejich úloze společenské, psychologické i duchovní. To, co

mladým mužům při objevování světa dospělých zbývá, jsou omezené možnosti nebo umělá cesta – propadnutí kultu násilí, sexu nebo odlidštěného intelektu, popř. alkoholu či drogám (alkoholismus a různé druhy závislostí se staly u mužů běžným jevem). Ti citlivější hledají únik v nikdy nekončící psychoterapii nebo v sektách, popř. se izolují za zdmi různých klášterů.

Tam, kde se své role otec neujme, zůstává chlapec sám sobě. Mladý hoch, o kterého se otec nestará a nezajímá, může v nevědomé obraně zaujmout takový postoj, že vlastně získal svobodu od otcovského dirigování a komandování. Ovšem neuvědomí si, že náhražky otcovské autority, které podvědomě vyhledává (např. v autoritě vrstevnických part), představují ještě větší ujařmení.

Když chybí otec, který by podpořil separaci, záleží **na silách samotného dítěte**, jestli se nechá nebo nenechá zajmout pohodlím ženského světa. Někteří chlapci se navzdory nepříznivým podmínkám pouštějí sami do mužské domény, probíjejí se světem hierarchie, příkazů a povinností. Bojují mimo rodinu a hlavně ve škole sami, jak umí. Pro příklad uvádíme následující kazuistiku:

Setkali jsme se s rodinou, ve které jsou dva synové s věkovým rozdílem dvou roků, dnes již dospělí muži přes 30 let. Matka se s otcem rozvedla, když jim bylo 10 a 8 let. Otec měl problémy s alkoholem a matka jej před dětmi očerňovala a podporovala v nich odpor k němu, jaký sama prožívala (jazykem syndromu zavrženého rodiče by bylo možné říct, že je proti otci programovala). Brzy došlo k přerušení styku chlapců s otcem, a to na jejich „vlastní žádost“.

Matka byla přísnou a dominantní osobou v domácnosti, téma kolem otce tabuizovala, nicméně jeho jméno používala jako nadávku, když kluci zlobili. Během let tabu narůstalo, takže nakonec otcovo jméno ani jeho osoba nesměly být zmíněny.

Vývoj a separace obou synů se vyvíjela rozdílně:

Starší syn v 15 letech odešel z domova studovat na střední školu a bydlet na internátu, domů se vracel na víkend dvakrát do měsíce. Po SŠ nastoupil na základní vojenskou službu, a rok po jejím ukončení odjel na druhý konec republiky, aniž by měl zajištěnou práci či ubytování, vybudovat svou samostatnou existenci. Podařilo se mu uchytit, vystavěl si pracovní kariéru, bydlení, oženil se, rozvedl a má dítě.

Mladší syn trpěl od útlého věku psychosomatickými symptomy a chorobami, alergií a atopickým ekzémem, oční vadou. Vyučil se, po celou dobu žil s matkou. Ta si našla nového partnera a synovi pomohli zajistit městský byt v tomtéž městě. Ke skutečné separaci však nedošlo, symptomy stále vyžadují matčinu asistenci v domácnosti syna, a ten zas na druhou stranu nadále využívá domácnost matky jako svou (jídlo, odpočinek,...). Je zaměstnaný, zůstává svobodný, bez stálého partnerského vztahu.

U mladšího syna (33 let) **sociální porod uvíznul**, syn nebyl vyveden ze sociální dělohy do světa, stále v ní zčásti vězí. Ze svých vlastních sil to nedokázal, otec nebyl přítomen, aby mu pomohl, a psychosomatické symptomy i vleklost současného stavu brání v jeho vypuzení i matce, která je tč. připravenější k separaci od syna než on sám. Komunikace mezi oběma se vyznačuje častými konflikty, naznačuje, že oběma je tento stav nepříjemný, nicméně ani jeden z nich jej nedokáže (prozatím) ze své moci změnit, „porod“ dokončit.

Starší syn (35 let) provedl **předčasnou a střemhlavou separaci**, která může být nebezpečná, ale za pomoci vnitřních zdrojů a opory v jiných mužích se mu ji podařilo relativně úspěšně přežít. Osobnostně i společensky a pracovně je velmi dobře adaptovaný; selhání nastalo ve vytváření nové sociální dělohy. Ke svému dítěti však v rámci soudem stanovené doby buduje vřelý vztah, stará se o ně s velkým zájmem, nasazením a pochopením. (Pro dokončení kazuistiky je vhodné doplnit, že po 18 letech, kdy se neviděl s otcem, jej starší syn zatoužil poznat, a tak jej vyhledal. Došlo ke smíření, ke sblížení, k pochopení a odpuštění (v kontextu práce E. Henslina lze říct, že došlo k vyrovnání se se

synovským zraněním⁴⁸). Už několik let se průběžně stýkají, přivedl k němu i svého mladšího bratra; matka o tom však nechce vědět, přetrval u ní striktně odmítavý postoj, rodinné tabu udržuje.)

Pokud se mladíci, kteří se pustili do separace bez otcovy asistence, uchýlí k překračování hranic a pravidel a k riskantnímu chování, riskují někdy až tak, že jde o život. Mohou se stát rváči, kteří násilím vnucují okolí svou vůli a dominují v hierarchii skupiny. Mohou hazardovat se zdravím a životem užíváním drog nebo riskantními podniky a „sporty“. Motivem takového chování je přitáhnutí či přímo **vynucení si otcovy pozornosti** a aktivity, mladíci jakoby vybízeli otce, aby se vrátil na svoje místo a věnoval se jim. V této situaci matka neposlouží, synovi se fyzickou silou sotva může postavit a těžko může učit syna, jak obstát mezi kluky. Podobně bezmocná je tady také laskavá a mateřská psychoterapie. (Chvála, Trapková 2004) Mladí muži potřebují více pevnou chlapeckou ruku a jasný režim než laskavou náruč matky, pokud se chtějí dostat ze zvlivu nepříznivé sociální skupiny, závislosti na drogách či herních automatech nebo z kolotoče kriminální činnosti.

Když se mladému muži nedaří dosáhnout uznání u otce a dobýt tak postavení v sociální hierarchii mužského světa, může se obrátit do skupiny mladíků stejným způsobem zklamaných, bažících po obdobných emocionálních statcích, a mohou si vzájemně poskytovat uspokojení těchto potřeb v societě s odlišnými pravidly než má svět dospělý, rodičovský, na nějž /dočasně/ rezignovali. Robert Bly má za to, že ve vrstevnické skupině mladí muži hledají také iniciaci, která by je dovedla do dospělého mužství. Bohužel bez zralých dospělých mužů a starců je účinná iniciace nemožná, a tak to, co si mladíci navzájem poskytují je pseudoiniciace, která je ke zralému mužství nedovede.⁴⁹

Pravidla pro dosažení postavení v takové skupině jsou často zaměřena přímo protispolečensky možná nejen proto, aby kluci skutečně přitáhli pozornost otce, ale i proto, že v porušování pravidel daných rodiči je i určitá možnost pomsty za to, že dítěti nevěnovali pozornost a péči, kterou potřebovalo. Pácháním „hrdinských“ skutků vyžadujících odvalu a rebelii proti světu dospělých získává mladík uznání od vrstevníků, kteří nejsou zkušenostmi s dospělým světem o nic bohatší, ale v pomýlené hierarchii party stojí o něco výš.

Od druhé světové války došlo ke zvyšování kriminality dětí ze středních a vysokých vrstev. Americký psychiatr Scott-Peck vysvětluje delikventní chování dospívajících jako logickou reakci na skrytě nepřátelský postoj rodičů ve zdánlivě fungujících, dobře zajištěných rodinách. (Matoušek, O., Kroftová, A.; *Mládež a delikvence. Praha, Portál, 2003*) Citová chudoba vztahu rodič-dítě, orientace rodiče na práci a společenský život místo psychických potřeb dítěte vytvořily vlastně absenci rodiče (otce) v životě dítěte, a tím přinesly i její důsledky.

Nedostatečná přítomnost a angažovanost otce formuje muže, kteří většinou také nejsou schopni stát se svému dítěti angažovaným, zainteresovaným, přínosným otcem (*involved father*). Vzniká generační dluh, kterého není snadné se zbavit. Klinická zkušenost ukazuje, že v průběhu generací může za příznivých podmínek rod postupně dluh smazat, anebo se dluh proměňuje a narůstá, až připraví rod o generativitu.⁵⁰ Josh McDowell, americký autor publikací věnovaných manželství, rodinnému životu a výchově dětí, si všímá nezralosti rodinného systému založeného na dominantní úloze matky a nedostatečné angažovanosti otce. Vykresluje tristní obraz, ve kterém tento rodinný systém produkuje silné nezralé ženy a slabé nezralé muže, kteří se v další generaci mezi sebou berou, a tak se vytváří bludný generační

⁴⁸ Henslin, E. R.; *Otec a syn. Tajemství silného pouta mezi otcem a synem. Praha, Návrat domů 2003*

⁴⁹ Bly, R.; *Železný Jan. Kniha o mužích. Praha, Argo 1999*

Moore, R., Gillette, D.; *Král, válečník, kouzelník, milovník aneb O mužské psychice. Praha, NLN 2001*

⁵⁰ srv. transdebitace – Chvála, V., Trapková, L.; *Rodinná terapie psychosomatických poruch. Praha, Portál 2004*

kruh, jenž současnou krizi manželství, rodiny a otcovství podporuje. (McDowell, J. in: Augustyn 2004)

R. Warshak (1992) sledoval delikvenci dětí z rozvedených rodin a s ní související jevy, které byly zachyceny ve výzkumech. Dospěl k závěru, že delikvence chlapců, dříve přičítaná „rozvráceným rodinám“, se ukázala mít značnou souvislost s typem porozvodové péče: U chlapců vychovaných ve výhradní péči otce je menší pravděpodobnost delikvence než u chlapců vychovaných matkami. Na druhou stranu však u dívek vychovaných otci je tato pravděpodobnost vyšší. (To je závěr z přehledu studií na 11 000 studentů středních škol z Minnesoty, o kterém se referovalo v roce 1965. Podobný závěr o dívkách z výhradní péče otců byl dokumentován ještě v 80. letech v celostátním výzkumném šetření. (Warshak 1992, str. 124))

Z poznatků celkově vyplývá, že **angažovanost** rozvedeného **otce** v péči o děti by se měla **podporovat** a u synů by se mělo často vážně uvažovat o vhodnosti výhradní otcovské péče s širokým stykem s matkou. Zároveň k takovému porozvodovému uspořádání, které omezuje kontakt dítěte s otcem, by se mělo přistupovat pouze s plným vědomím psychologického rizika, které z toho vyplývá.

Rozvod, výchovná opatření

1. Propojení mateřství s otcovstvím

Začněme zdůrazněním faktu, který částečně zmiňujeme už na jiném místě: Ani mateřství ani otcovství nemohou být chápány izolovaně. Muž se stává otcem skrze mateřství své ženy, žena je matkou skrze otcovství svého muže⁵¹. Navíc mateřství a otcovství jsou pouta spojující otce a matku nejen s dítětem, ale i se sebou navzájem. Tak platí, že pokud je narušen vztah mezi kterýmikoli částmi systému, budou ovlivněny vztahy i v ostatních subsystémech. Narušený vztah mezi manželi-rodíči a mezi otcem a dětmi, naruší i vztah mezi matkou a dětmi. **Žádný otec nemůže být dobrým otcem bez dobré matky a naopak.**

I když se rodič samoživitel ze všech sil snaží nahradit dětem druhého rodiče, některé věci jim prostě dát nemůže.

Známe ženu z rozvedeného manželství, která má dva syny. Velice ráda by bývala zapojila jejich otce do výchovy, jenomže ten nejevil zájem, bylo nemožné ho zaangażovat. Po léta se upřímně snažila přes vědomí své omezenosti být matkou i otcem. Hodně nad tím přemýšlela, zvažovala, jak nejlépe chlapce vést, aby vyrostli v muže. Bohužel však i přes její upřímnou a úpornou snahu dospívající synové jevíli známky nenasycenosti mužským světem. Ze staršího se stal *puer aeternus*, v rané pubertě odlétl do světa lehkých a halucinogenních drog, východních meditací a současně do světa fantazie, příběhů a her na hrdiny. Ten si podržel až do dospělosti, kdy halucinatorní svět chemie vyměnil za svět abstraktní teorie, klubového tlachání o abstraktnostech bez praktické vazby na reálný svět. Žádné uzemnění, mužská praktičnost či dokonce silovost. I stavbou těla byl vetchý, bledý, vyzáblý, průsvitně éterický. V dospělosti vyhledával vztahy se staršími dívkami s mužským jednáním (racionalita, rozhodnost, striktnost, praktičnost). Vrůstání mladšího syna do maskulinity bez vedení dospělým mužem se vyznačovalo poruchami chování (lhaní, podvádění, vandalismus, alkohol) opakovanými vážnými průšvihy doma i na základní a střední škole, které jakoby byly výzvou „prosadte na mě někdo mužskou autoritu a projevte mužský zájem“. Nakonec se mu však podařilo dospět v muže s relativně sociálně adaptivním chováním.

Rodiče jsou závislí jeden na druhém při naplňování své části úkolu a nezáleží jen na dobré vůli jednoho nebo druhého. Do hry vstupují nevědomé součásti jich samotných a příběhy obou rodů. Psychoterapeuti Vladislav Chvála a Ludmila Trapková zdůrazňují, že jedním z paradoxů rodičovství je, že každý může být jen tak dobrým rodičem, jak mu ten druhý – dostatečně odlišný v páru – dovolí, nakolik ho doplní a podpoří souhlasem. (Chvála, Trapková 2004) Můžete být sebelaskavější a angažovaný otec, ale pokud vás žena opustí a s pomocí soudu vám umožní vidat děti sotva dvakrát do měsíce, nebudete moct své otcovství řádně a plně uplatnit a ve vztahu s dítětem rozvinout.

V duchu doby, který glorifikuje význam mateřství, se obvykle v raném vývoji dítěte za nejdůležitější považuje jeho vztah s matkou, ale souhlasíme s Chválou a Trapkovou, že skutečné nároky jsou v prvních letech existence rodiny kladeny na **vztah partnerů**, na to, co autoři nazývají *psychická potence páru*. Matčina rovnováha, a tím i stabilita jejího imunitního systému (a potažmo pak spokojenost a prospívání dítěte), je závislá na dobrém vztahu s partnerem. Funkce otce je tak od samého počátku nepostradatelná. Psychická potence páru je to, z čeho může matka brát, aby mohla dávat dítěti. Neklid, pochybnosti o sobě, problematické vztahy kolem matky atd. mohou způsobit rozvinutí somatických symptomů

⁵¹ srv. např. Rodina – dar a úkol, naděje lidstva. Deklarace teologicko-pastoračního kongresu v Rio de Janeiro in: Augustyn 2004

nejen u matky ale díky její úzké provázanosti s dítětem v prvních měsících jeho života i u dítěte samotného. (*Chvála, Trapková 2004*) Obrazně totéž popisuje Robert Bly v analyticko-psychologických úvahách o partnerství, když píše, že v manželství si muž a žena vzájemně dávají na hlídání svou „pekelnou bestii“: každý z nich drží na řetězu partnerovu šelmu. (*Bly, R.; Železný Jan. Kniha o mužích. Praha, Argo 1999*)

2. Otcovská láska

Otcovství je pro muže velmi důležité, představuje pro něj spojnicí s budoucností.

Při pojednání o otcovství jsme se již dotkli popisu **otcovské lásky**, kterou autoři-otcové popisují podobně. Mezi otcem a dítětem vzniká od počátku celoživotní citové pouto. Sociolog Lewis Yablonsky na základě vlastní zkušenosti i terapeutické praxe vyvozuje, že láska k dítěti propuká v plné síle v okamžiku, kdy se dítě narodí, a popisuje ji jako bezmeznou, radostnou a bezpodmínečnou. Princip, z kterého se láska otce k potomkovi rodí, nazývá **otcovský pud**, aby jej dal do přímé souvislosti s *pudem mateřským*. Pokud se jeví mateřský pud jako výraznější, pak to není proto, že by takový skutečně byl, ale proto, že z různých důvodů muž do svého otcovství plně nevstoupil.

Yablonsky se zaměřuje na vztahy mezi otci a syny, a má za to, že cit, který všichni otcové k synům chovají, je dokladem existence otcovského pudu. Nerozlišuje v této souvislosti, zda jde o cit láskyplný nebo něčím zakalený, obě podoby jsou podle něj výrazem toho, že ti dva si naprosto nejsou lhostejní. I rozpory mezi otcem a synem, které mohou být hluboké a celoživotní, svědčí spíš o silných vzájemných citech než o jejich nedostatku, protože konflikty obvykle vzplanou ve chvíli, kdy otec získá dojem, že syn nejedná tak, jak si otec myslí, že by pro něj bylo nejlepší.

Yablonsky nejenže ke straně otce přiřadil rodičovský pud, použil podobně i slovo **symbióza**, kterým se obvykle popisuje rané stadium vztahu mezi novorozencem a matkou a které se vyznačuje – podobně jako prenatální stadium – značným propojením, tentokrát obzvláště na psychické úrovni. Yablonsky i první období vztahu dítěte s otcem nazývá symbiózou. Popisuje, že jeho vlastní včítivost do dítěte byla taková, že synkovy pocity (spokojenost, neklid, bolest) se stávaly i jeho vlastními pocity. Vnímá jasně potřeby dítěte a vlastní uspokojení prožíval skrze uspokojení jeho potřeb. Tento otcovsko-synovský symbiotický vztah, kdy otec sám sebe prožívá skrze svého syna, trvá až do doby, kdy se syn začíná od otce oddělovat, osamostatňovat.

Připomenutí kvality otcovské lásky jsme použili jako vstup do rozsáhlé kapitoly, která se v souvislosti s významem otce pro zdravý vývoj jedince zabývá rozvodem a rodinným porozvodovým uspořádáním.

3. Rozvod manželství

Rozvodem partnerství mezi mužem a ženou se zásadním způsobem rozrušuje organismus rodiny. Říká se, že když přijdete o nohu a přežijete to, nejste zdraví ale invalidní. A když se rozejdete a přežijete to, nejste svobodní ale rozvedení. Přesto se nedá praxe rozvodu odepsat zcela – rozvést se či vytrvat v manželství nejsou obecně aplikovatelná pravidla. Mohou nastat okolnosti, kdy včas odejít může být stejně hrdinský výkon jako vytrvat, např. v některých případech psychopatologie nebo rozvinutí nesnášenlivosti a nelásky

mezi manželi. Obě řešení mohou značně zkomplikovat vývoj dětí a není žádné pravidlo, které by bylo možné jednoduše použít pro všechny případy tak, aby byly děti ušetřeny nejistot a neřešitelných konfliktů loajality.

S rozvodem nastává nutnost rozhodování o budoucnosti dětí, o tom, kdo se formálně stane jejich vychovatelem a kdo živitelem. Americký psycholog Richard Warshak, známý u nás svou prací zaměřenou na téma rozvodu, popisuje v knize *Revoluce v porozvodové péči o děti* americkou praxi svěřování dětí, nicméně snadno bychom se mohli domnívat, že jeho slova jsou věnována českému prostředí. To naznačuje, že tristní stav této instituce je po euroamerické zóně široce rozšířen, protože hovoří-li se o svěřování dětí, pak obvykle na emocionálním pozadí zoufalství. Každý asi připustí, že v současné praxi svěřování je něco zásadně nesprávného. Počet soudních sporů vzrůstá. Rozvedení otcové jsou rozzlobení a zklamaní, matky jsou přetížené a děti z rozvrácených domovů zaplňují v rekordních počtech zdravotnická (včetně psychologicko-psychiatrických) zařízení a záchytné domovy pro mládež. Přivolávání policie s tím, že dítě bylo uneseno druhým rodičem, se stává běžným. Warshak píše, že lze těžko očekávat, že se situace zlepší, dokud nerozpoznáme a nevyslovíme dost nahlas skryté problémy, které jsou ve hře, a nenapravíme je. (*Warshak, R. A.; Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha, Portál 1992*)

4. Dopad rozvodu na dítě

Rozvodem děti hodně ztrácejí, nejen denní kontakt s jedním rodičem, obvykle otcem, ale vidí méně i toho druhého, matku, která věnuje více času výdělků či novému partnerovi. Někdy dochází také k úplnému přerušení kontaktu s částí rodiny, jako např. prarodiči ze strany otce. Mohou přijít také o důvěrně známý domov, školu, kamarády, domácí zvířata,... V rodinách s více dětmi jsou sourozenci vlivem konvenčního způsobu svěřování dětí do výchovy připraveni o možnost trávit s jedním rodičem čas o samotě. Na návštěvy jezdívají obvykle společně a jako skupina se také vrací k matce. To může mít nepříznivý vliv na proces separace, při kterém je pro dítě nutné pro zdravé vyvázání se z rodiny, aby mělo po jistou dobu jednoho rodiče k dispozici samo pro sebe.

4.1 Hledisko rodičů

Je zajímavé, že rodiče takřka bez výjimky soudí, že jejich děti se rozvod nijak nedotýkal, vlastně ho ani nevnímaly. Obvykle jako důvod uvádějí, že jsou příliš malé, než aby vnímaly, co se v rodině děje – a to někdy ještě i u dvanáctiletého dítěte (!). Často podceňují či přehlížejí rozsah, závažnost a trvání traumatu způsobeného rozvodem a porozvodovými změnami na dítě. Raději se chlácholí (a umlčují pocit viny?) vírou, že jejich dítě příliš netrpělo, brzy se z toho dostalo a jestli ne, že to již brzy přejde, anebo dokonce, že je to pořád lepší proti tomu, co by je čekalo, kdyby bylo např. trápeno soužitím s otcem. Mají tendenci na rozvod pohlížet jako na jednorázovou záležitost, která sice u dětí může způsobit negativní, ale přeci jen krátkodobé reakce.⁵² Děti jsou přece odolné, přizpůsobivé, rychle se otřepou a na

⁵² panuje shoda českých i amerických psychologů:

Matějček, Z., Dytrych, Z.; Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči. Praha, H&H 1992

Warshak, R. A.; Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha, Portál 1992

všechno zapomenou. („Než se vdáš/oženíš, všechno se ti zahojí.“) Jak tristní zjištění, že spíše opak je pravdou.⁵³

Příčiny mohou být různé. Obecně však lze říct, že v době rozvodu jsou **rodiče příliš zaujati svými problémy**, takže na dítě mají méně sil a času, a třeba si tak ani nevšimnou, že se s ním něco děje a co. Mnohdy si ani neuvědomují, že oni sami se v této době chovají k dítěti nezvykle, nepřiměřeně, a jsou k němu, jeho potřebám a prožívání méně vnímaví. (Matějček, Dytrych 1992) Když se dítě přímo nehroučí a nedělá scény (jak to často dělají v takovém případě dospělí), je pro rodiče vlastně nečitelné, že se jeho reakce na trauma rozvodu může projevat jinde a jinak, např. ve „zlobení“ nebo somatických symptomech.

Snadno se stane, že si rodiče přímo nejsou ochotni připustit, že neklidné, dráždivé či agresivní reakce dítěte mohou mít příčinu v nejistotě plynoucí z nového poznání o nestabilitě milovaných osob či ve ztrátě jedné z nich, způsobené rozvodem. Buď si jen stěžují, že dítě zlobí (a tím jim ještě víc ztěžuje už tak dost těžký život komplikovaný rozvodem), anebo hledají pomoc u neurologů, psychiatrů a psychologů a nechávají dítě značkovat různými diagnózami.

Následky zátěže, kterou představuje ztráta rodiče, konflikt mezi rodiči trvající i po rozvodu, napětí, popouzení či podplácení dítěte jedním rodičem proti druhému apod., jsou hluboké a trvalé. Nemusejí se ovšem projevit hned, nýbrž až později, kdy si dítě bude hledat vlastního životního partnera, zakládat vlastní rodinu, vychovávat vlastní děti atd. (Matějček, Dytrych 1992)

Hlavní výzvu, kterou pro rodiče mají různí autoři zabývající se účinky rozvodu na děti, je zachovat si **vědomí rodičovství**, tj. rodičovské odpovědnosti, úkolů a povinností a také vědomí významu toho druhého rodiče pro prospívání dítěte. Platí totiž, že se rozvádí manželství, nikoli rodičovství, a i když muž a žena už nadále nejsou manželi, jsou stále matkou a otcem svým dětem. Pro dítě je v naprosté většině (krom případů vyložené psychopatologických) životní výhodou, **zachová-li si i po rozvodu oba rodiče**. To na rodiče klade nárok jednat dospěle a s ohledem na potřeby dětí, nikoli na své. Přináší to ovšem cenné plody. Nejen že si oba dospělí ušetří spoustu psychické energie, kterou by jinak spotřebovávali na zacházení s negativními emocemi, pocity křivdy či nesnášenlivostí, na potlačování a tabuizování některých událostí apod. Ale především si získají své dítě. Matějček s Dytrychem totiž zdůrazňují poznatek, že citový vztah dítěte k dospělému vychovateli se zakládá především na pocitu bezpečí a jistoty, kterou dítě v přítomnosti tohoto dospělého zakouší, nikoli na příjemnostech, které mu takový dospělý působí, a už vůbec ne na příjemnostech z vlastnictví (dárcích atd.). Dítěti víc imponuje, je-li jeho vychovatel vyspělou, samostatnou bytostí, jestliže je na něj spolehnutí, nevytahuje se, ale opravdu něco dovede a jestliže mezi jeho slovy a jednáním není žádný rozpor. (Matějček, Dytrych 1992)

Z praxe známe řadu otců, kteří celí nešťastní čelí takovému porozvodovému uspořádání, jež jim kvůli nesnášenlivosti bývalé manželky, podpořené schematicky příkyvujícími soudci, brání vídat se dostatečně často s milovanými potomky. Vědomí naléhavé potřeby dětí zachovat si oba rodiče se pro ně má stát vybidnutím, aby se pokusili vytrvat a pokud mají oporu v lidech kolem sebe či v zážitku kvalitního vztahu s vlastním otcem, neustávali v pokusech zajistit co nejčtetnější styk se svými dětmi.

⁵³ Není-li uvedeno jinak, uvažujeme některý z tisíce případů, kdy jde o **rodinu běžnou** bez výrazné patologie – naší nebo vaší. (Je možné se takto na vaši zkušenost obrátit, protože vzhledem k rozvodovým statistikám je jasné, že každý člověk zkušenost s rozvodem má – vlastním, svých rodičů, jiných příbuzných nebo svých známých.) Většinou ponecháváme stranou ty případy, kdy bylo dítě v rodině nemocným a zvráceným způsobem poškozováno a oddělení od rodiče pak pro ně může být skutečně úlevné.

Po rozvodu se rodiče ocitají v abnormálním psychickém stavu – mají vzbouřené city, pocity hlubokého zklamání, křivdy či selhání, pocity nenávisti, které potřebují odreagovat, potřebu pomsty. Může se zdát, že je vše opustilo, a tehdy se jim dítě stává „vším“. Být rodiči vším je však pro dítě krajně nevýhodná a nebezpečná situace. Příliš je svazuje a zbavuje možnosti hledat si podněty, které by odpovídaly jeho vývojovým potřebám. Nastává situace, kterou jsme už výše popisovali jako *skrytý incest*. Jedná se o **posun hranic rolí** ve vztazích. Po rozvodu se někteří rodiče cítí osamoceni, citově frustrováni či stresováni, takže se orientují na své děti a vyžadují jejich společnost, radu, útěchu. Je to chování, které od dětí čeká, že budou jednat jako skuteční partneři. Děti dostávají větší míru autority a také větší míru odpovědnosti. Např. dcera po odchodu matky „povýší“ do role paní domu, hospodyně, hostitelky.

Přestože některé děti mohou být s touto novou náplní své role spokojené, dokonce na ni být hrdé a naučit se využívat výhody z toho plynoucí, často u nich dochází k vážným potížím.

Warshak uvádí případ desetileté dívky v roli paní domu, která se stala partnerkou svému otci v poslušání jeho starostí a stesků. Začala se chovat dospěleji, nestěžovala si, dokonce byla pyšná na svou dospěláckou pozici v rodině a před návštěvami si dávala záležet, aby co nejlíp splnila hostitelské povinnosti, takže si vysloužila obdiv a pochvalu. Otec se domníval, že ji nová odpovědnost vede k větší nezávislosti a připravuje pro budoucí život. Unikala mu druhá rovina proměny jejího chování, a to že se dívka stala plačtivější a zvláště ve škole mezi vrstevníky agresivní. Rychle nabytá dospělost ukrývala dívku malou a velmi nejistou.

(Warshak 1992, str. 131 – 132)

Zmatení rodičovských a dětských rolí spojené se zmatením kompetencí a autority, toho, kdo komu stanovuje hranice a kdo je komu oporou, přináší dětem zásadní nejistotu a ohrožuje pocit bezpečí v prostoru, v němž mají vyrůstat. Na toto téma publikuje a přednáší např. Jiřina Prekopová⁵⁴. Warshak (1992) dovozuje, že tohle je jeden z důvodů, proč se dětem u rodiče opačného pohlaví vede hůře – jako jakási psychologická náhradní postava za manželského partnera jsou vystaveny zátěži, která je pro ně příliš velká a nepatřičná. Dítě se naučí vyhovět některým citovým potřebám rodiče, ale je to za cenu zpomalení vlastního citového vývoje; dítě potlačuje svou potřebu rodiče, protože ví, že jeho rodič není schopen na tuto potřebu adekvátně reagovat. Komunikace se stává frustrující a degeneruje do sporů, jejichž počátky jsou záhadné jak pro dítě, tak i pro rodiče. (Zde je taky na místě připomenout význam druhého rodiče, který – pokud je dostatečně citově saturován z dospělého vztahu – může dítěti ulevovat tím, že ve chvílích, kdy je dítě s ním, mu umožní plně vstoupit do náležité dětské role, a bude sytit jeho potřeby.)

Dopad skrytého incestu se objevuje také v procesu separace. Rodič, který příliš potřebuje blízkost dítěte, mu těžko poskytne přiměřenou míru nezávislosti a jen stěží ji u něj bude posilovat. Není-li tento zmatek v rolích řešen, dítě sice věkem dospěje, ovšem v jedince citově hendikepovaného a neschopného milovat někoho jiného bez pocitů úzkosti a viny. Na základě zkušeností mnoha psychologů a rodinných terapeutů je patrné, že separační proces není jednoduchý ani v celé rodině s oběma rodiči. Rodina rozpadlá k němu poskytuje ještě komplikovanější prostředí a navíc handicapované hráče.

S hranicemi rolí v rodině, kde chybí jeden rodič, souvisí také sexuální tabu zmiňované v kapitole o funkcích otce. Přítomnost otce tlumí sexuální přitažlivost mezi synem a matkou. V domácnosti bez otce se chlapec může obtížně vzdávat přání výlučně vlastnit svou matku. A

⁵⁴ např. Prekopová, J.; Malý tyran. Co vlastně děti potřebují. Praha, Portál 1993

pokud matka – bez dospělého vztahu citově frustrovaná – jeho přáním ustupuje, začne mezi nimi růst napětí, které je živeno sexuálními pudy. To může být druhá příčina, proč nepevné hranice mezi rodičem a dítětem vedou k větším problémům u dětí, které jsou v péči rodiče opačného pohlaví. (Warshak 1992)

Jedním z obzvlášť **škodlivých důsledků rozvodu** pro typického otce, tj. toho, který nemá děti ve výhradní péči a má je rád, je újma v jeho sebepojetí, způsobená změnami ve vztazích s dětmi i ostatními okolnostmi. Důležitá část identity muže pramení z jeho role jako otce, ovšem po rozvodu dá společnost reprezentovaná soudem otcí najevo, že v očích zákona je jeho role omezená, a jeho identita jako rodiče je narušena. Tím trpí jeho sebeúcta: Když vás společnost přeřadí ve vztahu k vašim dětem do pozice druhořadého občana, pak jste snadno náchylní začít o sobě jako otcí pochybovat. A tyto pochybnosti se posílí, když vidíte, jak se váš vztah s dětmi stává povrchnějším vlivem omezení času tráveného společně. Podle výzkumů, které uvádí Warshak (1992), zaměřených na otce, co mají děti ve výhradní péči, se otec, jemuž po rozvodu děti zůstanou, zpravidla netrápí tímto typem pochybností o sobě, závazek vůči dětem neoslabuje, naopak posiluje se jeho identita jako rodiče i jeho sebeúcta. Posílit se může za určitých okolností také tehdy, když se muž stane potřebným, plnohodnotným a manželkou respektovaným otcem v nově založené rodině.

4.2 Hledisko dětí

Vzhledem k obrovskému významu, který mají pro dobré prospívání dítěte otec i matka, je naprosto žádoucí, aby rodiče **zabránili přetrvávání rozvodového konfliktu** po rozvodu. Bohužel, často konflikt mezi rodiči po rozvodu pokračuje, a to často právě kvůli dítěti. Dítě se stává předmětem v mocenském boji, podporovaném principem soudní praxe svěřování do výchovy: Kdo „dostane“ dítě, je vítěz, a může diktovat podmínky. V naprosté většině případů je jím matka. Zralý dospělý obvykle od konfliktu v zájmu dítěte ustoupí. To znamená, že vyhoví požadavkům druhého rodiče, a tak je mnohdy o veškerý „zdroj moci“ (tj. možnost rozvíjet smysluplný vztah s dítětem) zcela připraven. Protože moc chutná, moc, a v rukou nezralé osobnosti, vedené nezpracovanými emocemi z rozvodu, záští a touhou dát druhému pocítit svou nadřazenost, nezřídka vede k maření soudem stanoveného styku. A tak na různých webových stránkách⁵⁵ nebo ve vypravování známých můžeme nacházet příběhy o neuvěřitelných naschválech, hrubostech a bojích mezi dospělými lidmi v souvislosti s předáváním dítěte. Jenomže jak to výstižně formuloval dr. N. Kalter v knize *Growing Up with Divorce: „Rakety vystřelené na bývalého manžela či manželku dopadají nejčastěji do srdcí dětí, děsí je a zraňují.“* (N. Kalter in: Warshak 1992, str. 60)

Když rodiče při rozvodu a po něm prohlašují, že jim jde především o dobro dítěte, mají velkou příležitost dokázat to právě neutralizací svého nepřátelství. Matějček a Dytrych k tomu dodávají, že všechna další opatření ve prospěch dítěte jsou bez splnění tohoto základního předpokladu – **ukončení konfliktu a odstranění nepřátelství** – velmi málo účinná. Dítě si podle těchto autorů může docela dobře zvyknout na život ve dvou různých domácnostech, pokud se mu nepřátelsky nemíchají. (Matějček, Dytrych 1992)

⁵⁵ www.iustin.cz, www.unie.otcu.cz

4.2.1 Sebevědomí, sebeúcta

Je však potřeba nejen dítě proti druhému rodiči nepopouzet, ale přímo aktivně a záměrně vyvolávat v dítěti dobré mínění o tom druhém a **zachovávat jeho dobrý obraz**. (Koneckonců každý má vedle kritizovatelných vlastností i nějaké chvályhodné.) Dítě ví nebo se ve škole brzy dozví, že z rodičů vzešlo a z každého z nich má něco v sobě. Pokud je jeho rodič vykreslován jako vadný, dostává informaci, že i ono samo je někde vadné. Na druhou stranu jestliže může své rodiče, i když se rozvedli, nadále pokládat za hodnotné lidi, velice to posiluje vlastní zdravé sebevědomí i vědomí společenské hodnoty. Naše vlastní já je dalekosáhle ovlivněno obrazem, který máme o svých rodičích, a to i když s námi nežijí.⁵⁶

Když se rodiče vzájemně podrážejí, děti nevědí, s kým se identifikovat, koho respektovat, komu věřit. (Což však neznamená, že se od rodičů zároveň tomuto chování neučí.) Naopak když rodiče ukážou, že při výchově dětí dokážou spolupracovat i v případě, že spolu nedokážou žít, mohou si jejich děti zachovat pocit, že jsou chráněny a preferovány, což jim umožňuje, aby pokračovaly s identifikací s oběma rodiči. Zároveň dostávají do budoucna vklad, že péče o děti je takovou hodnotou, pro kterou má cenu s druhým rodičem spolupracovat i přes případné neshody.

Americký psychoterapeut Norman H. Wright se zabývá vztahem otců s dcerami, v terapeutické praxi pracuje s dospělými ženami na základě jejich vztahu s otcem, ať už živým či zesnulým. Vysvětluje, že otec, který odejde z dceřina života (a nezáleží, zda ze své vůle či jiné vůle), opouští jednu z nejdůležitějších rolí. V roli otce se totiž zasazuje o rozvoj dceřiny samostatnosti a nezávislosti, a také o rozvoj jejího sebevědomí jako člověka a ženy, rozvoj vědomí vlastní hodnoty. Otcova nepřítomnost i přes občasné návštěvy přináší dceři pocit opuštěnosti, a ten zase další pocity křivdy, zrady, vlastního selhání a nedostačivosti, viny. Dítě si může vědomě či nevědomě myslet, že zavinilo otcův odchod či smrt, a tento pocit viny se jednak odráží v sebepojetí dcery a jednak ji vede k /nevědomé/ snaze zavděčit se otcovi a přivolat jeho pozornost, péči a lásku zpět. Skutečnost, že otec začne v životě dítěte chybět – bez ohledu na to, zda odešel od rodiny sám, anebo nemůže s dětmi být, protože se s ním rozvedla žena a soud je svěřil do výchovy jí – přináší dítěti pocit, že ono samo není dost dobré, když nestojí otcovi za to, aby tu byl. Takový pocit přímo narušuje a deformuje sebevědomí a sebepojetí dítěte. (Wright 1998)

Stane-li se, že je otec nepřítomen a matka ještě před dětmi snižuje jeho cenu, vzniká tím dívka škoda, která je podle Warshaka (1992) jiného charakteru než u chlapce. Shoduje se s Wrightem, že dopad na dceru se začne projevovat především od adolescence, když začnou být důležité vztahy s kluky. Tehdy se začne aktualizovat a v sociální realitě prosazovat nízké sebevědomí, pochyby o vlastní přitažlivosti, nejistota o trvalosti mužského zájmu a lásky, nejistota o tom, zda je dívka schopná si je udržet.

U synů ještě zásadněji zasahuje do sebepojetí, když matka odmítá nejen synova otce ale všechny muže. U chlapce to ztěžuje či dokonce blokuje separační proces a vede k oslabení či potlačení maskulinních tendencí.

Ve snaze distancovat se co nejvíc od bývalého manžela někdy žena nedovolí dětem setkávat se s jeho rodiči. To připravuje děti o **další zdroj sebeúcty** – možnost vnímat se jako zdroj radosti svých prarodičů. A přitom prarodiče, kteří zůstávají dětem dostupní, se pro ně mohou stát ještě větším přínosem: Fungují jako bezpečný úkryt před rodičovským nepřátelstvím a dodávají cenný pocit stability. Dále se za příznivých okolností dítě může stát svědkem jejich dlouhodobého, funkčního či úspěšného vztahu a získat v nich model a

⁵⁶ srv např. Bakalář, E.; Průvodce otcovstvím aneb Bez otce se nedá (dobře) žít. Praha, Vyšehrad 2002
Matějček, Z., Dytrych, Z.; Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči. Praha, H&H 1992

korekční zkušenost o partnerství. V dědovi navíc mají děti další mužský vzor a vztah s ním jim později v životě může pomoci překonat určitý strach z intimity, ke kterému jsou děti z rozvedených rodin náchylné. Warshak demonstruje příklady z různých kazuistik, jak láska, pozornost a účast prarodičů může pomoci dětem překonat bezprostřední rozbouřené klima po rozvodu i stát se odolnými proti některým z dlouhodobých rizik. A to jednoduše tím, že v domácnosti prarodičů všechno plyne jako dřív, jako by se nic nestalo, a děti jsou stále zdrojem radosti a objektem lásky, péče a pozornosti. (Warshak 1992)

4.2.2 Reakce dítěte na rozvod

Rozvod bývá v naprosté většině případů spojen s tím, že se dítě ocitá ve výhradní péči jednoho rodiče a s druhým mívá stanovený styk, což obnáší, že podíl jednoho rodiče na životě dítěte se zásadně omezuje. Mnohé reakce dětí na rozvod jdou těžko oddělit od reakcí na nové rodinné uspořádání. Ze statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti ČR vyplývá, že do výchovy matkám bývá svěřováno min. 90% nezletilých dětí. Do výchovy otcům okolo 7% dětí, do střídavé či společné péče obou rodičů asi 1% dětí. Zbytek představují jiné druhy výchovných opatření (institucionální, pěstounské aj.). Statistické přehledy týkající se stanovení výživného ukazují, že stabilně v letech 2000 až 2004 se 93 – 95% rozhodnutí o výživném vztahuje k otcům.⁵⁷ Lze tedy říci, že výhradní péče matky a návštěvy otce jsou **obvyklým porozvodovým uspořádáním**.

To, že dítě ztrácí z bezprostřední dennodenní blízkosti jednoho z rodičů a s ním i potřebný vzor a jazykový prostor, v němž by se mohlo pohybovat, není jedinou velkou ztrátou, kterou obvyklé porozvodové uspořádání dítěti připraví. Zásadním zraněním, které tato situace přinese (a těžko odhadnout, jak hlubokým a zhoubným), je šokující zjištění, že láska a blízkost rodiče, který je nosným sloupem světa dítěte, netrvá věčně. Najednou se nedá spolehnout na to, co se zdálo být jisté asi jako gravitace nebo východ slunce, takže se patrně už nedá spolehnout na nic. To, že rodiče tu budou stále někde nablízku a k dispozici, potřebují děti pro své psychické zdraví mít za samozřejmé a rozvod tím otřese. V dítěti je zanechána oprávněná **nedůvěra** v trvalost lásky a možnost celoživotního partnerského vztahu. Ta potom člověka hendikepuje později v životě, když má rozvíjet vlastní partnerské a rodičovské vztahy. Ve vážnějším případě může zcela chybět samo vědomí existence závazku vůči partnerovi a dítěti, a člověk snadno opouští stále další a další vztahy a někdy i další a další děti.

❖ Emoce

Všechny děti na rozvod samozřejmě nereagují stejně vzhledem k jedinečnosti své osobnosti i okolnostem celé rozvodové situace. Záleží také na jejich věku. Ale určité symptomy stresu se objevují často a opakovaně. Je-li rozvod spojen s otevřenými konflikty mezi rodiči a či s odloučením od jednoho z nich, vyskytuje se smutek, zlost, zmatenost, strach. Děti (včetně těch v pubertálním věku) např. častěji pláčou – a to i pro maličkost, mají poruchy nálad, vyžadují více pozornosti od rodičů a učitelů a mohou vykazovat regresí, tzn. reagují méně zralým způsobem, než jakého byly schopny. (Warshak 1992) Některé děti mohou psychickou tíseň a dyskomfort **somatizovat** do bolestí hlavy, žaludku, opakovaných viróz, astmatu a mnohých jiných symptomů včetně úrazů, aniž by o to pochopitelně stály či si uvědomovaly souvislost svých (velmi reálných) somatických obtíží s /potlačenými/ pocity okolo rozvodu a vzdálení rodiče.

⁵⁷ Statistické ročenky Ministerstva spravedlnosti ČR 2000 – 2005, zdroj <http://portal.justice.cz>

Různí autoři, ti, co vycházejí z výzkumů společenských věd (Warshak), i ti, co vycházejí spíše z klinické praxe a osobní zkušenosti (Wright, Henslin), se shodují, že rozvod může dítě **zahanbit**. Dítě se stydí, že je jeden rodič skutečně či zdánlivě opustil nebo že jeho rodiče spolu už nežijí, a nijak mu nepomáhá vědomí, že z rozvedených rodin je polovina dětí v jeho třídě. Stud může být více či méně latentní, ale v reakcích dítěte na celou situaci se uplatňuje. (*Warhak 1992, Wright 1998, Henslin 2003*)

Někdy emoční reakce dětí přetrvávají dlouhodobě. Rozvod v nich zanechá psychické zranění, které odolává uzdravení i během delšího času. Jednou ze známek takového zranění jsou **poruchy nálad**. Mohou mít podobu vytrvalého smutku, deprese, nadměrné úzkostnosti či velkých výkyvů v náladě na obě strany. Jiné děti mohou po rozvodovém rozruchu dosáhnout znovu své rovnováhy a prožijí celkem slušné normální dětství. I když litují, nakonec se se svými ztrátami smíří, vyrovnají s realitou rozvodu a přizpůsobí se reorganizaci rodiny, která nyní žije pod dvěma střechami, a také tomu, že je v jejich životě nyní více dospělých. Zranění způsobené rozvodem a ztrátou rodiče je potlačené a působí latentně, ovšem v období adolescence se aktualizuje.

Je známo, že po prodělání nějakého psychického traumatu je možné, aby člověk docela dobře fungoval v oblastech, které s jeho traumatem nemají spojitost. Podobně i lidé z rozvedených manželství mohou vynikat v různých oblastech, ale budou v sobě nosit skryté více či méně rozsáhlé problémy se sebehodnocením, s důvěrou, se zacházením s emocemi aj., které se nemusí projevit řadu let. S velkou pravděpodobností se však aktualizují v situacích, které trauma nějak připomenou, a mohou dekompenzovat jinak již celkem adaptované chování. K takové situaci dochází například, když vlastní dítě takto traumatizovaného člověka dospěje do věku, který je klíčový pro zažití trauma. Rodič se najednou může začít chovat zcela nepochopitelně pro svou rodinu a třeba i sám pro sebe. Není však nutné chodit tak daleko. V případě, že se člověk realizuje v jakémkoli oboru, vždy zůstává společenským tvorem *zoon politicon* a bude se muset účastnit mezilidských vztahů, na které mají problémy způsobené ztrátou rodiče největší dopad. (*Warshak 1992, Chvála, Trapková 2004*)

Norman H. Wright (*1998*) ze své terapeutické praxe vysledoval, že převažujícím rysem dcer z rozvedených rodin je **potlačování vlastních emocí** (a deformované sebepojetí a sebevědomí). V období dospívání se mnohdy dostavují opožděné účinky rozvodu v podobě depresí, strachu a nedůvěry z mužů, hubnutí. To vše spolu s potlačeným hněvem na otce a s pocitem viny způsobuje, že vnitřní život dívky může být z principu konfliktní (láska a vztek prožívané současně k jediné osobě nebo konflikt loajality, kdy láska k jednomu rodiči vyvolává pocit zrady k druhému). Celkový psychický život se vyznačuje /emoční/ labilitou.

Může se rozvinout také emoční závislost na druhých osobách, obzvláště mužích. Vnitřní konflikty vycházejí z mýtů a mylných přesvědčení typu „musím si vybrat jednoho rodiče na úkor druhého (a když jednoho miluji, zrazuji tím druhého)“, „nemůžu vyjavit otcí vztek a hněv, protože při návštěvách se ke mně chová dobře a snaží se, jak může (mohla bych ho tím zahnat a už by se neukázal)“ nebo „v rodině, kde si rodiče nerozumějí, ale zůstali spolu, stály otcí děti za to, aby vydržel s manželkou, ale já jsem otcí za tohle nestála“. Rozvine se vědomá či nevědomá nedůvěra ve stálost mužů, ale chování k nim může být zároveň nevědomě vedeno touhou zavděčit se jim a zajistit si, aby dívka byla milovaná a nebyla opuštěna. Takové chování však nezajišťuje skutečnou trvalost vztahu. Nedůvěra v mužovu stálost a obavy, zda je jeho láska dost silná a stálá, do ní zasahují podobně jako třeba neschopnost vlastní stálosti. Dívka chce být milována každým, hledá neustále dalšího muže, který jí snad už bude milovat navždy a absolutně.

Mnoho dětí vychovávaných v rozvedených rodinách trpí nejen depresí, ale navíc i vyšší mírou **úzkosti** - podobně jako jiná traumata i rozvod změnil způsob, jakým děti smýšlejí o světě a svém životě. Úzkost se může projevovat v neurotických návycích (okusování nehtů, tiky), psychosomatickými symptomy, např. častými bolestmi, pro které nemusí být žádný somatický podklad, může nabýt podoby specifických strachů. U některých dětí se vyvine velmi silná separační úzkost, obávají se, že by mohly být ponechány o samotě nebo bez přítomnosti rodičů, mohou se obávat, že je rodič opustí, že budou uneseny nebo že se rodičům stane nějaká nehoda.

❖ **Morální chování, hodnoty, čest**

Postoje týkající se cti, hodnot a morálního chování se nejčastěji předávají při běžných denní událostech, jako je probírání toho, co bylo ve škole, nebo při zodpovídání teoretických otázek. Běžné porozvodové uspořádání tyto možnosti komplikuje. Takový druh komunikace lze jen těžko navázat a uskutečňovat při víkendových návštěvách dvakrát do měsíce. Operační rádius vychovatele se zužuje. Navíc se může snadno stát, že hodnoty a styly chování, považované za žádoucí a morální, se v obou domácnostech liší. Možnost dítěte fixovat je paměti a ověřením jejich funkčnosti vlastní zkušeností je v domácnosti otce výrazně menší.

❖ **Sebeovládání**

R. Warshak (1992) dokládá referencí o rozsáhlém výzkumném projektu Virginské univerzity, že krátce po rozvodu vzrůstá u dětí negativismus, impulzivita, agresivita a neposlušnost, a to doma či ve škole. Toto chování se obvykle označuje jako zlobení. V některých případech je zlobení dětí odrazem špatného chování jejich rodičů. Rozvádějící se rodiče mohou být zlostní, neovládají se, i před dětmi dávají průchod vzteku a nesnášenlivosti, zlobné konfrontace provázejí menším či větším násilím a verbální agresí. Děti pak mohou obdobné komunikační strategie přejímat. Jinou příčinou zlobení může být to, že když není otec doma, cítí děti oslabení mocenské struktury a využívají zkušenosti, že s matkou jim toho víc projde.

Barvitou ilustraci této situace nacházíme v záznamu z terapeutického rozhovoru, uvedeného v knize *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Jedná se o rodinu s adolescentním chlapcem, s nímž má matka výchovné problémy. Syn v jednu chvíli „trefí hřebík na hlavičku“, když říká, že *pokud matka řekne, že už potřebuje jít, pořád to je jako by měla ještě dost času, zatímco otec když musí jít, tak prostě musí a na nic nečeká.*

(Jazykový modus matky se podle autorů odvíjí od její funkce spojené s krmením a hýčkáním, a matkou představovaný čas je čas vyčkávání, až věci uzrají. Otec, jehož jazykový modus vychází ze světa mimo rodinu, je tím vyžadujícím, limitujícím, zprostředkovávajícím nároky vnějšího světa, jeho čas je čas plnění termínů. Přestože k rodičovské roli matky patří autorita, která klade hranice, v rozdělení sil mezi rodiči to není primárně ona, kdo vymáhá a vymezuje.)

(Chvála, V., Trapková, L.; *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha, Portál 2004)

Děti, které se trápí a jsou sklíčené depresemi, vyvolávají náš soucit, jejich bolest směřuje dovnitř a my si přejeme jim nějak ulevit. Ale když děti, které se trápí, směřují svou bolest ven, a to ve formě poruch chování, je pro nás obtížné na to reagovat trpělivě a s porozuměním. Chlapci poruchami chování trpívají častěji než dívky. Warshak jmenuje dva faktory **prevence problémů se sebeovládáním**. Jedním je konstruktivní komunikace mezi rodiči, kdy jeden podporuje vztah druhého rodiče s dítětem tím, že se vyhýbají vzájemnému snižování, a když se dohodnou na výchovných prostředcích. Je to uspořádání vztahů a komunikace, ve kterém rodiče nadále vystupují v zájmu svých dětí jako rodičovský tým i přes

rozpory, jež ukončily jejich manželství. Druhým faktorem je přítomnost otce v životě dítěte jako taková. Chlapci, kteří se stýkají se svými otci tak často, aby prakticky žili v jejich světě pod jejich pevným a laskavým vedením, se dovedou lépe ovládat.

❖ **Schopnost vyrovnat se, rozdíl mezi chlapci a dívkami**

Pohlaví dítěte se ukazuje jako jeden z faktorů, který se týká pravděpodobnosti, že se dítě rozvodu a porozvodovému uspořádání dobře přizpůsobí. Ve výhradní péči matky prospívají dívky nejméně do doby adolescence zřetelně lépe než chlapci, a to doma, ve škole i mezi vrstevníky. Chlapci jsou zranitelnější v několika ohledech. Srovnání závěrů četných výzkumů podle Warshaka ukazuje, že chlapci ve výhradní péči matky jsou s větší pravděpodobností nešťastní, depresivní a stažení do sebe, mají více potíží se soustředěním, hůř vycházejí se svými rodiči, učiteli a vrstevníky, snáz se dostanou do rozporu se zákonem, mají více nejistoty co do své sexuální identity a ve škole a práci se méně snaží. Tyto závěry nejsou překvapivé, dáme-li je do souvislosti se skutečností, že u pre-adolescentním období dětství hrají otcové větší roli v psychickém vývoji synů než dcer. (*Warshak 1992, Chvála, Trapková 2004*)

Podle výzkumů prováděných v Americe jsou vztahy mezi dětmi a jejich otci po rozvodu tak omezené, že pouze o něco méně než třetina dětí pohlíží na otcovu domácnost jako na svůj vlastní domov. Děti čelí tomu, že mnoho svobodných či rozvedených otců se v pravém slova smyslu částečně nebo úplně vzdalo svých dětí.

4.2.3 Krize odloučení

Rozvod rodičů je pro většinu dětí hlavní stresující událostí v životě a lze od nich čekat široké spektrum reakcí. Jak jsme již uváděli, reakce na rozvodovou situaci a následné změny v uspořádání rodiny a odloučení od jednoho rodiče jsou u různých dětí různé, záleží na okolnostech rozvodu a také na osobnosti a věku dítěte. Některé symptomy se vyskytují často, patří mezi ně hněv, zmatení, obavy, lítost, častý pláč, u malých dětí prvky regrese (noční pomočování, cucání palce, zvýšená potřeba pozornosti dospělých aj.). Co je však důležité, z výzkumů vyplývá, že tyto reakce nejsou nijak horší v domovech s výhradní péčí otce než v domovech s výhradní péčí matky, resp. **pravděpodobnost výskytu dětských potíží je stejná, ať žijí v domácnosti matky nebo otce**⁵⁸. I přes obecně zastávanou domněnku o opaku si matky při zmírňování bezprostředního rozvodového stresu u svých dětí nevedou lépe než otcové. (*Warshak 1992*)

Apriori tedy žádný z druhů výhradní péče neušetří dítěti bolesti z rozvodu. Skutečně prospěšnými faktory, které pomáhají dítěti tlumit negativní zážitky z rozvodu a maximalizují jeho šance ve výhradní péči kteréhokoli z rodičů, jsou:

- dostatečný kontakt s oběma rodiči, aby byla zachována vysoká kvalitativní úroveň obou vztahů
- kooperující, málo konfliktní vztah rodičů
- citlivé „autoritativní“ výchovné metody
- minimum změn pro děti
- společenská podpora pro děti i rodiče

⁵⁸ Warshak (1992) popisuje rozsáhlý přehled devíti studií zjišťujících, jak prospívají děti ve výhradní péči matek a otců, zda je rozdíl mezi tím, jak se jim v jedné či druhé péči daří. Výsledky nepotvrdily žádný rozdíl ve sledovaných charakteristikách – míra sebeúcty, úroveň zralosti, nezávislost, úzkost, četnost poruch chování a jejich projevů, počet psychosomatických obtíží, problémy ve vztazích s pečujícím rodičem, učiteli, vrstevníky. Psychický stav dětí žijících s otci je srovnatelný se stavem dětí stejného věku žijících s matkami. Jiné závěry ale přineslo rozdělení výsledků podle pohlaví dětí.

Při rozhodování o porozvodovém uspořádání se však více zabýváme dlouhodobými důsledky než bezprostředními reakcemi dítěte.

Po té, co se opakovaně ve výzkumech prokázalo, že psychické zdraví dětí se ve výhradní péči matek a otců významně neliší, a není tudíž důvod otce diskriminovat, sledovali v několika výzkumných projektech, o kterých informuje R. Warshak, následující otázky: Daří se některým dětem lépe v jednom typu péče než v druhém? Pokud ano, lze předpovědět, který typ dítěte bude lépe prospívat ve kterém typu péče? Odpověď by znamenala směrnici pro soudce i rodiče, která by jim pomohla lépe se rozhodovat. Hlavním zjištěním výzkumů bylo, že **děti v péči rodiče stejného pohlaví byly přizpůsobeny lépe** než děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví. Děti v péči rodičů stejného pohlaví snadněji komunikovaly, jednaly zraleji, samostatněji, byly více společenské, méně se něčeho dožadovaly, mezi nimi a rodiči byl patrný duch kamarádství. Když se tedy předpokládalo, že se chlapci hůře přizpůsobují rozvodu rodičů (častější výskyt poruch chování aj.), lze se teď oprávněně domnívat, že to není rozvod, co činí situaci obtížnější chlapcům než dívkám, ale je to výhradní péče matky. Chlapci žijící po rozvodu s otci nemají problémy, které jsou tak typické pro chlapce žijící s matkami.

Dopad, který zjištění tohoto jevu může mít na realitu a soudní praxi, je pozitivní jen do určité míry, a to pokud povede k pochybnostem o oprávněnosti výsadní preference mateřské péče pro kterékoli dítě či častějšímu zvažování vhodnosti péče otcovské a střídavé. Shodnost pohlaví je pouze jeden z řady faktorů, které ovlivňují úspěch či selhání porozvodového uspořádání, takže schématické rozhodování o svěření dítěte do výchovy na základě pohlaví by poskytovalo stejně banální řešení pro obtížné problémy a přehlíželo potřeby a okolnosti jednotlivých rodin, jako to dělá současné schématické rozhodování preferující výhradní péči matek.

Vypadá to, jakože konvenční přístupy ke svěřování dětí do výchovy kompenzují dětem ztrátu otce tím, že jim s ním povolují udržovat určitý **omezený kontakt** – obvyklé maximum jsou dva víkendy za měsíc. Z pohledu dospělého vnímání času to tak opravdu může vypadat. Bohužel tato tradice odráží právě smysl a cit pro čas u dospělého ale zarážející nedostatek citu pro dětské prožívání času. Čím jsme starší, tím rychleji nám čas ubíhá. Dospělému člověku uběhnou dva týdny jako nic, ale preadolescentnímu dítěti dva týdny trvají mnohem déle, a to tím víc, čím dychtivěji děti něco očekávají a po něčem touží. Nechat děti čekat třináct dní, než uvidí jednoho ze svých rodičů, a opakovat tuto trýznivou proceduru dvakrát měsíčně po celé jejich dětství je v podstatě kruté.

V jedné studii za druhou nám dávají děti na vědomí, jak je pro ně těžké ztratit rozvodem rodiče, i když je tato ztráta zmírňována čtyřmi dny kontaktu za měsíc. Zajímavá otázka však je, proč někteří otcové ani tento omezený čas, který jim soud určí, k setkávání se svým dítětem nevyužívají.

5. Proč se muži se svými dětmi neseťkávají?

Proč se stává, že tak mnoho otců nevyužívá ani omezené „právo kontaktu“, které jim soud určí? Někteří z nich se během manželství dětem opravdu věnovali a mají je rádi, ale po rozvodu jejich kontakt začíná postupně slábnout a oni se stáhnou – proč? Čím to otec prochází a jak se vyvíjí jeho cit k dítěti, že jejich styk časem řídne a utichá?

Jednou z možných příčin je, že mnoho mužů bylo v tomto směru vychováno nedobře, a to s nedostatečným oceněním významu pevného citového pouta mezi otci a jejich potomky.

Roli zde hraje rozšířené „tradiční“ pojetí rodičovství, které Warshak nazývá **kultem mateřství**, protože bez racionálního opodstatnění ve vztahu k dítěti nekriticky vyzdvihuje význam matky a potlačuje význam otce. Mnoho otců tradicí určenou roli přijalo. Rozvedení otcové, pokud chtějí jiné uspořádání, než určuje daná společenská konvence, se setkávají s ohromnými právními překážkami. Naše soudy institucionalizovaly druhořadý status těchto otců tím, že jim povolují jen minimální kontakt s jejich dětmi, jen minimální autoritu v dětských záležitostech, jen omezený přímý vliv na jejich život. Jakoby jedině, čím může být otec po rozvodu dítěti prospěšný, bylo výživné. V poradenské praxi se opakovaně setkáváme se ženami, které mají ke svým bývalým manželům postoj „nejlepší, co by mohl udělat, je zmizet ze světa, nemít žádné nároky a z dálky pravidelně tiše posílat dostatečně vysoké alimony“. Jsou to ženy, které svou povinnost otci děti „dávat“, pocítují jako křivdu popř. jako svůj blahosklonný ústupek.

A tím se dostáváme k druhé příčině, která může vést k tomu, že otec přestane využívat i toho stanoveného minima času. Tím, že jej odstrčíme do okrajové role návštěvníka, kdy mnohý cizí člověk může žít hned vedle jeho milovaného dítěte a vídat ho každý den, jak roste, a on sám nesmí, podkopáváme a oslabujeme status jeho otcovství. Někteří otcové proto ani nejsou schopni docenit vlastní důležitost pro své děti. Jakoby sami uvěřili tomu, co jim říká stát prostřednictvím soudců i jejich ex-manželka, totiž že už pro dítě nejsou důležití osobně, leda finančně. A postupně se tak z života dětí vytratí, vždyť nezřídka slýchají, že svými příchody jen dítě rozrušují a ono pak po návratu z návštěvy pláče, nejezdit za ním je vlastně pro jeho dobro.

Společenská devalvace jejich role tomu všemu napomáhá. Projevuje se například rozhodováním soudce, který na základě *tradice*⁵⁹ zakazuje otci navštěvovat děti o Vánocích, „neboť o Vánocích náleží děti svým rodinám“.

Takový příklad uvádí Warshak (1992) o americkém prostředí, ale my osobně jsme tento argument slyšeli u Krajského soudu ČR v Českých Budějovicích v roce 2003. Jednalo se o řízení řešící v návaznosti zvýšení výživného a rozšíření styku. Přestože výživné vzhledem k příjmům otce bylo zvýšeno na nezvykle vysokou částku, kterou byl otec ochoten dát, jen aby matka přistoupila na rozšíření možnosti dítěte vidět se s otcem, soudce odmítl žádost otce rozšířit styk tak, aby s ním dítě mohlo být každý druhý rok na tu část zimních prázdnin, kam zasahuje Štědrý den. Soudce své odmítnutí postavil na tom, že „to není zvykem“ a že „dítě má trávit vánoční svátky ve své rodině“. Tím vlastně vyřadil otce z rodiny dítěte a vyjádřil, že u otce dítě nemá domov!

Příčina, proč se používá tento iracionální a proti zájmu dítěte jdoucí argument, je jednak v systémové chybě (která v tradici drží tento argument při životě) a jednak může být psychologického charakteru. Soudce, není-li sám angažovaný otcem či byl-li vlastním otcem opuštěn, může nevědomě jednat motivovaný vlastním vnitřním zraněním.

Pro některé otce může být násilné omezení jejich styku s dětmi nepřekonatelnou překážkou. Vzniká jim nutnost návštěv, kdy nejenže každá taková návštěva je bolestnou připomínkou toho, co se ztratilo, ale také znamená opakovaná loučení a setkávání, která vytvářejí **emoční napětí**, a to zatěžuje děti i otce. Aby se vyhnuli takové opakované bolesti, je pro některé otce schůdnější se vyhnout návštěvám vůbec.

⁵⁹ Soudy jsou z principu naprosto konvenční. Drží se tradice a vyhýbají se novým precedentům. Rozhodování, pro které není jednoznačná formulace v zákoně, činí podle toho, co je zvykem. Tak se například nelze domoci náhrad návštěv za dny, kdy bylo dítě nemocné (přestože nemoc se stává častou záminkou, kterou matky zneužívají k maření styku), jen velmi obtížně lze dosáhnout stanovení jiné podoby styku než víkend ob 14 dní, v každém druhém roce jarní, část zimních a část letních prázdnin.

Ke stejné vyhýbavé reakci otce také přispěje, když vyzvedávání či návštěva dítěte znamená opakované setkávání s hostilní ex-manželkou, která se nedokáže ovládnout a zahrnuje otce impertinencemi.

Známe rodinu s rozvedenými manželi, ve které **nesnášenlivost** matky a její hrubé a ponižující chování k otci při předávání dítěte nijak neobrousilo deset let, které již od rozvodu uplynuly. Otec opakovaně po dlouhé roky vstupuje dobrovolně do této nadmíru nepříjemné a dehonestující situace, aby se s ním mohlo dítě vídat a udržet vztah.

Jiní otcové se přestanou stýkat s dětmi, aby se odpoutali od svých pocitů zlosti, hanby, viny, deprese spojených s rozvodem. Neunesou setkávání s mocně působící **připomínkou ztroskotaného manželství** a případných křivd, které se mezi manželi staly.

Značnou roli v kontaktu otce s dítětem hraje také matka. Stejně jako může svým přispěním podporovat vztah a setkávání dítěte s otcem, může se i snažit jejich styk omezit prostřednictvím soudního rozhodnutí nebo podkopávat otcovy návštěvy nepřímo, např. plánováním dobré zábavy pro děti na dobu, kdy mají být s otcem. (Když otec v takovém případě protestuje, matka z něj udělá „špatného člověka“, který nechce dopřát dětem radost.) Dále může matka znesnadňovat kontakt tím, že otce kritizuje v době, kdy si děti přebírá a zas je odevzdává. Anebo tím, že na setkání děti náležitě nepřipraví fyzicky ani citově, popř. dětem po návratu z návštěvy u táty zakazuje o tom, co zažily, mluvit. Některé matky setkání prostě nepovolí, neotevřou dveře, anebo se vymluví na chorobu dítěte, která zdaleka nemusí být taková, aby návštěvě otce bránila.

Otec milující své děti, který ztratí možnost se s nimi vlivem matčina chování stýkat, může získat psychické obtíže, které dr. J. Jacobs nazývá **syndromem nedobrovolné nepřítomnosti dítěte** (*Warshak 1992*). Charakterizuje jej úzkost, pocit potupy a depresivní rozlady jako reakce na přetržení pouta otec-dítě. Tyto symptomy nejsou nepodobné reakcím mnoha dětí na situaci, kdy jsou opuštěny svým rodičem.

Jako jsme psali, že se otcové mohou vyhýbat setkávání s dětmi, aby se distancovali od negativních pocitů z rozvodu, mohou se i matky snažit vymazat otce ze života dětí, aby se vyhnuly myšlenkám na nevydařené manželství. Chtějí „vše zapomenout (nejlépe i smazat – škoda že s dětmi to holt nejde) a začít znova“. Nevýhodou tohoto postoje je, že nepřítomnost otce ovlivní v různých směrech vztah mezi matkou a dítětem. N. H. Wright (*1998*) např. uvádí závěr výzkumu, který ukázal, že dcery bez otců tráví samy s matkou ve skutečnosti méně času než dcery z úplných rodin. Od rozvodu dívky cítily od matky méně lásky a více nároků, hněv na otce nebylo možné si na něm vylít a hněv na matku za otcovu nepřítomnost musely potlačovat, protože jednak byla matka vyčerpaná a jednak byla to jediné, co jim zbylo.

Některé matky jsou na své bývalé manžely tak rozzlobené, že prostě nemohou připustit jejich důležitost pro děti, nebo je zaslepuje přání potrestat ex-manžely a nevidí škodu, kterou tím působí dítěti a také svému vlastnímu vztahu s ním, protože důvěra dítěte v matku se oslabí a v pozdějších letech jí může otcovu nepřítomnost vyčítat. Narušený vztah s matkou dále ztěžuje podmínky pro další normální vývoj dítěte.

Děti, matky a soudy často předpokládají, že otcové, kteří plně nevyužívají možnosti kontaktu s dětmi, nemají své děti dost rádi. U některých otců to jistě může platit, ale většinou je to hrubé zkreslení situace. Chceme spíše poukázat na průvodní potíže při udržování umělého „občasného, víkendového“ vztahu, dané samou podstatou situace.

Úplná rodina je vztahovým rámcem, který usnadňuje otcovu smysluplnou přítomnost v životě jeho dětí. Atmosféra jeho přítomnosti pochopitelně zmizí s ním. Je to přirozeně dáno množstvím společného času. Je to podobné jako u partnerských vztahů „na dálku“ – zkušenost ukazuje, že nebývají perspektivní. Otec jako občasný návštěvník nesnadno udržuje stejnou hloubku a šíři rodičovského zaujetí a vztahu, a to tím víc, když vidí marnost svého výchovného vlivu, který se v krátkém čase nedá rozvinout. Přestává cítit uspokojení ze své rodičovské role, naopak dostává se pocit frustrace, přestává se cítit smysluplným vychovatelem a postupně rezignuje. Krátké okamžiky s dětmi se snaží všem příjemnit, takže spíše bere děti na různé akce než k domácím pracím a povinnostem. Ani děti ho tím pádem nevidí při zajišťování všedních nutností a pochůzek, uklízet apod.. Na emoční úrovni se může stát, že děti, které taky nechtějí „kazit“ vzácné hodiny s otcem, se budou snažit neprojevit záporné pocity k otci a potlačí je hlouběji. Také se mohou obávat, že v případě rozdíly s otcem by ho mohly ztratit úplně, přestal by pro ně jezdit. Koneckonců už mají zkušenost, že „odešel“ od matky, takže by klidně mohl odejít i od nich. Takové emoční klima se rozvine tím spíše, čím méně je domácnost otce domovem. Naopak čím víc je otcova domácnost dítěti domovem, tím víc v ní má také dítě povinností a tím víc vzniká konfliktů. Jsou to konflikty, které vlastně ukazují, že jednomu člověku na druhém záleží, že mu není lhostejné, jak co dělá, kde se toulá atd. V konfliktech je také příležitost pro větší sebe-odhalení, dává se v nich průchod skutečným emocím, a navíc jsou příležitostmi k následnému smířování a utěšování, které po proběhlých emocích sblížuje.

6. Výhradní péče matky a její úskalí

Kromě nároků a negativ, které přináší výhradní péče o děti rodičům – ať mužům či ženám (jako např. přemíra úkolů, výhradní odpovědnost za děti, osamělost, zajišťování finančního rozpočtu), existuje také pro rodiče velký klad, a to je posílení sebeúcty, které svěřením dětí do výchovy přináší. Zůstaneme-li však u perspektivy dítěte a nejběžnějšího druhu porozvodové péče, musíme zmínit určitá úskalí, která přináší.

6.1 Vývoj mužství

Jedno z nezávažnějších úskalí pro chlapce žijící ve výhradní péči matek je konflikt při sexuální identifikaci. Nemá-li syn nablízku otce, který by jej naučil být mužem, je pro něj obtížné dospět k silnému pocitu zdravé maskulinity, tj. akceptování příslušnosti ke svému pohlaví, pocit vlastní ceny v mužské roli, atd. Různí autoři dospívají k tomu, že ještě víc, než nemít dostatečný kontakt s otcem, může uškodit sebeúctě a identifikaci se sexuální rolí otevřeně před synem vyjadřované negativní názory na jeho otce.⁶⁰ Otcova nepřítomnost připravuje syna o PŘÍLEŽITOST k identifikaci a matčin negativní postoj k otci může oslabit synovo PŘÁNÍ se s ním identifikovat.

⁶⁰ srv. Warshak 1992, Chvála a Trapková 2004, Matějček a Dytrych 1992

6.2 Sebepojetí

Od identifikace s rodiči se odvozuje vědomí a pocit, kým jsme. Mluvíme-li o otci, pak je to především synovo centrum (sebe-)vědomí, které se od otce odvozuje. Ale nelze jej oddělit ani od sebepojetí dcery. Dítě ví, že pochází z obou rodičů a z obou z nich v sobě něco má, takže i pro dívky je důležité, jaký obraz otce od matky a ostatních lidí dostávají. Co se říká o otci, děti pozorně a citlivě sledují, nabízený obraz otce úzkostlivě upravují, aby byl snesitelný, filtrují informace, ty nepříjemné zlehčují a ty chvályhodné posilují.

V některých případech, jak jsme psali výše, se matky pokouší své děti přivést k tomu, aby se zřekly otce. Je to velmi neuvážené a děti to přímo poškozuje. Obzvláště u syna to znamená, že se zříká ústřední části svého já. U *syndromu zavrženého rodiče*, o kterém publikoval R. A. Gardner a u nás se o jeho popularizaci zasazoval E. Bakalář⁶¹, se mluví o *programování* dětí vůči druhému rodiči. Jedná se o popouzení dětí, které však u synů vede současně k tomu, aby se obrátili proti sobě samému. Tím se narušuje vlastní sebeúcta. Jen velmi zřídka má chlapec převážně negativní názor na svého otce, aniž by měl tentýž názor na sebe.⁶²

Velmi zlý dopad na osobní identitu chlapce má také situace, kdy matka odmítá nejen synova otce ale všechny muže. Může to vést u syna k oslabení či potlačení jakýchkoli maskulinních tendencí a chlapec jakoby ženští (na určité psychické či somatické úrovni).

Již jsme zmiňovali, že je-li otec nepřítomen a snižuje-li matka jeho cenu, škodí to i dívce. Škoda je však trochu jiného charakteru a objeví se v jiném věkovém období, a to při budování vztahu s mužem. Zasahuje do něj nízké sebevědomí, pochyby o vlastní přitažlivosti, nejistota o trvalosti mužského zájmu a lásky, nejistota, zda si je dívka dokáže udržet a zda si je vůbec zaslouží.

6.3 Poruchy chování

Mnohé z poruch chování, které vidíme u chlapců ve výhradní péči matek, jsou reakce na příliš intenzivní vztah s matkou. Otec tam není, aby ho obrušoval a odváděl přetlaky a aby posloužil synovi jako bezpečný objekt fixace, který – obrazně řečeno – nehrozí chlapci pohlcením. Synovy behaviorální reakce, které se hodnotí jako poruchy chování, mohou být pokusem vzepřít se příliš těsnému vztahu s matkou ze svých sil a snažit se nabýt psychickou distanci. Chlapec „dokazuje“, že je silný a nepoddajný, „skutečný muž“. Nebyl tu otec, aby ho naučil, jak se projevuje opravdový muž. Popřípadě se svým problematickým chováním snaží vynutit návrat otce (či přítomnost jiné otcovské postavy), který by měl přijít a syna srovnat. Bolest a ponížení z trestu je cena, kterou je syn ochoten zaplatit za regulující přítomnost otce.

6.4 Poruchy pohlavní identity

Ovšem určitá skupina chlapců řeší pochybnosti o své maskulinitě tím, že místo aby se od matky odtrhli, přimknou se k ní ještě víc, místo aby zápasili o dosažení mužské sebedůvěry, začnou se identifikovat s matčinou femininitou (která je v jejich chování jako

⁶¹ Gardner, R. A.; *Syndrom zavrženého rodiče*. Praha, MPSV ČR 1996
www.iustin.cz

⁶² o mechanismech a dopadu popouzení synů proti otcům viz např. Gardner 1996 nebo Warshak 1992

jediná posilována) a pasivně se nechají ovládat jinými. Stává se, že matce i synovi taková úzká vazba vyhovuje a nevidí žádnou potřebu změny, negativní dopad má však na separaci syna a úspěšném založení jeho vlastní rodiny. V krajním případě se chlapec identifikuje s matčinou femininitou do té míry, že vznikne porucha identifikace se sexuální rolí, a dítě se už mužem stát nechce. (Tato porucha mívá jistě více příčin, které se musejí sejít, aby se rozvinula.)⁶³

Proč jsou synové vychovávaní matkami ve své maskulinitě ohroženější než dcery vychovávané otci ve své femininitě, vysvětluje Warshak posloupností, s níž se dítě identifikuje s rodiči. Chlapec i dívka se nejdřív jako identifikují s matkou, dívka si tuto identifikaci podrží a ani život s otcem ji v ženské identitě neohrozí tolik, aby měla se svým ženstvím podobné problémy, jako může mít chlapec se svým mužstvím. Co jí v tom také pomáhá a přispívá, je možnost mnohem širšího kontaktu s dospělými ženami, které mohou poskytnout vzor ženství, již nabízí naše kultura. Chlapec naproti tomu zdaleka nemá tak velkou možnost snadno nacházet vzory mužské – učitelé mateřských, základních i středních škol jakož i vychovatelé v družinách jsou převážně ženy. Snad jen v zájmových kroužcích lze snadněji nalézt muže, ale obvykle je to v oborech mužům bližších, do kterých se chlapci vychovávaní ženským vlivem s potlačenou maskulinitou příliš nehlásí nebo tam nevydrží.

7. Společná a střídavá porozvodová péče

Typy společné a střídavé péče přinášejí dítěti nesporné výhody. Otec je s dětmi spojen nejen víkendovou zábavou, ale rytmem denních rutinních činností, zvyky, vyjednáváním a přizpůsobováním se a také sbližujících rozhovorů. Teprve to umožňuje prožívat blízkost a pocit, že toho druhého skutečně „znám“, a posiluje vztah.

Navíc tento druh péče předpokládá schopnost obou rodičů dohodnout se, což implicitně obsahuje jejich relativně dobrý vztah a funkční komunikaci. Jak jsme uvedli, je to jedna z nejdůležitějších okolností, která přispívá lepší adaptaci dítěte na rozvod a rozchod rodičů i k jeho zdárnému vývoji.

Někdy vznikají obavy, zda může zvládnout muž starost o domácnost a děti. Filmy a televizní komedie celkem vděčně zobrazují otce, kteří si nevědí rady s domácí prací a s potřebami dětí. Muž skutečně může mít během manželství jen málo zkušeností s některými domácími pracemi a některými druhy péče o dítě, a proto lze po rozvodu přirozeně očekávat, že nebude schopen tuto práci zastávat. Tento stereotyp je ovšem mylný. Stejně jako se to naučila žena, naučí se to i muž. R. Warshak předkládá výsledky výzkumů, ze kterých vyplývá, že víc jak polovina mužů se nemusela po rozvodu učit nic nového. A dokonce co je ještě významnější, všichni otcové o domácích pracích vypovídali s klidným a uvolněným postojem – dal by se shrnout do věty: „I když dům není do detailu v pořádku, smrt z toho mít nebudeme – i kdybych ho měl uklizenější, ve skutečnosti by se nic nezměnilo, žije se nám dobře.“ Zvládnutí domácích prací bylo mnohem větším stresorem pro matky s výhradní péčí (!).

Z výsledků několika studií je možné usuzovat, že otcové s výhradní péčí jsou dokonce spokojenější než matky se stejným rodičovským postavením; nemají takové finanční potíže a lépe zvládají chování dětí, obzvláště chlapců. (Warshak 1992)

⁶³ např. Chvála a Trapková (2004) nabízejí koncept, podle kterého se příčiny shromažďují v několika generacích (dvou či tří), než se nakonec v některém jedinci projeví jako nemoc (transsexualita)

8. Výhradní péče otce

Žádá-li o svěřeni dětí do výchovy žena, zdá se nám to přirozené a nijak zvlášť o tom nepřemýšlíme, žádá-li však o ně muž, naplňuje nás to otázkami a pochybami. Není pro to ale žádný racionální důvod a slovy Richarda Warshaka je to důsledek *kultu mateřství*. Jak bylo uvedeno, neprokázaly se rozdíly v reakcích dítěte na rozvod a ztrátu jednoho rodiče a v adaptaci na novou situaci u dětí ve výhradní péči matek a otců. To, že žádost otce o svěřeni dítěte vedle žádosti matky neobstojí, ale dokonce i to, že jejich žádosti o rozšíření styku s dítětem nejsou vyslyšeny nad míru danou úzkoprsou tradicí, je tak křiklavá forma diskriminace na základě pohlaví, že je možné, aby tak dlouho existovala, snad opravdu jen díky působení onoho kultu mateřství. Je to jako předpokládat, že člověk je vinen, dokud neprokáže svou nevinu, i když vzhledem k tomu, že o vině nikdo nepochybuje, nemusí se vlastně ani namáhat... Nikoho by nemělo překvapit, že **otcové mohou být oddanými rodiči**, schopnými se o dítě postarat.

Proces identifikace je oboustranný – identifikuje se také rodič s dítětem, a to nejlépe s dítětem stejného pohlaví. Otcové mají celkově víc důvěry ve svou schopnost přispět k rozvoji synů, protože mohou čerpat z vlastních zkušeností a ze svého vývoje, tato oblast je pro ně známá. Naopak u dcer má většina otců pocit, že jim mohou nabídnout méně než synům. (*Warshak 1992*) Tento postoj je přijatelný, pouze pokud neznamená rezignaci na možnost nabídnout dceři vůbec cokoli, a tedy na jakékoli zasahování do její výchovy. Warshak tyto obavy otců ve věcech výchovy dívek (zda ji bude umět naučit to, co by se jinak učila od matky) dává do souvislosti s vyšší mírou úzkostnosti dívek vychovávaných ve výhradní péči otce, zjištěnou výzkumy. Má za to, že nikde není úzkost otce s výhradní péčí více patrná, než když se pokouší s dcerou hovořit o sexuálních otázkách.

8.1 Otec orientovaný na rodinu vs. kariéra

Není nám znám výzkum, který by mapoval postoje zaměstnavatelů k mužům, kteří se chtějí starat o rodinu víc než trávit život ve firmě. Vyjdeme z poznatků R. Warshaka a z několika vlastních či zprostředkovaných zkušeností.

Chce-li ženatý muž věnovat více času své rodině a méně svému zaměstnání, brzy zjistí, že možnosti kariérního postupu ve většině zaměstnání jsou značně omezeny. Obvyklým předsudkem vedení je předpoklad, že muž, který se angažuje ve své rodině, cítí menší závazky vůči své práci, a tedy že je pro podnik méně hodnotný než ten, který upřednostňuje zaměstnání před rodinou. (*Warshak 1992*) Jistě jsme u hodnotového systému na zisk orientované společnosti, ale přikláníme se k tomu, že v jednotlivých případech jde mnohdy skutečně jen o předsudky a neochotu ze strany vedení, která angažovanost otce nese s nelibostí (možná vlivem vlastního hryzajícího svědomí nebo závidivosti typu „když jsem já obětoval téhle práci vztah a rodinu, můžeš i ty“).

Známe například muže zaměstnaného na velmi prestižní pozici oboru finančnictví, který značný objem své práce může dělat doma u počítače – nebrání tomu tajnost dat ani nic jiného, pouze neochota nadřízeného umožnit mladému otci, aby si práci nosil domů a mohl tak být více na blízku své ženě a synům. Namísto toho je dokonce firemními zvyky nucen chodit do práce až na devátou a úměrně tomu pozdě večer se z ní vracet. Je zajímavé, že je možné najít firmu podnikající ve stejném oboru, avšak složenou z jiné sociální skladby lidí, která již umožňuje zaměstnancům upravovat si provedení práce dle vlastních potřeb (vždyť to, o čem jde, je dodat hotovou práci v daném termínu). Čím to? Jednak má zahraniční vedení –

např. z Irska, kde je společnost mnohem otevřenější k rodičovství – a jednak většina zaměstnanců jsou mladí rodiče.

Není mnoho zaměstnání, ve kterých lze práci nosit z pracoviště domů, ale pro neumožnit, aby si zaměstnanec přizpůsobil pracovní dobu právě tak, aby mohl být doma s dětmi dokud jsou vzhůru, samozřejmě za předpokladu, že objem odpracovaných hodin a kvalita práce zůstanou stejné. Pro tento druh vstřícnosti se používá pojem *family friendly hours* a týká např. i otvíracích hodin úřadů.

8.2 Otec s výhradní péčí o dítě vs. kariéra

Postoje nadřízených a kolegů na pracovišti k otci s výhradní péčí bývají podle Warshaka málo vstřícné. Zaměstnavatel očekává, že prvořadou záležitostí pro muže bude jeho práce, a projevuje jen málo pochopení pro otce, který musí zvládat práci i závazky spojené s dětmi. (Je možné, že se zacházením s podřízeným snaží zaměstnavatel zakřiknout pátravé otázky vlastního nitra, jestli nedělá něco špatně, když práci obětuje svou rodinu, děti...) I kolegové na pracovišti bývají někdy velmi kritičtí k otci, jehož povinnosti s péčí o děti je na pracovišti znát. A ačkoli je kritika formulována jako poukazování na pracovní komplikace pro jiné zaměstnance, existují i další skryté motivy, které živí takové záporné postoje. Otec s výhradní péčí o děti má vůči dětem silný závazek, a ten je určitou hrozbou pro sebeúctu otců, kteří takový závazek nemají. Může vyvolávat pocit viny či smutku otců bez výhradní péče, že s dětmi mohou být jen tak málo. Skryté pocity a motivy mohou být různě zpracovány, např. do přesvědčení, že pokud má děti řádně zajistit, práce mu prostě nedovolí se jim víc věnovat, nebo že péče o děti je záležitostí žen, nebo že nevlastní otec, se kterým dítě žije, dostatečně nahradí otce vlastního aj..

Muž s výhradní péčí nemusí rovnou ztratit práci, ale pohlíží se na něj jako na méně hodnotného zaměstnance, protože se od něj „nedá čekat“ takové nasazení. Když dítě onemocní, kdo je bude hlídat?

8.3 Postoje veřejnosti k rozvedenému otci

Chce-li rozvedený otec vidět své děti víc než čtyři dny do měsíce, brzy zjistí, že je minimální naděje, že bude jeho žádosti vyhověno. Platí to v Americe, stejně jako u nás. Otcové, kteří přicházejí do poradny kvůli rozvodu a následným událostem, uvádějí, že je překvapivě skoro všichni odrazují od toho, aby to dál zkoušeli – jeho bývalá manželka, jeho kolegové v práci, často i jeho rodina, kamarádi (mnohdy rozvedení a dávno vzdavší boj za širší styk s dětmi) i právník. Rozvedený otec má pevně zakotvený status plátce alimentů a víkendového návštěvníka s bonbóny a výlety. Cokoli navíc je divné a těžko stravitelné.

Ještě rozporuplnější pocity v lidech vyvolává otec, který usiluje o svěření dítěte do výchovy. O co mu jde? O peníze, které by mu musela matka platit? O moc? Je vůbec možné, aby mu šlo o děti?

8.4 Matky, které nemají dítě svěřené do výchovy

Žena, která nemá děti ve výhradní péči je v naší společnosti stigmatizovaná, obzvláště to platí na vesnici. Předpokládá se, že nemá děti dost ráda nebo není dost schopná (popř.

normální) se o ně postarat. Je zajímavé, jak silný je iracionální stud za to, že místo u matky jsou děti u otce.

V poradenské praxi jsme se setkali s rodinou, v níž je čtyřleté dítě dva roky rozvedených rodičů svěřeno do výchovy matce. Na základě dohody mezi rodiči trávilo dítě každý víkend od pátku do neděle s otcem. Zatímco otec žil sám, matka žila s druhem, který nadužíval alkohol a k partnerce byl násilný. Jeden případ násilnosti řešila až na policii, následně druhá vyhnala, ale brzy jej vzala zpátky. Hned na to, po té, co uložila dítě ke spánku, se pokusila o sebevraždu otravou léky. Byla pak dlouhodobě hospitalizována na psychiatrii. Otec musel požádat o předběžné soudní opatření, aby dítě mohlo zůstat po dobu hospitalizace matky u něj, a vzhledem k určitým dalším nepříznivým výchovným okolnostem v domácnosti matky byl také postaven před doporučení zažádat o změnu rozhodnutí svěřeni dítěte do péče. Věděl, že je nutné to udělat ku prospěchu dítěte, ale zároveň se obával reakcí ex-manželky i jejích rodičů, kteří všichni žijí ve stejné obci, a velmi se obávají pomluv, které by to způsobilo. Překvapivě to není opilství ani domácí násilí ani suicidální pokus či hospitalizace na psychiatrii, kterých by se nejvíc báli, že je budou sousedi přetřásat, ale je to situace, že by mohlo být dítě svěřeno z péče matky do péče otci.

R. Warshak (1992) na podkladě provedených výzkumů nabízí popis matek, které přistoupily na to, že děti budou svěřeny do výchovy otci. Jednou z dominujících charakteristik je pocit viny a lítost nad tím, jak se rozhodly. Přestože je k rozhodnutí vedlo dlouhé přemýšlení a pečlivé zvažování možností a výhod pro děti, stane se, že po rozhodnutí soudu litují. Pocit viny matky bez dětí je posilován odsuzujícím postojem společnosti, často i vlastních rodičů. Veřejnost jen minimálně bere na vědomí skutečnost výhodnosti a nutnosti otcovské péče (obzvláště pro vývoj chlapců), a není příliš svolná přijmout, že svěřeni dětí do výchovy jednomu nebo druhému rodiči nevypovídá nutně o kvalitách toho rodiče, jako spíše o vývojových potřebách dítěte. Ženy, které přistoupily na výhradní výchovu otce, musí čelit náporu iracionálních obvinění a pohrdání od rodiny, od přátel a dokonce i od cizích lidí.

Zde se opět dostáváme ke kultu mateřství. Ženy žijící odděleně od dětí otřásají veřejně našimi chráněnými představami o mateřství. Jsou-li matky jedinečným způsobem vhodné k péči o děti, pak ty, které o ně nepečují, neplní svůj úkol (a ponechávají děti napospas nedostačující péči muže). Jsou-li matky pro děti potřebnější než jejich otcové, pak matky, které děti u sebe nemají, je vystavují těžké deprivaci. Opakovaně se výzkumy prokázalo, že takové názory jsou nesprávné. Otcové s výhradní péčí se dobře starají a jejich děti nejsou nijak více deprivovány, než děti vyrůstající v domácnostech s výhradní péčí matky.

Kritický rozdíl mezi matkami, které si ponechávají péči, a těmi, které ji postoupí manželům, má více co dělat s **postojem k mateřství** než s praktickými ohledy, jako jsou např. finance. Ve výzkumech, o kterých Warshak referuje, se ukázalo, že pro tyto ženy nebylo mateřství zdrojem pýchy a úspěchu, jak tomu bylo u jiných. Z péče o děti a z jejich výchovy čerpaly méně osobního uspokojení a s menší pravděpodobností také v roli matky cítily své poslání. Nesmíme však zaměňovat pocity těchto žen ohledně mateřské role s city vůči jejich dětem. Není nejmenších pochyb, že své děti milují a že jim na nich velmi záleží. Co jim nevyhovuje, je role matky na plný úvazek.

Rozhodnutí svěřit dítě také vždy vyžaduje **důvěru ve schopnosti otce** péči zastat.

Nestává se často, že by se dítě samo dobrovolně vyslovilo, se kterým rodičem by chtělo zůstat. Záleží na věku, ale obvykle tím, že je vázáno velkým poutem k oběma dospělým, přeje si zůstat s oběma. Není vhodné se dítěte na tuto věc ani přímo ptát, protože je tak vystavujeme konfliktu loajality a neřešitelnému dilematu. Jeho odpověď nikdy nemůže být dobrá. Občas ale nastane situace, že dítě samo vysloví požadavek být s jedním z rodičů. Důvody jsou různé a zabýváme se jimi níže.

Pokud si dítě **přeje zůstat s otcem**, může si to matka vykládat, jako že ji přání dítěte označuje za neschopného rodiče. Reakcí je pocit zranění a ponížení, a s tím spojená obrana – rázné NE. Je to jistě spojeno i s celkovým klimatem a souvislostmi soudního sporu, který bývá prožíván a v jazyce interpretován jako mocenský boj. Vítěz je ten, jehož rodičovské kvality jsou veřejně potvrzeny přisouzením dítěte, a poražený je ten, kdo má platit a jen příležitostně se chodit na „první cenu“ dívat. Z hlediska vítěze je pak už s pozicí poraženého snadno spojeno takové zacházení, ve kterém se musí podřizovat a třeba i poníženečně chodit škemrat za dveře.

I sociální okolí kolem matky bude předpokládat, že matka zásadně selhala, když dítě chce radši žít s otcem. Koneckonců kult mateřství nám brání uznat, že dítě může toužit po větším kontaktu s otcem než s matkou. Může to být také způsobeno nepochopením důvodů, proč si dítě přeje žít s otcem. **Motivy** mohou být různé, např.:

- případ, kdy otec ten, kdo zůstává, a matka se stěhuje; dítě otce může volit proto, aby se vyhnulo stěhování, změně školy, sousedů, kamarádů atd.
- je to projev potřeb daného věku zajistit si užší vztah s otcem
 - u chlapců to bývá období mladšího školního věku a pak pubertální a adolescentní období, po krátkém stadiu okolo 14 let, kdy se chlapec naposledy psychicky sytí ve světě matky⁶⁴
obecně to bývá to období, kdy má dítě v určitém věku významné konflikty s matkou, jejichž funkcí je vytvořit určitý psychologický odstup od matky a přiblížit se otci
- snaha vyhnout se životu s nevlastním rodičem, s partnerem matky, nebo nevlastními sourozenci

S pochopením motivů dítěte může být pro matku jednodušší jeho rozhodnutí přijmout, přesto jí zůstane **pocit ztráty** (stejně jako jej mívá otec, který přijde o možnost být s dítětem denně). Pokud bychom uvažovali takový případ, kdy by se jednalo o dospívajícího chlapce, který chce být s otcem, protože jeho mužský svět je pro chlapcův vývoj (momentálně) důležitější než ženský, pak je k reakci matky a jejímu pocitu ztráty vhodné podotknout, že odpoutávání dítěte a vzdalování se z hnízda je přirozeným vyústěním procesu separace a matku může zaskočit ve 14 stejně jako v 18 letech. A i když „ztráta“ dítěte spojená s jeho separací bolí, ona jako rodič je tím, kdo má dítě vyprovodit, nikoli je zdržovat. Kdyby mu nedovolila dokončit vývojový úkol a oddělit se od ní, způsobila by zranění jemu.

Dodejme, že americké výzkumy zaměřené na matky bez výhradní péče ukazují, že matky po svěření dětí do výchovy otci prožívají stejné pocity lítosti, stesku a prázdnoty, které se nachází i u otců v téže situaci. Polovina ze souboru matek začala litovat, že děti nemá ve své péči – důvody jsou různé, dominuje tlak sociálního prostředí, které vytýká matce, že děti „opustila“, a pocit prázdnoty a samoty. Současně se ukázalo, že tyto matky jsou v důsledku méně stresované a **mají** s bývalými manžely i s **děťmi lepší vztahy** než matky s výhradní péčí. Snadněji dosahují zamýšlených cílů v zaměstnání, nepotýkají se s takovými finančními problémy. Po rozvodu matky bez výhradní péče hodnotí rodičovské kvality svých bývalých manželů vysoce, zatímco matky s výhradní péčí zůstávají u nepříznivého hodnocení. Z toho vyplývá také **větší míra spolupráce a méně konfliktů**. (Warshak 1992, str. 97 – 98)

⁶⁴ srv. Chvála, V., Trapková, L.: Rodinná terapie psychosomatických poruch. Praha, Portál 2004

9. Dědičnost dluhů

Vzhledem k tomu, o jak často vídaný jev v rodinném poradenství jde, pojednáme o zde o dědičnosti vývojových a vztahových dluhů, vnitřních duševních zranění a z nich plynoucích psychosomatických symptomů. Jako se z generace na generaci předávají rodinné zvyky, historiky, životní hodnoty a zásady, mohou se v generacích opakovat i podobné problémy psychického, somatického i sociálního rázu.

Transgeneračními procesy se zabývali již mnozí autoři a obzvláštní význam toto téma nabylo v narativní psychoterapii, pro kterou je příběh jedince odvíjený na pozadí a v souvislosti s příběhem celého rodu základním nástrojem. Chvála s Trapkovou (2004) jmenují psychoanalytika L. Szondiho, který sledoval osud rodu jako příběh ovlivňující další generace, rodinného terapeuta Boszormenyi-Nagyho, který si všímal bilančního systému v rodové struktuře, tzv. *konta zásluh*, na jehož základě se v průběhu generací vyrovnávají individuální viny individuálními zásluhami. Eric Berne⁶⁵ v transakční analýze pracuje s rodinným pochodem, tj. přenášením problematických *životních scénářů* na další generaci, očekává, že přetržení tohoto řetězce je pro pacienta možností k uzdravení. Uvolnění jedince z emočních vazeb rodiny, které jsou udržovány žijícími členy, přestože jejich původ je ve vztazích již zesnulých předků, je také východiskem teorie rodinných konstelací B. Hellingera⁶⁶. Chvála s Trapkovou přejímají a pro tento druh dědičnosti používají pojem **transdebitace**:

Protože většina vývojových kroků se děje ve vztahu k rodičovské postavě, jsou prožívány současně dítětem i rodičem. A ten, kdo byl dítětem, se později sám stává rodičem. Překvapivě se tak mohou znovu aktualizovat dávno zapomenuté projevy organismu, takže se nový psychosociální systém ocitne ve stejném kontextu, jako byl ten starý. Tento proces může jít přes několik generací a jevit se fatálně, jako by na rodu ležela nějaká kletba.

Příkladem je situace, kdy dítě zažilo v původní rodině trauma, po kterém zůstalo otevřené zranění (např. odtržení od otce, od matky,...). Na toto zranění bylo možné dočasně zapomenout a relativně úspěšně dokončit separaci a založit vlastní rodinu. Traumatické vzpomínky by mohly zůstat potlačené celý život, ale vynoří se opět v situaci, která tu původní připomene a emočně aktualizuje. Nebo je možné přímo nechtěně a nevědomě jednat tak, aby podobná situace nastala. Děje se potom přesně to, čeho jsme se nejvíc báli. Realita současnosti je zcela ovládnuta emocemi, jejichž zdroje leží v minulosti. (Chvála, Trapková 2004)

Jiným typickým příkladem je časté uspořádání, v němž se rodičů, kteří zažili nedostatek psychického syčení ve svém dětství, ujímají jejich vlastní děti na svůj úkor.⁶⁷ (Millerová, A.; *Dětství je drama. Hledání cesty k pravému já. Praha, NLN 1995*)

Skrze osud svého dítěte rodiče dodatečně řeší svůj vlastní konflikt z minulosti, přestože ten tímto způsobem vyřešen být nemůže, ránu to nezahojí, ale naopak přináší traumatizaci do další generace, která potřebovala, aby jí rodiče byli k dispozici v klíčové situaci podle NOVÝCH okolností jejího života.

Je velmi zajímavé a poučné sledovat skryté linie rodových příběhů, protože je možné v nich nalézat a učit se nejen o maladaptivních způsobech chování, které mohou působit po několik generací a vést třeba až k vymření rodu, ale především o autosanačních schopnostech

⁶⁵ Berne, E.; Co řeknete, až pozdravíte. Transakční analýza životních scénářů. Praha, NLN 1997

⁶⁶ Hellinger, B., Weber, G., Baeumont, H.; Skrytá symetrie lásky. Praha, Pragma 2000

⁶⁷ Alberto Pesso tento jev vysvětluje silným vrozeným smyslem dítěte pro spravedlnost, který je vede k tomu, aby vlastními silami zjednálo nápravu, učinilo spravedlnosti zadosť a poskytlo dítěti v rodiči to, co mu chybí.

rodu, který v jednotlivých generacích jakoby hledal tu konečně správnou, adaptivní reakci na stále stejný problém a zahojil tak ránu zasazenou jednou někomu z předků. V tomto ohledu jsou velmi ilustrativní kazuistiky uvedené v knize Rodinná terapie psychosomatických poruch autorů Chvály a Trapkové. Náš výzkum je zaměřen právě na „protektivní“ faktory, které způsobí, že rodič (konkrétně otec), který je zraněn dluhem, jež vůči němu mají jeho rodiče (pravděpodobně zranění zase ve vztahu se svými rodiči), již neopakuje přenesení svého dluhu dál na své dítě, ale naopak dokáže dávat i přesto, že sám nedostal, a uspokojit své dítě v potřebách, v nichž on sám svými rodiči uspokojen nebyl. Kde se vzaly v takovém otci ty rezervy, ze kterých mohl svým dětem rozdávat? Nebyl-li to jeho otec, kdo jej zásobil citlivým otcovským chováním, tak kdo? Náhradní otcovská figura sestavená z jiných mužů v chlapcově životě? Otcovská podoba Boha, který mohl v živém vztahu mladého muže učit, co to znamená být otcem? Nebo něco jiného?⁶⁸

Je skutečně obdivuhodné, jak rod jako živoucí organismus vyvíjí v jednotlivých generacích síly k **nápravě poruchy**, která v některé z jeho generací nastala (např. úmrtí otce, které vedlo k rozvoji patologického vztahu matky s dítětem). Opakování událostí, kterým jakoby byl člověk nepochopitelně znovu a znovu vystavován, přestože si je vůbec nepřeje, známe z individuálního vývoje. Podobně se děje rodu, který jakoby se některým událostem nedokázal vyhnout. Tyto situace se přestanou jedinci i rodu dít teprve tehdy, když naleznou klíč v podobě jiné, vhodnější reakce chování. Nápravu umožňuje vynaložení větších sil v jedné z následujících generací. Rodiče musí vytvořit a předat něco, co sami nedostali.

Chvála s Trapkovou upozorňují na neuvážené medicínské zásahy do poruch, které mohou mít v **transgeneračním kontextu život zachraňující význam**. Takové zásahy jsou v podstatě poškozující, protože lékaři ve slepotě způsobené úzkým vnímáním jedincových problémů zcela uniká psychosociální „účel“ poruchy. Tak může být díky technologii průrazně léčena sterilita páru, který vlivem různých okolností není vztahově připraven na úspěšné vyvedení nového člověka, a jeho sterilita byla přirozenou (a medicínským zásahem násilně překračovanou) hranicí vymezující prostor, v němž měl pár ve společnosti působit.

⁶⁸ První krůčky tímto směrem jsme učinili v kvalitativní analýze životního příběhu pěti mužů – viz výzkumná část DP.

VÝZKUMNÁ ČÁST

Cíl výzkumu:

Před zahájením výzkumu jsme si stanovili dva cíle:

- vytvořit nástroj, který by zjišťoval míru angažovanosti otce v životě dítěte
- zjistit, které faktory působí příznivě na vývoj otcovství, aby se muž stal svému dítěti angažovaným otcem

Tím se výzkumná práce rozdělila na dvě části, kvantitativní a kvalitativní. V první byla vyvíjena dotazníková metoda, s jejíž pomocí byli v druhé části vybráni angažovaní otcové, se kterými byl veden rozhovor.

I. Kvantitativní část: Inventář INFAT

1. Úvod

Již po několik generací se v západní kultuře setkáváme s postupným rozvolňováním rodinných vazeb, které se nakonec dotklo i vlastního jádra rodiny. Vlivem nadměrného zapojení v zaměstnání či porozvodového uspořádání (které se týká více než 90% rozvedených manželství⁶⁹) nastává situace, kdy z rodiny obrazně či doslovně vypadává otec. Vzhledem ke glorifikaci mateřství (tzv. *kultu mateřství*) ustoupil v obecném – a možná i odborném – povědomí do pozadí obrovský význam otcovství pro zdravý vývoj lidí. Po té, co jsme dovolili, aby se nám význam otců účastných na výchově ztratil ze zřetele, dopustili jsme, aby byli otcové z výchovy víceméně vypuštěni⁷⁰, aniž bychom si všímali toho, jak nesmírný dopad to má v konečném důsledku na rozvoj celých generací, a tedy na společnost jako celek.

V několika posledních letech (desetiletích) se ve světě začíná vydávat literatura, která se pokouší význam otcovství rehabilitovat, vrátit ho zpět do vědomí lidí, upozornit na důsledky, které citová a časová nezapojenost otce ve výchově zanechává na dítěti až do jeho dospělosti a stáří. Přesto ještě dnes (r. 2004), když v Národní knihovně ČR zadáte do vyhledávače v databázi heslo „mateřs?“, dostanete 1195 titulů, kdežto na heslo „otcovs?“ pouze 83. Je to nepoměr, který velmi dobře ilustruje postoje a zájem společnosti týkající se problematiky mateřství & otcovství.

Naším cílem rozhodně není zpochybnit význam mateřství, ale naopak posílit vědomí významu *otcovství* a postavit je na roveň k *mateřství*, aby se ve všeobecném povědomí stalo nedílnou, znovu již nezpochybnitelnou a plně nenahraditelnou součástí *rodičovství*. V praxi by to mělo vést k tomu, aby se pečovatelské soudy nerozhodovaly schematicky pro takřka bezvýhradné svěřování dětí do výchovy matkám, ale důsledně zohledňovaly dětskou potřebu otce, a to jak ve stanovování širě styku, tak v častějším svěřování – zvláště chlapců – do výchovy otcům a v reálném uplatňování zákona o rodině, který umožňuje vzhledem k měnícím se potřebám stárnoucího dítěte změnit původní rozhodnutí soudu a svěřit po čase dítě druhému rodiči.⁷¹

Celá problematika porozvodového uspořádání je široká a v soudní praxi značně odolná změně. Nicméně velmi nedokonalá a k tomu, že dítě má potřebu OBOU rodičů, poněkud bezohledná. Přeci jen tedy vyžaduje změnu, a kdo jiný z odborníků se má zasadit o zviditelnění potřeby této změny, než psychologové, kteří nejlépe dosáhnou na oblast potřeb, vývoje osobnosti, motivaci a psychického zdraví?

Na základě prostudované literatury o otcovství můžeme uvést následující shrnutí:

Muži v kterémkoli věku potřebují hluboké upřímné vztahy s jinými muži, rádci, kteří by je mohli vlastním životem, zkušenostmi, příběhy a hodnotami učít, co to znamená být mužem, manželem a otcem. Takovým rádcem nemusí a neměl by být pouze otec, ale i další mužští členové rodiny, přátelé nebo kolegové atd. Otec však představuje centrální mužskou postavu v životě dítěte.

Otcové, kteří netráví s dítětem dost času při společné činnosti (práci, hře,...), nereagují citlivě na jeho otázky, smutky, bolístky i radosti, nechválí a nepodporují, nebudují k dítěti citový most, způsobují v duši dítěte hlubokou ránu, která pak ovlivňuje jejich život ve všech

⁶⁹ srv. statistická ročenka Ministerstva spravedlnosti ČR, <http://portal.justice.cz>

⁷⁰ Rozvody a porozvodové uspořádání; důraz na deseti a více hodinové pracovní doby; ztráta mezigeneračních vazeb, ve kterých by byli muži od mužů vzdělávání v tom, co znamená být muž, manžel, otec;...

⁷¹ Podrobněji si tím zabýváme v teoretické části práce. Psychologickým důsledkem uplatňování této zákonné možnosti by mj. byla větší rovnost rodičů – ne jeden vítěz, druhý poražený, ale jednou já a jednou ty.

jeho oblastech – osobní, vztahové, pracovní, duchovní, rodinné. Otec však dost dobře nemůže předávat, co sám nezažil. I on si může nést v duši hluboké zranění způsobené zase svým otcem, které mu pak brání v tom být zaujatým a citlivým otcem svému dítěti. Takové zranění však lze u muže léčit hlubokými, citu a respektuplnými vztahy s jinými muži.

Pro výzkum vztahu mezi otcem a dítětem ve smyslu **zda a jak se skutečně liší vývoj a osobnost dítěte vychovávaného v rodině s citově angažovaným otcem a v rodině, kde je otec fakticky či citově nepřítomen**, resp. **jaký dopad má chybějící otcovská péče či citová neangažovanost otce do vývoje dítěte na dětskou osobnost**, je třeba nejprve zajistit možnost rozlišit otce angažované a neangažované, neboli otce přítomné (*involved father*) a nepřítomné, jen málo či vůbec zapojené do péče a výchovy dítěte. Pro tento účel byl sestaven inventář INFAT.

2. Rešerše

Existují různé metody týkající se vztahů mezi rodiči a dětmi a rodinného prostředí, žádná však není zaměřena přímo tím směrem, který nás zajímá. Přesto ukazují na jevy, které s kvalitou otcovství přímo souvisí, dokonce lze říct, že podle našeho pojetí otcovství (viz níže) jsou jeho součástí. Takovou metodou je **Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině** od J. Čápa a P. Boschka (1994, ČR), který ve výstupu – vedle matky – ukáže i emoční vztah s otcem a jeho způsob řízení.

Test rodinných vztahů E. Mádrové (1987, ČR), upravená metodika Bene-Antonyho, zjišťuje kladné a záporné postoje jednotlivých členů rodiny k dítěti a dítěte k členům rodiny.

Test rodinného zázemí M. J. Herbarta (1996, GB) poskytuje informace o kvalitě rodičovské (resp. pěstounské) péče a o problémech, které jsou s ní spojeny.

Metodu zaměřenou na obecnou vlastnost otcovství, která by charakterizovala jeho kvalitu (a potažmo souvisela se stylem výchovy, emočním poutem i dalšími jevy (viz předchozí a následující text)) a která by byla vhodná pro náš výzkumný záměr, jsme nenalezli. Proto jsme zkonstruovali metodu vlastní.

3. Pilotáž: Inventář INFAT-I

Nejprve byl vytvořen inventář INFAT-I (INvolved FATHER-římská jedna) určený dospělým lidem. Jeho konstrukce se stala předmětem atestace z Teorie psychodiagnostiky a psychometrie na FFUK (2005). Měl se stát **základem pro další rozvíjení této metody pro účely diplomové práce**. Matematicko-statistické parametry inventáře INFAT-I byly zjištěny v roce 2004 na souboru 22 osob (11 mužů, 11 žen, ve věku 21 až 58 let), který byl pro účely atestace dostačující, nicméně neposloužil k vytvoření spolehlivých norem pro dospělé. Na základě sebraných dat byl však upraven a stal se předlohou pro verzi určenou dětem (INFAT-C), která již má normy – viz níže, a pro verzi určenou dospělým (INFAT-A), která na normování teprve čeká.

3.1 Výchozí rozvaha

Můžeme přijmout axiom, že **rozložení angažovaných otců v populaci je normální**.

Je ovšem možné, že ve výsledcích zjišťovaných inventářem tato proměnná normálně rozložená nebude. A to z následujících důvodů:

V současné době se víc než 90% otců rozvádí a odchází od rodiny, a to i těch, které za angažované považovat lze, protože je od rodiny odehnalo něco jiného než nezájem o děti. Část těchto otců se snaží neztratit kontakt s dětmi, přesto je **čas, který s nimi může trávit** (a v kterém se mohou dít všechny ty otcovsko-synovské/dcerovské životně důležité věci) drasticky omezen, a to i v tom případě, kdy matka styku dětí s otcem nebrání. Mnohem častěji se stává, že vztah se závažně naruší nejen časově, ale i vlivem psychického zranění, jež oběma stranám způsobí odtržení od milované osoby, a v důsledku něhož vztah citově ochládá. (Což ovšem neznamená, že se stává méně důležitým – důležitost tohoto vztahu se však zasouvá do nevědomí a působí na člověka skrytě.) Často otec založí druhou rodinu (i když se nemusí zrovna ženit), kde je přítomen při výchově jiných dětí – vlastních či nevlastních. Vlastní dítě z prvního manželství (přinejmenším latentně) na nějaké úrovni trpí otcovou nepřítomností, neangažovaností, a to i v případě, že otec dítě miluje a když jsou spolu, snaží s mu věnovat. Co se tím vším snažíme říct:

1) I otec, který by byl angažovaný, může být svými dítětem vnímán jako neangažovaný (málo angažovaný) v případě, že se rozvedl a od rodiny odešel. A protože rozvedených otců je drtivá většina (někteří z nich ovšem znovu ženatí), je pravděpodobné, že to zasáhne i normálnost rozložení proměnné „angažovanost“.

2) A za druhé: Naprostá většina respondentů, jejichž rodiče se rozvedli, když byli malí (dokonce až do 13 let věku!) **vyplnili dotazník o nevlastním otci**, protože uvádí, že si na vlastního nepamatují či že s ním nemají dost zkušeností, aby mohli na položky odpovídat. Je to pochopitelné, protože přijít o otce je tak veliké zranění, že zapomenout na vztah s ním je určitá obrana. Jenomže co to pro výsledky znamená? Výzkumy o vztazích k vlastním a nevlastním rodičům dokládají, že **kvalita nevlastního (získaného) vztahu je odlišná od vlastního (vrozeného) vztahu**, a to většinou „horší“. (Matějček 1999, Warshak 1992)

Vzhledem k tomu lze očekávat, že ve zjištěném rozložení bude „neangažovaných“ a „spíše neangažovaných otců“ víc než těch „spíše angažovaných“ a „angažovaných“⁷².

3.2 Konstrukce inventáře INFAT-I

3.2.1 Definice proměnné „angažovanost“

Otec *angažovaný* / *neangažovaný* (*involved father*).

Tímto pojmem nahrazujeme komplexní jev vztahu mezi otcem a dítětem. Popisuje kvalitu otcovy participace na životě a vývoji dítěte, zapojení do jeho výchovy, péči a způsob projevení citů dítěti. Pro tento obsah nemá hovorová ani odborná čeština vhodný jednoslovný výraz, nejvíce se mu blíží slovo přítomný, zaujatý či **angažovaný**. Pojem „angažovanost“ jsme pro tento účel vybrali, protože nejlépe pokrývá výše uvedené projevy otcovské účasti. Jen otec skutečně časově, prostorově a citově „ted’ a tady“ přítomný může opravdu participovat na životě a vývoji dítěte, zapojit se do jeho výchovy, věnovat mu péči a chováním mu projevovat své city, jakož i poskytovat následovníhodný vzor chování – tedy angažovat se. Výraz se zdá příhodný, protože i bez vysvětlení definicí asociuje dentotát poměrně přesně.

⁷² Připomeňme, že INFAT neměří kvalitu otce ve smyslu jeho hodnoty, ani lásku dítěte k otci.

Extenzivní definice angažovaného otce:

- A.** angažovaný otec tráví s dítětem dlouhodobě a spolehlivě X hodin denně (týdně) společnou aktivitou (hrou, prací) a důvěrným rozhovorem
Pro kvantifikaci společně tráveného času byly zvoleny číslovky „hodně“, „spíše hodně“, „spíše málo“, „málo“. Objektivně (časovými jednotkami) nebyly číslovky dále definovány, protože cílem je zjistit, jak vnímá množství společně tráveného času každé jednotlivé dítě samo za sebe. Objektivní jednotka by v tomto smyslu neplnila účel, protože to, co jednomu přijde až až, může být druhému málo. V inventáři je tedy rozhodnutí, zda s ním tráví otec času „hodně“ či „málo“, ponecháno na respondentovi.
- B.** angažovaný otec je pro dítě předpokladatelný, je důsledný v dodržování slova, podává adekvátní reakce, vymezuje hranice, trestá a odměňuje přiměřeně, bez afektu, spolehlivě
- C.** angažovaný otec je na blízku a poskytuje podporu v klíčových událostech
- D.** angažovaný otec verbálně a behaviorálně projevuje dítěti zájem a úctu
- E.** Zohledňuje jeho názor, v případě pochybení se omluví, přiznává omyl, je ohleduplný k teritoriu a vůli dítěte, nezesměšňuje, nebere na lehkou váhu jeho i drobné starosti, bolesti, radosti, úspěchy.
- F.** angažovaný otec citlivě a pozorně vnímá dítě (všimne si, když se dítě necítí ve své kůži), sdílí se s ním v důvěrném kontaktu
- G.** angažovaný otec zná své dítě, ví, co mu radost dělá i bere
- H.** angažovaný otec dítě zná, chová a projevuje k němu úctu, cítí z jeho strany lásku
- I.** angažovaný otec se stává dítěti pozitivním vzorem, motivuje mj. k rodičovství, k následování být takovým rodičem jako on

U některých lidí může na místě otce stát jiný muž nebo více mužů z důvodu nepřítomnosti otce (ať už objektivní či subjektivně vnímané) a substituovat roli otce. Pak lze za „angažovaného otce“ označit i takovouto mužskou figuru, tedy ne jen biologicky vlastního otce.

3.2.2 Položky inventáře

Ke každému bodu definice byl vymyšlen přibližně stejný počet položek, formulovaných jako tvrzení, která z daného hlediska popisovala angažovaného otce. Položky zjišťující čas, který trávil otec s dítětem, byly vybírány na základě předvýzkumu.

Tvrzení byla rozřazena tak, aby po sobě následovala vždy po jednom od každého bodu definice. Na úvod záměrně nebyly zařazeny položky potencionálně emočně náročné (např. Zesměšňoval mě před lidmi). Po zkrácení inventáře (vyřazení některých položek) již nebyla posloupnost položek upravována, takže je místy systém posloupnosti narušen, není dodržen.

S tvrzeními je možné více či méně souhlasit, míru souhlasu respondent vyznačuje na 4-bodové škále: Ano – Spíše ano – Spíše ne – Ne

Předvýzkum

Hledali jsme nejvhodnější formulaci otázky či tvrzení, které by zjišťovaly míru času společně tráveného s otcem. Šesti lidem byl předložen malý anketní dotazník (10 položek), kde byly uvedeny různé varianty těchto otázek a tvrzení, a respondenti se k nim vyjadřovali prostřednictvím tří dalších otázek:

Která/které z otázek se vám zodpovídala/y nejsnáze? Čím to?

Která/které z otázek se vám zodpovídala/y nejobtížněji? Proč?

Ke které (kterým) z otázek máte výhrady či poznámky a jaké?

Odpovědi respondentů předvýzkumu se v podstatě shodovaly – položky, na které se jim nejlépe odpovídalo, označili všichni stejné. A takovou formulaci jsme pak použili do inventáře.

Nakonec byl sestaven soubor sta tvrzení, který představoval první verzi inventáře INFAT. Zde jsou seřazeny podle bodů definice, ke kterým se vztahují:

- A.** Kolik času jste v dětství trávil(a) s tátou společnými činnostmi (hrou, prací, relaxací, učení, koníčkem, sportem, aj.)?
Když se táta vrátil z práce, aspoň chvíli se mi věnoval.
Táta si na mě uměl udělat čas.
Když měl táta volno, udělal si na mě čas.
Nezřídka jsme spolu podnikali věci, na které rád(a) vzpomínám.
Táta mě naučil některé věci, které jsou pro mě dodnes důležité.
Mívali jsme doma rodinné tradice a rituály, kterých se účastnila celá rodina a které jsem měl(a) rád(a).
S tátou jsme měli zvyk, tradici či rituál, který byl jen nás dvou (popř. nás dětí a táty).
Když jsem byl malý, táta se se mnou učival do školy.
Líbilo se mi, když jsme někde s tátou šli sami dva (popř. jen my děti a táta).
- B.** Dá se říct, že co táta řekl, to platilo.
Když jsem něco provedl(a), táta mě potrestal.
Táta mě chválil a povzbuzoval.
Vzpomínám si na situaci, kdy na mě táta silně výchovně zapůsobil, což mi bylo důležitým poučením do života.
Zdá se mi, že otcovy tresty byly někdy až příliš přísné.
Stávalo se, že jsem měl(a) pocit, že mi táta křivdí.
Táta uměl ocenit, když se mi něco povedlo.
I když se na mě zlobil, věděl(a) jsem, že mě má rád.
Někdy jsem byl(a) za určitou věc trestán(a) /Někdy mě za určitou věc táta potrestal/ a jindy mi stejná věc prošla hladce, i když o ní táta věděl.
Stávalo se, že jsem se za nějaký svůj úspěch od táty nedočkal(a) ocenění.
Nikdy jsem si u táty nebyl(a) jistý(á), odkud mi „jedna přiletí“.
Táta mi tak ukřivdil, že jsem mu to dlouho nemohl(a) zapomenout.
Nedalo se odhadnout, kdy se jak zachová.
Nebylo možné ho uspokojit.
Vyžadoval, abych plnil své sliby a své povinnosti.
Věděl(a) jsem, že se na tátou můžu spolehnout
- C.** Když jsem se ocitl(a) v nesnázích, mohl(a) jsem se obrátit na tátou.
Chodil(a) jsem si k němu pro radu.
Když jsem měl(a) z něčeho strach, uklidňovalo mě vědomí, že je táta blízko a když bude třeba, pomůže mi.
Podržel mě, když jsem to potřeboval(a).
Když mi bylo nejhůř, táta tu byl.
Snažil se, aby mu neušly události, které pro mě byly významné (představení a vystoupení, závody, taneční, promoce, svatba,...).
Když jsem dospěl(a), nechal mě postavit se na vlastní nohy a neplete se do mých věcí.
Stávalo se, že jsem se u táty nedočkal(a) zastání, když jsem potřeboval(a).
Zastal se mě, když jsem potřeboval(a).
Táta mě uměl potěšit, když se mi nedařilo.
Táta pro mě byl vzdálenou a těžko dosažitelnou osobou
- D.** Táta se zajímal o mé školní i mimoškolní aktivity.
Většinou věděl, s kým kamarádím.
Nestalo se, že by ke mně byl bezohledný.
Dával mi najevo, že se mu líbím, že mě má rád.

Když jsem dorostl(a), dal mi táta najevo, že si mě váží jako muže/ženy.(např. vyjádřil poklonu, obdiv, chválu)

Zajímal ho můj názor a bral ho v potaz.

Diskutoval se mnou o různých věcech.

Nebyl skoupý na projevy lásky (objetí, pohlazení, políbení).

Byl podezřívavý.

Byl schopný přiznat omyl či chybu.

Když se nezachoval dobře, uměl se omluvit.

Bral ohled na moje soukromí.

Moje starosti ho zajímaly.

Nezlehčoval vážnost mých starostí.

Nezesměšňoval mě.

Z tátova chování bylo poznat, že mě má rád.

Marně jsem se mu snažil(a) zavděčit.

Projevil mi úctu, obdiv či pochvalu jako ženě, případně i jako matce / jako muži, případně i jako otci.

Nerad svěřuji (bych svěřoval) svoje děti tátovi, nedostalo by se jim příliš jeho zájmu a účasti.

E. Obvykle si všimnul, když se se mnou něco dělo.

Vyprávěl mi o svém dětství.

Dost jsme si povídali.

Říkali jsme si i některé důvěrné věci.

Byl to citlivý muž, „srdcař“.

Byl ochoten sdílet se mnou své osobní myšlenky, pocity, postoje.

Mluvil se mnou o vztahu k Bohu, resp. o svém postoji k Bohu a víře.

Když jsem byl větší a zajímalo mě to, řekl mi táta i o svých těžkých životních událostech.

Mluvili jsme spolu o některých lidských tématech jako smysl života, smrt, vztah muže a ženy, úkol muže jako otce aj.

Nebylo pro mě těžké se mu svěřovat.

Když jsem dospíval(a), mluvívali jsme spolu o různých citlivých věcech jako drogy, sexualita, alkohol, kouření.

Muž: Když jsem dospíval, bavívali jsme se spolu o ženách, táta mi sděloval svoje zkušenosti a rady. /

Žena: Táta se mnou mluvil o mužích, bylo možné mu říct o mých starostech s kluky apod.

Dokázal mi naslouchat.

F. Rozuměl mi.

Měl pro mě pochopení.

Věděl, co mi dělá radost, co mě baví.

Věděl, čeho se bojím, co nemám rád(a).

Dokázal mi zvednout náladu.

Poznal na mě, když jsem něco provedl(a) nebo něco výjimečného zažil(a).

Uměl prokouknout moje "pikle" (výmluvy, zastírání pravdy atd.).

Byl ochotný k domluvě, když jsme neměli stejné plány či názory.

Věděl, která odměna mě nejvíc potěší.

G. Věděl(a) jsem, co ho dokáže pobavit, potěšit, co má rád.

Stalo se, že jsem pocítil(a) silnou touhu tátovi říct, že ho mám rád(a)

Dá se říct, že táta pro mě byl neznámá krajina.

Poznal(a) jsem, když táta nebyl ve své kůži, a věděl(a) jsem, jak se mám chovat, aby ho to přešlo. (Př. raději ho nechat na pokoji, pozvat ho na ryby, jít si s ním promluvit,...)

Několikrát jsem dal(a) tátovi najevo, jak ho mám rád(a).

Na tátovo slovo jsem dal(a).

Tátu jsem většinou poslechl(a).

Za spoustu věcí jsem tátu obdivoval(a).

Dodnes si táty vážím.

Rád(a) jsem tátu při nějaké činnosti sledoval(a).

H. Myslím, že otec byl takový, jací by měli muži být.

Obdivuji svého otce za to, jaký dokázal být manžel.
Obdivuji svého otce za to, jaký to byl člověk.
Přál(a) bych si být svým (případným) dětem takovým rodičem, jako byl můj táta mně.
Doufám, že dokážu být svým (případným) dětem lepším rodičem, než byl táta mně.
Těším se, že budu moct/Jsem rád(a), že mohu učit své děti to, co učil můj táta mě.
Vím, že můj táta by mohl mé (případné) děti naučit leccos dobrého.
Obávám se, že kdybych tátovi svěřil(a) svoje (případné) děti, nenaučil by je nic dobrého.
Naučil(a) jsem se od táty některé věci, které mohu uplatnit jako manžel(ka) či rodič.
Jsem rád(a), že se v některých věcech tátovi podobám.

Položky nebyly rozřazeny náhodně z toho důvodu, aby bylo možné inventář začít kontaktními tvrzeními a nestalo se, že v úvodu inventáře narazí respondent rovnou na příliš intimní či emočně náročnou položku. Obzvláště některé položky bylo žádoucí umístit do zadní části inventáře, protože jejich zodpovězení vyžaduje rozpomenutí na vztah s otcem (př. Stávalo se, že jsem se za nějaký svůj úspěch od táty nedočkal(a) ocenění.) a dá se očekávat, že na začátku testování respondent ještě není na téma natolik naladěný, aby se mu vybavovaly rozmanité – i všední – zážitky s otcem.

Položky byly rozřazeny tak, aby se za sebou pokud možno střídaly vždy po jedné z každé skupiny, dané jednotlivými body definice (A – H). Někde nebylo možné pořadí dodržet, protože u některých bodů je více tvrzení než u jiných.

Celkový rozsah inventáře včetně instrukce v jeho úvodu byl ve vytištěné formě čtyři strany A4. Na jednu stranu připadlo asi 30 položek.

3.2.3 Vlastnosti vzorku

Získaný vzorek respondentů ($n = 22$) byl malý, v žádném případě ne reprezentativní. Hlavním kritériem byla dostupnost respondentů – bylo třeba oslovit lidi ochotné k upřímné výpovědi o osobním tématu, tj. lidi dostatečně motivované, aby mi takovou službu prokázali.

Dotazník je určen dospělým respondentům asi od 20 let, horní hranice věku neomezena.

- mladí dospělí – předpokládáme, že budou mít dětství ještě slušně v paměti + budou mít čerstvé zkušenosti s oporou u otce v aktuálních klíčových životních událostech
- dospělý člověk bude mít patrně své dětství již nějak „převyprávěno“, mohou mít již vlastní děti a zkušenosti se sebou jako otcem

Složení vzorku bylo 11 žen a 11 mužů ve věkovém rozpětí 24 – 69 let. Sledovány byly demografické údaje jako vzdělání, počet vlastních dětí, počet vlastních a nevlastních sourozenců a stručný kvalitativní popis, jak byl otec přítomen v životě respondenta (zda spolu žili v jedné domácnosti, jak dlouho atd.).

3.2.4 Sběr dat

Sběr dat probíhal dvojím způsobem. Jednak formou tužka+papír a jednak formou elektronickou, přes internet. Obě formy inventáře byly v položkách totožné, lišily se pouze drobně v instrukci v úvodu dotazníku.

Respondentům byl dotazník předložen spolu s dopisem, vysvětlujícím jeho účel. Některí respondenti však dostali přímo dotazník, bez dopisu, vysvětlení jim bylo podáno ústně, a asi pět respondentů bylo osloveno nikoli přímo mnou, ale jinými respondenty – tzn. měli nestandardní zadání co do informovanosti.

Všichni respondenti dopředu věděli, čeho se bude dotazník týkat a byli ujištěni o důvěrnosti a anonymitě dat, která poskytnou, aby mohli souhlasit s otevřenou výpovědí.

Anonymita však nebyla vždy dodržena, a to v případě, kdy mi dotazník osobně předávali, nebo mi jej posílali na osobní e-mailovou adresu. Porušení anonymity však bylo dobrovolné, respondenti měli možnost vrátit inventáře přes prostředníka.

3.2.5 Popisná statistika INFAT-I, normy

Metoda je určena pro dospělé lidi asi od 20 let. Obsahovala 97 položek, které byly po položkové analýze zredukovány na 86. Administrace trvá 20 – 60 min, v závislosti na sklonu respondenta nad věcmi hloubat.

HS	četnos t	kumulativní četnost	relativní kumul. četnost	percentily	Z -skor	steny
21	1	1	0,045	4,5	-1,647	2
33	1	2	0,091	9,1	-1,494	3
35	1	3	0,136	13,6	-1,341	3
42	1	4	0,182	18,2	-1,188	3
59	1	5	0,227	22,7	-1,035	3
62	2	7	0,318	31,8	-0,729	4
67	1	8	0,364	36,4	-0,576	4
68	1	9	0,409	40,9	-0,423	5
79	1	10	0,455	45,5	-0,270	5
83	1	11	0,500	50,0	-0,117	5
86	1	12	0,545	54,5	0,036	6
108	1	13	0,591	59,1	0,189	6
117	1	14	0,636	63,6	0,343	6
129	1	15	0,682	68,2	0,496	6
134	1	16	0,727	72,7	0,649	7
142	1	17	0,773	77,3	0,802	7
144	1	18	0,818	81,8	0,955	7
154	1	19	0,864	86,4	1,108	8
156	1	20	0,909	90,9	1,261	8
187	1	21	0,955	95,5	1,414	8
243	1	22	1,000	100,0	1,567	9

počet respondentů n = 22
průměrný HS m = 101
směrodat. odch. s = 46
medián med = 85
modus mod = 62
min. hodnota min = 21
max. hodnota max = 243

průměr 0,535
směrodat. odch. 0,297

Všichni respondenti se vešli do rozmezí dvou směrodatných odchylek od průměru normálního rozložení.

3.2.6 Položková analýza

Chyba při konstrukci položek spočívala v použití záporu v některých tvrzeních, který respondenty sváděl odpovídat, jako je obvyklé v běžném jazyce – souhlas se zápornou větou vyjádřit záporom. Proto bylo v záhlaví každé stránky znova uvedeno, že odpověď **Ano** = **Souhlas** a odpověď **Ne** = **Nesouhlas** s tvrzením, což částečně pomohlo. Dvě takovéto položky (Nezesměšňoval mě, Nebylo možné ho uspokojit – ze skupiny E) byly navíc zařazeny za jiné, na které někteří respondenti odpovídali stereotypně Ne, takže v proudu odpovědí odpověděli Ne i na tyto dvě položky, přestože výsledný význam sdělení byl zcela v kontrastu

k předchozím výpovědím. Tyto položky byly apriori vyloučeny, ještě před sčítáním hrubých skóreů.

Třetí apriori vyloučenou položkou bylo tvrzení Když jsem byl malý, táta se se mnou učival do školy ze skupiny A), které se ukázalo jako příliš úzce formulované, než aby zjišťovalo to, co jsme původně zamýšleli. Někteří respondenti odpovídali Ne, protože se s otcem neučili do školy, ale učili se s ním jiné věci (hrát na hudební nástroj, řemeslo aj.)

Obtížnost položek se pohybovala v rozmezí od 0,1 do 0,8. Původní rozložení obtížností bylo:

obtížnost:	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8
počet položek:	5	15	18	31	17	3	2	2

Bylo vyřazeno dalších 8 položek, jedna s příliš nízkou obtížností (0,07) a sedm, kterých bylo u dané obtížnosti příliš mnoho. V rámci zachování přibližně stejných počtů tvrzení k jednotlivým bodům definice, byly vyřazovány položky z těch skupin, ve kterých bylo k danému bodu vymyšleno nejvíce tvrzení (skupina B a D). A zároveň to byly otázky opačně skórované, tj. většinou záporně formulované:

Obávám se, že kdybych tátovi svěřil(a) svoje (případné) děti, nenaučil by je nic dobrého.

Nikdy jsem si u táty nebyl(a) jistý(á), odkud mi „jedna přiletí“.

Stávalo se, že jsem měl(a) pocit, že mi táta křivdí.

Moje starosti ho zajímaly.

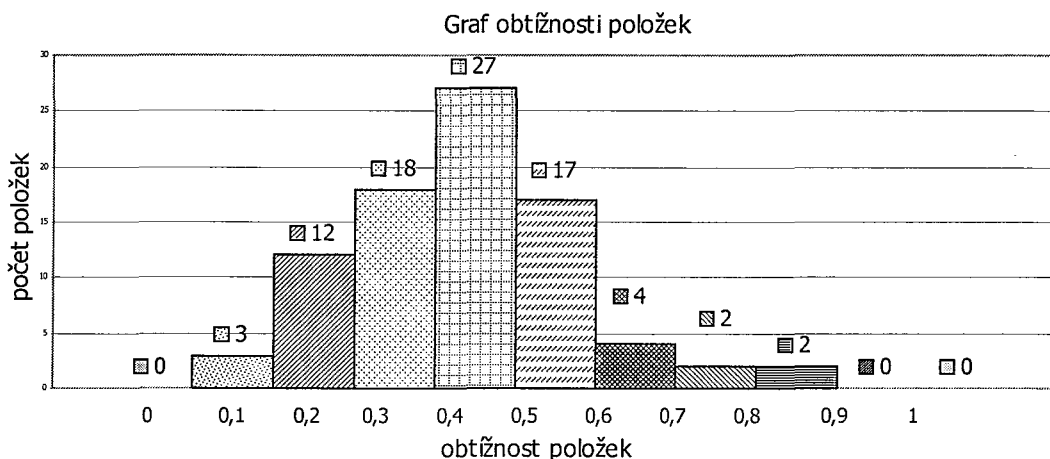
Diskutoval se mnou o různých věcech.

Zdá se mi, že otcovy tresty byly někdy až příliš přísné.

Táta mě chválil(a) a povzbuzoval.

Marně jsem se mu snažil(a) zavděčit.

Graf četnosti obtížností položek po vyřazení 11 špatných položek:

3.2.7 Reliabilita a validita

Vnitřní konzistence inventáře (**split-half reliabilita**) se ukázala být značně vysoká:
 $r = 0,984$

Obsahová validita inventáře vyplývá ze způsobu jeho konstrukce – kritérium bylo definováno extenzivní definicí a položky byly vytvořeny tak, aby pokrývaly celou oblast kritéria.

Pojmová validita: Lze oprávněně předpokládat (vycházíme z definice), že kritérium bude souviset s tím, jak vypadal společný život dítěte s otcem – zda spolu vůbec žili, jak dlouho atd. Výsledky inventáře skutečně souvisely s tím, jak kdo popsal svůj život s otcem.

Ti, kteří otce vůbec neznali, skórovali nejhůře a někteří z těch, kdo s ním žili celé dětství a doposud s ním udržují kontakt, skórovali nejlíp. Ostatní z těch, kteří žili s otcem celé dětství, neskórovali tak extrémně z důvodu odlišné kvality vztahu, nicméně přeci jen lépe než ti, kteří o otce (např. z důvodu rozvodu) přišli.

3.2.8 Diskuse

Na vyplňování inventáře budou mít pravděpodobně silný vliv vývojová období, v nichž se respondenti nachází. Dospělý člověk bude patrně omezen selektivností paměti. Také bude hodnotit prizmatem svých životních (někdy i rodičovských) zkušeností – patrně leccos na otci přehodnotí a bude smířlivější. Může se stát, že člověk, jenž byl ve vztahu s otcem zraněn a své trauma nebude mít zpracované, dá v inventáři najevo křivdy, anebo bude naopak „zablokovaný“.

Podoba inventáře: Celkový rozsah inventáře včetně instrukce v jeho úvodu byl ve vytištěné formě čtyři strany A4. Bylo třeba zvolit velikost písma 10, aby nebyl rozsah ještě větší a inventář se tak vešel na 2 listy. Na jednu stranu tak připadlo asi 30 položek. Většina položek byla formulována tak, že odpověď Ano značila angažovaného otce a odpověď Ne neangažovaného. To obojí dohromady nebylo příliš šťastné, protože velké množství položek na jedné stránce umožňovalo chyby v zatrhávání – tendenci zatrhávat nejčastěji se opakující odpovědi. Takže pak docházelo k přehlédnutí, že daná položka je opačně formulovaná a odpověď na ni byla zkreslená. Tyto položky pak musely být vyřazeny.

V následující úpravě inventáře budou některé položky přepracovány tak, aby odpověď Ano nebyla stereotypně pro otce angažovaného, ale zároveň aby takové položky nebyly formulovány záporně. Mělo by se tím zamezit chybám v zatrhávání stále stejných odpovědí bez souvislosti s obsahem položky a zároveň zabránit nejasnostem, jak vyjádřit souhlas/nesouhlas s položkou.

Rozřazení otázek by se mělo kromě popsaného způsobu udělat také ještě náhodně a tuto formu přetestovat, aby se ukázalo, zda si získané výsledky v obou formách odpovídají (*ekvivalence*).

Paralelní formy inventáře: Inventář byl administrován jednak formou tužka+papír a jednak formou elektronickou, distribuovanou přes internet. Přestože podoba obou forem dotazníku byla totožná – lišila se jen velmi mírně v instrukci, jak označovat vybrané odpovědi – bylo by na místě měřit *ekvivalenční reliabilitu* obou forem. To však v současných podmínkách nemělo smysl, protože oba soubory byly velmi malé ($n_1 = 9$, $n_2 = 13$), než aby něco ukázaly.

Ze stejného důvodu nebylo provedeno ani srovnání souborů podle demografických dat (muži-ženy atd.).

Problém s rozložením proměnné nastíněný v úvodu nebyl získanými daty nijak osvětlen, protože vzorek nebyl reprezentativní, ani dost velký o distribuci proměnné v populaci nějak vypovídal.

Položková analýza: Tři položky byly vyřazeny apriori před zpracováním formulářů, protože se ukázaly jako špatné. Jedna byla nejednoznačná, dvě poskytovaly nejistá data z důvodu nevhodné formulace a zařazení do kontextu ostatních položek.

Rozložení četností obtížností položek vytvořilo relativně normální rozložení, pouze příliš strmé. Vrchol rozložení nebyl u 0,5 ale u 0,4. Chybí položka s obtížností 0,9, celá distribuce je jakoby posunutá vlevo. To však bude pravděpodobně způsobeno příliš malým počtem respondentů ($n = 22$). Bylo vyřazeno 8 položek, aby rozložení nebylo tak strmé a aby bylo více symetrické. Těch 8 položek bylo vybráno tak, aby nebyla narušena koncepce mít podobný počet otázek ke každé části definice proměnné. Naopak aby byly počty otázek

k daným bodům vyrovnanější. Tzn. původní rozložení min. 9, max.19 s průměrem 12 se upravilo na min. 9, max. 16, průměr 11.

3.2.9 Závěr

Na základě matematicko-statistické analýzy dat byl inventář upraven a zkrácen na 86 položek. Tato nová verze dostala název **INFAT-A** (INvolved FATHER-Adults). Využili jsme ji v kvalitativní části výzkumu, když jsme vybírali angažované otce pro rozhovor. (Někteří z adeptů totiž měli již potomky dospělé, takže nebylo možné využít tu formu dotazníku pro děti, která má vytvořené normy.) Dospělé „děti“, které vyplňovaly INFAT-A, byly srovnávány s původními normami INFAT-I, tzn. se souborem 22 dospělých. Podmínkou bylo, aby výsledky odpovídaly 1. – 3. stenu.

4. Inventář INFAT-C

4.1 Vývoj inventáře INFAT-C

Původní verze inventáře (INFAT-I) byla vytvořena pro účely atestace s předmětu Teorie psychodiagnostiky a psychometrie na FFUK. Tato verze dotazníku se stala východiskem pro vytvoření další verze – **INFAT-C** (INvolved FATHER-Children), vhodné pro účely výzkumu k diplomní práci.

INFAT-C je metoda, která zjišťuje „angažovanost otce“ (viz výše definici pojmu). Je určena mladým lidem ve věku 14 až 18, resp. 19 let.

4.2 Definice proměnné „angažovanost“

Angažovaný otec zůstává definován stejně, proto odkazujeme na definici uvedenou výše.

4.3 Položky inventáře

Ke každému bodu definice byl vymyšlen přibližně stejný počet tvrzení, která z daného hlediska popisovala angažovaného otce. Tvrzení byla rozřazena tak, aby po sobě následovala vždy po jednom od každého bodu definice. Na úvod záměrně nebyly zařazeny položky potencionálně emočně náročné (např. „Zesměšňuje mě před lidmi“). Po zkracování inventáře (vyřazování některých položek) již nebyla posloupnost položek upravována, takže je místy systém posloupnosti narušen, není dodržen.

Verze INFAT-I, která byla určena pro dospělé lidi od 20 let, byla na základě položkové analýzy upravena a zkrácena, takže obsahovala 86 tvrzení. Tato tvrzení byla následně pro účel dětské verze **přeformulována** (větš. z minulého času do přítomného). Na základě zkušeností s předchozím inventářem jsme také upravili záporně formulované položky

do kladné podoby, většinou se tím z nich staly položky, které zjišťovaly ne-angažovanost (př. Odmítá přiznat omyl či chybu.).⁷³

Přes dlouhé zvažování však zůstala v souboru zařazena položka č. 33 (Nedá se odhadnout, kdy se jak zachová.), i když je formulovaná s gramatickým záporem. A to ze dvou důvodů: Jednak srozumitelně formuluje jeden z aspektů bodu B definice angažovaného otce (*angažovaný otec je pro dítě předpokládatelný, je důsledný v dodržování slova, podává adekvátní reakce, vymezuje hranice, trestá a odměňuje přiměřeně, bez afektu, spolehlivě*). A jednak odpovědi na položku nejsou formulovány Ano/Ne, ale Souhlasím/Nesouhlasím s položkou. (Tedy „Nedá se odhadnout, kdy se jak zachová.“ – „S tím nesouhlasím.“ = již jasně formuluje, zda s obsahem věty respondent v souvislosti se svým tátou souhlasí či ne.)

Pro jistotu však je v záznamovém archu u této položky opět vysvětleno, co která odpověď znamená: Souhlasím, **nedá** se to. Nesouhlasím, **dá** se to.

Při zpracovávání dotazníků jsme nenarazili na případ, kdy by byla tato položka vyplněna s nepochopením principu odpovídání. Lze to odhadnout z odpovědí na položky s obdobným obsahem (Dá se říct, že co táta řekne, to platí. Víím, že se na tátou můžu spolehnout.)

Vyřazeny byly položky, které duplicitně zjišťovaly tutéž nebo velmi podobnou věc, a ty, které byly pro dětský věk anachronické.

Vyřazování položek bylo vždy prováděno s ohledem na konstrukci testu, tedy tak, aby byl stále zachován přibližně stejný počet tvrzení ke každému bodu definice kritéria.

Nakonec vznikl soubor 72 tvrzení, který byl v rámci **pilotáže** administrován na skupině 26 osob. Po matematicko-statistické analýze výsledků byl dotazník znovu upraven a zkrácen podle výše uvedených pravidel.

Vzhledem k vysoké vnitřní konzistenci (split-half reliabilita 0,9) bylo možné dotazník zkracovat i za cenu částečného snížení tohoto koeficientu reliability. Ovšem vyřazení příliš velkého počtu položek i přes zachování únosných matematicko-statistických parametrů by bylo na úkor možnosti kvalitativního vyhodnocování. Výsledkem se stal **soubor 60 položek** (viz inventář v příloze).

4.4 Odpovědi

Respondenti mají k dispozici čtyři **odpovědi**, kterými vyjadřují míru svého souhlasu s tvrzeními: Souhlasím, Spíše souhlasím, Spíše nesouhlasím, Nesouhlasím

Odpovědi jsou **skórovány** body 0 až 3. Nula za odpověď, která odpovídá definici angažovaného otce, tři body za odpověď opačnou, která odporuje definici angažovaného otce. Jeden a dva body pro odpovědi mezi oběma extrémami.

Většina položek je formulována pozitivně v tom smyslu, že se ptají na angažovanost.

U těchto položek tedy platí bodování:

Souhlasím= 0 bodů
Spíše souhlasím = 1 bod
Spíše nesouhlasím= 2 body
Nesouhlasím = 3 body

Deset položek je formulováno tak, že se ptají na neangažovanost:

5. Je podezřivý.
10. Zdá se mi, že tátovy tresty jsou až příliš přísné.

⁷³ Obecně platí, že záporně formulované položky v dotaznících, kde se odpovídá Ano a Ne, nejsou vhodné, protože respondenti na ně mohou odpovídat tak, jak je v hovoru běžné, tedy odpovědí Ne vlastně s položkou souhlasí. (Např. „Nehádáme se.“ – „Ne.“ = je odpověď souhlasem či nesouhlasem s obsahem položky?)

12. Odmítá přiznat omyl či chybu
17. Zlehčuje vážnost mých starostí.
28. Někdy jsem za určitou věc trestán(a) a jindy mi stejná věc projde hladce, i když o ní táta ví.
33. Nedá se odhadnout, kdy se jak zachová.
37. Zesměšňuje mě před lidmi.
41. Táta je pro mě vzdálenou a těžko dosažitelnou osobou.
44. Někdy se mu snažím zavděčit ale marně (nic mu ode mě není dost dobré).
55. Je pro mě těžké se mu svěřovat.

4.5 Podoba inventáře

Pro možnost cíleného hromadného sběru dat byla upřednostněna forma „tužka + papír“ před počítačovou verzí. Z důvodu úspory finančních nákladů byl inventář rozdělen na sešit se zadáním a záznamový list pro odpovědi.

4.6 Vlastnosti vzorku

4.6.1 Věkové rozmezí

Věkové omezení 14 až 18 resp. 19 let bylo stanoveno úvahou. Aby bylo dítě schopné popisovat a posuzovat svého otce, musí mít jistě přinejmenším nakročeno k vlastní identitě, být méně závislé na rodičovské postavě. Musí mít také běžné zkušenosti s introspekci, vzhledem k tomu, že se při odpovídání opírá mj. o reflexi svých pocitů. Neměl by být také na rodičovské postavě tolik životně závislý, aby nebylo možné si připustit její nedostatky. Proto byl za dolní hranici zvolen věk 14 let, počátek puberty, kdy se u většiny dětí postupně prosazuje sklon přemýšlet nad sebou i ostatními a hodnotit, dochází k vymezování se vůči rodiči v souvislosti s formováním vlastní samostatné identity.

Nejasná horní věková hranice, která je dána právní dospělostí, není pevně nastavena z toho důvodu, že k jejímu stanovení docházelo z opačné strany – od kterého věku je určena verze pro dospělé (která dětské verzi předcházela)? Byl stanoven věk 20 let, kdy už mezi lidmi převládá osobnostní oddělení od rodičů, reflektování období puberty a s ní spojených generačních konfliktů, mnohdy i existenční nezávislost na rodičích. Devatenáct let zůstává na pomezí. Domníváme se, že pro osamostatněného devatenáctiletého člověka, stojícího na vlastních nohách by byla indikována verze pro dospělé. Naopak pro devatenáctiletého studenta střední školy, který s rodiči žije a je na nich existenčně závislý by byla vhodnější verze dětská.

Se zohledněním těchto podmínek byli ve vzorku ponecháni i starší respondenti (20 až 22 let) – středoškoláci.

4.6.2 Dostupnost

Vzhledem k finanční a časové nákladnosti zajišťování norem jsme se museli dopředu vzdát nároku na reprezentativitu vzorku. Hlavním kritériem se stala dostupnost. Lidí v daném věkovém pásmu lze v souhrnu nejlépe nalézt především na středních školách. Byly osloveny čtyři typy středních vzdělávacích zařízení: gymnázium, kde čtrnáctiletí respondenti byli z osmiletého studijního programu, střední zdravotnická škola a střední odborné učiliště – studijní program s maturitou a učební obor bez maturity. Tyto školy byly ze dvou měst ve Východních Čechách, o velikosti přibližně 17 000 a 10 000 obyvatel. Vedení škol vyšlo vstříc, takže během prvního čtvrtletí školního roku 2005/2006 byla získána data od 235 studentů ve věku 14 až 22 let.

4.6.3 Demografické parametry vzorku

Z celkového počtu 235 respondentů bylo 164 žen a 71 mužů.

Asi šest lidí nemohlo vůbec inventář vyplnit, protože v jejich životě zcela chybí jakákoli mužská postava, která by se nějak účastnila jejich výchovy a života vůbec. Tento údaj je přibližný, protože zvláště ve velkých třídách na učilišti se nedalo přesně zaznamenat, kdo nemohl inventář vyplnit, pokud mi to sám nesdělil. Sociální situace – dát tuto skutečnost před spolužáky najevo – mohla být tak náročná, že se mi s tím patrně všichni nesvěřili.

Množství respondentů podle různých charakteristik shrnují následující tabulky:

Zastoupení jednotlivých škol

N = 235	počet respondentů	%
gymnázium	50	21,3
SZŠ	42	17,9
SOU	143	60,9

Rozložení vzhledem k věku

N = 235	počet respondentů	%
14 let	15	6,4
15 let	46	19,6
16 let	42	17,9
17 let	39	16,6
18 let	64	27,2
19 let	23	9,8
20 let	4	1,7
21 let	1	0,4
22 let	1	0,4

Rozložení vzhledem k osobě, které byl inventář vyplněn

N = 235	počet respondentů	%
vlastní otec	210	89,4
jiná otcovská postava	23	9,8
nevedli	2	0,9

4.7 Popisná statistika, normy

4.7.1 Celý soubor

$N_{\text{respondentů}} = 235$

počet hodnot HS	hodnoty HS	četnost	kumul. četnost	relat. kumul. četnost	percentily	stony
1	0 až 9	0	0	0,0000	0,0	2
2	10 až 19	4	4	0,0170	1,7	2
3	20 až 29	9	13	0,0553	5,5	2
4	30 až 39	13	26	0,1106	11,1	3
5	40 až 49	29	55	0,2340	23,4	3
6	50 až 59	29	84	0,3574	35,7	4
7	60 až 69	33	117	0,4979	49,8	5
8	70 až 79	36	153	0,6511	65,1	6
9	80 až 89	19	172	0,7319	73,2	6
10	90 až 99	14	186	0,7915	79,1	7
11	100 až 109	6	192	0,8170	81,7	7
12	110 až 119	8	200	0,8511	85,1	7
13	120 až 129	11	211	0,8979	89,8	7

14	130 až 139	6	217	0,9234	92,3	7
15	140 až 149	6	223	0,9489	94,9	7
16	150 až 159	10	233	0,9915	99,1	8
17	160 až 180	2	235	1,0000	100,0	8

průměr	0,6043
směrodat. odch.	0,3647

Rozdíly v hrubých skórech při rozvrstvení vzorku podle demografických údajů:

Mezi muži a ženami nebyl v průměrném hrubém skóru a odchylce žádný velký rozdíl (muži $74,2 \pm 27,5$; ženy $76,7 \pm 27,2$). Rozdíly se ukázaly při srovnání dětí **podle druhu školy**:

SOU	N_{SOU}=143
průměr HS	82,0
prům. odch.	29,5

SZŠ	N_{SZŠ}=42
průměr HS	70,2
prům. odch.	27,5

Gymnázium	N_{Gym}=50
průměr HS	63,5
prům. odch.	18,5

Rozdělení výsledků podle toho, zda byl **otec** v životě dítěte **přítomen či nepřítomen** (odstěhovaný, mrtvý aj.) ukázalo následující: výsledky o přítomných otcích se v průměru a odchylce podobají celkovému souboru, zatímco výsledky o nepřítomných otcích jsou vyšší. Podobné je to i u výsledků o otcích **vlastních a nevlastních**:

Otec v rodině přítomen	N_{Ovr}=175
průměr HS	73,1
prům. odchylka	27,1

Otec nepřítomen	N_{Onev}=58
průměr HS	85,8
průměr. odchylka	27,5

Vlastní otec	N_O=210
průměr HS	75,7
průměr. odchylka	27,1

Nevlastní otec	N_{neO}=17
průměr HS	87,0
průměr. odchylka	27,8

4.7.2 Čtrnáctiletí – normy

N_{respondentů} = 15

počet hodnot HS	hodnoty HS	četnost	kumul. četnost	relat. kumul. četnost	percentily	steny
1	12	1	1	0,0667	6,7	3
2	38	1	2	0,1333	13,3	3
3	39	1	3	0,2000	20,0	3
4	41	1	4	0,2667	26,7	4
5	42	1	5	0,3333	33,3	4
6	44	1	6	0,4000	40,0	5
7	45	1	7	0,4667	46,7	5
8	48	1	8	0,5333	53,3	6
9	54	1	9	0,6000	60,0	6
10	59	1	10	0,6667	66,7	7
11	69	2	12	0,8000	80,0	8
12	70	2	14	0,9333	93,3	9

13	71	1	15	1,0000	100,0	9
----	----	---	----	--------	-------	---

průměr	0,4923
směrodat. odch.	0,2871

4.7.3 Patnáctiletí – normy

$N_{\text{respondentů}} = 46$

počet hodnot HS	hodnoty HS	četnost	kumul. četnost	relat. kumul. četnost	percentily	steny
1	12	1	1	0,0217	2,2	2
2	16	1	2	0,0435	4,3	2
3	28	1	3	0,0652	6,5	3
4	35	1	4	0,0870	8,7	3
5	38	1	5	0,1087	10,9	3
6	41	1	6	0,1304	13,0	3
7	45	1	7	0,1522	15,2	3
8	46	3	10	0,2174	21,7	4
9	49	1	11	0,2391	23,9	4
10	51	1	12	0,2609	26,1	4
11	55	1	13	0,2826	28,3	4
12	57	1	14	0,3043	30,4	4
13	60	3	17	0,3696	37,0	5
14	61	1	18	0,3913	39,1	5
15	65	1	19	0,4130	41,3	5
16	67	3	22	0,4783	47,8	5
17	68	1	23	0,5000	50,0	5
18	70	1	24	0,5217	52,2	6
19	74	1	25	0,5435	54,3	6
20	76	1	26	0,5652	56,5	6
21	77	1	27	0,5870	58,7	6
22	78	1	28	0,6087	60,9	6
23	81	3	31	0,6739	67,4	7
24	82	1	32	0,6957	69,6	7
25	86	2	34	0,7391	73,9	7
26	89	1	35	0,7609	76,1	7
27	91	1	36	0,7826	78,3	7
28	101	1	37	0,8043	80,4	7
29	114	1	38	0,8261	82,6	8
30	115	1	39	0,8478	84,8	8
31	123	1	40	0,8696	87,0	8
32	125	1	41	0,8913	89,1	8
33	142	2	43	0,9348	93,5	8
34	146	1	44	0,9565	95,7	8
35	155	1	45	0,9783	97,8	9
36	162	1	46	1,0000	100,0	9

průměr	0,5181
směrodat. odch.	0,3032

4.7.4 Šestnáctiletí – normy

$N_{\text{respondentů}} = 42$

počet hodnot HS	hodnoty HS	četnost	kumul. četnost	relat. kumul. četnost	percentily	steny
1	18	1	1	0,0238	2,4	2
2	19	1	2	0,0476	4,8	2
3	22	1	3	0,0714	7,1	2
4	26	1	4	0,0952	9,5	3
5	31	1	5	0,1190	11,9	3
6	37	1	6	0,1429	14,3	3
7	40	2	8	0,1905	19,0	3
8	41	2	10	0,2381	23,8	4
9	55	1	11	0,2619	26,2	4
10	57	1	12	0,2857	28,6	4
11	60	1	13	0,3095	31,0	4
12	61	1	14	0,3333	33,3	4
13	62	2	16	0,3810	38,1	4
14	64	1	17	0,4048	40,5	5
15	65	1	18	0,4286	42,9	5
16	69	1	19	0,4524	45,2	5
17	70	2	21	0,5000	50,0	5
18	71	1	22	0,5238	52,4	5
19	72	1	23	0,5476	54,8	6
20	74	1	24	0,5714	57,1	6
21	76	1	25	0,5952	59,5	6
22	84	2	27	0,6429	64,3	6
23	86	1	28	0,6667	66,7	6
24	89	1	29	0,6905	69,0	7
25	92	1	30	0,7143	71,4	7
26	94	1	31	0,7381	73,8	7
27	98	1	32	0,7619	76,2	7
28	101	1	33	0,7857	78,6	7
29	106	1	34	0,8095	81,0	7
30	115	1	35	0,8333	83,3	8
31	130	1	36	0,8571	85,7	8
32	131	1	37	0,8810	88,1	8
33	133	1	38	0,9048	90,5	8
34	150	1	39	0,9286	92,9	8
35	152	1	40	0,9524	95,2	8
36	158	1	41	0,9762	97,6	9
37	161	1	42	1,0000	100,0	9

průměr	0,5315
směrodat. odch.	0,2959

4.7.5 Sedmnáctiletí

$N_{\text{respondentů}} = 39$

počet hodnot HS	hodnoty HS	četnost	kumul. četnost	relat. kumul. četnost	percentily	steny
1	24	1	1	0,0256	2,6	2
2	26	1	2	0,0513	5,1	2
3	28	1	3	0,0769	7,7	2
4	31	1	4	0,1026	10,3	3
5	37	2	6	0,1538	15,4	3
6	45	2	8	0,2051	20,5	3
7	47	2	10	0,2564	25,6	4
8	54	1	11	0,2821	28,2	4
9	55	3	14	0,3590	35,9	4
10	58	2	16	0,4103	41,0	5
11	59	1	17	0,4359	43,6	5
12	62	1	18	0,4615	46,2	5
13	74	2	20	0,5128	51,3	5
14	76	1	21	0,5385	53,8	5
15	77	2	23	0,5897	59,0	6
16	79	3	26	0,6667	66,7	6
17	82	1	27	0,6923	69,2	6
18	83	1	28	0,7179	71,8	7
19	90	1	29	0,7436	74,4	7
20	97	1	30	0,7692	76,9	7
21	98	2	32	0,8205	82,1	7
22	100	1	33	0,8462	84,6	7
23	122	1	34	0,8718	87,2	8
24	126	1	35	0,8974	89,7	8
25	133	1	36	0,9231	92,3	8
26	141	1	37	0,9487	94,9	8
27	143	1	38	0,9744	97,4	8
28	158	1	39	1,0000	100,0	8

průměr 0,5476

směrodat. odch. 0,3091

4.7.6 Osmnáctiletí - normy

$N_{\text{respondentů}} = 64$

počet hodnot HS	hodnoty HS	četnost	kumul. četnost	relat. kumul. četnost	percentily	steny
1	27	1	1	0,0156	1,6	2
2	28	1	2	0,0313	3,1	2
3	29	1	3	0,0469	4,7	2
4	32	1	4	0,0625	6,3	2
5	34	1	5	0,0781	7,8	2

6	38	1	6	0,0938	9,4	3
7	40	2	8	0,1250	12,5	3
8	44	1	9	0,1406	14,1	3
9	45	1	10	0,1563	15,6	3
10	46	2	12	0,1875	18,8	3
11	47	1	13	0,2031	20,3	3
12	48	2	15	0,2344	23,4	4
13	50	1	16	0,2500	25,0	4
14	51	2	18	0,2813	28,1	4
15	52	1	19	0,2969	29,7	4
16	53	4	23	0,3594	35,9	4
17	54	1	24	0,3750	37,5	4
18	59	1	25	0,3906	39,1	5
19	60	1	26	0,4063	40,6	5
20	61	1	27	0,4219	42,2	5
21	63	2	29	0,4531	45,3	5
22	66	2	31	0,4844	48,4	5
23	67	1	32	0,5000	50,0	5
24	69	2	34	0,5313	53,1	5
25	70	2	36	0,5625	56,3	6
26	72	1	37	0,5781	57,8	6
27	73	1	38	0,5938	59,4	6
28	76	1	39	0,6094	60,9	6
29	77	1	40	0,6250	62,5	6
30	79	2	42	0,6563	65,6	6
31	82	1	43	0,6719	67,2	6
32	85	1	44	0,6875	68,8	7
33	86	1	45	0,7031	70,3	7
34	88	1	46	0,7188	71,9	7
35	90	1	47	0,7344	73,4	7
36	91	1	48	0,7500	75,0	7
37	93	1	49	0,7656	76,6	7
38	94	1	50	0,7813	78,1	7
39	105	1	51	0,7969	79,7	7
40	112	1	52	0,8125	81,3	7
41	115	1	53	0,8281	82,8	7
42	117	2	55	0,8594	85,9	8
43	119	1	56	0,8750	87,5	8
44	124	1	57	0,8906	89,1	8
45	125	1	58	0,9063	90,6	8
46	132	1	59	0,9219	92,2	8
47	145	1	60	0,9375	93,8	8
48	155	1	61	0,9531	95,3	8
49	156	1	62	0,9688	96,9	8
50	158	1	63	0,9844	98,4	8
51	159	1	64	1,0000	100,0	9

průměr	0,5352
směrodat. odch.	0,3018

4.7.7 Devatenáctiletí – normy

$N_{\text{respondentů}} = 23$

počet hodnot HS	hodnoty HS	četnost	kumul. četnost	relat. kumul. četnost	percentily	steny
1	37	1	1	0,0435	4,3	2
2	47	1	2	0,0870	8,7	3
3	48	1	3	0,1304	13,0	3
4	49	1	4	0,1739	17,4	3
5	51	1	5	0,2174	21,7	3
6	52	1	6	0,2609	26,1	4
7	56	1	7	0,3043	30,4	4
8	57	1	8	0,3478	34,8	4
9	62	1	9	0,3913	39,1	5
10	65	1	10	0,4348	43,5	5
11	69	1	11	0,4783	47,8	5
12	74	1	12	0,5217	52,2	6
13	77	1	13	0,5652	56,5	6
14	78	1	14	0,6087	60,9	6
15	79	1	15	0,6522	65,2	7
16	93	1	16	0,6957	69,6	7
17	97	1	17	0,7391	73,9	7
18	105	1	18	0,7826	78,3	7
19	126	2	20	0,8696	87,0	8
20	127	1	21	0,9130	91,3	8
21	129	1	22	0,9565	95,7	9
22	159	1	23	1,0000	100,0	9
průměr				0,5079		
směrodat. odch.				0,2873		

4.8 Položková analýza

Selekce a úprava položek proběhla výše popsaným způsobem. Výsledná sada ukázala následující rozložení obtížností položek:

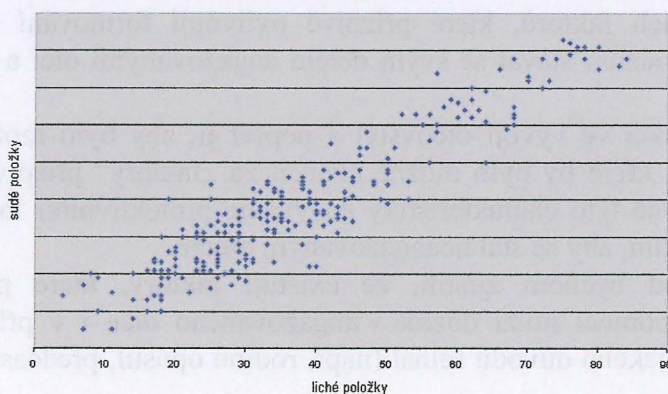
obtížnost:	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9
počet položek:	0	4	15	21	10	5	4	1	0

4.9 Reliabilita, validita

Obsahová a pojmová validita je stejná jako jsme ji popsali výše u INFAT-I.

Vnitřní konzistence inventáře (**split-half reliabilita**) zůstává vysoká: $r = 0,963$

Split-half reliabilita

II. Kvalitativní šetření: Faktory formující angažované otce

1. Téma

Angažované otcovství, některé jeho charakteristiky, a to především ty, které mají na muže největší vliv v tom směru, aby se stal svým dětem angažovaným otcem.

2. Pracovní hypotézy a otázky

Na základě prostudované literatury, vlastních zkušeností a anketních rozhovorů provedených nesystematicky v okruhu známých jsme předpokládali následující faktory, které formují angažované otcovství:

- a) vlastní angažovaný otec
- b) jiný muž, který byl ve své rodině angažovaným otcem a do života respondenta silně citově zasáhl
- c) zkušenosti, které přispívají k celkovému osobnostnímu rozvoji, např. nějaký typ zážitkové a sebepoznávací činnosti, mužské skupiny
- d) vztah s Bohem – Otcem, v němž může respondent zažívat a poznávat, jakým otcem je Bůh, a učit se z toho

Předpokládali jsme, že tyto faktory mají rozdílnou potenci, co se týče možnosti trvale a silně ovlivnit mužův život. Za dominantní jsme považovali faktor a).

Zajímala nás především otázka, zda je možné stát se svým dětem angažovaným otcem, přestože člověk sám nezažil vlastního otce jako angažovaného. A pokud ano, které faktory k tomu přispívají.

V jejich odhalení a detailnějším popsání by mohl spočívat velký přínos pro chlapce a mladé muže, v jejichž životě je otec z nějakého důvodu nepřítomen, aby měli naději vymanit se ze zranění a nevědomých tendencí k obdobnému stylu otcovství, nepřítomností otce způsobených.

3. Cíl

Nalezení protektivních faktorů, které příznivě ovlivňují formování angažovaného otcovství, resp. pomáhají mužům stávat se svým dětem angažovanými otci a dál v této roli růst.

Zaměřit se na eufunkci ve vývoji otcovství a popsat ji, aby bylo možné nalézt její dominantní charakteristiky, které by bylo možné označit za „faktory“ přispívající vývoji v angažovaného otce. Pracovně tyto charakteristiky nazýváme protektivními faktory, protože chrání mladého muže před tím, aby se stal neangažovaným otcem.

A druhý cíl: Pokud bychom zjistili, že existují faktory, které působí natolik protektivně, že mohou dopomoci muži dozrát v angažovaného otce i v případě, že jeho vlastní otec ve své roli z nějakého důvodu selhal (např. rodinu opustil, předčasně zemřel aj.),

potom bychom je chtěli zdůraznit, dále ověřovat a zkoumat, aby se v důsledku stalo to, že na ně bude ve výchově chlapců kladen důraz. Tím by se mohlo dopomoci ke zvýšení pravděpodobnosti, že se v dozrávajících mužích rozvine schopnost angažovaného otcovství.

4. Postup, metody

Kvalitativní šetření předpokládalo 10 mužů-otců, kteří **žijí se svými rodinami s dětmi, nejsou rozvedení**, a pokud jsou, nezanechali v rozvedeném manželství děti, anebo je mají svěřeny do výchovy. Alespoň jedno z jejich dětí by mělo mít min. 14 let, aby mohlo vyplnit o svém otci inventář INFAT-C, který se stane kritériem angažovanosti jejich otce.

Použité metody:

- inventáře **INFAT-C** a **INFAT-A** jako kritérium angažovanosti
- **strukturovaný rozhovor**, jehož cílem bylo vymodelovat příběh života (vývoje) muže a najít klíčové body, které formovaly jeho mužství, jeho životní postoje a hodnoty, a především otcovství.

Nasbíraná data od všech probandů budou srovnána, aby ve výsledku bylo možné poukázat na některé opakující se trendy v podobě klíčových událostí, zkušeností nebo osob, které by se daly označit za hledané faktory.

5. Vzorek

Aby bylo možné od neznámých lidí zajistit tak intimní informace, bylo třeba hledat motivované jedince, muže, kteří se o své otcovství zajímají, přemýšlí nad ním a nebojí se o něm mluvit.

Nakonec jsem probandy získala třemi různými cestami.

Jednak prostřednictvím faráře, který se již řadu let zabývá manželskými setkáními, v jejichž rámci se postupně zformovala skupina chlapců, která se schází právě kvůli mužským a otcovským záležitostem. Tyto muže jsem skrze pana faráře oslovila dopisem a devět se mi jich ozvalo zpět. Bohužel byli z celé republiky od Krušných hor po Ostravu, takže s těmi vzdálenými nebylo možné zajistit schůzku. Jiní nebyli vhodní vzhledem k požadavkům daným výzkumem – věk dětí atd. Nakonec se mi podařilo setkat se třemi.

Můj dopis se žádostí o účast na výzkumu byl vyvěšen také na internetových stránkách www.chlapi.cz, díky čemuž se mi ozvali další dva muži. Jeden z nich byl pro výzkum vhodný a stal se čtvrtým probandem.

Následně jsem prováděla sběr dat ke kvantitativní části výzkumu na středních školách a na jedné z nich jsem narazila na devatenáctiletého chlapce, který v dotazníku popsal podivuhodně kladný vztah s otcem. Dal mi na svého otce kontakt, a ten souhlasil s rozhovorem. Tak jsem celkově získala **pět mužů**, různých demografických charakteristik:

Lokalita – jeden je z Prahy, dva z malých měst v okolí Prahy a dva jsou z malých měst ve Východních Čechách. **Věk**: 42 až 55 let. Všichni pracují, jsou **ženatí**, mají od dvou do šesti **dětí**. Jeden z nich je adoptivním otcem dvou sourozenců. Tři z nich se považují za **křesťany**, dva jsou bez vyznání. Čtyři mají vysokoškolské a jeden středoškolské **vzdělání**.

6. Rozhovor

Rozhovor byl částečně strukturovaný, dopředu byly sestaveny otázky, které jsem potom během rozhovoru postupně položila všem probandům s tím, že v průběhu jejich odpovědí jsem volně kladla otázky doplňující.

Otázky:

1. Řekněte mi o svém otci
 - a) V čem jste se mu chtěl podobat a v čem jste se mu podobat nechtěl?
 - b) V čem byste řekl, že se mu podobáte?
 - c) Co si z vás přál váš otec mít?
 - d) Čím vás zranil (ukřivdil, zklamal, ponižil)?
+ Jak se to stalo - pokud se to stalo - že jste mu to odpustil?
 - e) Jaké si vybavujete nejdůležitější či nejsilnější okamžiky nebo období svého vztahu s otcem?
2. Setkal jste se v životě ještě s jiným mužem, který vás velmi ovlivnil v tom, jaký jste člověk, muž, otec?
+ Jak vypadal váš vztah?
3. Měl ještě jiný člověk v tomto ohledu na vás výjimečný vliv?
4. Co dalšího byste řekl, že přispělo k tomu, že jste se stal takovým mužem a otcem, jakým jste?

Rozhovor byl veden v bezpečném soukromém nerušeném prostředí v pracovnách pánů nebo v pracovně mé. Trval obvykle 1 – 1,5h. Z rozhovoru byl pořizován záznam (písemné poznámky a ve třech případech i audionahrávka).

7. Kazuistiky

Probandi byli pracovně pojmenováni Matouš, Marek, Lukáš, Jan a Pavel.

7.1 MATOUŠ

Panu Matoušovi je 45 let a má tři děti – dva syny (19 a 21 let) a dcerku (9 let). Žije v malém městě v Pardubickém kraji. Jako jediný z pánů zažil velmi angažovaného otce, který je doposud naživu, takže jsou nadále v kontaktu.

Se svým otcem vždy velice dobře vycházel a vychází. Popisuje tátu jako přísného, ale nikdy fyzicky netrestal, vždy se sním dalo dohodnout, aby nevznikl problém. Měl (a má) různé koníčky, které jeho synové nepodědili – jako mladý lítal s větroněm, má rád knihy (sci-fi, faktografii o historii). Společně se synem doposud sledují významné sportovní přenosy.

Vztah otce s matkou, působení v domácnosti

Otec s matkou fungovali ve výchově jako tým, navíc na nich děti mohly vidět, že se mají rádi. „*Oni měli s máti takovej dobrej manželskej vztah, já jsem tam nikdy žádný hádky nebo něco takovýho nezažil. (...) Vztah tam byl velice hezkej a je velice hezkej doted'ka, na nich je to vidět, že se maj rádi a všechno tam funguje, jak má.*“

Matoušův táta se také podílel na péči o děti a o domácnost, přestože byl dost zaměstnaný i mimo rodinu. „*Můj táta vždycky doma pomáhal máti i s takovejma věcmi, který*

byly vyloženy ženskou záležitostí, to znamená, já nevím, žehlení prádla, můj táta doma žehlil prádlo, nebo dodneška meje okna.“

Vedení, trestání

Otec byl přísný, což znamenalo, že se musela dodržovat určitá pravidla. *„Ale jináč když jsem byl starší, tak takový věci jako chození ven a běhání za holkama, to on toleroval, dohoda s ním byla dobrá. Pokavad se řekla pravda, že se jde tam a tam, tak to nebyl žádněj problém. A když se zatajovalo nebo todlecto, tak byl problém, ale nikdy to neřešil nějakejma pohlavkama, vždycky to byla taková domluva. To jsem si říkal - radši bych vydržel pár facek než poslouchat tydlecty řeči.“*

Táta nepoužíval žádné fyzické tresty, *„nikdy jsem nebyl bitej, jen snad jednou jsem dostal, ale to bylo od mámy“*. Prohřešky se řešily domluvou. Ale bylo jasné, co se smí a co ne. Matoušovi se to líbilo, říkal si, že až bude jednou vychovávat děti, zkusí to taky tak, aby je nemusel fyzicky trestat.

Ambice

Táta měl přehled o tom, co Matouše baví a co mu jde, ale *„žádnej vyhraněnej směr, kam by mě chtěl dostrčit, nebo co by si představoval, mně, myslím, nikdy nedal najevo. V tomdlectom mně nechával volnou ruku, jestli tím životem půjdu takhle nebo takhle a budu dělat tohle nebo tohle. Ani jeho přání jsem nikdy nevypozoroval, že by si přál, abych byl tím a tím, nebo abych měl život takovej a makovej. On byl spokojenej, že my jsme spokojený a zdravý a takový ty obecný věci.“*

Následně Matouš vystudoval školu, kterou si přál a nastoupil do vytouženého zaměstnání. Vliv na jeho výběr měl však jiný muž: *„Měl jsem kamaráda, s tím jsem chodil do třídy, a jeho otec jezdil tady v Ústí po montážích, a tak jsem mu záviděl ten svět, ten život, že ten člověk je pět měsíců támhle, tři měsíce támhle, pět támhle, to se mi líbilo, takže já jsem chtěl tohleto zaměstnání dělat. (...) Líbil se mi ten styl života a že se podívá po světě. Protože tenkrát v tý době halt ta možnost až taková nebyla. Viděl jsem v tom i tu možnost, že bych se moh já podívat po světě a nemusel s tím mít problémy, žádat o různý přísliby a já nevím co všechno, takže to by mě bavilo.“*

Nejdůležitější či nejsilnější okamžiky vztahu

Matouš nejvíc vzpomíná na dobu dětství a dospívání, kdy k sobě měli s tátou asi nejbliž, a na společně strávené chvíle. Jezdili každý víkend na chatu, kde spolu pracovali nebo stavěli a pouštěli letadla, nebo na dovolenou. Táta učil Matouše hrát fotbal, jezdit na kole, lyžovat apod. a také ho bral k různé práci, např. na stavbě chaty.

Zranění

Matouš si neuvědomuje, že by mu kdy táta ukřivdil, zklamal ho nebo mu jinak ublížil. *„Nic tak zásadního se v našem vztahu neodehrálo. A pokud to byla jen taková nějaká rozmlíška, tak to už si nevzpomenu.“*

Podobnost s otcem

Svou podobnost s otcem si Matouš uvědomuje v několika ohledech. Jednak v tom, jak ho rozčiluje, když mu něco nejde. Především však v tom, jak přistupuje ke své ženě a výchovným prostředkům. Matoušův táta se podílel na péči o domácnost i běžnými pracemi, *„takže ani mě doma nikdy nevadilo pomoci Jitce umejt okna nebo žehlit plíny.“*

Podobně i ve výchově se varuje fyzického trestání a řeší věci domluvou. *„Pokaždý si vzpomenu na tátou a na sebe, když řeším kluky. Snažím se je pochopit, protože si pamatuju, jak já jsem reagoval a jak jsem si tenkrát říkal, že takhle se nikdy nebudu k dětem chovat. A teď“*

jsem si uvědomil, že jsem přesně v té situaci a že se tak chovám jako ten můj táta, že jim nadávám a já nevím co. Říkal jsem si: Ježíšmarja, když mě bylo osmnáct a šel jsem ven a máti mě říká ‚kdy přijdeš?‘ a já říkal ‚no já nevím‘, tak jsem si v duchu říkal – no až mejm dětem bude osmnáct, tak přece se jich nebudu ptát, vždyť přece jsou dospělí, maj rozum, tak vědí, kdy se maj vrátit domů. Samozřejmě když jim bylo osmnáct nebo devatenáct a šli někam ven, tak i já říkám ‚Kam jdete, v kolik budete doma, tak o půl noci doma, hele s mámou na vás nebudem čekat, ale je tam namrzlo, berete si auto a todleto‘ – přesně jsem se choval jako ten můj táta. A teprve jsem dokázal pochopit, že mám strach o ty děcka a proč on to tenkrát dělal. Tenkrát jsem to nechápal. Když ten kluk není doma a je na kolejích, tak taky nevím, kam jde a kdy přijde, a je mi to – nebo musí mi to být – jedno. Věřím, že je dospělej a že se podle toho chová. Ale když je doma a vím, že si berou auto a jak venku je, tak chci, aby se vrátili rozumě, abychom věděli, že se jim nic nestalo. Většinou si zkusím vzpomenout na sebe a tátu a vysvětluju klukům, že jednou i oni to pochopí, že i mě se to tenkrát zdálo nepochopitelný, a snažím se tu naši debatu rychle ukončit.“

Světónázor

Matoušův táta přišel o svého otce ve třinácti letech, zemřel v koncentračním táboře, takže smysl života viděl v tom, aby se už nikdy nic takového neopakovalo. Po převratu se stal komunistou z přesvědčení. S revolucí v r. 1989 se mu zborilo to, v co celý život věřil. Otcovo přesvědčení bylo v rodinném klimatu znát.

„Doma jsem vyrůstal v rodině, kde žádní věřící nebyli. Manželku jsem si vzal věřící, která sice do kostela pravidelně nechodí, ale jako mladá navštěvovala ten kostel. Takže já jsem spoustu názorů měl z domu. Pak jsem chodil na průmyslovku, to bylo v letech 76 až 80, takže ten světónázor na svět a republiku byl jinej. Ve škole nás směřovali někam, ty koleje byly jednoznačně daný, a na to si pamatuju doteďka. Pak jsem si vzal tu Jitku, a ta má zas trošku jinej názor než já, takže jsme doma tak různě i diskutovali. My máme tři děti, a ty děti jsou všechny křtěný, nicméně jim názor víry a tohodletoho nevštěpujeme nebo nenutíme je do ničeho. Takže ty děti si vyberou, myslím, samy, jestli půjdou takhle takhle takhle, z toho co je bude zajímat nebo čemu budou věřit. A tak nějak to bylo i u mě. Ale samozřejmě že ta Jitka, protože jsem ženatej 22 roků, tak na mě má vliv, to určitě. Tak nějak to vyplývá z toho všeho, z toho rodinnýho života.“

Otcovství samotného pana Matouše se vyznačuje několika znaky. Jednak ty, co jsme již zmiňovali dříve – ve výchově klade větší důraz na odpovědnost než na direktivitu, děti fyzicky netrestá, i když to dokáže (jednou to udělal). Pomáhá ženě v péči o domácnost, cíleně podporuje děti v samostatnosti. A jednak ty, které vyplývají z jeho vztahu s manželkou. Mají se rádi a děti to mohou jasně vidět, podporuje její autoritu v jejich očích. O výchově se s manželkou domlouvají, věci, ve kterých spolu nesouhlasí, neřeší před dětmi ale o samotě a vyjednávají. Rodina je pro pana Matouše taková hodnota, že kvůli ní upravil své zaměstnání – upustil od vytoužené práce spojené s dlouhými pracovními cestami a zvolil jinou tak, aby mohl být víc doma.

7.2 MAREK

Pan Marek je padesátník, má tři dospělé děti (20, 24 a 25 let), je z Prahy. Jeho otec nebyl angažovaný, spíše naopak, takže je velice zajímavé v životě pana Marka sledovat, co mělo dominantní vliv na jeho otcovství.

Otec zemřel, když bylo Markovi 17 let. Byl to vysoce postavený, intelektuálně založený pán, klavírista. Staral se o rodinu především finančně, trávil doma málo času, hodně

jezdil po pracovních cestách. S dětmi neuměl mluvit a jednat, ale uměl dělat legraci. Dětem nedovoloval chodit do obývacího pokoje, aby nerušily, směly tam pouze, když hrál na klavír, obracet mu noty byla výsada. Byl to muž, který měl vždycky pravdu. („*Ne že si přál mít vždycky pravdu, on MĚL vždycky pravdu.*“) Ale pro radu si k němu Marek nechodil, „*protože byl buď pryč nebo unavený*“.

Děti se nedotýkal (výjimkou bylo, když učil Marka plavat, ale i to bylo jen chvíli), Marek si ani dnes neumí představit, že by si padli kolem krku.

Vztah otce s matkou, působení v domácnosti

Na každodenní péči o domácnost a děti se otec takřka nepodílel, ležela na matce:

„*Doma otec nic nedělal, jen nosil peníze. Až jednou si maminka zranila ruku, tak ji musel zastoupit při praní prádla a zjistil, jak je to namáhavá práce. Od té doby jí s tím pomáhal. Bylo ale nepředstavitelné, že by třeba chystal jídlo.*“

Svět dospělých byl dětem vzdálen, nezažívaly žádné vřelé projevy citu mezi rodiči navzájem, ani směrem od otce k sobě.

Nejdůležitější či nejsilnější okamžiky vztahu

Mezi nejsilnější momenty vztahu i pan Marek zahrnuje chvíle strávené společně s otcem – dovolenou na horách, společně hraní na hudební nástroje. Dále také vzpomínku na výprask, který od otce „obdržel“ asi v 9 letech. Zapůsobilo na něj také zjištění, které se týkalo otcovy religiozity – otec sice děti vodil do kostela, ale sám tam s nimi nezůstával, odcházel ven. Pro Marka to znamená, že i když se otcovi dělo něco s jeho osobní vírou, nezatěžoval a nerušil tím děti, nechal je při starém.

Byl vážně nemocný rakovinou, ale Marek se dozvěděl teprve dva týdny před jeho smrtí, že je nemocný smrtelně. „*Pak jsem si připadal jako blbec, že jsem byl jedinej, kdo to nevěděl.*“ Ovšem samotné úmrtí otce nevnímá Marek jako velký zásah do své integrity. Podle vlastního vysvětlení jednak proto, že vzhledem k víře pro něj „*smrt jako taková moc neznamena. Věděl jsem, že jen odešel jinam a že možná je mu spousta věcí teď jasnějších než dřív (...)*“, a jednak proto, že spolu celkově málo komunikovali, neměli k sobě blízko.

Ambice

Když otec hrával na klavír, byla to jedna z příležitostí, jak se mu přiblížit – obracet mu noty. A protože o to Marek velmi stál, přimělo ho to, aby se naučil noty znát. Později tak mohli hrávat společně, otec na klavír a syn na housle, „*to bylo fajn*“. Tomu Marek připisuje, že u houslí zůstal a hudbu studoval. Ovšem společná činnost se nenesla v duchu skutečného sdílení. Otec např. výkon syna chválil jen málokdy a jeho pochvala byla spíš o tom, že „*bylo cítit, že budeme pokračovat ještě příště*“.

Markovi táta imponoval svou sebejistotou a suverenitou, velmi se mu chtěl podobat.

Co se týče synovy budoucnosti a povolání, měl Marek možnost poznat otcovy představy: Rozmluvil mu konzervatoř s tím, že nemá dost velký talent. „*Jednou se dospělí bavili a děti jakoby tam nebyly,*“ rodiče si říkali, že by Marek vzhledem ke své povaze měl studovat archivnictví, což se v podstatě také stalo.

Přístup otce k dětem také motivoval Marka k cíli být v některých věcech jiný než otec, např. se víc věnovat dětem.

Zranění

Marek utrpěl od svého otce zranění, a to především z toho, že nedocházel u otce uznání, „*otec neuměl projevít uznání, neuměl chválit*“. V jeho vztahu dětem chyběla vřelost a něha. Nesdílel se s dětmi a vždy dával najevo, že je lepší než ony. Nedokázal také přijímat

dětské výzvy ke komunikaci. Jednou na ulici okřikl pětiletého Marka, který se pokusil udělat na tátu legraci, aby ho nezesměšňoval.

Vždy musel mít pravdu, a když jednou došlo k tomu, že se mohlo prokázat, že pravdu neměl zatímco Marek ano, odmítl to. Vyhnul se příležitosti ukázat se synovi ve světle své lidské nedokonalosti.

Světónázor

Rodina děti vychovávala v katolickém prostředí, ale jak se později ukázalo, sám otec náboženské přesvědčení s rodinou zcela nesdílel. Rozhodl se přestat chodit do kostela, i když děti tam dál vodil: usadil je vpředu, nalistoval jim písničku, co se bude zpívat, a „*šel si stoupnout dozadu*“, což znamenalo, že čekal před kostelem“. Že to má otec s vírou takhle, se dozvěděly děti až později od matky.

Pan Marek si víru zachoval, „*Bohu chci být věrný a umět si ho před sebou a světem obhájit*“. Vzhledem ke zkušenostem s otcem se mu však zdálo nepravděpodobné, že by Bůh-Otec měl být takový, jak se říká, např. přijímající. Ve svém vztahu k Bohu Marek vysledoval určitý vývoj. Nejdříve pro něj byl Bůh vysněným otcem – věděl o něm, že má soubor vlastností dokonalého otce. Potom začal skutečně prožívat vztah, ve kterém byl dítětem a Bůh mu byl otcem. Nakonec během doby, kdy sám Marek už měl děti si pozvolna začal uvědomovat, že by se měl snažit být jim být takovým otcem, jako je Bůh. „*Tohle uvědomění přicházelo pozvolna a vlastně mi to dochází až teď*“.

Marek je také intelektuálně založený, takže součástí jeho postoje k životu je uvažování a filosofování nad životními otázkami

Další vzor otcovství

Když Marek začal studovat na vysoké škole, nedostal jeden rok kolej, a tak bydlel v rodině známého. I když s ním žil relativně krátkou dobu, stal se z něj pro Marka výrazný vzor muže a otce a značně ho ovlivnil. Byl to táta deseti dětí a na rozdíl od Markova otce byl tento muž spontánní, otevřený k dětem, hodně se o ně zajímal. Co byla pro Marka zcela nová zkušenost, že se přímo podílel na péči o děti, např. jim dělal večere, a i jinak pomáhal s domácností. Naslouchal dětem a měl pro ně porozumění. „*To mě velmi oslovovalo, takovým otcem jsem se chtěl stát, děti se na něj lepily, (...) s manželkou se před nimi objímal. (...) Byl to diametrální rozdíl, to všechno pro mě bylo nové. Můj otec vytvářel maximálně atmosféru veselí, kdežto tenhle vytvářel atmosféru radosti!*“ Od tohoto muže se Marek o mužství a otcovství hodně dozvěděl, ani ne tak ze slov jako spíš z jeho jednání. Uměl si udělat čas, aby děti i Marka vyslechl a poradil.

Podobnost s otcem

Otec byl pro pana Marka svým způsobem idol, kterému se chtěl podobat: „*Chtěl jsem se mu podobat ve všem – a taky se podobám!*“ – má podobné zájmy, práci, zálibu ve vlcích a ve víně, a „sklon k bříšku“. Ovšem na druhou stranu si zároveň přál být svým dětem jiným tátou – chtěl jim dát to, co si myslel, že by táta měl dávat, i když to od vlastního otce nedostal – hrát si a mluvit s dětmi, dávat jim možnost mít pravdu nebo tátovi něco sdělit (i když on už to ví), smát se dětským legráckám atd.

Přestože k posunu v kvalitě otcovství v generaci pana Marka došlo (s dětmi si hrál a povídal, vypravoval pohádky, podílel se na péči atd.), nadále tu zůstávají určité podobnosti s jeho otcem. Příkladem je třeba určitý povahový rys, týkající se neochoty ustupovat a nemít pravdu.

Pan Marek říká, že na rozdíl od sebejistoty svého otce on sám „vždy trpěl a dodnes se úplně nezabavil komplexu méněcennosti“, ale uznává, že v některých ohledech by o něm jeho synové asi říkali totéž, co on teď o svém otcovi.

Trochu podobné jsou i pocity okolo blízkosti vyjádřené objetím. Pan Marek řekl, že si neumí přestavit, „že by si s otcem padl kolem krku“, protože táta se děti nedotýkal. Se svým synem si to představit umí, „*i když nevím, co by se muselo stát, abysme to udělali*“.

Otcovství pana Marka je zvláštní v tom, že se pro něj jakoby stalo předmětem, kterému se pilně a cíleně učil. Nedostal ho do vínku a nemohl ho vidět a zažít na svém otci. Rozhodl se pro ně, na základě svých zkušeností si vytvořil představu, jakým otcem chce být, a pak se tomu snažil naučit.

Značnou měrou mu k tomu pomohla velká rodina, v níž mohl rok žít a pozorovat, jaké vztahy v rodině mohou existovat a jak lze roli otce naplňovat. Přispěla k tomu i jeho povaha – děti má rád, „*když ke mně přijde dítě a celé září, něco chce, neumím mu říct ne*“, a měl zájem na sobě pracovat.

O otcovské roli diskutoval také se svojí manželkou a jinými přáteli, „*ona mě učila, že do role otce patří chválení, takže pod jejím vlivem jsem se učil děti chválit*“. Inspiroval se jejím přístupem také při reakcích na různé výchovné situace. Navíc se zabývala ženskou spiritualitou a hodně o tom s panem Markem mluvila, takže si mohl uvědomit, že existuje i mužská spiritualita a téma otcovství.

Velkými učiteli pro něj byly i samotné děti jako zpětná vazba na to, jak se k nim choval. Záměrně dával právo dětem do některých věcí mluvit, přijímal od nich názory a vědomosti. Uvědomoval si, že musí být dětem takovým otcem, jak chce, aby vnímaly Boha. Někdy se musel až nutit, aby se jim věnoval tak, jak potřebovaly, např. jim opakoval oblíbené pohádky pořád dokola.

Ovlivnila a formovala ho také manželská setkání, kterých se účastnili a kde se dostávaly rozličné reflexe manželství a chování k rodině.

Zajímavé je, že angažovaným otcem podle dotazníku INFAT, který vyplňovaly tři dospělé děti pana Marka, je pouze ve vztahu ke své dceři (2. sten). U synů je angažovanost průměrná (5 – 6. sten). Zdá se, že vlastní zážitky z otcovsko-synovského vztahu jsou natolik determinující, že ani přes značnou snahu a pílí se mu je v otcovsko-synovském vztahu druhé generace nepodařilo zcela překonat. I zde je však posun k lepšímu přinejmenším v tom, že neskóroval podprůměrně, tj. do opaku angažovanosti.

7.3 LUKÁŠ

Pan Lukáš má 55 let a dvě děti (16 a 17 let). Žije v malém městě nedaleko Prahy. Mezi ostatními probandy je výjimečný tím, že jeho synové jsou adoptivní. Oba se ženou dostudovali vysokou školu a těšili se na založení rodiny, ale vlivem manželčina získaného onemocnění nakonec nemohli mít děti. Po zralé úvaze se rozhodli adoptovat dva chlapce – sourozence. Pro pana Lukáše to znamenalo jednoznačné vnitřní rozhodnutí, že děti postaví před kariéru, což také udělal. Hoši z dětského domova byli velice lační po rodičovské péči, takže vyžadovali značné nasazení obou dospělých, kteří byli ochotní to udělat. Podporu našli také v širší rodině, která k chlapcům přilnula, takže v současné době už je pan Lukáš otcem dvou skoro dospělých šikovných mladíků.

Lukáš měl otce, který se v životě svých dětí navzdory zaneprázdněnosti značně angažoval („*Otec na nás měl velký vliv, přestože s námi netrávil mnoho času.*“). Lukášovi táta imponoval odvahou a silou („*nebál se riskovat, ale uváženě*“), kterou jako hasič využíval v zaměstnání, a svou pracovitostí a houževnatostí. Naopak se mu nelíbila určitá změkčilost či zbabělost, se kterou dělal některé věci mamince za zády (co máma dětem zakázala, on jim postranně dovolil). Proti tomu se pan Lukáš jasně vymezil.

Táta pracoval jako hasič, nejprve dobrovolník, pak profesionál, pracoval na 24-hodinové směny. Byl také písmomalíř a malíř pokojů, takže měl možnosti přivýdělků. Byl hovorový, hodně se bavil s lidmi.

Vztah otce s matkou, působení v domácnosti

Pan Lukáš si pamatuje na to, že si rodiče vzájemně projevovali lásku před dětmi – objetí, polibky – a má za to, že to je zkušenost, kterou si odnesl do života. Táta také pomáhal s prací v domácnosti – s úklidem, s vařením a hlavně zavařováním apod..

Nejdůležitější či nejsilnější okamžiky vztahu

Na jedenu z nejdůležitějších událostí, která se mezi tátou a synem odehrála, si paradoxně Lukáš nevzpomíná, protože byl novorozeně. Zná ji z vyprávění maminky. Narodil se v květnu a v té době táta brzy ráno před prací chodil do kostela na roráty. Když jednou takhle brzy vstal, viděl, že jeho syn je celý modrý, nedýchá, a začal ho oživovat. Dělal to vytrvale, „*i když maminka už brečela a říkala , Už to nemá cenu, je mrtvý*“, a syna zachránil.

Vzpomínky má – podobně jako ostatní pánové – hlavně na čas strávený ve společnosti otce. Zážitek byl, když táta vzal jednou v neděli syna a dceru na fotbal, znamenalo to, že ho mají na odpoledne jenom pro sebe.

Výrazný pro Lukáše byl i tátův „silácký kousek“, který zažil, když ho jako čtyřletého chlapečka vzal jako hasič na jejich opičí dráhu. Vynesl synka po žebříku vysoko na konstrukci, nahoře si sedl obkročmo na kulatinu a jednou rukou ho přenesl na druhou stranu konstrukce. Pak přešel za ním a snesl ho zas dolů...

Vedení, trestání

„*Trestala nás maminka, dodnes si pamatuju třeba, jak to bolí mokrým hadrem od nádoby.*“ Od otce dostal jen jedenkrát jako malý kluk, když zůstal moc dlouho venku, „*ale bylo to oprávněně, nikdy jsem to nepovažoval za křivdu*“.

Ambice

Pan Lukáš byl jediným synem po dvou dcerách. Táta o něm „*na setkání svým známým prohlašoval ,Z toho bude fyzik‘ – a skutečně jsem se jím stal, i když jsem to pak vždycky nedělal, protože mě to neuživilo.*“ Otec po synovi nechtěl nic, čeho by nebyl schopen: „*Neměl o mě neskutečné představy, znal mě, i když byl doma málo, věděl, čím žiju.*“

Světónázor

Pan Lukáš vyrůstal v křesťanské rodině. Otec byl činný v civilní obraně a v r. 1956 mu nabídli lukrativní místo spojené s civilní obranou, pokud přestane chodit do kostela (alespoň v místě bydliště) a vstoupí do strany. Otec odmítl, poradil se o tom se ženou, ale jednoznačně odmítl. Přestože se doma o komunistech příliš nemluvalo, děti pochopily postoj rodičů ke komunismu. Měly také možnost vidět jeho hodnoty: „*Působení svého otce a Boží působení jsem neviděl jako dvě věci. Táta i těch padesátých letech žil, jak věděl, že Bůh chce, a nekličkoval. Bez mrknutí oka odolal pokušení mít se líp, vstoupit do strany a přijmout dobře placenou práci. Otcův přístup mě ale formoval víc než pravidelné modlitby, ke kterým nás vedla maminka. Tátův vztah k Bohu a tátův vztah k nám byl pro mě nejdůležitější.*“

Zranění

Podobně jako pan Matouš ani pan Lukáš si neuvědomuje žádné zranění, křivdu či ponížení, kterého by se mu od otce dostalo. „*Nikdy jsme se nedostali do konfliktu, který by narušil náš vztah. Táta mi bezmezně věřil a mě ani nenapadlo zklamat jeho důvěru.*“

Podobnost s otcem

Svou podobnost s tátou nachází Lukáš v různých věcech. Jednak je mu podobný fyzicky a také některými osobnostními rysy – pracovitost, „chytrá hlava“ (přirozená inteligence) a houževnatost, kterou Lukáš nachází jako příznačnou pro muže ve své rodině. Houževnatost, se kterou táta čelil úrazům a dalším nepřízním, a kterou také mohl pozorovat u svého strýce, a která se v jeho vlastním životě uplatnila, když po adopci synů už jako pětáctýřicátník začal ložit po stromech, jezdit na kole apod. Otec byl také hovorný a měl rád humor, „*hned se s každým pustil do debaty, to jsem po něm nezdědil. I když nejsem morous, mohl jsem tak svému okolí připadat. I když se rád zasměju, mám rád vtipy, nepotřebuji k prožívání radosti veselí. Táta se smál, i když doba nebyla k popukání.*“

Pro Lukášovo otcovství byl nejdůležitější vzor, který měl ve vlastním otcí. Setkal se však i s dalšími muži, kteří byli v tomto ohledu vlivní. Jednak dědeček z mamčině strany – mohutný, silný chlap, který vynikal fyzickou silou. Lukáš ho však poznal až jako starého, když už byl nemocný. „*Museli vyrazit čelo postele, aby v ní mohl ležet, aby se tam vešel. Ale bylo vidět, jak i on došel k pokoře, když ho ta fyzická síla opustila, že tu svou nemohoucnost přijal.*“ Byl zbožný a pokorný, rozvážný a poctivý.

Po čtrnácti letech manželství začali chodit na manželská setkání, kde se Lukáš setkal s řadou chlapů („následovníhodných vzorů“), kteří přispěli k tomu, že se nakonec se ženou rozhodli adoptovat dítě. V křesťanském prostředí Lukáš „vedle sebe viděl taky kněze jako správné lidi a správné chlapy“. Stal se svým dětem angažovaným otcem, pečuje o ně se značným nasazením, ohleduplností, citlivostí a láskou. vzdal se pro ně pracovní kariéry, život si uzpůsobil tak, aby se mohl věnovat rodině. S manželkou vytvářejí pro chlapce stabilitou vztahu a citu bezpečné hnízdo.

7.4 JAN

Pan Jan má 53 let a je otcem šesti dětí ve věku od osmi do třiceti let. Žije v malém městě ve Východních Čechách, má středoškolské vzdělání. Podobně jako Marek je i Jan zajímavý tím, že se stal angažovaným otcem, i když jeho vlastní otec, přestože „žil pro rodinu“, příliš angažovaný nebyl. Měl však možnost setkat se s jinými muži, kteří byli ve svých rodinách angažovanými muži-otci, a s jejich přispěním své otcovství rozvíjet.

Jan se narodil jako páté z 6 dětí, rodiče už byli starší, otec mu zemřel v 25 letech. Byl to vážný, spravedlivý, věřící muž, který žil pro rodinu a hodně pracoval. „*S náma si nehrál, nemazlil se, postrádal jsem větší kontakt s ním.*“ Otcův životní postoj a styl odvozuje Jan od těžké doby, ve které otec žil (zažil válku, pak soukromé hospodaření, pak znárodnění). „*Měl především práci a dílnu, kde dělal řemeslo.*“ Táta se tedy ekonomickým zajišťováním staral o rodinu, ale chyběl společný čas i citová angažovanost a syn ji postrádal. „*Já jsem nezažil hluboký vztah s otcem. Prostě otec byl autorita a nebyla tam ta blízkost nějaká. (...) Otec zemřel, když mi bylo dvacet pět, nepamatuju se, že bysme se kdy objali.*“

„*Měl na nás málo času.*“ Pokud něco dělali s tátou dohromady, byla to práce. „*Když kluci hráli v parku fotbal, my jsme museli jít sekat trávu pro krávu. (...) Bylo pro něj důležité, že byl ve společenství (rozuměj evangelickém), že ty lidi mu přinášeli do života nějaké svátek, jinak by snad svátek v rodině ani nebyl.*“

Nejdůležitější či nejsilnější okamžiky vztahu

„*Neumím říct žádný silný zážitek, protože on jakoby byl doma pořád, vídali jsme se ráno, večer, na oběd... (...) Nechal mi dost velkou svobodu, když jsem dospíval, možná i tímhle jsme spolu nijak nenaráželi.*“ Silný zážitek chybí nikoli z důvodu nedostatku společně

tráveného času, ale jeho nedostatečné kvality. Chybí citová angažovanost a projevovaný zájem o děti, nabízí se metafora „jakoby nežili spolu ale vedle sebe“. Jan například, když byl větší, pracoval s otcem v jeho dílně. Ale ani tehdy jakoby tam nebyli spolu, ale každý zvlášť, otec ho přímo neučil, Jan spíš jen odkoukal od táty, co dělat.

Zázitek, který se Janovi nakonec vybavil, byl o tom, jak jednou dostal otec vynadáno od matky, že něco nezařídil. „*Matka byla hodná osoba a takhle mu vynadala, to byl ošklivěj zázitek, říkal jsem si ,takovou ženu bych si nevezl‘.*“ Tátu až litoval a divil se, že si to nechá líbit.

Ambice

Jan byl po čtyřech holkách první kluk, který se narodil. Z vyprávění ví, že táta byl šťastný, když se mu syn narodil, po těch holkách už to ani nečekal. Když však dorostl do doby, kdy bylo potřeba vybrat si školu a zaměření, rodiče příliš nepodporovali jeho motivaci k vyšším cílům. „*Rodiče mi nejdřív doporučovali řemeslo, a pak když budu chtít, ať si udělám nějakou školu.*“ Nakonec se Jan podle představ rodičů vyučil, ale v oboru s maturitou.

Světónázor

Otec byl křesťan, evangelík, a jeho pravidelné návštěvy sboru byly jediným svátkem, který v životě měl. Podle Jana byly neděle jedinou dobou, kdy se rodina sešla. Ale...

Tazatelka: „*Chodili jste spolu do kostela všichni, s tátou?*“

Jan: „*No, ty starší sourozenci už nebyli doma, matka s náma do kostela nechodila, ona chodila do toho kravína, v deset se vrátila a musela vařit, takže říkala, že na to nemá čas. Holky se vymlouvaly, že musí pomáhat vařit... Takže s bráchou jsme chodili spolu sami, co já si pamatuju, bez táty. Tenkrát jsem dost pochyboval o víře, nebylo mi to blízký, neměl jsem žádnýho věřícího kamaráda... Byla to pro mě povinnosti jít do sboru. Měli jsme nedělní školu, jestli víte, co to je, no, a tam paní učitelku, co četla vždycky nějaký příběhy...*“

Boha jako otce a Jeho vztah k sobě si Jan neuměl představit, a to právě proto, že se svým otcem hluboký vztah a blízkost nezažil. Věděl, že Bůh jej miluje a odpouští, ale neuměl to zažít. Až později, když se sám stal otcem, začal si to představovat podle svého vztahu se synem, začal objevovat, jaká dokáže otcovská láska být.

Zranění

Kromě stesku po otcově blízkosti si vybavil Jan příhodu, kdy si jako děti hrávaly v parku a jednou přišly domů až za tmy. Dostali výprask, který Jan cítil jako křivdu, ale s věkem ho to přešlo.

Podobnost s otcem

Táta Janovi imponoval tím, že přestože byl chudý, jednal s lidmi suverénně, nebyl ušlápnutý, a mezi lidmi z evangelického sboru byl vážený. Líbí se mu také, že byl zpěvák („*To jsem po něm nezdědil*“) – chodil do pěveckého sboru: „*Večer se pěkně oblíkl a šel do toho zpěvu. Bylo to něco, co měl mimo práci pěknýho.*“ Byl také pečlivý ve svém řemesle, v čemž mu je Jan podobný. Podobnosti nachází i jinde: „*Táta byl společenský, udržoval kontakt s lidmi, což si myslím, že taky dělám. (...) Jsem vážený mezi lidma, mám s nima pěkný vztah.*“

Další vzor mužství a otcovství

Už jako ženatý poznal Jan jedno společenství katolíků, které ho ovlivnilo. S dalšími třemi rodinami jezdili na chalupu na hory, měli společné zájmy, stejně staré děti. A dva muži od těchto rodin Jana ovlivnili. „*Oba jsou vzdělanější, svobodomyslnější než já, a každej jinej.*“ Během pobytů na chalupě se hodně sžili a sblížili se i s dětma ostatních, brali je jako

málo. Co na nich mohl Jan vidět byla určitá čest, pevnost, láskyplné zacházení s dětmi a – podobně jako u Marka – víra žitá, ne jen teoretická: „*Jednak si myslím, že to byla velkorysost obou dvou, jasně seřazené hodnoty, desatero, takže pevnost v těchhle věcech. Snažili se podle toho žít, nebyli dokonalí, ale bylo to pro ně daný.*“

Ovlivněn a formován ve svém mužství a otcovství byl Jan také společenským chlapů, kde mohl navázat hluboké přátelské vztahy. „*Byli jsme formovaný v takovém společenství, kde bylo charakteristické přijímat svého bližního jako bratra, takže tam nebyl odstup, byli jsme schopní brát člověka takového, jaký je (...) Člověk věděl, že se na ně může spolehnout, cokoli by potřeboval, může po nich chtít. Ale zas tak že to člověk nezneužíval.*“ Chlapecká setkání v Praze formovala Jana v osobnostním vývoji, muži ho motivovali v práci na sobě. „*Při hodině pravdy jsem se dozvěděl, že působím až moc nenápadně, ušlápnutej nebo úslužnej, to člověk samozřejmě, když to slyší, že takhle působí a že to třeba může někomu vadit, tak to chce změnit.*“

Otcovství pana Jana se (opět podobně jako u Marka) vyznačuje usilovnou prací na sobě samotném. Během manželských a chlapeckých setkání „*jsem si uvědomil, že vychovávám děti, jako jsem byl já sám vychováván, a že se to potom měnilo, že jsem to tak nechtěl, že jsem chtěl vřelejší vztah než jsem to sám prožíval jako děčko. Že se mi to... Vychovával jsem hlavně tím, že jsem dával na zadek. Pak jsem čet, že vychované dítě nezlobí... Prostě ho umět nějak zabavit.*“ Manželka Jana ovlivnila v přístupu k dětem, učila ho, jak s dětmi jednat jinak než výpraskem, zvláště u těch menších dětí – předcházet zlobení, zabavit je. V manželských a mužských setkáních „*poznal mnoho pěkných věcí a vztahů, učil se přijímat lidi, žít podle křesťanských hodnot.*“

Se svými dětmi opravdu začal jednat jinak, než jak to zažil. „*Já jsem s dětma hodně byl, když byly malé, pomáhal jsem s nima. (...) Pak jsme jezdili na tu chalupu, s ostatníma rodinama jsme tam byli jedna velká rodina, no tam jsme lyžovali, hráli hry, chodili na výlety. (...) „Bral jsem si je k práci kolem baráku, vozil jsem je na kolečku kolem zahrady, to bylo pěkný, stavěli jsme bydlení pro děti...“*

Ke změně došlo i ve schopnosti projevat dětem lásku. Zatímco se svým tátou „*se ani nedá představit, že by to šlo, aby se tenkrát objali*“, s vlastními dětmi se Jan, když byly menší, dost mazlil. A to až do doby, kdy už bylo cítit, že už samy nechtěly. S dospělými syny to jde hůř – „*Ted' už spíš při oslavách, že poplácám po rameni, abych ho objal, to už by musela být výjimečná situace.*“ K objetí se svým otcem Jan dodává, že dnes už by to se všemi svými současným zkušenostmi dokázal.

S životní etapou svého otcovství je spokojený, „*bylo to pěkný s dětma*“.

7.5 PAVEL

Panu Pavlovi je 42 let, má dva syny ve věku 13,5 a 10 let. Žije v malém městě blízko Prahy.

Pavel sice měl otce emocionálně i časově angažovaného, ale když mu bylo 15 roků, otec mu zemřel na rakovinu (měl 66 let). Dalších deset let žil bez výrazného blízkého mužského vzoru, ale pak se matka podruhé vdala a Pavel získal do otcovské role muže, který se mu stal rádcem a Pavlovým dětem obětavým dědečkem.

Svého otce popisuje jako citlivého muže, který ví, co chce, jde si za tím, má jasno, co je dobře a správně, a snaží se to dělat. Nepil, nekouřil, nekřičel na děti, neběhal za ženským. Angažoval se ve věcech mimorodinných, veřejných, městských – např. inicioval stavbu hřiště. To komunitní však upřednostňoval před tím rodinným, takže se např. angažoval v něčem za obec, ale doma bylo topení v havarijním stavu, což mu manželka měla za zlé. Byl

to šikovný pracant, uměl sobě i druhým zorganizovat práci. „Miloval nás, ale ke své práci nás nebral. Přibral mě k ní, až když na ni před smrtí nestačil, jenomže já jsem to zas moc neuměl.“

Byl upřímný a pro Pavla důvěryhodný. Dětem se uměl dát „do roztrhání těla“. Chvilé, které trávil s dětmi dohromady, jsou těmi nejdůležitějšími, které Pavel ve vztahu s otcem vnímá:

Nejdůležitější či nejsilnější okamžiky vztahu

„Strašně rád vzpomínám na momenty, kdy táta se nám nějakým způsobem přiblížil, kdy my v podstatě jsme se jako malý děti nemohly přiblížit jemu, tak on šel na naši úroveň. To, kdy si s náma hrál, tak toho nebylo moc, ale třeba právě když si s náma hrál. Když jako malí jsme byli na horách, protože si mamka vzpomněla, že je dobrý, aby se s dětma jelo na hory na vzduch. No a když už jsme tam byli, tak jsme teda jezdili, táta s náma válel sudy, a přitom pak se mu motala hlava, jsem se dozvěděl. Hráli jsme na hon na lišku, kdy já jsem byl špunt malej, s tátou jsme dělali psy, táta mě posadil na sánky a větší sestra s mamkou jely dopředu, to byly jako lišky. A my jsme prostě je honili, táta se se mnou pachtil na těch sánkách, sestra s matkou na lyžích jely hlubokým sněhem a táta za níma táhnul sáně tím hlubokým sněhem.“

Když jsme byli v Bulharsku, protože sestra marodila, tak někde na šibeniční termín schrástil pobyt u moře. V podstatě vylez z kůže, aby pro nás udělal to co potřebujeme. Tam s náma blbnou, potápěli jsme ho, on s náma dělal legrácky, nateklo mu do uší a dostal z toho zánět středního ucha, pak tam ležel s horečkou. Takže v podstatě to, když si s náma hrál.

Strašně rád vzpomínám na to, jak už jsem říkal na začátku, když jsme si v sobotu nebo v neděli ráno směli k němu vlízt do postele. Když jsem vnímal, aniž bych si to dobře uvědomoval – teda uvědomoval jsem si to, vždyť jsme tam chtěli – tátovu blízkost. Že to nebyl studený chlap (...).“

Ambice

Otec byl inženýr, strojař, a tato profese byla i jeho hobby. Dětem kupoval stavebnice jako Merkur a modely letadel. Co se týče životní dráhy, nekladl na Pavla žádné nároky, „nikdy mě do ničeho netlačil aby mně něco vnucoval“. Jednou Pavel slyšel, jak otec mluvil se sousedem a říkal, jak strašně by si přál předat své zkušenosti dětem, aby mohly pokračovat tam, kde on skončí. V té době věděl, že Pavla zajímá příroda a nevymlouval mu to. (Naopak to byla matka, kdo Pavla tlačil a vnucoval mu své představy, „nastavila laťku výš, než jsem mohl dosáhnout“.) Když pozval Pavel otce na ryby, šel s ním, i když ho to třeba moc nebavilo. „Párkrát si ten čas našel, vzal si den dovolené a doprovodil mě na Zemi-živitelku, strojařinu mi nevnucoval.“

Vedení, trestání

„Povídali jsme si, když jsem věděl něco, co on ne, neměl pocit, že prohrál. Nikdy se nepřetvařoval. Naopak říkal ,to je fajn, že mám takový děti, že mě můžou poučit (...). Lepší mít děti divoký a s fantazií než poslušný bez fantazie.‘ Všecko, co otec říkal a dělal, bylo na lásce, ale za velké lumpačiny i nařezal.“ Pavel si pamatuje na výprask, který dostal, když byl jednou na mámu hrubý, a jednou, když s kamarády dělali bunkr a ořezali stromům větve, aby viděli. Tenkrát cítil, jako zradu, že dostal „aby si to pamatoval“, i když se přiznal. Jinak moc bití nebyli. Co je však důležité, že „táta si na nás nechladil záhu“, trestal přiměřeně a nikdy ne ve vzteku.

Táta se uměl dětem přiblížit a jeho blízkost si Pavel uvědomoval mj. v tom, že táta nemusel mít nad dětmi navrch. „Teda on byl autorita, ale... byl schopnej říct: ,tohle nevím, v tom jsem se spletl nebo něco, byl schopnej přiznat chybu. Ono je to svým způsobem o

sebevědomí, on v těch jeho tehdy víc než padesáti letech prostě už měl představu o své ceně, o tom, co umí, a nebyl až tolik závislej na tom, co mu kdo řekne. My jsme ho nemohli ohrozit, on nás ani necejtíl jako hrozbu.“

Ve vedení byl podle Pavla lidštější než matka, na děti netlačil, spíš jim domlouval, vysvětloval, vyjednával. Maminka např. děti přiměla chodit do hudebky: *„Do tý hudebky nás přihlásila a chodili jsme tam, protože maminka chtěla. Myslím, že kdyby to bylo na tátovi, tak bysme se setrou na žádnéj nástroj nehráli. (...) Takže ono to nebylo úplně k ničemu, že nás mamka přitlačila, ale jako říkám, ten tlak, ten jsem neměl rád. Táta nás v tomhle směru nechával, prostě ten na nás netlačil. Když nás máma honila, abysme šli cvičit, tak ji táta podpořil. No, říkal: ‚Hele, to se nedá nic dělat, jednou do tý hudebky chodíš, tak musíš cvičit. Tak jo, když ty etudy hraješ, tak to můžeš dělat tak, že si zahraješ jednu etudu a pak třeba písničku, kterou máš rád.‘ Já jsem si fídlal prostě písničky jen tak z paměti, že jo, ne podle not ale protože mě bavilo jen podle představivosti tam ty písničky hledat a těšilo mě, když jsem ji vyhmátnul, jo, když jsem ji vystihnul. Tak táta říkal: ‚Tak holt to budeš střídat, jo, život nejsou jenom příjmnosti, tak máš to jako určitou součást povinnosti, tak hraj.‘“*

Zranění

Jednou cítil Pavel křivdu, když sourozenecký spor otec rozhodl ve prospěch sestry. Dnes ví, že se otec snažil být spravedlivý a že tenkrát by Pavla uspokojilo jedině, kdyby spor vyhrál. Jinak si žádné zranění neuvědomuje. *„Je to daný tím, že v podstatě táta je 27 let po smrti, já jeho obraz musím mít zidealizovaný, protože to špatný jsem zapomněl. Ale nevzpomínám si, že by nás táta nějak shazoval, ponižoval nějakým poznámkama jízlivejma... ne, ne.“*

Vztah otce s matkou, působení otce v domácnosti

„Občas se pohládili. Táta byl spíš rezervovanej v těch opravdu citovejch projevech. Vím, že mamka občas žadonila ‚dej mi pusu‘ nebo tak. V zásadě ono to z toho vztahu vyzářovalo, že ten táta byl ochotnej pro tu mámu udělat i věci, který by možná ne každěj mužskej udělal.“

Táta třeba když nám v kuchyni netekla teplá voda, tak dlouhou dobu myl nádobí. Dlouhou dobu ve smyslu měsíců – asi dva roky. Zase tam se ale promítalo, že jemu v kuchyni netekla teplá voda, protože opravoval rybník. Mamka to samozřejmě cejtíla samozřejmě úkorně, protože ona to brala jako druh nelásky. Ona to brala, že je až za tím rybníkem. Ale prostě táta v tu chvíli tak jak měl ty priority seřazený, tak už mu nezbyval čas. A když už nebyl schopnej to dohnat, aby zorganizoval všechno, tak myl to nádobí.“

Když si máma vzpomněla – chtěla chatičku, tak sehnala, kde se koupí pozemek. Ačkoli byla vzděláním právník a ekonom, tak nakreslila plány, tátu přiměla, aby se pod to jako inženýr podepsal, vyběhala stavební povolení a táta to voddřel. Opět pro rodinu a pro děti. V tomhle směru to „my“ bylo pro něj víc než „já“. Když ho k tomu mamka dotlačila, že mu chatu vklíní před rybník, tak to udělal.“

Ve výchovných otázkách otec matku podporoval, stál za ní.

Rodiče se upřímně snažili dělat věci, jak nejlíp dovedli dobře a spravedlivě. *„Svého času byli oba v komunistický straně, jenomže táta se s názorama netajil, tak ho pak z partaje vyhodili. Táta zjistil při prověrkách v sedmdesátým roce, že dobře a spravedlivě je jinak, než tak, jak je to prezentovaný, a do té míry nebyl diplomat, že... Prostě přišlo mu že za dobrou věc je potřeba jít i... - zase on v tuhle chvíli bránil tý velký vodě z tý protrhávající se hráze.“*

Světónázor

Pavel vyrůstal v rodině, kde nepanovalo náboženské vyznání, ale s vědomím, že neviditelné může být. Dnes připouští Boží existenci, i když nadále není žádného vyznání.

Nevlastní otec

Významnou událostí, která se v souvislosti s formováním mužství a otcovství v Pavlově životě po smrti otce udála, byl příchod nové otcovské postavy do rodiny.

„Arnošt k nám přišel v době, kdy já jsem měl krátce po vojně, a byl vlivným tátou v tom směru, že jsem si s ním chodil popovídat. Ze začátku ten vztah byl takovej, že jsme moc nevěděli, co jeden od druhýho máme čekat, takže jsme se otrkávali. Ale když zjistil, že ho berem, tak se vyvinul vztah blízký, a já jsem se pak k němu chodil radit. Protože krátce po tom, co on se k nám přistěhoval, já jsem se oženil a ten vztah s mojí ženou, jak se utvářel, nebyl od začátku bez konfliktů. Tak já jsem se s ním chodil radit, a on mě na některý věci upozorňoval, čemu já jsem třeba vůbec nepřikládal důležitost, ale co ta ženská vnímá citlivě, takže on mi fakt byl dobrým rádcem, takovým dědečkem hříbečkem. V dobrým slova smyslu.“

S Pavlovým otcem měl „děda Arnošt“ společných několik rysů. Jednak měl velice rád Pavlovu maminku, „na rukou by ji nosil“. Ale podobně ani on jí neuměl lásku vyjavit slovy. *„Jak Arnošt, tak vlastní táta v těch citovejch projevech byli... Táta se do nich kvůli mámě nutil, ale nešlo mu to, no a Arnošt v tom byl úplně bezradnej. On byl chemik, pak biochemik, měl ji strašně rád. On ji v podstatě miloval tím, co pro ni dělal, ale sladký řečičky si od něj mamka neposlechla.“*

Dalším společným rysem bylo nasazení, kterého byli oba muži schopni pro děti. *„Děda Arnošt měl třeba s naším tátou společný to, že těm dětem byl schopnej se úžasně dát. Naše děti, když byly malý, tak k němu hrozně rádi chodily a třeba s ním hrály na pejska. Lezli po koberci a honili se mezi nábytkem a hafali na sebe, podležali pod stolem. Děda, v té době už pán přes sedmdesát roků, se s nima honil a lez po čtyřech. Pak třeba už nemoh, tak si sednul na gauč a děti vedle něj skákaly na gauči jako na trampolíně. Skončilo to tak, že děda úplně bezvládně ležel na gauči a děti lezly po něm. Ale on se jim dal skutečně do roztrhání těla.“*

Co se týče pravidel, uznával určitý řád a že některé věci se musí, ale pravidla pro něj nebyla rigidní danost. *„Bral to, že řád je proto, aby mi pomáhal k životu. Pro něj nebyl řád nad život, život byl nad řád.“*

K dokreslení charakteristiky doplníme, že Arnošt byl vdovec, který měl „bolavé manželství“, ale nestěžoval si. Do Pavlovy matky byl zamilovaný už jako osmnáctiletý mladík. Byl Žid, který jako zázrakem přežil vyhlazení své rodiny za války. Na rozdíl od Pavlova vlastního otce neměl takové sebevědomí a bylo pro něj důležité cítit přijetí od sociálního okolí.

Podobnost s otcem

Co se týče Pavla a jeho vlastního otcovství, ne ve všem je takový, jaký by chtěl být a jaký byl jeho otec.

Stejně jako on se snaží spravedlivě soudit záležitosti dětí, vyslechnout a s citem hledat, kde je pravda. (*„Dělám to, co jsem viděl u rodičů.“*) Také se snaží věci zkoumat, a pak je udělat věci správně a dobře, i když názor druhých lidí může být jiný.

Další podobnost s tátou nachází Pavel v tom, že oběma jim stačí (stačilo) dotáhnout věci v domácnosti do „stadia funkčního provizoria“. Když se doma staví, je věc hotová ve chvíli, kdy je funkční (např. místo lustru žárovka). A Pavlova manželka to snáší stejně těžko jako dříve manželka tátova.

Co se týče trestání dětí, dostává se Pavel k tomu, že je sice flegmatik, ale s „občasnými cholerickými výbuchy“. Takže zatímco jeho táta si na dětech „nechladil záhu“,

Pavel to „ne vždy dovede“. A druhá věc, ve které se od táty liší, je dovednost podporovat manželku jako výchovnou autoritu. „*Von tu mámu prostě podporoval, i když říkám, že on sám by nás asi nepřitlačil. Ale podporoval ji v tom, ale takovým lidským způsobem, což zase mě se nedaří. Já když mám pocit, že moje žena chce po klukách blbosti, tak ne vždycky ji dokážu podpořit, a v tu chvíli svým způsobem vyměňuju úděl za čočovici. Já v tu chvíli vyřeším otázku nějakýho toho žabomyšího sporu, ale svým způsobem jí podrhnu nohy, jí jako autoritě, mámě těch kluků. A pak odjedu do terénu a nechám ji tam s tím. A kluci samozřejmě viděj, že maminka taky nemá vždycky pravdu, a kdyby tu byl tatínek, tak by se nás určitě zastal.*“

8. Závěr

Společné charakteristiky, které nacházíme ve vztazích angažovaných otců s jejich otci, jsou následující:

Otcové imponovali svým synům, když měli nějaký **koníček**, kterému se se zájmem, tvořivostí či nasazením věnovali (zpěv, hudba, řemeslo, letadla, vlaky).

Významnou roli hrálo otcovo **sebevědomí**, které však musí být zdravé, spojené se zralou osobností, která se nepotřebuje prosazovat na něčí úkor.

Nejvýznamnější zážitky synů jsou spojeny se **společně tráveným časem** s otcem.

U skutečně angažovaných otců nacházíme tyto charakteristiky:

Dovedou se **k dětem sklonit** ze svého piedestalu dospělosti, účastnit se s nimi jejich her, smát se jejich vtipům, nechat se jimi i poučovat a otevřeně přiznávat svou neznalost či omyl. To znamená, že vystupují vůči svým dětem lidsky, ne jako nedostupní bohové. Takový přístup proměňuje nábožnou úctu ke vzdálenému otci ve vřelou úctu k muži, který si zachová respekt, i když (a právě proto že) ukáže, že není dokonalý.

Dětem projevují svou náklonnost i **fyzickou blízkostí a kontaktem** – mazlením s malými dětmi, objetími, položením ruky na rameno atd.

Ve vztahu k dětem i k manželce dominuje **důvěra** – v jejich schopnosti, v jejich odpovědnost, **respekt, ohleduplnost, láska**.

Důležitý se ukazuje také **vztah mezi rodiči** – děti by měli mít možnost vidat rodiče, jak si spontánně projevují lásku. Že vztah mezi nimi je skutečně partnerský, radí se spolu, pomáhají si.

Stejně významné bylo i **zapojení otce do práce a péče o domácnost a děti**.

Všichni pánové – angažovaní otcové, byli velmi sympatičtí, dokázali vytvořit setkání na příjemně lidské rovině. Jejich projev, vystupování a kvalita osobního setkání se vyznačovaly ohleduplností, respektem (úctou) a otevřeností, přátelskostí k druhému člověku. Byli schopní nadhledu a sebereflexe, humoru, praktického myšlení i úvah o duchovním rozměru (bez ohledu na to, zda byli či nebyli věřící). Ve svém otcovství byli schopní akce, práce, kreativity, i citlivosti. Oba dva muži, kteří však nezažili své otce jako angažované, se vyznačovali (podle svých slov) určitým „pošramoceným“ sebevědomím, jak je z kazuistik patrné. Současně však byli schopni udělat na sobě velkou práci, vymanit se z vlastního synovského zranění a pokusit se stát se jinými otci, dát svým dětem, co sami nedostali.

Mimo vlastního otce má „zachraňující“ účinky v souladu s naším předpokladem **vztah s jiným – či jinými – zralými muži**. Zajímavé je (v „mužské“ literatuře se to spíše zpochybňuje), že jistý pozitivní vliv na formování otcovské role může mít i žena, v těchto

případech především manželka, ale pouze za předpokladu, že muž sám chce na sobě něco měnit a chce se od ní učit.

Pracovní hypotéza o zkušenosti s Bohem-Otcem, ze které se může muž učit být otcem svým dětem, se nepotvrdila. Ukázalo se však, že to funguje naopak. Pokud muž nezažil citově angažovaného otce, a má tak problém uvědomovat si láskyplnou kvalitu Božího otcovství, pomáhá mu, když se pak sám stane otcem. Na svém vztahu se dítětem si uvědomuje – a už dokáže představit, jaký vztah k němu samotnému má asi Bůh. Např. že své dítě miluje, i když ono zlobí.

III. Závěr

Vytvořili jsme nástroj, který zjišťuje určitou obecnou vlastnost otcovství. Tato vlastnost úzce souvisí se zralostí osobnosti muže a je možné ji rozvíjet. K tomu, aby se u muže rozvíjela přispívají nejméně tři faktory: vlastní angažovaný otec, vztah rodičů, ve kterém děti mohou sledovat jeho láskyplnost, vztahy s jinými zralými muži, otci.

Na vzorku 235 dětí ve věku 14 – 20 let se ukázalo, že míra angažovanosti otců se mění v případě, kdy je otec přítomen v rodině a když v ní z nějakého důvodu netráví čas. Odlišná je také u vlastních a nevlastních otců. Děti na středním odborném učilišti v průměru udávají nižší angažovanost svých otců než děti na gymnáziu.

Angažovanost souvisí s mnoha dalšími psycho-sociálními jevy na straně dítěte. A právě zde se díky metodě, která není náročná na administraci ani vyhodnocení, nabízí další směr výzkumu:

Longitudinální studie, která by sledovala souvislost otcovy angažovanosti s charakteristikami dítěte, jako např. nemocností, pocitem životní spokojenosti, životní úspěšnosti, sklonem k riskantnímu chování, kriminalitou, promiskuitou, emocionální stabilitou, psychickým zdravím (depresivitou, neuroticismem), rodinným chováním (rozvodovost, potratovost,...) aj.

Prokázaná souvislost těchto jevů by se mohla stát dalším apelem pro společenské a institucionální změny, tak aby nejen nebylo systematicky bráněno mužům trávit společně čas s dětmi, ale aby v tom byli přímo podporováni. Aby se poučením veřejnosti povzbudilo povědomí mužů o tom, jak důležití jsou v životě dítěte, jakým posláním je otcovství a jak se ho lze zhostit. A jak velkým přínosem se jeho zralá podoba stává nejen pro děti, ale potažmo i pro dospělé a celou společnost.

Literatura

- Augustyn, J.;** *Být otcem.* Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2004, z polského originálu Wychowanie do ojsocstwa přeložila Zora Turková
- Bakalář, E.;** *Průvodce otcovstvím aneb Bez otce se nedá (dobře) žít.* Praha, Vyšehrad 2002
- Bernard, C., Schlaffer, E.;** *Matky dělají muže. Jak dospívají synové.* Praha, Pragma 1997. Z německého originálu přeložila Andrea Fišnarová
- Berne, E.;** *Co řeknete, až pozdravíte. Transakční analýza životních scénářů.* Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1997. Z anglického originálu What do you say after you say hello? přeložili Ivana Landová a Josef Grumlík
- Bly, R.;** *Železný Jan. Kniha o mužích.* Praha, Argo 1999. Z anglického originálu Iron John přeložil Marian Siedloczek
- Bly, R., Woodman, M.;** *Král Panna. O smíření mužského a ženského pohlaví.* Praha, Argo 2002. Z anglického originálu The Maiden King přeložili Ondřej Fafejta a Kateřina Cardová
- Černá, M.;** *Rozvod, otcové a děti.* Praha, Eurolex Bohemia 2001
- Dobson, J.;** *Na rovinu. Správní chlapi a jejich problémy.* Praha, Návrat domů, 2001. Z anglického originálu Straight Talk přeložila Mirka Čejková
- Dobson, J.;** *Výchova chlapců.* Praha, Návrat domů, 2003. Z anglického originálu Bringing up Boys přeložila Alena Švecová
- Dylan E.;** *Evoluční psychologie.* Praha, Portál, 2002. Z anglického originálu Introducing evolutionary psychology přeložil Jiří Foltýn
- Erikson, E.;** *Dětství a společnost.* Argo, Praha, 2002. Z anglického originálu Childhood and society přeložil Jan Valeška
- Gardner, R. A.;** *Syndrom zavrženého rodiče.* Praha, MPSV ČR 1996. Z anglického originálu Parental alienation syndrome přeložil Eduard Bakalář
- Gray, J.;** *Co vám matka říct nemohla a otec nevěděl.* Praha, Práh a Knižní klub 1995. Z anglického originálu přeložil Václav A. Černý
- Gray, J.;** *Muži jsou z Marsu, ženy z Venuše. Praktický návod, jak zlepšit vzájemné porozumění a dosáhnout v partnerských vztazích toho, co od nich očekáváme.* Praha, Práh; Brno, SVAN, 1994. Z anglického originálu přeložil Václav A. Černý
- Hellinger, B., Weber, G., Baeumont, H.;** *Skrytá symetrie lásky.* Praha, Pragma 2000. Z anglického originálu ... Love's hidden symmetry přeložil Jan Brázda
- Henslin, E. R.;** *Otec a syn. Tajemství silného pouta mezi otcem a synem.* Praha, Návrat domů 2003. Z anglického originálu Man to Man přeložila Marcela Snížková
- "Où sont passés les pères".* Actes des journées d'études et de réflexion de l'Unité de Formation et de Recherche, 6 avril 1995, Paris, Palais du Luxembourg
- Chvála, V., Trapková, L.;** *Rodinná terapie psychosomatických poruch.* Praha, Portál 2004
- Jung, C. G.;** *Archetypy a nevědomí.* Brno, Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. Z německého originálu Archetyp und Unbewußtes přeložili Eva Bosáková, Kristina Černá, Jan Černý

- Jung, C. G.;** *Obraz člověka a obraz Boha*. Brno, Nakladatelství Tomáše Janečka 2001. Z německého originálu Menchenbild und Gottesbild přeložil Josef Kuře, Karel Plocek
- Kast, V.;** *Otcové - dcery, matky - synové. Práce s rodičovskými komplexy jako cesta k vlastní identitě*. Portál, Praha 2004. Z německého originálu Vater - Töchter, Mutter - Söhne přeložil Petr Patočka
- Matějček, Z., Dytrych, Z.;** *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. Praha, H&H 1992
- Matějček, Z., Dytrych, Z.;** *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha, Grada 1999
- Matoušek, O., Kroftová, A.;** *Mládež a delikvence*. Praha, Portál, 2003
- Matoušek, O. a kol.;** *Práce s rizikovou mládeží*. Praha, Portál 1996
- Millerová, Alice.;** *Dětství je drama. Hledání cesty k pravému já*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1995. Z německého originálu Drama des begabten Kindes und die Suche nach dem wahren Selbst přeložila Alena Bláhová
- Moore, R., Gillette, D.;** *Král, válečník, kouzelník, milovník aneb O mužské psychice*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Z anglického originálu King, Warrior, Magician, Lover, Rediscovering the Archetypes of the Mature Masculine přeložil Jiří Krejčí
- Neubauer, Z.;** *Do světa na zkušenou čili O cestách tam a zase zpátky*. Praha, Michal Jůza & Eva Jůzová 1990
- Norman, D., Erdos, G.;** *Families Without Fatherhood*. London, IEA Health and Welfare Unit, 1993
- Parke, R. D.;** *Fatherhood*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press 1996
- Plaňava, I.;** *Po rozvodu*. Praha, Mona 1986
- Plaňava, I.;** *Spolu každý sám: v manželství a rodině*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998
- Poněšický, J.;** *Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha, Triton 2003
- Popenoe, D.;** *Life Without Father. Compelling new evidence that fatherhood and marriage are indispensable for the good of children and society*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press 1996
- Prekopová, J.;** *Malý tyran. Co vlastně děti potřebují*. Praha, Portál 1993. Z německého originálu Kleine Tyrann přeložila Zdena Lomová
- Průcha, J.;** *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha, Portál 2001
- Rohr, R., Martos, J.;** *Cesta divokého muže. Úvahy o mužské spiritualitě*. Brno, Cesta 2002. Z anglického originálu The Wild Man's Journey (Reflection on Male Spirituality) přeložila M. Horáková
- Rogge, J.-U.;** *Děti potřebují hranice*. Praha, Portál 2000. Z německého originálu Kinder brauchen Grenzen přeložila Alžběta Sirovátková
- Singule, F.;** *Současné pedagogické směry*. Praha, SPN 1992
- Souvislosti, Revue pro křesťanství a kulturu, 4 (30) /1996 Dětství*

Stríženec, M., *Psychológia náboženstva*. Bratislava, Veda 1996

Vališová, A., a kol.; *Autorita ve výchově*. Praha, Karolinum, 1999

Warshak, R. A.; *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha, Portál 1992. Z anglického originálu *The Custody Revolution* přeložil E. Bakalář

Wright, H. N.; *Navždy tátovo děvče*. Praha, Návrat domů 1998. Z anglického originálu *Always daddy's girl* přeložila Alena Koželuhová

Yablonsky, Lewis; *Otcové & synové*. Praha, Portál, 1995. Z anglického originálu *Fathers & sons* přeložil Jiří Foltýn

INFAT – C

Předkládáme vám dotazník určený mladým lidem ve věku 14 - 18 let. Obsahuje 60 tvrzení, která popisují vztah dcery či syna s otcem, a vašim úkolem je zkusit co nejupřímněji **vyjádřit svůj souhlas či nesouhlas** s těmito tvrzeními.

Každá položka dotazníku se ptá na celé období vašeho dětství až doposud. Je pravděpodobné, že se některé věci ve vašem životě změnily od té doby, co dospíváte, takže již nejsou takové jako dřív. Prosíme vás však, abyste se pokusili v odpovědích shrnout **celé období** vašeho života, tj. **nejen dětství ale i dobu současnou**. Pokud se budou tato období natolik lišit, že se nebudete schopni rozhodnout, řiďte se při odpovídání svým pocitem, který z dané položky budete mít. Stejně tak nebude vadit, když si na něco nedokážete přesně vzpomenout - dotazník nezjišťuje přesné historické údaje, ale **vaše myšlenky a pocity**.

Je možné, že někdo svého otce od útlého věku neviděl a nemá na něj takřka žádné vzpomínky. V takovém případě, prosíme, aby zvolil jinou, „náhradní“ otcovskou figuru svého života (např. nevlastního otce, dědečka či jiného muže) a ve vztahu k ní dotazník vyplnil.

Jsme si vědomi, že toto téma může být silné a citlivé, a také toho, že člověk se dynamicky vyvíjí a je velmi nesnadné zachycovat jej jednoduchými tvrzeními. Přesto vás prosíme, abyste odpověděli na **všechny položky**. Pokud budete chtít k některé položce něco důležitého dodat, nejprve na ni **odpovězte**, a pak svou poznámku někam na dotazník **připište**.

U jednotlivých položek neexistuje správná či nesprávná odpověď, důležitá je **opravdovost** výpovědi. Toto šetření je anonymní a údaje v jeho záhlaví slouží k možnosti zpracovat informace podle různých demografických dat.

Za vaši otevřenost a podíl na této práci vám velice **DĚKUJEME**.

INSTRUKCE:

Přečtěte si následující tvrzení a **na záznamovém listě označte** vždy tu **odpověď**, která nejlépe vystihuje, do jaké míry s každým tvrzením souhlasíte. K dispozici máte čtyři možné odpovědi:

S = *souhlasím*, **SS** = *spíše souhlasím*, **SN** = *spíše nesouhlasím*, **N** = *nesouhlasím*.

Pokud budete chtít svou odpověď **změnit**, proveďte to dostatečně zřetelně, aby bylo jasné, kterou odpověď jste nakonec vybrali.

Některé odpovědi vás budou nutit do volby, která pro vás může být náročná, přesto prosíme, **odpovězte na každé tvrzení**.

Nepište do tohoto zadání, pište pouze na záznamový list, který k dotazníku dostanete. Děkujeme.

* * * * *

1. Táta se zajímá o mé školní i mimoškolní aktivity.
2. Dá se říct, že co táta řekne, to platí.
3. Když se ocitnu v nesnázích, můžu se obrátit na tátu.
4. Táta se se mnou učí do školy, cvičí na hudební nástroj popř. se připravuje jinam.
5. Je podezřívavý.
6. Obvykle si všimne, když se se mnou něco děje.
7. Tátu většinou poslechnu.
8. Myslím, že můj táta je takový, jací by měli muži být.
9. Když se táta vrátí z práce, aspoň chvíli se mi věnuje.
10. Zdá se mi, že tátovy tresty jsou až příliš přísné.

11. Když potřebuji, chodím si k tátovi pro radu.
12. Odmítá přiznat omyl či chybu
13. Říkáme si i některé důvěrné věci.
14. Poznává na mě, že jsem něco provedl(a) nebo něco výjimečného zažil(a).
15. Ví, co ho dokáže pobavit, potěšit, co má rád.
16. Myslím, že muži jako můj táta jsou dobří manželé.
17. Zlehčuje vážnost mých starostí.
18. Podnikáme spolu věci, na které pak rád(a) vzpomínám.
19. Když mám z něčeho strach, uklidňuje mě vědomí, že je táta blízko a když bude třeba, pomůže mi.
20. Zajímá ho můj názor a bere ho v potaz.
21. Dal mi najevo svůj vztah k Bohu a víře (ať už pozitivní nebo negativní).
22. Ví, čeho se bojím, co nemám rád(a).
23. Myslím si, že jsem se naučil(a) od táty některé věci které budu moct jednou uplatnit jako manžel(ka) nebo rodič.
24. Když něco provedu, táta mě potrestá.
25. Většinou ví, s kým kamarádím.
26. Poznám, když táta není ve své kůži, a vím, jak se mám chovat, aby ho to přešlo. (Př. raději ho nechat n pokoji, pozvat ho na ryby, jít si s ním něco zahrát,...)
27. S tátou máme zvyk, tradici či rituál, který je jen nás dvou (popř. nás dětí a táty).
28. Někdy jsem za určitou věc trestán(a) a jindy mi stejná věc projde hladce, i když o ní táta ví.
29. Snaží se, aby mu neušly události, které jsou pro mě významné (představení a vystoupení, závody, zápa: taneční,...).
30. Dává mi najevo, že se mu líbím, že mě má rád.
31. Když jsem už byl(a) starší, mluvili jsme spolu o různých citlivých věcech jako kouření, marihuana, alkoholc sexualita,...
32. Stalo se, že jsem pocítil(a) touhu tátovi říct, že ho mám rád(a).
33. Nedá se odhadnout, kdy se jak zachová.
34. Dokáže mi zvednout náladu.
35. Vyžaduje, abych plnil(a) své sliby a své povinnosti.
36. Kluci: Když jsem začal dospívat, bavili jsme se spolu o holkách, táta mi sděloval svoje zkušenosti a rady. Holky: Táta se mnou mluvil o klucích, je možné mu říct o mých starostech s kluky apod.
37. Zesměšňuje mě před lidmi.
38. Za některé věci tátu obdivuji.
39. Táta mě chválí a povzbuzuje.

40. Umí prokouknout moje "pikle" (výmluvy, zastírání pravdy atd.).
41. Táta pro mě je vzdálenou a těžko dosažitelnou osobou.
42. Na tátovo slovo dám.
43. Táta mě naučil některé důležité věci.
44. Někdy se mu snažím zavděčit, ale marně (nic mu ode mě není dost dobré).
45. Je ochotný k domluvě, když nemáme stejné plány či názory.
46. Zastal se mě, když jsem to potřeboval(a).
47. I když se na mě zlobí, vím, že mě má rád.
48. Když jsem byl(a) starší, mluvili jsme spolu o některých lidských tématech jako smysl života, smrt, vztah muže a ženy, úkol muže jako otce aj.
49. Rád(a) tátu při nějaké činnosti sleduji.
50. Táta mě umí potěšit, když se mi nedaří.
51. Několikrát jsem dal(a) tátovi najevo, jak ho mám rád(a).
52. Když se nezachová dobře, umí se omluvit.
53. Líbí se mi, když někam s tátou jdeme sami dva (popř. jen my děti a táta).
54. Přál(a) bych si být jednou svým dětem takovým rodičem, jako byl můj táta mně.
55. Je pro mě těžké se mu svěřovat.
56. Víím, že se na tátu můžu spolehnout.
57. Vážím si táty za to, jaký to je člověk.
58. Má pro mě pochopení.
59. Jsem rád(a), že se v některých věcech tátovi podobám.
60. Zkus shrnout jedním z výrazů v nabídce, kolik času od dětství až doposud jste trávili s tátou společnými činnostmi (jako hrou, prací, relaxací, učením, koníčkem, sportem aj.).

* * * * *

Zkontrolujte, prosím, zda jste **nepřeskočili** některou položku.

JEŠTĚ JEDNOU VÁM ZA VAŠI ÚČAST DĚKUJEME!

INFAT – C

ZÁZNAMOVÝ LIST

ZAŠKRTNĚTE VHODNOU ODPOVĚĎ Z NABÍDKY NEBO DOPLŇTE VLASTNÍ:

- 1) **pohlaví:** muž – žena 2) **věk:** _____ let
 3) **počet sourozenců vlastních:** _____ 4) **počet sourozenců nevlastních:** _____
 5) **zaměstnání:** student ZŠ – SOŠ – SOU – SŠ – VOŠ – VŠ – jiné: _____
 6) **rodinný stav:** svobodný(á) – jiný: _____ 7) **počet vlastních dětí:** _____

8) **popište stručně, jak je váš otec přítomen ve vašem životě** (např.: když mi bylo 11 let, rodiče se rozvedli a otec se odstěhoval, od té doby jsme se vídali každý druhý víkend; nebo: se svým otcem jsem žil(a) ve společné domácnosti do svých 18 let, kdy jsem se od rodičů odstěhoval(a); nebo: s otcem žiji ve společné domácnosti doposud; apod.):

9) pokud dotazník nebudete vyplňovat o vlastním otci, **popište stručně, ve vztahu ke KOMU (kterému muži) dotazník vyplníte:**

ODPOVĚDI NA TVRZENÍ V DOTAZNÍKU:

U každého tvrzení zaškrtněte to okýnko, které nejlépe vystihuje vaši odpověď. Opravy provádějte zřetelně.

S = souhlasím SS = spíše souhlasím SN = spíše nesouhlasím N = nesouhlasím

str. 1

	S	SS	SN	N
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				

str. 2

11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
17.				
18.				
19.				
20.				

	S	SS	SN	N
21.				
22.				
23.				
24.				
25.				
26.				
27.				
28.				
29.				
30.				
31.				
32.				

S = souhlasím, *nedá se to*; N = nesouhlasím, *dá se to*

33.				
34.				
35.				
36.				
37.				
38.				
39.				

str. 3

	S	SS	SN	N
40.				
41.				
42.				
43.				
44.				
45.				
46.				
47.				
48.				
49.				
50.				
51.				
52.				
53.				
54.				
55.				
56.				
57.				
58.				
59.				

60.	Hodně	Spíše hodně	Spíše málo	Málo
-----	-------	-------------	------------	------